

მურმან თავდიშვილი

მიგნება –
აღმოჩენანი

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2021

47 წლის ცოლ-ქმარს შორის რომ ერთი გარდაიცვლება, მეორის გულში იმხელა ორმო ჩნდება, სრულიად საკმარისია ცოცხლად შეთენილის დასამარხავად. დაუცხრომელი ტკივილის ფონზე ვუძღვნი ამ წიგნს ჩემს მეუღლეს

მზია ისილოს ასულ ტულუშს

ავტორი

© მ. თავდიშვილი, 2021

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0186, ა. ჰოლიტაოვსკაიას №4, ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com

ISBN 978-9941-26-809-0

I. სხვადასხვისადა

ყველა საამრიგო მასალის წიგნში შეტანა ვერ მოხერხდა. ასეთია, მაგალითად, „ალექსანდრე სულაკაძე — რუსული პრერომანტიზმის დამამკვიდრებელი“ (დაიბეჭდა „მნათობში“), „დიმიტრი წერეთელი – (ცერტელევი) – რუსული სიმბოლიზმის მეზალავრე“ (დაიბეჭდა „ცისკარში“), „ვინ თარგმნა პირველად „ქვო ვადის, დომინე?!“ (დაიბეჭდა „სახალხო განათლებაში“).

საეშმაკო სერობის იღუმალი ქვეტექსტები

„შუშანიკის წამება“ სიუჟეტურ-კომპოზიციურად კარგად შეკრული ნაწარმოებია. ამას ავტორი ახერხებს ცალკეული კომპოზიციური რკალების ერთმანეთზე გადაბმითა და მიერთებით. კომპოზიციური რკალების (გნებავთ რგოლების) თანამიმდევრობის თვალსაზრისით, მარტვილობაში ასეთი სურათი იხატება:

პირველი კომპოზიციური რკალი დაკარგულია. მასში, ამ ექსპოზიციურ კომპოზიციურ რგოლში, საუბარი წარმართულა წმინდანის ყმანვილქალობაზე, იმაზე, რომ იგი ყოფილა „მოშიში ღმრთისაი, ვითარცა-იგი ვთქუთ, სიყრმითგან თვისით“.¹

¹ ი. ცურტაველი, მარტვილობაი შუშანიკისი, ქართული და სომხური ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა, ვარიანტები, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ილია აბულაძემ, სახ. უნივერსიტეტის გამომცემლობა, ტფ., 1938, გვ. 77.

მეორე კომპოზიციური რკალი გულისხმობს ვარსკენის გამგზავრებას სპარსეთში და იქ მომხდარ ამბებს.

მესამე კომპოზიციური რკალი მოიცავს პიტიახშის ქართლად დაბრუნებას და მისი მეუღლის ტაძრად წასვლას.

მეოთხე კომპოზიციურ რგოლად უნდა წარმოვიდგინოთ იაკობის ამბავი, მისი მისვლა დედოფალთან და სამიძირის გამოცხადება.

სხვათა შორის, ილია აბულაძის მიერ ტექსტის ნაკვეთებად (პარაგრაფებად) დაყოფა სავსებით ეთანადება თხზულების ამგვარ კომპოზიციურ ნაკვეთებად წარმოდგენას.

მეხუთე რკალია (ილია აბულაძის მიხედვით - IV) ვარსკენის ცურტავს დაბრუნება და ეკლესიის მსახურებთან მისი საუბარი, დედოფლის შინ მიწვევა და მორწმუნის მტკიცე უარი.

მეექვსე რკალსა ქმნის ჯოჯიკისა და მისი ცოლის მოციქულობა შუშანიკის წინაშე და ქალის შინ დაბრუნება.

მეშვიდე რკალი გახლავთ „მგლის“ ტაძრად მოსვლა და **საეშმაკო სერობის** მოწყობა. სხვათა შორის, სომხურ ტექსტში პირდაპირ ასეც არის აღნიშნული – **საეშმაკო სერობა** გაიმართაო. „არცა გემო იხილა და არცა სუა საეშმაკოსა სერისაგან“.²

აქ აღწერილია პურობის ერთობ მკაფიო სცენა, რომელიც მთავრდება მორწმუნის სასტიკი ცემითა და სენაკში შეგდება-დაპატიმრებით.

უნდა აღვნიშნოთ: არათუ მარტვილობაში, საერთოდ მსოფლიო ლიტერატურაში იშვიათად მოიპოვება ერთი მცირე კომპოზიციური ერთეული, რომელიც ისე მონოლითური იყოს, ისე ყოველმხრივ მოტივირებული და შეკრული, როგორც მითითებული პურობის სცენა.

უფრო მეტიც: გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ მითითებული რგოლი თავიდან ბოლომდე ცხოველი ინტერესით იკითხება. აქ რაი-

² იქვე, გვ. 93.

მეს ჩამატება ან გამოკლება ყოვლად ნარმოუდ-გენელია. შეიძლება ფრთხილად ისიც კი დავსძინოთ, რომ იგი დამოუკიდებელი ნოველის როლს ასრულებს, რომელსაც საკუთარი ექსპოზიცია, კვანძის შეკვრა და კვანძის გახსნა მოსდევს. ერთი სიტყვით, თხზულების ეს მონაკვეთი ყველა სხვა დანარჩენს ისე აღემატება და მათგან ისე გამოირჩევა, როგორც ქვეყნის ჩვეულებრივი პროვინციებიდან გამოირჩევა ავტონომიური წარმონაქმნი.

დიახ, პურობის სცენა თხზულების შედარებით დამოუკიდებელი ავტონომიური ერთეულია.

ერთხელ კიდევ შევიხსენოთ იგი:

„VI. და შემდგომად ორისა დღისა მოვიდა მგელი იგი ტაძრად და ჰრქუა მსახურთა თვისთა: „დღეს მე და ჯოჯიკ და ცოლმან მისმან ერთად პური ვჭამოთ, ხოლო სხუასა ნუ ვის უფლიედ ჩუენ თანა შემოსლვად“. და რაჟამს შემწუხრდა, მოუწოდეს ცოლსა ჯოჯიკისსა და ინებეს

ერთად პურისა ჭამაი, რაითამცა მოიყვანეს
წმიდაი შუშანიკცა. და ვითარცა მოინია ჟამი
პურისაი, შევიდეს ჯოჯიკ და ცოლი მისი წინაშე
წმიდისა შუშანიკისა, რაითამცა მასცა აჭამეს
პური, რამეთუ ყოველნი იგი დღენი უზმასა
გარდაევლნეს. და ვითარცა მეტად აიძულეს და
ძლით წარიყვანეს ტაძრად, ხოლო გემოი არა
რასა იხილა. ხოლო ცოლმან ჯოჯიკისმან მი-
ართუა ღვინოი ჭიქითა და აიძულებდა მას, რაი-
თამცა იგი ხოლო შესუა. ჰრქუა მას წმიდამან
შუშანიკ რისხვით: „ოდეს ყოფილ არს აქამომ-
დე, თუმცა მამათა და დედათა ერთად ეჭამა პუ-
რი?!“ და განყარა ხელი და ჭიქაი იგი პირსა შეა-
ლენა და ღვინოი იგი დაითხია.

მაშინ იწყო უჯეროსა გინებად ვარსქენ და
ფერხითა თვისითა დასთრგუნვიდა მას; და აღი-
ლო ასტამი, და უხეთენა მას თავსა, და ჩაჰფლა,
და თვალი ერთი დაუბუშტა; და მჯილითა სცემ-
და პირსა მისსა უწყალოდ და თმითა მიმოით-
რევდა; ვითარცა მხეცი მძვინვარეი ყოდა და

იზახდა ვითარცა ცოფი. მაშინ შუელად აღდგა ჯოჯიკ, ძმაი მისი, და იბრძოდეს, ვიდრემდის გუემა იგიცა, და კუბასტიცა თავსა მისსა მოხეთქა და ჭირით, ვითარცა კრავი მგელსა, გამოულო ხელთა მისთა. და ვითარცა მკუდარი იდვა წმიდაი შუშანიკ ქუეყანასა ზედა. და აგინებდა ვარსქენ თესლ-ტომსა მისსა და სახლისა მაოხრებელად სახელ-სდებდა მას. და უბრძანა შეკრვაი მისი და ბორკილთა შესხმაი ფერხთა მისთა.

და ვითარცა მცირედ და-რე-სცხრა გულის წყრომისაგან, მოვიდა სპარსი იგი და მხურვალედ ევედრებოდა მას, რაითამცა საკრველთა მათგან განეტევა წმიდაი შუშანიკ. და ვითარ ფრიად ევედრებოდა, ბრძანა განტევებაი მისი და სენაკსა ერთსა შეყვანებაი და კრძალულად დაცვაი მისი ერთითა მსახურითა და რაითა

სხუაი არა ვინ შევიდეს ხილვად მისა, - არცა მამაკაცი, არცა დედაკაცი“.³

მაშასადამე, როგორცა ვხედავთ, აქ გვეძლევა სრულიად დასრულებული მოთხრობა, მხატვრული ქმნილება, რომელიც ბადახშის თვალვით ზის სიუჟეტურ რკალთა სისტემაში. ის ქმნილების კომპოზიციური სისტემის მწვერვალია და სხვა დანარჩენებზე ბატონობს. სხვათა შორის, დრამატიზმი აქ უმაღლეს მწვერვალს აღწევს. ამაზე მაღლა კონფლიქტი არც ერთ რკალში არ ადის, აქ მოხდა ცოლისა და ქმრის საბოლოო გამიჯვნა, აქ მოკვდა იმის იმედი, რომ მათი გზები ისევ შეიყრებოდნენ. ამიტომაც სავსებით მისაღებია პროფ. რ. ბარამიძის თვალსაზრისი, როცა კვანძის შეკვრისა და კონფლიქტის სიმწვავის მწვერვალად გამოაცხადა პურობის სცენა.⁴

³ ი. ცურტაველი, მარტვილობაი შუშანიკისი, ილ. აბულაძის გამოცემა, გვ. 92-94.

⁴ რ. ბარამიძე, კომპოზიციის საკითხი ქართულ აგიოგრაფიულ თხზულებებში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამ-

აღნიშნული რკალის თვითკმარობა და ავტონომიურობა (საკუთარი ექსპოზიცია, კვანძის შეკვრა, მისი დრამატული გახსნა და ფინალი) გვიჩენს ეჭვს, ხომ არ არის აღნიშნული მომენტი ნასაზრდოები გარეშე წყაროებიდან, რომელიმე ნათარგმნი წყაროდან ან ბიბლიური წიგნებიდან?

სხვათა შორის, თავის დროზე აკად. კ. კეკელიძე მიუთითებდა: „ბიბლიას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. მან მისცა ძველ სასულიერო მწერლობას ნიმუშები ლიტერატურული ჟანრებისა, პოეტური ფორმისა, მხატვრული გემოვნებისა და ჩამოქნილი, დახვეწილი პროზაული ენისა. ძველი მნიგნობრები ბიბლიაში ეცნობოდნენ ლიტერატურული სიტყვის ხერხებსა და შემოქმედებით ტექნიკას, რომელიც ასე მნიშვნელოვანი იყო ორიგინალური საქმიანობის განვითარებისათვის. ისინი ცალი თვალით იყუ-

ბე, ტ. XV, 9, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1954, გვ. 634.

რებოდნენ ბიბლიაში, სადაც პოულობდნენ საჭირო ნიმუშებს, მათ მეხსიერებაში ინახება ძველისა და ახალი აღთქმის ისტორიის სახეები, მათ მტკიცედ ახსოვთ ციტატები „სადვთო წიგნებისა“, მათი შედარებანი და სტილისტიკური ფორმულები. **ბიბლიური წიგნები იძლეოდა სიუჟეტებს არა მარტო ძველი, არამედ ახალი დროის ლიტერატურისთვისაც**“ (ხაზგასმა ჩვენია – ავტ.).⁵

დაახლოებით იმავე აზრს იმეორებს რ. ბარამიძე: „აგიოგრაფი მწერლები, განსწავლულნი იყვნენ რა ბიბლიური წიგნებით, მიზნად ისახავდნენ ქრისტიანული მოძღვრების პროპაგანდას. ამიტომ, ბუნებრივია, ისინი ყოველნაირად ცდილობდნენ ახლოს ყოფილიყვნენ ბიბლიურ ტექსტებთან“.⁶

⁵ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, ძველი მწერლობა, რედ. აღ. ბარამიძე, საბჭოთა საქართველო, თბ., 1960, გვ. 428.

⁶ რ. ბარამიძე, ნარკვევები ქართული აგიოგრაფიის ისტორიიდან, გვ. II.

ეს მოსაზრებები რომ მართებულია, ეგ ჩვენი მაგალითითაც დასტურდება.

ირკვევა, რომ ზემომითითებული სცენა „შუ-შანიკის ნამეზისა“, როგორც კომპოზიციური რკალი, დაკავშირებულია ბიბლიის ცნობილ ნიგნთან „ესთერი“.

აქ აღწერილია, თუ როგორ უბრძანა პურობაზე გამოცხადება თავის ცოლს სპარსეთის მეფე ახაშვეროშმა (არტაქსერქსემ)⁷, როგორ უარყო ეს მონვევა ვაშთი (ასტინ)⁸ დედოფალმა და ამის გამო რა დაემართა მას. მოვიყვანოთ ბიბლიური ნიგნის ეს პასაჟი:

„1. ეს მოხდა ახაშვეროშის დროს, იმ ახაშვეროშისა, რომელიც მეფობდა ას ოცდაშვიდ მხარეზე ინდოეთიდან მოყოლებული ვიდრე ქუშამდე.

⁷ ა.პ. ლოპუხინი, ბიბლიის განმარტებანი, ანუ ძველი და ახალი აღთქმის ყველა წმინდა ნიგნის კომენტარები, I, პეტერბურგი, 1904-1907, გვ. 417 (რუსულ ენაზე).

⁸ იქვე.

2. იმ დროს, როცა იჯდა მეფე ახაშვეროში სამეფო ტახტზე შუშანში, სატახტოში.

3. თავისი მეფობის მესამე წელს გაუმართა ლხინი თავის მთავრებს, თავის მორჩილთ, სპარსელთა და მიდიელთა სარდლებს, ხელისუფალთ და მხარეთა განმგებელთ.

4. და აჩენდა თავისი სამეფოს დიდებულ სიმდიდრეს და თავისი სიდიადის ბრწყინვალეობას მრავალ დღეს, ას ოთხმოც დღეს.

5. როცა ჩათავდა ეს დღეები, გაუმართა მეფემ მთელს ხალხს, ვინც კი შუშანში, სატახტოში იყო, დიდსა და პატარას, შვიდდღიანი ლხინი სასახლის ბაღში...

10. მეშვიდე დღეს, როცა ღვინომ გაამხიარულა მეფის გული, უბრძანა მეჭუმანს, ბიზეთას, ჰარბონას, ბიგთას, აბაგთას, ზეთარს და ქარქასს – შვიდ საჭურისს, მეფე ახაშვეროშის წინაშე მომსახურეთ.

11. მოეყვანათ ვაშთი დედოფალი მეფის წინაშე სამეფო გვირგვინით, რომ ერვენებინა ხალხე-

ბისათვის და მთავრებისათვის მისი სილამაზე, რადგან მშვენიერი იყო სახით.

12. არ ისურვა ვაშთი დედოფალმა მისვლა მეფის ბრძანებაზე, საჭურისების პირით რომ ეცნობა. დიდად განყრა მეფე და რისხვით აენტო.

13. უთხრა მეფემ ბრძენკაცებს, დროჟამის მცოდნეთ...

15. რისი ღირსია ვაშთი დედოფალი, რჯულის მიხედვით, რომ არ შეასრულა მეფე ახაშვეროშის ბრძანება, საჭურისების პირით რომ ეცნობა?

16. თქვა მემუქანმა მეფისა და მთავრების წინაშე: არა მხოლოდ მეფე გაანბილა ვაშთი დედოფალმა, არამედ ყველა მთავარი და ხალხი, ვინც კი მეფე ახაშვეროშის მთელს სახელმწიფოში ცხოვრობს.

17. რადგან მიუვათ დედოფლის ამბავი ქალებს და ისინიც დაამცირებენ თავიანთ ქმრებს, იტყვიან: ვაშთი დედოფლის მოყვანა ბრძანა მე-

ფე ახაშვეროშმა თავის წინაშე, მაგრამ არ მოვიდაო იგი.

18. ამიერიდან სპარსელ და მიდიელ მთავართა ცოლები, რომლებიც შეიტყობენ დედოფლის ამბავს, შეეპასუხებიან მეფის მთავრებს. ბევრი დამცირება და წყენა შეგვხვდება.

19. თუ მეფე ინებებს, გაიცეს მისგან სამეფო ბრძანება, ჩაინეროს სპარსელთა და მიდიელთა რჯულში უცვალებელად, რომ აღარ შევიდეს ვაშთი მეფე ახაშვეროშის წინაშე. ხოლო მისი დედოფლობა მეფემ სხვას მისცეს, მასზე უკეთესს...

20. მოეწონათ ეს სიტყვა მეფესა და მთავრებს. მემუქანის სიტყვისამებრ მოიქცა მეფე“.⁹

ვაშთი (ასტინი) დედოფლის ქცევის თაობაზე კომენტარს ვხვდებით „ბიბლიის ენციკლოპედიაში“: სპარსეთის მეფის არტაქსერქსეს ცოლმა ასტინმა უარი განაცხადა, ნადიმზე დამჯდარი-

⁹ ბიბლია, საქართველოს საპატრიარქო, თბ., 1989, ესთერი, გვ. 465-466.

ყო მეფის წინაშე. ამის გამო მას აჰყარეს სამეფო ღირსება. ასტინის ადგილი მეფის კარზე დაიკავა ესთერმა. მეფის ბრძანების უარყოფას საფუძვლად დასდებია **სპარსული ჩვეულება**, რომლის მიხედვითაც ზეპური დედის ღირსება იბღალეება, როდესაც იგი მამაკაცთა სუფრაზე გამოჩნდება. აღნიშნული სპარსული ჩვეულების შესახებ მოგვითხრობენ პლუტარქე და ჰეროდოტე.¹⁰

ეს კომენტარი ბევრისმთქმელია.

მამასადამე, სპარსეთში ყოფილა ჩვეულება – მამაკაცთა სუფრა ცალკე იშლებოდა, დიაცთა – ცალკე. სხვათა შორის, ეს ჩვეულება დადასტურებულია „ვეფხისტყაოსანშიც“. გულანშაროში ნავრუზობის დღესასწაულზე მელიქ სურხავმა სტუმარ ვაჭარ მამაკაცებს უსენის მეთაურობით ცალკე გაუშალა სუფრა, ხოლო დედო-

¹⁰ ბიბლიური ენციკლოპედია, მ., 1891, გვ. 69 (რუსულ ენაზე).

ფალმა ცალკე სუფრაზე მიიპატიჟა ვაჭართა ცოლები ფატმანის მეთაურობით.¹¹

ა. ლოპუხინის განმარტებით, დედოფალს მარტოს დიახაც შეეძლო ესადილა ქმართან ერთად, ოღონდ სახალხო ღრეობის დროს მამაკაცთა წრეში არ უნდა აღმოჩენილიყო, თორემ ღირსება შეეღებოდა.¹²

ეჭვი არ გვეპარება, რომ სპარსეთის დომინიონ საქართველოშიც მანდილოსნის ღირსებისა და პატივის იგივე გაგება არსებობდა. წესები და ჩვეულებები იმჟამად სპარსეთსა და საქართველოში დიდად არ განსხვავდებოდა.

აქ უმთავრესია ჩვეულების ერთი მომენტი: **მანდილოსნის ღირსება ილახებოდა, თუ მას აიძულებდნენ მამაკაცთა სუფრაზე გამოჩენას.** მაშასადამე, შუმანიკის რისხვას ქმრის წინაშე ასაზრდოებდა ორი მიზეზი: ჯერ ერთი, ეს

¹¹ შ. რუსთველი, „ვეფხისტყაოსანი“, რედაქცია, შესავალი წერილი და ლექსიკონი სარგის ცაიშვილისა, „მერანი“, თბ., 1986, გვ. 228.

¹² ა.პ. ლოპუხინი, ბიბლიის განმარტებანი, ანუ ძველი და ახალი აღთქმის ყველა წმინდა წიგნის კომენტარები, I, პეტერბურგი, 1904-1907, გვ. 417.

იყო **საეშმაკო სერობა**, რომლის მიზანი იყო მორწმუნის „მოტეხა“, გადარწმუნება, მასზე ფსიქოლოგიური ზეწოლის მოხდენა; მეორე მხრივ, ამ დამცირებას ემატებოდა სხვა შეურაცხყოფაც: დედოფალს, ამაყ მანდილოსანს, უნდა გაეტეხა ნესი – პიტიახშს ღირსებააყრილი ქალივით უნდა ხლებოდა და შეზარხომებულ მამაკაცთა გვერდით დამჯდარიყო.

ამრიგად, შუმანიკის სუფრაზე სახალხოდ მიწვევა ქალის უფლებებს კი არ აფართოებდა, მდებრი დაჩაგრული მდგომარეობიდან კი არ გამოჰყავდა, მის მამაკაცთან გათანასწორებას, ემანსიპაციას კი არ მოასწავებდა, პირიქით, ავიწროებდა, ღირსებას უღახავდა, სათამაშო ტიკინად აქცევდა.

საგულისხმოა, რომ ბიბლიურ თხზულებაში ჩვენ ვაწყდებით ე.წ. „სიყვარულის სამკუთხედს“: ახაშვეროშს შერთეს სხვა ქალი. ვაშთი დედოფლის ადგილი ესთერმა დაიკავა:

„1. ამ ამბების შემდეგ, როცა დაუცხრა მეფე ახაშვეროშს რისხვა, გაიხსენა მან ვაშთი, მისი საქციელი და მასზე გამოტანილი განაჩენი.

2. თქვეს მეფის მხლებლებმა, მისმა მსახურებმა: მოუძებნონ მეფეს ლამაზი ყმანვილი ქალები.

3. დააყენოს მეფემ ზედამხედველნი თავისი სამეფოს ყველა სამთავროში, რომ თავი მოუყარონ ყველა ლამაზ ყმანვილ ქალს შუშანში, სატახტოში, და ჩააბარონ სადიაცო სახლში მეფის საჭურისს, დიაცთა მცველს ჰეგეს, რომელიც დაურიგებს მათ ფერუმარილს.

4. ქალნულმა, რომელიც მეფეს თვალში მოუვა, იდედოფლოს ვაშთის ნაცვლად. მოენონა ნათქვამი მეფეს და ასეც მოიქცა“.¹³

ლამაზმანი, ვინც თვალში მოუვიდა მეფეს, ესთერი გამოდგა.

¹³ ბიბლია, საქართველოს საპატრიარქო, თბ., 1989, ესთერი, გვ. 466.

არის თუ არა მსგავსი მომენტი დაცული ქართულ თხზულებაში? იგი ამ მხრივაც კვალში მისდევს „ესთერს“. მართალია, ეს ვითარება, „სიყვარულის სამკუთხედი“, აქაც ილანდება, ოღონდ ეგ მომენტი ზემომითითებულ კომპოზიციურ რგოლში ვეღარ თავსდება, გადადის სხვა რკალში, კერძოდ, მომდევნო კომპოზიციურ ერთეულში: როცა ვარსქენს მართმევენ ცოლყოფილის სამკაულებს, „მგელი“ იქედნურად დასძენს: „მერმეცა იპოოს ვინმე, რომელმან ესე შეიმკოს“.¹⁴ ესე იგი, გამოჩნდება სხვა ქალი, ვინც ამ სამკაულებს შეიშნობსო. მაშასადამე, შუშანიკ დედოფლის შემცვლელიო.

ამრიგად, ტექსტობრივი სიახლოვე „ესთერის“ მნიშვნელოვანი პასაჟისა და ქართული მარტვილობის მხატვრულ-კომპოზიციური მწვერვალისა ფაქტია. ახლა საჭიროა, განვსაზღვროთ, ამ მსგავსებისა და ერთობის მიზეზი

¹⁴ ი. ცურტაველი, მარტვილობაი შუშანიკისი, ი. აბულაძის გამოცემა, გვ. 99.

ავტორია თუ პერსონაჟი? ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ავტორს ახსოვს ძველი აღთქმის მნიშვნელოვანი წიგნის მითითებული სცენა და მას კიდევაც იყენებს თუ პერსონაჟი იქცევა ისე, როგორც ოდესღაც მოიქცა სპარსელი დედოფალი?

რ. ბარამიძე წერს: „წმინდანები ქცევით ბავდუნენ არა მარტო ქრისტეს, არამედ პირველ, მსოფლიო ავტორიტეტებად აღიარებულ წმინდანებს, რაც იწვევდა ეპიზოდების მსგავსებას სხვადასხვა ძეგლებში“.¹⁵

მართალია, ასტინ (ვაშთი) დედოფლის ამბავი როდია წამებულის ამბავი, მაგრამ მისი ცხოვრება, ამაყი და ღირსებით აღსავსე ქცევა, თავისუფლად შეიძლებოდა გამხდარიყო მიბადვის საგანი და შუშანიკისათვის მსგავსსავე სიტუაციაში ასტინის ქცევა სანიმუშო ყოფილიყო, ასტინი ჩვენს პერსონაჟს წამებულ მანდილოს-

¹⁵ რ. ბარამიძე, ნარკვევები ქართული აგიოგრაფიის ისტორიიდან, გვ. 11.

ნად დაესახა, ვინც პრინციპები არ დათმო. მეორე მხრივ, რ.ბარამიძე მიუთითებს: ყველაზე მეტად აგიოგრაფიის გმირები, წმინდანები, ცდილობდნენ დამსგავსებოდნენ ქრისტეს, რაკი ქრისტეს მოწოდება ასეთია: მე დამემსგავსეთო! „ბუნებრივია, ეს გარემოება იწვევდა აგიოგრაფიული ნაწარმოების მოქმედ პირთა ურთიერთდამსგავსებას“.¹⁶

პურობის სცენის ერთი მოქმედება, ჩვენი აზრით, სწორედ „ქრისტეს ბაძვით“ იქცევეს ყურადღებას. ცნობილია, რომ გვემულ ქრისტეს გოლგოთის შეღმართზე მიაწოდეს ძმარ-ღვინო, რათა დაეღია, ოღონდ არ დაღია, უარი განაცხადა. „მისცეს მას სასმელად ნაღველით შეზავებული ძმარი, და როცა გემო გაუსინჯა, აღარ მოუნდა დაღევა“.¹⁷

ეს არის იდეური არქეტიპი – მოწინააღმდეგე ბანაკის წარმომადგენლებს უარი უთხრა პურ-

¹⁶ რ. ბარამიძე, ნარკვევები ქართული აგიოგრაფიის ისტორიიდან, გვ. 11.

¹⁷ სახარება მათესი, 27, 34.

ღვინოზე, მათს საქმეებს არ ეზიარო, მათი იდეები არ გაიზიარო.

ამ იდეის გაშლა და კონკრეტულ სიტუაციაზე მარჯვედ მორგება ხდება „შუშანიკის წამების“ სწორედ იმ კომპოზიციურ რგოლში, რომელსაც ვიხილავთ. ვარდანისმა რძლის მიერ მიწოდებულ ღვინიან ჭიქას ხელი აჰკრა და სითხე დაანთხია: „და განყარა ხელი და ჭიქაი იგი პირსა შეაღენა და ღვინოი იგი დაითხია“.¹⁸

და მაინც ღიად რჩება დაყენებული კითხვა: ეს მიმსგავსებანი ვის დავაბრალოთ: პერსონაჟს, ავტორს თუ ორივეს ერთად? ალბათ, უფრო სავარაუდებელია – ავტორს. ამის თქმის უფლებას გვაძლევს ჩვენი ერთი დაკვირვება. გიორგი მერჩულე „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ თავის საყვარელ პერსონაჟს ზუსტად იმ სიტყვებით გვიხასიათებს, რა სიტყვებითა და ფრაზათა კონსტრუქციის მომარჯვებითაც

¹⁸ ი. ცურტაველი, მარტვილობაი შუშანიკისი, ილ. აბულაძის გამოცემა, გვ. 93.

არის დახატული ბიბლიური მოსე წიგნში „მეორე სჯულისაი“.

ჯერ ვნახოთ, პორტრეტის ხატვის რა მანერა გახლავთ გამოყენებული მოსეს სახის გამოსასახავად.

„და იყო მოსე ვითარ ასოც წლის ოდენ, რაჟამს მოკუდა, და არა დაუბრყვილდეს თვალნი მისნი და არცა იცვალა ქმნულებაი პირისა მისისაი“.¹⁹

ფრაზათა გამართვის იგივე მანერა გამოუყენებია ბიბლიის საუცხოო მცოდნე ავტორს, გიორგი მერჩულეს. მას უსარგებლია ხსოვნაში ჩამჯდარი ამ ფორმულით და ბიბლიური მოსესთვის დაუმსგავსებია გრიგოლი, ოღონდ ცნობილია, რომ გრიგოლმა მხოლოდ ას ორი წელი იცხოვრა. მერჩულე წერს:

„მამაი გრიგოლ... ფრიად გარდარეულად დაბერდა, რამეთუ ას და ორისა წლისა ჟამთა მიიწია. ხოლო **ფერი პირისა მისისაი არა იცვალა,**

¹⁹ მეორე სჯულისაი, 34, 7.

არცა შეემთხვია თვალთა მისთა მრუმედ მხედველობაი“.²⁰

ფაქტია: ქართველი ავტორი სარგებლობს ბიბლიური ნიგნის პასაჟით. მან საგანგებოდ წაამსგავსა გრიგოლი ბიბლიურ მოსეს. ფრაზათა აგების კონსტრუქცია ერთნაირია, მხატვრული ზემოქმედებაც თანაბარია, რამდენადაც გამოთქმის ტექნიკური ყალიბი ერთნაირია. განსხვავება მარტოოდენ ის გახლავთ, რომ, თუ ბიბლიურ ნიგნში ჯერ ის არის აღნიშნული, რომ გმირს პირის ფერი არ ეცვალა, ხოლო შემდგომ – არც თვალთ დაჰკლებიაო, ქართულ თხზულებაში ეს რიგი, ეს თანამიმდევრობა შეცვლილია: ჯერ თვალთა მხედველობაზეა ყურადღება გამახვილებული, მერე – პირისახეზე. ფრაზები კი ორივეგან თითქმის იდენტურია. ერთი მხრივ, **არა დაუბრყვილდეს თვალნი მისნი და არცა შეემთხვია თვალთა მისთა მრუმედ მხედვე-**

²⁰ გ. მერჩულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, ნიგნში „ძველი ქართული მოთხრობა“, V-XII საუკუნეები, რევაზ თვარაძის რედაქციით, თბ., 1979, გვ. 271.

**ლობაი და, მეორე მხრივ, არცა იცვალა ქმნუ-
ლებაი პირისა მისისაი და ფერი პირისა მისი-
საი არა იცვალა.**

შეიძლება გამოვიტანოთ დასკვნა: გ. მერჩუ-
ლემ მოსეს აღწერილობა მოარგო გრიგოლის
ხატს, გამოიყენა ნიმუშად მიჩნეული ბიბლიური
მონაცემები. შესაძლოა, ვიფიქროთ, რომ იაკო-
ბიც მერჩულის მსგავსად იქცეოდა, როცა ნიმუ-
შად დასახულ ბიბლიური პურობის სცენას,
ახაშვეროშის სასახლეში გამართულს, შეუფარ-
და და შეუთანადა ვარსკენ პიტიახშის კარზე გა-
მართული საემმაკო სერობა? (თუკი საერთოდ
მართლა მოხდა ასეთი რამ).

ჩვენ სწორედ აქეთკენ ვიხრებით.

ზემთ ვილაპარაკეთ მარტვილობაში გამო-
ხატული იმ სპარსულ-ქართული ადათის თაობა-
ზე, რომ ზეპური დედის ღირსება ილახებოდა
ნადიმად დამსხდარ მამაკაცთა წრეში გამოჩე-
ნით. ეს წესი, მართალია, ბუნდოვნად, მაგრამ
მაინც ამოიკითხება საემმაკო სერობის სცენა-

ში, მაგრამ არის სხვა აღმოსავლურ-სპარსული წესი, რომელიც უკეთ, უფრო მკაფიოდ ილანდება და რომელიც კიდევ ერთხელ გვიდასტურებს, რომ თხზულება გამოსატავს იმ პერიოდს, როცა აღმოსავლური და ქართული წესები, ადათები ძირითადად ერთნაირი და ერთიანი იყო. ყოველ შემთხვევაში, მაღალი წრის საზოგადოებაში მაინც.

მარტვილობაში ვხედავთ, რომ ქმართან კონფლიქტის შემდეგ, საეშმაკო პურობის შემდგომ, შუშანიკმა **სამკაულები** გაუგზავნა პიტიახშს. იგივე ენადა პიტიახშსაც. სხვათა შორის, ეს ხდება მას შემდეგ, რაც აშკარა გახდა, რომ ცოლ-ქმარი სამუდამოდ გაიყარა. ქართულ თხზულებაში ყრუდ, ხოლო სომხურში პირდაპირ არის ნათქვამი, რომ სამკაულებთან ერთად ცოლყოფილმა ქმარყოფილს სადედოფლო სამოსელიც გაუგზავნა. ქართულ ტექსტშია: „მან განიხარა ფრიად და მაღლი მისცა ღმერთსა და

ყოველივე მომიძღუანა და მივართუ პიტიახშსა“.²¹

„ყოველივეში“ აქ იგულისხმება სამკაულებიც, ტანსაცმელიცა და თავსაბურავიც. სომხურ ტექსტში აშკარად ჩანს ორივე: „არამედ **სამკაულნი და საპატიო სამოსელი** თვისი მიუძღვანა პიტიახშსა“.

კიდევ მეტი: სამოსელში ფეხსაცმელიც უნდა იგულისხმებოდეს და ჩადრიც. ამიტომ არის, რომ მომდევნო სცენაში მონამე ქალს ფეხშიშველსა ვხედავთ: „მაშინ წამოიყვანეს და მოჰყვანდა წმიდაი შუშანიკ **უხამური და თმაგარდატივებული**“.²²

ყველაფერი ეს იმაზე მეტყველებს, რომ ქართლშიც ის წესები და ადათები მოქმედებდა, რაც სპარსეთსა და, საზოგადოდ, აღმოსავლეთის ქვეყნებში. ამ წესთა შესახებ მსჯელობს მკვლევარი ა. ჯალილოვი. ის მიუთითებს: 1933

²¹ ი. ცურტაველი, მარტვილობაი შუშანიკისი, ილ. აბულაძის გამოცემა, გვ. 99.

²² იქვე, გვ. 99.

წელს ტაჯიკეთში აღმოაჩინეს ე.წ. სოლდური დოკუმენტები. ამ დოკუმენტებში ყურადღებას იქცევს საქორწინო კონტრაქტი. მასში პირდაპირ წერია: ქმარი პირობას დებს, გაუჩინოს ცოლს საკვები, მისცეს ტანსაცმელი, ფეხსაცმელი და სამკაულები. იქვე დართულია შენიშვნა: თუ ქალი ქმრის მეუღლედ ვეღარ გაჩერდება, დაე, გაეყაროს მას, ოღონდ მოვალეა დაუბრუნოს **ტანსაცმელი, სამკაულები და ყველა ის ნივთი**, რაც ქმრისგან მიუღია. ამგვარი ანგარიშსწორების შემდეგ ქალი თავისუფალია და შეუძლია იმ მამაკაცს გაჰყვეს, ვისაც მოისურვებს.²³

შუშანიკისა და ვარსქენის ზემონაჩვენები ურთიერთობები ზუსტად ჯდება სოლდურ დოკუმენტებში ჩანერილ ადათ-წესებსა და მოვალეობა-პირობებში. შუშანიკი არსებულ წესებს იცავს, როცა ფაქტობრივი გაყრის შემდეგ

²³ ა. ჯალილოვი, ისლამის გავრცელებამდე და ისლამის გავრცელების შემდგომ შუა აზიის ქალთა მდგომარეობის ისტორიიდან, დუშანბე, 1974, გვ. 8 (რუსულ ენაზე).

ქმარს უბრუნებს მის კუთვნილ ნივთებს: სამკაულებს, ტანსაცმელს, ჩადრს, ფეხსაცმელს. კიდევ მეტი: ქართული მოთხრობა ზედმინწევნით იმეორებს სოლდური დოკუმენტებით გათვალისწინებულ ცოლყოფილის უფლებას. სოლდურ დოკუმენტებში ვკითხულობთ: ამგვარი ანგარიშსწორების შემდეგ ქალი თავისუფალია და შეუძლია იმ მამაკაცს გაჰყვეს, ვისაც მოისურვებს.

აღნიშნული პერსპექტივა დასტურდება „შუშანიკის მარტვილობაში“. ვარსქენმა აღნიშნული პერიპეტიების შემდეგ, ერთხელ, მოინადინა წამებულის შინ მიყვანა და შეუთვალა: „ანუ ნებაი ჩემი ყავ და მოვედ ტაძრად; უკუეთუ არა მოხვიდე შინა, ჩორდ წარგცე შენ ანუ კარად კარაულითა“.

ამაზე შუშანიკმა უპასუხა: მე თუ ჩორში გამაგზავნი, იქნებ, იქ რაიმე კეთილს გადავეყარო.

ამან პიტიახში შეაშინა და დააფრთხო, გულში თქვა: „ნუ უკეთუ მთავართაგანსა ვისმე ეცოლოს“ და „მიერთგან“²⁴ თავი დაანება.

მაშასადამე, ვარსქენმა კარგად იცის ცოლ-ყოფილის უფლება-მოვალეობანი, ისე, როგორც ეს იცის თავად წამებულმა. ასე რომ, სოლდურ დოკუმენტებში ნაჩვენები წეს-კანონები, როგორცა ვხედავთ, მოქმედებს წამებაში და ამ ადათებს პერსონაჟები წმინდად იცავენ.

შესაძლებელია, ამგვარი დოკუმენტები ქართულადაც იყო თარგმნილი, რომლითაც ხელმძღვანელობდნენ პერსონაჟებიცა და ავტორიც. ჩვენ ეს გამორიცხულად არ მიგვაჩნია, პირიქით, გვგონია, არსებობდა კიდევც.

ახლა, როცა დადგინდა, რომ საემშაკო პურობა ერთიანი, მონოლითური სიუჟეტურ-მხატვრული რგოლია, ხომ არ გვეუბნება იგი

²⁴ ი. ცურტაველი, მარტილობაი შუშანიკისი, ილ. აბულაძის გამოცემა, გვ. 110.

რაიმეს ქართულ-სომხური ტექსტების ურთიერთობის ასპექტით?

ვფიქრობთ, ბევრ რასმე გვეუბნება და გვიხსნის.

კერძოდ, რას?

იმას, რომ, აღნიშნული სცენის მიხედვით, აშკარაა: სომხური ტექსტი ქართულიდანაა გადაღებული. აი, ამისი სამი საბუთი, რომელთაგან პირველი სწორედ საემმაკო სერობას ეფუძნება.

ა) ქართულ ტექსტში მითითებული სცენა ერთიანი და მონოლითური სიუჟეტური რკალია. იგი გამოიყურება სრულყოფილ ავტონომიურ ნოველად: აქვს საკუთარი ექსპოზიცია, კვანძის შეკვრა და გაშლა, ფინალი. საგულისხმოა, რომ იმ სომხურ ტექსტში, რომელიც ი. აბულაძეს მოჰყავს, ეს მტკიცედ შეკრული ნოველა დამახინჯებულია, გაფანტულია, მისი ოდენ ფრაგმენტებია შემორჩენილი. ამ ფრაგმენტების მიხედვით, საემმაკო პურობის, როგორც კარგად შეკრული მოთხრობის, აღდგენა შორეულადაც

კი ვერ ხერხდება. ეს იმას მოწმობს, რომ სომხური გადათარგმნილია ქართულიდან. შევადართოთ ერთმანეთს ორი ტექსტის ეს ერთი სიუჟეტურ-მხატვრული რკალი:

ქართული რკალი - „VI. და შემდგომად ორისა დღისა მოვიდა მგელი იგი ტაძრად და ჰრქუა მსახურთა თვისთა: „დღეს მე და ჯოჯიკ და ცოლმან მისმან ერთად პური ვჭამოთ, ხოლო სხუასა ნუ ვის უფლიედ ჩუენ თანა შემოსლვად“. და რაჟამს შემწუხრდა, მოუწოდეს ცოლსა ჯოჯიკისსა და ინებეს ერთად პურისა ჭამაი, რაითამცა მოიყვანეს წმიდაი შუშანიკცა. და ვითარცა მოინია ჟამი პურისაი, შევიდეს ჯოჯიკ და ცოლი მისი წინაშე წმიდისა შუშანიკისა, რაითამცა მასცა აჭამეს პური, რამეთუ ყოველნი იგი დღენი უზმასა გარდაევლნეს. და ვითარცა მეტად აიძულეს და ძლით წარიყვანეს ტაძრად. ხოლო გემოი არა რაისაი იხილა. ხოლო ცოლმან ჯოჯიკისმან მიაართუა ღვინოი ჭიქითა და აიძულებდა მას, რაითამცა იგი ხოლო შესუა.

ჰრქუა მას წმიდამან შუშანიკ რისხვით: „ოდეს ყოფილ არს აქამომდე, თუმცა მამათა და დედათა ერთად ეჭამა პური!“ და განყარა ხელი და ჭიქაი იგი პირსა შეაღენა და ღვინოი იგი დაითხია.

მაშინ იწყო უჯეროსა გინებად ვარსქენ და ფერხითა თვისითა დასთრგუნვიდა მას; და აღილო ასტამი, და უხეთენა მას თავსა, და ჩაჰფლა, და თვალი ერთი დაუბუშტა; და მჯილითა სცემდა პირსა მისსა უწყალოდ და თმითა მიმოითრევდა; ვითარცა მხეცი მძვინვარეი ყიოდა და იზახდა ვითარცა ცოფი. მაშინ შუელად აღდგა ჯოჯიკ, ძმაი მისი, და იბრძოდეს, ვიდრემდის გუემა იგიცა, და კუბასტიცა თავსა მისსა მოხეთქა და ჭირით, ვითარცა კრავი მგელსა, გამოულო ხელთა მისთა. და ვითარცა მკუდარი იდვა წმიდაი შუშანიკ ქუეყანასა ზედა. და აგინებდა ვარსქენ თესლ-ტომსა მისსა და სახლისა მაოხრებლად სახელ-სდებდა მას. და უბრძანა

შეკრვაი მისი და ბორკილთა შესხმაი ფერხთა მისთა.

და ვითარცა მცირედ და-რე-სცხრა გულის წყრომისაგან, მოვიდა სპარსი იგი და მხურვალედ ევედრებოდა მას, რაითამცა საკრველთა მათგან განეტევა წმიდაი შუშანიკ. და ვითარ ფრიად ევედრებოდა, ბრძანა განტევებაი მისი და სენაკსა ერთსა შეყვანებაი და კრძალულად დაცვაი მისი ერთითა მსახურითა და რაითა სხუაი არა ვინ შევიდეს ხილვად მისა, - არცა მამაკაცი, არცა დედაკაცი“.

სომხური რკალი - „და მესამესა დღესა ვითარცა სერად მივიდეს, წარავლინა ძმაი იგი თვისი ჯოჯიკ და ცოლი მისი, რაითა მოუწოდონ სერსა დედოფალსა მას, და იგი არა ერჩიდა. და შემდგომად მრავალთა ვედრებათა და ლიქნისა სიტყუათა, წარვიდა ტირილითა და მწუხარებითა. და აქუნდა ევანგელეი ერთი მცირე, რომელი იყო წინაპრისა მისისა წმიდისა საჰაკისი, რომელი თანა ეპყრა და მით ევედრებოდა იდუ-

მალ ღმერთსა. და არცა გემოი იხილა და არცა სუა საეშმაკოისა მის სერისაგან, არამედ მდუმარე იყო ცრემლითა ხსენებითა აღნათქუემთა მათ კეთილთა ღმრთისათა, და სულიერისა შუეზისაგან, რომელ იესუ ქრისტე (არს), ნუგეშინის ცემულ იყო. და აღდგა და წარვიდა თვისსა ადგილსა.

და პიტიახში იგი უფროის გულწყებული აღიმღურა რისხვითა. და ვითარცა დაესრულა სერი იგი და წარვიდეს (ყოველნი) თითოეულსა ადგილსა, წარავლინა კუალად და მოუწოდა მას. ხოლო მან არა ინება მისლვაი. მაშინ აღდგა და წარვიდა თვით განმხეცებული, და მოითრევედა მას მონებითა ადგილსა მას. და იგი ღაღადებდა და იტყოდა: „უფალო იესუ, შემეწიე მე!“ და სცემდა მას კუერთხითა სასტიკად ფრიად, და არა ვის ეძლო დაშრეტაი რისხვისა მის კაცისაი. მაშინ ეუწყა ძმასა მას პიტიახშისასა (და) მოვიდა და ვერა უძლო დაცხრომაი რისხვისა ძმისაი მის, არამედ იგიცა შეურაცხყოფითა დევნა ად-

გილსა თვისსა. და ურიდად და უწყალოდ გუემათა განაფიცებდა, ვიდრე არა დაშთა მას ზედა ადგილი მრთელი კუერთხითა ცემისაგან. და იღვა იგი ვითარცა მკუდარი და არა იყო ხმაი სიტყვისა ნეტარისაისა. და მიითუალეს იგი მკუდრად. და თავად განძვინებული აგინებდა ღმერთსა და მამათა მისთასა. და შემდგომად მრავალთა მათ გუემათა, ვითარ მოაკლდა და დაუძღურდა, ბრძანა მუნვე მითრევაი ნეტარისაი მის, სახიდ თვისა, რამეთუ მიიჩნია იგი მკუდრად“.²⁵

როგორცა ვხედავთ, ქართული ტექსტი ზედმინევნით მისდევს „ესთერის“ შესაბამის სიუჟეტურ რკალს; სომხური შორეულადაც არ მოგვაგონებს ბიბლიური წიგნის პასაჟს.

შეუძლებელია, სომხურიდან გადმოღებისას გასწორებულიყო დანგრეული მონოლითური მხატვრული ნაგებობა. პირიქით კი იოლი წარ-

²⁵ ი. ცურტაველი, მარტვილობაი შუშანიკისი, ილ. აბულაძის გამოცემა, გვ. 93-94.

მოსადგენია: სომეხმა მთარგმნელმა დაანგრია ქართულში მყარად შეკრული მხატვრული ან-სამბლი, შესანიშნავი მხატვრული ნაგებობა.

თუმცაღა ჩვენს თემას პირდაპირ არ ეხება, ბარემ მოვიყვანოთ ორი სხვა არგუმენტიც:

ბ) სომხური ვარიანტი რომ ქართულიდან არის გადაღებული, ამას ამტკიცებს ერთი არ-გუმენტი, რომელიც, რამდენადაც ვიცით, მკვლევარებს ყურადღებიდან გამორჩათ.

ქართულ მეცნიერებაში დადგენილია: ჩვენს ტექსტს აკლია წინა ნაწილი, ერთი სიუჟეტური რკალი. ეს აშკარაა. თხზულება ასე იწყება: „და ან დამტკიცებულად გითხრა...“. იქვე, ახლოსვე, წერია: შუშანიკი იყო მორწმუნე, „ვითარცა-იგი ვთქუთ, სიყრმითგან თვისით“.

ეს გამოთქმები ამტკიცებენ, რომ ტექსტს წინა ნაწილი, შესავალი, აკლია.

თუ სომხური კიმენია და არა გადაკაზმული (მეტაფრასული) ტექსტი, მაშინ რატომ იწყება ისიც ქართულის მსგავსად? (იხ. ილ. აბულაძე,

გვ. 77); რატომ არ ჩანს ეს წინა ამბავი სომხურ ტექსტებში?

ვფიქრობთ, კიდევ ერთი არგუმენტია შეუნიშნავი:

ვარსქენის მაცნეს დედოფალი ეკითხება: თუ პიტიახში სულიერად ცოცხალია, მაშინ მივიღებ მის სალამს; თუ სულიერად მკვდარი ჩამოვიდა სპარსეთიდან, მაშინ ეს მოკითხვა შენთვის შეინახეო.

ამაზე „კაცმან მან ვერ იკადრა სიტყვად მისა“.

ესე იგი, ვერაფერი თქვა, ჭეშმარიტება დამალა, ვერ აღიარაო.

ამის შემდეგ ბუნებრივია ქართული ტექსტის ლოგიკური სვლა: დადუმებულ, სინამდვილის დამფარველ შიკრიკს შუშანიკმა დააფიცა, ეთქვა, ეღიარებინა სიმართლე:

„ხოლო წმიდაი შუშანიკ აფუცებდა და ჰკითხვიდა დამტკიცებულად“.

სომხურ ტექსტში, რომელიც ქართულიდან არის გადაღებული, ეს ლოგიკური სვლა ადარ ჩანს. იქ გაუგებარია, რატომ და რისთვის აფიცებს შიკრიკს შუშანიკი, რადგან სომხურ ვარიანტში ამ დაფიცების საფუძველი – მაცნის მიერ დადუმება და პირზე კლიტის დადების სცენა – გამოტოვებულია.

აი, სომხური ტექსტი:

„მიინია და შევიდა წინაშე დედოფლისა, მოკითხვაი ჰრქვა და ხარებაი მოსლვისაი მისისაი. ხოლო მან ჰრქუა: „ჭემმარიტად ცხოველ არს სულითა?“ **და აფუცებდა კაცსა მას ღმერთსა ცხოველსა.** ხოლო იგი ცრემლოდა და ეტყოდა: „ქმარმან შენმან უვარ ყო ჭემმარიტებაი და თაყვანის სცა ატრუშანთა“.²⁶

ახლა ამ ულოგიკო ტექსტს შევადაროთ ქართული მასალა, რომელიც, ლოგიკის თვალსაზრისით, სრულყოფილია:

²⁶ ი. ცურტაველი, მარტვილობაი შუშანიკისი, ილ. აბულაძის გამოცემა, გვ. 79.

„ხოლო სანატრელმან შუშანიკ ვითარცა ნინაისწარმეტყველმან ჰრქუა: „უკუეთუ სულითა ცხოველ არს იგი, ცოცხალმცა ხართ იგიცა და შენცა. უკუეთუ სულითა მომკუდარ ხართ, მოკითხვაი ეგე შენი შენადვე მოიქეცინ“. ხოლო **კაცმან მან ვერ იკადრა სიტყვად** მისა. ხოლო ნმიდაი შუშანიკ აფუცებდა და ჰკითხვიდა დამტკიცებულად. ხოლო კაცმან უთხრა მართალი და ჰრქვა, ვითარმედ: „ვარსქენ უვარ ყო ჭეშმარიტი ღმერთი“.²⁷

ჩვენ მიერ ხაზგასმული ციტატა, რომელიც ლოგიკური საფუძველია, რათა დედოფალი „აფუცებდეს“ მაცნეს და სიმართლეს დაეძებდეს, სომხურ ტექსტში არსად ჩანს.

მაშასადამე, ცუდ თარგმანში პასაჟის უმთავრესი ლოგიკური საფუძველი დაიკარგა.

გ) სომხური ტექსტი რომ თარგმანია, ამას ამტკიცებს შემდეგიც: ე.წ. „სიყვარულის სამ-

²⁷ ი. ცურტაველი, მარტვილობაი შუშანიკისი, ილ. აბულაძის გამოცემა, გვ. 79.

კუთხედი“ მკაფიოდ იკითხება „ესთერში“, „შუმანიკის ნამებაში“, ხოლო სრულიად უგულვებელყოფილია სომხურ ტექსტში. იქ ხსენებაც არსადაა „სიყვარულის სამკუთხედის“ მესამე ნევრისა, შუმანიკ დედოფლის შესაძლო შემცვლელისა. იქ არ ჩანს, თუ რად ისწრაფის ვარსკენი სამკაულთა მიღებას, რისთვის სჭირდება ისინი. მაშასადამე, ეს მნიშვნელოვანი ელემენტი მთარგმნელს გამოორჩენია, მნიშვნელოვან ელემენტად არ მიუღია.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას:

1. საეშმაკო პურობის სცენა „შუმანიკის ნამების“ მხატვრულ-კომპოზიციური მწვერვალია. იგი მონოლითური, კარგად შეკრული საკუთრივი მხატვრული ღირებულების მქონე დამოუკიდებელი მოთხრობაა.

2. საეშმაკო სერობა ამჟღავნებს აშკარა თანაზიარობას ბიბლიური წიგნის „ესთერის“ შესაბამის სცენასთან, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ქართველი ავტორიცა და მისი პერსონაჟიც იც-

ნობენ და იყენებენ ვაშთი დედოფლის ნიმუშად დასახულ ქცევას.

3. სომხურ ტექსტში მითითებული მხატვრულ-კომპოზიციური პასაჟი დამსხვრეულია. მისი მხოლოდ ფრაგმენტებია შემორჩენილი, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ მთარგმნელს ალლო ვერ გამოუჩენია და ეს შესანიშნავი მხატვრული ნაგებობა ვერ გადაუხატავს.

4. ილია აბულაძე მიუთითებს ქართული ტექსტის მასაზრდოებელ წყაროებზე. ესენია: მათეს, იაონეს, ლუკას, მარკოზის სახარებანი, თესალიელთა, II ტიმოთელთა, კორინთელთა, შექმნათა, იოანეს გამოცხადება, ფსალმუნი, ისუ ნავეს, III მეფეთა, გალატელთა წიგნები.

ჩვენი გამოკვლევის შემდეგ, ვფიქრობთ, ამ წყაროებს უნდა შეემატოს კიდევ ერთი ბიბლიური წიგნიც – ეს გახლავთ „ესთერი“.

5. „შუშანიკის წამებაში“ დადასტურებული საყოფაცხოვრებო-ქორწინებითი ადათ-წესები და კანონები ემთხვევა იმჟამინდელ სპარსულ-

აღმოსავლურ ადათ-კანონებს და სავარაუდებელია, რომ შუშანიკის ეპოქაში არსებობდა „სოლდური დოკუმენტების“ ან მისი მსგავსი აღმოსავლური წეს-განგებების თარგმანი, რომლის დაცვით ცხოვრობდნენ ძველი იბერიელებიც.

განა მართლა „და“ კავშირით იწყება „შუშანიკის წამება“?

საკვანძო სიტყვები: და, ხოლო, არამედ, ა, იყ, უზუსი, მეტყველების კულტურა, რუსთველური სტროფის მეოთხე ტაეპი.

ძველი ქართული ენა დღესაც საკმაოდ გასაგები და ნათელია. თუ თანამედროვე ბერძენს ჰომეროსის პოემები უნდა უთარგმნო, ჩვენ ეს არა გვჭირდება. ძველი სამეტყველო კულტურა, ძირითადად, მისაწვდომია. მიუხედავად ამისა, არის ბევრი რამ, რაც დღესდღეობით გაურკვეველი და შეუცნობელია.

ერთ ასეთ მოვლენაზე ვისაუბრებთ ახლა.

უძველესი ქართული მეტყველება და მისი სტილი დაცულია „შუმანიკის ნამებაში“. იგი დაწერილია 475 წელს, მე-5 საუკუნის მეორე ნახევარში. ტექსტი იწყება ერთობ უცნაურად: „და ან დამტკიცებულად გითხრა თქვენ აღსასრული წმიდისა და სანატრელისა შუმანიკისი“ (3, 7).

აქ საგულისხმოა სანყისი სიტყვა „და“.

ამრიგად, ტექსტი იწყება „და“ კავშირით, რაც ერთგვარად მოულოდნელია. მეცნიერები ლოგიკურად ფიქრობდნენ: თვით ტექსტში, ქვემოთ რეღე, მითითებულია, რომ ავტორს სადაც უმსჯელია პერსონაჟის ბავშვობაზე: „მოშიმი ღმრთისად, ვითარცა იგი ვთქუთ, სიყრმითგან თვისით“ (3, 2). ამიტომაც გასაგებია, თუ რატომ იწყება თხზულება მოულოდნელად „და“ კავშირის გამოყენებით; „და“ კავშირის წინ ეწერა სწორედ ის ტექსტი, სადაც აღწერილი იყო მორწმუნის სიყმანვილეო.

ეს ლოგიკური არგუმენტია, ოღონდ მას არ აქვს არავითარი მყარი საფუძველი. მე შევისწავლე ეს ტექსტი, ასევე, სხვა ძველი ნაშრომები და გაირკვა შემდეგი: „თვითონ „შუშანიკის ნაშრომების“ მხოლოდ პირველი აბზაცი კი არ იწყება ასე უცნაურად, არამედ შიგნიტექსტის სხვა არაერთი აბზაციც. მაგალითად, იხილეთ იმავე წიგნის მომდევნო, მესამე გვერდი, სადაც „და“ კავშირი იწყებს სრულიად ავტონომიურ სამსხვადასხვა მონაკვეთს (გვ. 3). იგივე სურათია მე-10 გვერდზე და ა. შ.

კიდევ მეტი.

ამ თვალსაზრისით შევისწავლე „ეგსტატი მცხეთელის წამება“. იქაც ბევრი ადგილი იწყება მოულოდნელად - „და“ კავშირის მეშვეობით (იხ. იმავე წიგნის გვ. 17, 28, 29 და ა. შ.). იგივე ითქმის მე-10 საუკუნეში შეთხზულ „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაზე“.

ამრიგად, გადაჭრით ვაცხადებთ: „და“ კავშირით პირველი ქართული ტექსტის დაწყება არ

უკავშირდება თავდაპირველად წინ არსებულ ტექსტს.

ეს საიდუმლო რომ გავარკვიოთ, უნდა გამოვიყენოთ რომელიმე საკონტროლო უცხოური ენა. ჩემთვის ასეთია რუსული. ამავე დროს, აუცილებელია მკითხველის ყურადღება გადავიტანო ერთობ მნიშვნელოვან ენათმეცნიერულ კატეგორიაზე, რომელსაც „უზუსი“ ეწოდება. ინგლისური სიტყვა „usual“ (საწყისია ლათინური usus) ნიშნავს „ჩვეულს“, „ჩვეულებრივს“ (4, 413). აქედან მომდინარეობს მისი საენათმეცნიერო გაგება – „სამეტყველო ჩვეულება“. საზოგადოდ უნდა ითქვას: უზუსი მშრალ და მოსაწყენ გრამატიკას ხდის სახალისოსა და საინტერესოს. მისი სივრცე ფართო და მრავალფეროვანია, ხოლო საწყისი – შორეული. შესაძლოა, მას ენობრივი სისტემის ჩამოყალიბების კვირაძალზეც კი დასდებოდეს საფუძველი. ამას რომ ვამბობ, მივიჩნევ: ამ უზუსის საზღვრებში შემოდის ადამიანის პირიდან უნებლი-

ეთ აღმომხდარი შორისდებულებიცა და სხეულის ენაც – მიმიკა, შინაარსის მატარებელი სხეულებრივი მოძრაობანი. ამიტომაცაა, ბევრი მათგანი სხვადასხვა ენაში ერთნაირია. მაგალითად, მხრების აჩეჩვა ბევრი ერის წარმომადგენლისათვის აღნიშნავს გაურკვევლობას, გაუგებრობას, არცოდნას; როდესაც რუსს რაიმე ეტკინება, მყისიერად წამოსცდება „იჲ!“ ზუსტად იგივე მოსდის ქართველსაც. ამ რუსული წამოძახილის ზუსტი ეკვივალენტი და ფორმაა „ვაი!“ საქმე ისაა, რომ ქართულში „ო“ ხმოვანი ხშირად იკვეცება (ნახევრად იკვეცება) და გვაძლევს „ვა“ ბგერათკომპლექსს. მაგალითად: მეგრული „თოლი“ ქართულში გვაძლევს ფორმას „თვალი“; მთაში ამბობენ „ცხორი“, ბარად კი ასე – „ცხვარი“.

ახლა განვიხილოთ ამგვარი უზუსტური მოვლენის სხვა მაგალითები ჩემ მიერ აღებულ საკონტროლო ენაში.

რუსულ მეტყველებაში არის ერთი ასეთი უცნაური მოვლენა. ყოველ სალაპარაკო ფრაზას წინ უძღვის თითქოსდა სრულიად ზედმეტი და არასაჭირო ნაწილაკი, უცნაური ელემენტი *a*.

a ხმოვანი გვხვდება, მაგალითად, ასეთ გამოთქმაში:

a ты вчера ходила на колхозный базар?

თითქოსდა „*a*“ სრულიად ზედმეტია, მაგრამ არა. ის გახლავთ სასაუბრო ელემენტი, აზრის გამოხატვის მაუნყებელი ძახილი, სიგნალი, ყურადღების მისაქცევი საშუალება. რუსულად მას შეიძლება ვუნოდოთ *ПОЗЫВНОЙ*.

ვნახოთ ამგვარი მოვლენის კიდევ ერთი მაგალითი. ავიღოთ ასეთი დიალოგი:

- *A ты вчера ходила на колхозный базар?*
- Ну ходила!
- И купила свежие картошки?
- Ну купила!

ამ შემთხვევაში ყურადღებას იქცევს ბგერათკომპლექსი Hy. ეგ „ნუ“, ერთი შეხედვით, არაფრის მაქნისია. მართლაც, შინაარსობრივად ის არაფერს იძლევა, არადსაღირალია, ოღონდ, უზუსტის თვალსაზრისით, ახალისებს ენას, გამოთქმის ექსპრესიას ზრდის სწორედ ისე, როგორც „ზედმეტი“ A.

მაშასადამე, A და Hy ძველი რუსული მეტყველების კულტურის რუდიმენტებია. მაგალითად, უზუსტური A გვხვდება ძველ ლიტერატურულ შედევრად მიჩნეულ ტექსტში. ეგ გახლავთ „Слово о полку Игореве“, რომელიც შექმნილია დაახლოებით იმ დროს, როცა შეითხზა „ვეფხისტყაოსანი“. მოვიყვანოთ აღნიშნულის ერთი მაგალითი: „А Игоревы храброго полка не воскресить!“ (2, 49).

აქაც, როგორცა ჩანს, A სასიგნალო ხმოვანია.

დღევანდელ ქართულ მეტყველებაში ამგვარი „პოზიციონი“ აღარ გამოიყენება, ოღონდ, როგორცა ჩანს, ძველად იგი მეტყველების კულტურის აუცილებელი ნაწილი იყო.

აი, თუ რა ყოფილა ძველ ტექსტებში ესოდენ ხშირად მომარჯვებული ეს უცნაური „და“.

მაშასადამე, მსგავს შემთხვევებში ის კავშირის ფუნქციას კი არ ასრულებს, არამედ – სიგნალისა.

ოღონდ ამაზე ნუ შევჩერდებით და კვლევა გავაღრმაოთ.

რუსულ ფორმანტს „ა“ ქართულად შეესატყვისება არა ერთი, არამედ სამი ეკვივალენტი. ესენია: **და, ხოლო, არამედ.**

გავსინჯოთ საამრიგო მაგალითები.

და:

а, если он не придет.

და, თუკი იგი არ მოვა...

ხოლო:

Муж поет, а жена танцует.

ქმარი მღერის, ხოლო ცოლი ცეკვავს.

არამედ:

Правильно будет не «монография академика Шалвы Амонашвили», а «монография академика Шалва Амонашвили».

მართებულია არა „მონოგრაფია აკადემიკოს შალვი ამონაშვილისა“, არამედ „მონოგრაფია აკადემიკოს შალვა ამონაშვილისა“.

მაშასადამე, გარდა მნიშვნელობისა „და“, რუსულ ა ფორმანტს ჰქონია კიდეც ორი მნიშვნელობა. ესაა „ხოლო“ და „არამედ“.

თუ ეს ასეა, მაშინ მოსალოდნელია, რომ ძველი ქართული მეტყველების კულტურას ახასიათებდეს ფრაზის დასაწყისში სიტყვების – „ხოლო“ და „არამედ“ ისევე მომარჯვება, როგორც გამოიყენება ბგერათკომპლექსი „და“.

გაირკვა სენსაციური კულტუროლოგიური ამბავი: ძველ ქართულ ტექსტებში ახალი აზრის ჩამოყალიბებისას გამოიყენებულა არა მხო-

ლოდ „და“ სიგნალი, არამედ მისი პარადიგმა-
ბიც – „ხოლო“ და „არამედ“.

საამრიგო მაგალითებით ძველი მეტყველება
გაჭედილია. იხილეთ ზემომითითებული წიგნის
შემდეგი გვერდები: 7, 8, 9, 10 და ა. შ.

„შუმანიკის წამება“: „ხოლო ამის უბედური-
სა და სამგზის საწყალობელისა ვარსქენის“
(გვ. 7).

„ხოლო ეპისკოპოსი იგი სახლისად მის პიტი-
ახშისად“ (გვ. 8).

„ხოლო მე ვიჯმენ ადრე და მივინიე დაბასა
მას“ (გვ. 9).

სათანადო ნიმუშები იხილვის მოთხრობაში
„სიბრძნე ბალაჰვარისი“ (იხ. იმავე წიგნში გვ.
48, 49, 50...).

„არამედ უმჯობესად შეჰვრაცხე...“ (აბოს
წამება, იგივე წიგნი, გვ. 117).

„არამედ ან მე ვინაითგან ვერ ძალ მიც მო-
უკლებელად ლოცვაად“ (გრიგოლ ხანძთელის
ცხოვრება, გვ. 214). „არამედ ან სასწაულნი

მათნი ჟამთა სიმრავლისაგან მიეცნეს“ (იქვე, გვ. 215).

„გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ცნობილი საზეპირო ინყება ასე:

„**არამედ** ქართლად ფრიადი ქვეყანად აღი-
რაცხების...“ (გვ. 280).

ამრიგად, შეგვიძლია დავასკვნათ: გაირკვა ძველი ქართული მეტყველების კულტურის მეტად საინტერესო საკითხი; დადგინდა ძველი ტექსტების სასიგნალო სიტყვები – და, ხოლო, არამედ, რომელთაც გრამატიკულ კატეგორია კავშირთან არავითარი შეხება არა აქვთ.

ყოველივე ამის შემდეგ გადავიდეთ ძველი მეტყველების კულტურის შემომნახველ კიდევ ერთ ძეგლზე. ეს გახლავთ რუსთველის პოემა.

„ვეფხისტყაოსანი“ მეცნიერულად შეისწავლება 1712 წლიდან. დღემდე ამ მხრივ ბევრი რამ გაკეთდა, ოღონდ გაურკვეველი იყო საკითხი: რას ნიშნავს და რისთვის გამოიყენება ყოვე-

ლი სტროფის მეოთხე, დამამთავრებელი, ტაეპის წინ თითქოსდა სრულიად ზედმეტი და შინაარსობრივად არაფრისმთქმელი „და“. აღნიშნულის შესახებ რაიმე სერიოზული მოსაზრება არავის გამოუთქვამს.

ჩემი აზრით, მითითებული „და“ უნდა განვიხილოთ ძველი ქართული სამეტყველო კულტურის კონტექსტში. ეგ „და“ უზუსის სფეროს განეკუთვნება. ამგვარი საგანგებო დაგრძელება შაირისა (თექვსმეტმარცვლიანი ლექსისა) ერთი სრული ხმოვნით კიდევ უფრო აძლიერებს საგანგებო სასიგნალო ეფექტს. აქ „და“ ორმხრივ ფუნქციას ასრულებს: ა) მსმენელს ყურის საშუალებით აგებინებს, რომ სტროფი სრულდება, რომ ამჟამად ყური მოისმენს ერთი პოეტური აბზაცის საბოლოო ფრაზას; ბ) ხელნაწერის თვალთ ალმქმელს კი მზერის საშუალებით აჩვენებს, რომ სტროფის სამი წინარე ტაეპისაგან სიგრძით გამორჩეული მეოთხე პნკარი საბოლოო, დასკვნითი კადენციაა, რომლის წარმოთ-

ქმისთანავე უნდა გაკეთდეს ხანგრძლივი ყოვ-
ნი, პაუზა. ეს აუნწყებს მკითხველს, რომ ერთი
აზრობრივ-ემოციურად დამოუკიდებელი მო-
ნაკვეთი დასრულდა. თვალნათლიობისათვის
მოვიყვანოთ სათანადო ნიმუში:

**არდავინწყება მოყვრისა
აროდეს გვიზამს ზიანსა;
ვჰგმობ კაცსა აუგიანსა,
ცრუსა და ღალატიანსა.
ვერ ვეცრუები, ვერ ვუზამ
მას ხელმწიფესა მზიანსა,**

და **რა უარეა მამაცსა**

სულდიდსა, წასლვაგვიანსა! (1, 798)

მაშასადამე, ჩვენს ეროვნულ ეპოსში დაცუ-
ლი უზუსტური საშუალება „და“ თავისი წარმო-
შობით სხვა არაფერია, თუ არა საგანგებო ძახი-
ლი, სიგნალი, „პოზივნოი“, ესოდენ ხშირად რომ
გამოიყენებოდა ადრინდელ პროზაულ თხზუ-
ლებებში, როგორც სამეტყველო კულტურის
ელემენტი.

აქვე დავსძენ: რუსული **a** ბგერის ზუსტი ანალოგი შემონახულია ქართულშიც, ოღონდ წინადადების ბოლოს: „მოდხარ თუ არა, **ა**?“

ლიტერატურა

1. რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი, ა. შანიძისა და ალ. ბარამიძის რედაქცია, თბ., 1966;
2. Слово о полку Игореве, М., 1983;
3. ქართული პროზა, I, თბ., 1982;
4. ჭაბაშვილი მიხეილ, უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, თბ., 1973.

მეტყველების კულტურის (უზუსის) ელემენტები ძველ და საშუალ ქართულში

ქართულ ხალხურ ზღაპრებში შემორჩენილია ძველი მეტყველების კულტურის (უზუსის) მკაფიოდ გამოხატული მყარი ფორმულა. იგი ასე გამოიყურება: **იყო და არა იყო რა.**

ამ ფორმულით იწყება ყველა ზღაპარი.

ჩვენი ეროვნული ეპოსის თხრობითი ნაწილიც ამ ფორმულით იწყება: **“იყო არაბეთს როსტევან . . .”** (2, 23, 1).

ეს ბუნებრივიცაა, თუ გავითვალისწინებთ, რომ პოემაში ზღაპრის არაერთი ხერხი და კომპონენტია გამოყენებული. მაგალითად, უმცროსი გამარჯვებული ძმის მოტივი (ნესტანს ეძებს უფროსი ძმა ტარიელი. მას არაფერი გამოსდის; შემდეგ შუათანა ძმა ფრიდონი ცდის ბედს. არც მას გამოუვა რაიმე. ბოლოს “ჯეროთ უწვერული“ მესამე, უმცროსი, ძმა წავა

ნესტანის საძებრად და წარმატებას იზეიმებს); დევისა და დევის ქვაბის მოტივი (ტარიელი და ასმათი დევებს ამოხოცავენ და დევის მღვიმეში დაიდებენ ბინას; ავთანდილი აქ გაიცნობს ასმათს. ქალი დაეხმარება სტუმარს სახიფათო “დევის“, ტარიელის, გულის მოგებაში და ა.შ.); კიდევ ერთ ელემენტს დავასახელებთ: ქართულ ზღაპრებში ერთმანეთზეა გადანუნულ-გადახლართული ნყვილის დაქორწინება და სახელმწიფო ტახტზე დაჯდომა. ასეა პოემაშიც: რანამს დაქორწინდება ავთანდილი, იმნამსვე მეფედ ცხადდება; ტარიელი რანამსაც იქორწინებს ნესტანზე ინდოეთში, იმნამსვე ტახტზე ადის; შვიდ სამეფოდ გაშლილ ინდოეთს ბატონპატრონად ევლინება და ა.შ.

ძალიან საინტერესო უზუსური მოვლენაა გამოთქმა **ადგა**. ეს ერთგვარი სასიგნალო ტერმინია, რომელიც სულ არ გულისხმობს იმას, რა შინაარსსაც ატარებს. ესე იგი, სადაც წერია **ადგა**, ყველგან და ყოველთვის როდი აღნიშნავს

ამგვარ მოქმედებას. უფრო სწორად, იგი გამოხატავს სიგნალს, ძახილს, შეტყობინებას. რომელიდაც ზღაპარში ასე უცნაური უზუსური ფორმულაც კი წამიკითხავს: **ადგა და ადგაო.**

ექვი არაა, პირველი ადგა სასიგნალო ერთეულია, წმინდა წყლის უზუსია, ხოლო მეორე მართლა მოქმედებაა, მართლა წამოდგომაა.

ქართველი იტყვის: **ადგა** და უთხრა. საგულისხმოა, რომ წინ არსად არის ნაჩვენები, რომ მოქმედი პირი ზის, და, თუნდაც იჯდეს, რაიმეს თქმის წინ რა საჭიროა ადგომა? ოღონდ აქ “ადგა” უზუსური ელემენტია და სიტყვის პირდაპირ მნიშვნელობას როდი გულისხმობს.

ამის კარგი პარადიგმული მაგალითი მოიპოვება რუსულ მეტყველებაში. “**ადგა** და უთხრა” რუსულად ასეთ სახეს მიიღებს: “**Взял и сказал**”. დააკვირდით, რუსულ უზუსში “ადგა” ჩაანაცვლა სხვა ზმნამ. ეგ არის “**Взял**”.

მაშ, ასე: “**აიღო** და უთხრა” ან კიდევ “**აიღო** და მოკლა”, “**აიღო** და ესროლა”.

სინამდვილეში კი არავინ არაფერს იღებს.

ამ მხრივ საინტერესო მაგალითი გვაქვს ავთანდილისა და ასმათის პირველი შეხვედრის ეპიზოდში. სპასპეტს აქვს დიდი სათხოვარი: ასმათი მას ტარიელის ამბავს უნდა მოუყვეს. ამიტომაც “ჯერთ უწვერული” ქალს დაუჩოქებს, მუხლმოდრეკილი ევედრება. ფრაზა ამჟღავნებს უზუსურ მოვლენას:

„ცრემლ-დენილი შეეხვენა, ადგა, მუხლნი მიუყარნა“ (2, 246, IV).

ჯერ ერთი, იმ დროს ავთანდილი არც იჯდა და არც იწვა; მეორეც, რომც მჯდარიყო, თუ მუხლის ჩოქებზე იყო დასადგომი, ადგომა რაღა საჭირო იქნებოდა?! მაგრამ საქმეც ის არის, რომ უზუსურმა მოვლენამ ეგ ლოგიკა არ იცის, ის მყარი სამეტყველო ადათია, წესია, რაც საუკუნეების წიაღ შეიმუშავა ენამ და ემსახურება მეტყველების გახალისებას, გამრავალფეროვნებას, გაცოცხლებას.

მაშასადამე, “**ადგა**, მუხლნი მიუყარნა“
წმინდა წყლის უზუსია!

ამგვარი ფორმალური, “ლიტონი“ **ადგა**
სხვაგანაც გვხვდება. პოემაშია: “**ადგა**, მითხრა“
(2, 378, I). რუსულად რომ გვეთარგმნა ეგ ადგი-
ლი, ასეთი რამ გამოგვივიდოდა: “**ВЗЯЛ и сказа**“.

ახლა მოვიყვან შემთხვევას, სადაც ავთან-
დილი ფეხზე დგას, მაგრამ ავტორი მაინც ასე
გვემეტყველება:

„ავთანდილ **ადგა**, დაუნყო თხრობა სიტ-
ყვისა მქისისა“ (2, 1349, IV).

საგულისხმოა მუხლმოყრის სხვა სცენა:
“**ადგა**, მუხლნი დაუყარნა“ (2, 1522, II).

ეს უზუსური ფორმულა ჩანს ე.წ. “ინდო-
ხატაელთა ამბავშიც“, რომელიც პოემის ორგა-
ნული ნაწილია. ინდოეთიდან მომავალი მგლო-
ვიარე ვაჭრები ტარიელის, როგორც მეფეთ მე-
ფის, წინაშე ფეხზე დგანან, მაგრამ ფრაზა მა-
ინც ასეთ სახეს იღებს: “**ზე ადგეს** და მოახსე-
ნეს. . .“ (3, 1796, I).

ერთობ საინტერესოა პოემაში ნახმარი ტერმინი **ლახვარი**.

ყველაფრიდან ჩანს, რომ XII-XIII საუკუნეებში ლახვარი მოძველებული იარაღია და მას არავინ ხმარობს. პრაქტიკულად იყენებენ შუბს. მართლაც, შეტაკებებში ყველგან ეგ სახელი ტრიალებს: “კაცს შუბი ვჰკარ, ცხენი დავეც“ და ა.შ. მაგრამ სასაუბრო მეტყველებაშია **ლახვარი**. სხვათა შორის, დღესაც, ავტომატ “კალაშნიკოვისა“ და ატომის ეპოქაში ქართველი ასე მსჯელობს: “კაცმა ფარ-ხმალი არ უნდა დაყარო“. არადა, ამის მთქმელ დღევანდელ ქართველს არც ფარი და არც ხმალი ხელში არასოდეს სჭერია! სწორედ ასე მოძველებულია რუსთველის დროს **ლახვარი** და იგი სიტყვის მასალად, უზუსის ელემენტად ქცეულა.

ყურადღებას იქცევს შემდეგი გარემოება: თუ **შუბი** პრაქტიკულ ბრძოლაში ისხენიება, **ლახვარი** გამოიყენება მხოლოდ პიროვნების

სულიერ-ფსიქიკური მდგომარეობის ასასახავად.

ვნახოთ საამრიგო მაგალითები:

რუსთველს თამარ მეფის საქებრად დაუნერია სახოტბო “ქებანი“. იგი ისე კეთილბმოვანი და ძლიერი ყოფილა, რომ, “ვინცა ისმინოს, დაესვას **ლახვარი** გულსა ხეული“ (2, 4, IV). სხვაგან მითითებულია, რომ რაღაც მოვლენა (ღმერთი) კაცს ლახვარს მოაშორებს: “მას **ლახვარსა** მოაშორებებს“ (2, 636, II); არის ვითარება, სადაც ირკვევა, რომ გულის სიყვარულით დასაჭრელად საჭიროა აღმასის ლახვარი და არა ხის ჭოლოკი: “აღმასისა ხამს **ლახვარი**“ (2, 344,4); ტარიელი ასე მსჯელობს: “**ლახვარი** მეცა ცნობასა და გულსა“ (4, 344,2); ასევე, გულსა და გრძნობათა კორიანტელთან არის დაკავშირებული ეს ლახვარიც: “რა **ლახვარი** გულსა მეხოს“ (4, 532, 4); ერთ პერსონაჟს გული ისე ექცა, “ვითამც რამე ჰკრეს **ლახვარი**“ (4, 845, I); სწორედ ამგვარი ვითარებაა სხვაგანაც: “შენ **ლახ-**

ვარი სხვა გესობის“ (2, 1017, 2). სიტყვის მასა-
ლადაა გამოყენებული ეგ ცნება ამ შემთხვევა-
შიაც: “დადვა კეშანი **ლახვარმან**“ (4, 835, 1);
იგივე ვითარებაა აქაც: “დღეს სანუთრომან
ლახვარსა მიმცა“ (4, 715, 2); “კაცი ცრუ და მო-
ლალატე ხამს **ლახვრითა** დასაჭრელად“ (4, 162,
4); ერთ-ერთ მნათობს, მარსს, ავთანდილი ეა-
ჯება: “დამჭერ **ლახვრითა** შენითა!“ (4, 960, 1);
სხვაგან წერია: “**ლახვარნი** ეგე ვით დაგალონე-
ბენ“ (4, 365, 1); არის სხვა მაგალითები. ყველას
ვერ გამოვეყიდეებით. მსგავსი არაპრაქტიკული
ლახვარი გამოყენებულია კომპოზიტებშიც:
ლახვარდაუსობელი (4, 583, 1); ლახვარსობილი
(7, 3); ლახვარხებული (4, 522, 3).

ამრიგად, ომში — **შუბი** ან **ლახტი**, ხოლო
სულიერი ჭრილობების მისაღებად — **ლახვარი**.

სიტყვის მასალად, ანუ უზუსის ელემენ-
ტად, მივიჩნევთ გამოთქმას **მოდ**, რომელიც
ბევრგან სულაც არ **აღნიშნავს** მის ნამდვილ ში-
ნაარსს. ის არ გულისხმობს, რომ ვინმეს მარ-

თლა ინვევენ თავისთან. მაშ, ეგ გახლავთ რიტორიკული მონოდება, რომელიც აღსრულებას არც კი გულისხმობს (იმთავითვე არ გულისხმობს).

გავსინჯოთ საამრიგო მაგალითები:

ავთანდილი მნათობებს ხშირად ასე მიმართავს: **“მოდო**, ასპიროზ, მარგე რა... “ (2,962, 1); **“მოდო**, მარიხო, უწყალოდ დამჭერ ლახვრითა შენითა!“ (2, 961, 1); **“მო**, ზუალო, მომიმატე ცრემლი ცრემლსა!“ (2, 959, 1); **“მო**, მთვარეო, შემბრაღე!..“ (2, 964, 1).

ნამდვილ მისვლა-მოსვლაზე არც აქ არის ლაპარაკი: **“მიდი**, უთხარ: ნუ გამწირავს“ (2, 964, IV). ასევე, არავითარ მისვლა-მოსვლას არ გულისხმობს ეს ფრაზა: **“შენთვის ხელქმნილსა ტარიელს ამბვითა, მო**, აღხენიე!“ (2, 1271, 3).

ზუსტად ამავე ფუნქციას ასრულებს ზმნა **“მომკალ“**. ამ სიტყვა-მონოდების წარმოთქმისას სიკვდილს არც ვინ აპირებს. ესეც ერთგვარი რიტორიკული შეკითხვაა.

გავსინჯოთ ამ რიგის ნიმუშები:

“**მომკალით**, ლარი დავლიოთ ან აკიდებოთ, ან ტენით“ (2, 621, 4); “**მომკალ**, კაცსა სიცოცხლისა სწორად რაცა მოეხმაროს!“ (2, 745, 3); “ინდო-ხატაელთა ამბავშიც“ იგივე ხერხია მომარჯვებული, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ ეს არის ერთი და იმავე ავტორის სტილი: “**მომკალ**, ქალსა თავ-მოხდილსა თუ მზე ვითა ეურჩოსა“ (3, 1790, 1).

ამ ვითარებაში **მომკალ** სიტყვის მასალაა და უნდა წავიკითხოთ ასე: **მომკალით, თუ მართალი არ ვიყო!**

ქართველებს გვაქვს ერთი უცნაური ფიგურა, რომელიც, ეჭვი არაა, უზუსის ფარგლებში შემოდის. ეგ ჰიპერბოლური თქმა ასე ჟღერს: **ცა ქუდად არ მიაჩნია და დედამინა - ქალამნად.**

ერთი პირობა, კაცი იფიქრებს: რაც აქ წერია, მართლაც ასეა, რომ აქ უარყოფითი წინადადება გვაქვს.

სინამდვილეში ეს გახლავთ ფორმალური (ფორმოზრივი) უარყოფა, რაიც სანინააღმდეგოს გულისხმობს: ისე გათამამებულია, რომ ცა ქუდად დაუხურავს და დედამინა ქალამნად ჩაუცვამსო. კიდევ მეტი, ჰიპერბოლა მოითხოვს პლუსის ნიშნის მიმატებასაც. ისე გათამამებულია, რომ ცაც კი აღარ მიაჩნია ქუდად და დედამინა — ქალამნადო!

მაშასადამე. სინამდვილეში გვაქვს ასეთი გაგება: ეს კაცი ისე გათამამებულია, რომ ქუდად ცაც კი ეცოტავება და ქალამნად — დედამინა. მაშ, შინაარსობრივად წინადადება დადებითია, არა უარყოფითი, თუმცა ფორმით უკუთქმითსა ჰგავს.

სწორედ ეს ქმნის დიდ ეფექტს, დიდ მხატვრულობას, მოულოდნელობის განცდას.

ამ თარგზე ააგო რუსთველმა ოთხი ფრაზა, რომელთა ფორმოზრივ-შინაარსობრივი “შეუთანხმებლობა” ბევრ ცნობილ მეცნიერს დაუძლეველ პრობლემად ექცა.

ტარიელმა ნესტანის მიერ ნაჩუქარი ოქროს სამკლაური მოიხსნა, აკოცა და გულიც ნაუვიდა, მკვდარს დაემსგავსა. აქ ავტორი მიაყოლებს ძალიან საინტერესო ფრაზას:

„ასრე ნვა, რომე არ ჰგვანდა მკვდარი სამარის კარისა“.

პროზის ენაზე: ტარიელი ისე იწვა, რომ მას არ ჰგავდა სამარის პირას დასვენებული დასამარხავი მკვდარი.

მაშ, წინადადების ფორმა უარყოფითია, ოღონდ შინაარსი არის არა მხოლოდ დადებითი, არამედ დადებითი პლუსით. ესე იგი, ტარიელი ისე მაგარი მკვდარი იყო, რომ ჩვეულებრივ მკვდარს, სამარის პირას დროებით დასვენებულსაც კი, არა ჰგავდაო. სხვაგვარად, იგი მკვდარზე უფრო მკვდარი იყოო.

მეორე შემთხვევა ამგვარია:

საჭიროა დაიხატოს მომაჯადოებელი სილამაზის ნესტანი, რომლის სახეც უნდა დაამახსოვრდეს ტარიელს, რაკილა ეს იქნება ლამაზ-

მანის ბოლო ნახვა. ამის შემდეგ 10 წელიწადს ვეღარ იხილავს. რუსთველი წერს, რომ ნესტან-საო “არცა მზე ჰგვანდა, არც მთვარე“ (2, 525, 2).

თქმულის უარყოფითმა, უკუთქმითმა ფორმამ არ უნდა მოგვატყუოს. აქ მითითებულია: ქალიშვილი ისე ლამაზი იყო, რომ მის სილამაზეს არ შეედრებოდა არც მზისა და არცა მთვარის მომხიბვლელობაო. მაშასადამე, ქალს არცა მზე ჰგავდა და არცა მთვარე, რადგან ეს ასული ბევრად უკეთესი იყო იმ მნათობებზე!

სწორედ ამ რიგის გამოთქმაა მომარჯვებული ხვარაზმელი სასიძოს ეპიზოდში. ინდოელნი უფლისწულ ნესტანს ათხოვებენ. ერთობ გახარებულნი არიან, რაკილა დიდებული სასიძო იშოვეს. ხორეზმი უზარმაზარი, მძლავრი და კულტურულად დაწინაურებული ქვეყანაა. ამგვარი სახელმწიფოს დამოყვრება ხუმრობა როდია! თანაც სასიძო მშვენიერი ყმაწვილია. დგას “ზეიმი და ზარები“. სიხარულისაგან ბევრი

მთვრალსა ჰგავდა. და, აი: “მოვიდა სიძე, გარდახდა, **დღე ჰგავდა არ აღვსებისა**“ (2, 555, 2).

ეს პოეზიაა, სალექსო სტრიქონია და ყველაფერი ვერ ჩაეტევა მასში, თანაც სიტყვა “დღე“ ავტორმა ტავტოლოგიის არიდების მიზნით მეორეჯერაც აღარ გაიმეორა, თორემ პროზის ენაზე ტაეპი ასე გადმოვიდოდა:

დღე ჰგავდა არ აღვსებისა (დღესა).

ესე იგი, ისე საზეიმო დღე იდგა, რომ აღვსების (აღდგომის) დღესაც კი არა ჰგავდა! აღდგომის დღეზე უკეთესი რომ იყო, იმიტომ არა ჰგავდა აღდგომის დღესო!

ამრიგად, ინდოელნი ისე მხიარულობდნენ, რომ ის დღე აღდგომის დღეზე უკეთესი გამოდგა და ამიტომ აღარ ჰგავდა ჩვეულებრივი აღდგომის საზეიმო დღეს. სხვაგვარად, ჰგავდა აღდგომის დღეს, ოღონდ პლუსითო.

ასე რომ, სწორია, რუსთველის მხატვრული სტილის დასტურია და ქართულ ხალხურ

თქმას (ცა ქუდად არ მიაჩნია და დედამინა — ქალამნად) სავსებით შეესაბამება ფიგურა:

მოვიდა სიძე, გარდახდა, დღე ჰგვანდა არ აღვსებისა.

ყველაფერი ეს ვერ გაითვალისწინა აკად. კ. კეკელიძემ და ამ “ბუნდოვანი” ტაეპის გასწორება ხელოვნური ხელყოფით (კონიექტურით) სცადა. მან შემოგვთავაზა ვარიანტი, რომელსაც არც ერთი ხელნაწერი არ უჭერს მხარს:

„დღე, ჰგვანდა, **არს** აღვსებისა.“

ეს ნიშნავს: ეს დღე ისეთივე იყო, როგორც აღვსების დღეო.

ეს არის კოსმიური ჰიპერბოლის მინაზე ჩამოგდება და ღვთაებრივი სახე-ხატის ტლაპოში ამოვლება. კონიექტურა საზოგადოდ მიუღებელია და ამ შემთხვევაში - განსაკუთრებით!

როგორცა ვხედავთ, უზუსტური მოვლენის მართებულად გათვალისწინება ტექსტოლოგიური მკრეხელობისაგანაც დაგვიცავს.

ახლა ვისაუბროთ იმის თაობაზე, თუ რად ემატება რუსთველის სტროფს მეოთხე, დამამთავრებელი, ტაეპის წინ “ზედმეტი“ სიტყვა “და“.

ძველ ქართულ ტექსტებში ბევრი აბზაცი იწყება უცნაურად. მათ წინ უძღვის უცნაური კავშირი “და“. სინამდვილეში ეგ “და“ სულაც არ ყოფილა კავშირი, რადგან ბევრგან ამ “და“ ბგერათკომპლექსის წინ არავითარი სიტყვა ან ტექსტი არ იგულისხმება. სხვათა შორის, ასე უცნაურად იწყება პირველი ლიტერატურული ძეგლი “შუშანიკის ნამება“.

ამგვარი შემთხვევები შეინიშნება როგორც სასულიერო, ისე საერო შინაარსის თხზულებებში.

გაირკვა, რომ ეს “უცნაური“ მოვლენა შედის “უზუსის“ (სამეტყველო ადათის, წესის, ჩვეულების) სფეროში და წარმოადგენს ძველი სამეტყველო კულტურის ფორმას (1, 34).

ამგვარი მოვლენა შეინიშნება რუსულ ენაშიც. იქ ფრაზები ხშირად იწყება “უშინაარსო” ფორმებით **a** და **hy**. ესენი გარკვეულ კონტექსტებში სასიგნალო, გამაფრთხილებელ ფუნქციას ასრულებენ. ქართულში ასეთებია **და, ხოლო, არამედ**. იხილეთ „აბოს წამება“, მერჩულის თხზულება და სხვ.

საგულისხმოა, რომ ეს ჩეულება, ანუ სამეტყველო ადათი, მოუმარჯვებია რუსთველსაც. პოემა “ვეფხისტყაოსანი” აგრძელებს მეტყველების კულტურის ძველ ტრადიციებს და ყოველი სტროფის მეოთხე, დამამთავრებელი, კადენციის წინ სვამს ამ სასიგნალო ფიგურას — “და”.

ამგვარი სასიგნალო დაგრძელება შაირისა (თექვსმეტმარცვლიანი ლექსისა) ერთი სრული ხმოვნით კიდევ უფრო აძლიერებს საგანგებო სასიგნალო ეფექტს. აქ “და” ორმხრივ ფუნქციას ასრულებს: ა) მსმენელს ყურის საშუალებით აგებინებს, რომ სტროფი სრულდება, რომ ამჟა-

მად მკითხველი მოისმენს ერთი პოეტური მონაკვეთის საბოლოო ფრაზას; ბ) ხელნაწერის თვალთ ადმქმელს კი მზერის საშუალებით აჩვენებს, რომ სტროფის სამი წინარე ტაეპისაგან სიგრძით გამორჩეული მეოთხე ბნკარი საბოლოო, დასკვნითი კადენციაა, რომლის წარმოთქმისთანავე უნდა გაკეთდეს ხანგრძლივი ყოვნი, პაუზა. ეს აუნყებს მკითხველს, რომ ერთი აზრობრივ-ემოციურად დამოუკიდებელი მონაკვეთი დასრულდა.

მოვიყვანოთ სათანადო ნიმუში:

არდავიწყება მოყვრისა

აროდეს მოგვცემს ზიანსა;

ვჰგმოზ კაცსა აუგიანსა,

ცრუსა და ლალატიანსა.

ვერ ვეცრუები, ვერ ვუზამ

მას ხელმწიფესა მზიანსა,

და **რა უარეა მამაცსა**

სულდიდსა, წასლვაგვიანსა! (2, 800).

ასე, “და“ საგანგებო სიგნალია, ძახილია, “პოზივნოია“, ესოდენ ხშირად რომ გამოიყენებოდა ძველ ქართულ ტექსტებში, როგორც სამეტყველო კულტურის ელემენტი.

ლიტერატურა

1. თავდიშვილი მურმან, ერთი უზუსტური მოვლენა და ძველი სამეტყველო კულტურა, ჟურნ. “განათლება“, 3, 2017.
2. რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი, შანიძე-ბარამიძის გამოცემა, თბილისი, 1966.
3. რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი, სოლომონ ყუბანეიშვილის გამოცემა, თბილისი, 1956.
4. შანიძე აკაკი, ვეფხისტყაოსნის სიმფონია, თბილისი, 1956.

**Elements of old speech culture (Usus) in “The
Panther’s Skin”
reziume**

The old Georgian speech is very characteristic. There are facts of usus in it. Some of them are moved to the text of “The Panther’s Skin” (beginning of XIII century). These facts makes the story more funny tore ad; from another hand it renews the author’s language from funny-speaking Georgian, giving the form of national character to it. Namely, one uses the formula of beginning of Georgian tales “once upon a time”. Arabian story begins just in such a way “Once upon a time, in Arabia there was...” Other usus elements are stood up, blow and come and kill me and et cetera. Neither of them includes the direct content, what is meant by direct understanding of these words. “Stood up” does not mean that a person stood up on his legs: “blow” is never used in war and strikes; “come” does not oblige anyone to come somewhere; “kill me” is

not call for death, “and” is not connection, it is one of the signaling usus elements.

One observation is remarkable:

According to using even the usus elements so called “Indian-Khataetian story”, which is the disputable section, corresponds to Rustavelian style. Namely, two usus elements “kill me” and “stood up” are equally used in both parts.

Key words: usus, speech culture, was, stood up, blow, come, kill me, and, “The Panther’s Skin”, Indian-Khataetian story;

დავით გურამიშვილის „კეფისა“

გურამიშვილის ერთ სტროფში ნახსენებია სიტყვა „კეფისა“. პირველად ეგ ბუნდოვანი ცნება განმარტეს, როგორც თავის უკანა ნაწილი; მალევე მიხვდნენ, რომ ეს დეფინიცია არ

იყო სწორი და შემოგვთავაზეს ახალი – ხელნაწერის ორი გვერდი.

არც ერთია მართებული და არც – მეორე. აქ უფრო ღრმა საიდუმლოა ჩამარხული და იგი ეხება ეროვნული მრწამსის, იდეოლოგიის, აღმსარებლობისა და კულტურული იდენტობის საკითხებს.

„დავითიანის“ ქვეთავში – „ქართველთა და კახთაგან თავიანთ უფალთან შეორგულება“ ვკითხულობთ ერთ ფრიად საინტერესო სტროფს:

„ასწავლიდიან რჩეულნი თავიანთ ქვეყნის მეფისა,

წაუკითხიან ბრძანება გამოთარგმნილი **კეფისა:**

იქმენით ხარკის მომცემნი, აღმსრულებელნი სეფისა.

მოვიდა დიდი ძვირობა, დრო წახდა სიიეფისა“ (2, 72).

აღნიშნულ სტროფში საკამათოა სიტყვა „კეფისას“ აქამდე არსებული კომენტარები. საზოგადოდ კი „კეფისა“ სხვადასხვა გამოცემაში სხვადასხვანაირად არის განმარტებული. ასე, მაგალითად, „დავითიანის“ 1931 წლის გამოცემის ლექსიკონი გვიხსნის: „კეფა – კემხა, თავის უკანა ნაწილი“. ეს განმარტება სათავეს უნდა იღებდეს მ. ნასიძის მიერ გამოცემული გურამიშვილის თხზულებათა კომენტარებიდან: „კეფა – თავის უკანა ნაწილი“ (3, 39). შემდგომ გამოცემებში ეს აშკარად მცდარი წაკითხვა უარუყვიათ და სულხან–საბა ორბელიანის ლექსიკონზე დაყრდნობით უცდიათ მისი ახსნა: „კეფი – „წერილთა ფურცელსა ეწოდების“ (საბა), ორი გვერდი“ (4, 11).

ამ ბოლო განმარტებას უჭერენ მხარს ბოლოდროინდელი გამოცემები; მაგრამ აღნიშნულ კონტექსტში სიტყვის ამგვარი გაშინაარსებაც ეჭვს იწვევს. ჯერ ერთი, გაუგებარი რჩება, თუ რა ბრძანებაზეა საუბარი, რომელიც კე-

ფის (ნანერი გვერდების) „გამოთარგმნილი“ ყოფილა და, მეორეც, საექვოა იმდენად, რამდენადაც ქვეთავი „ქართველთა და კახთაგან თავიანთ უფალთან შეორგულება“ ეხება ქართველობის მიერ ღვთისა და ქრისტიანული რელიგიის მივინყებას, ქრისტიანული წეს–რიგის დარღვევას, და ამის გამო ღვთის მიერ ჩვენი თანამემამულეების შერისხვას. ერთი სიტყვით, აქ გატარებულია ღრმა რელიგიური თვალსაზრისი. ხომ კარგად არის ცნობილი, რომ გურამიშვილი აშკარად რელიგიურად განწყობილი პოეტია და მისი მსოფლშეგრძნება ქრისტიანულ იდეოლოგიაზეა დაფუძნებული. აღ. ბარამიძე აღნიშნავს: „მონღოლური პერიოდის ისტორიკოსი ქვეყნის კატასტროფის ფაქტს ღვთის ბუნებრივი რისხვითა ხსნის, რამდენადაც უღმობელი ხვედრი აუცილებელია „უძღებებითა“ და „უსჯულოებით“ შეპყრობილი ხალხის დასასჯელად“ (1, 15). ჯერ კიდევ 1887 წელს მ. ნასიძემ შენიშნა: გურამიშვილი „მშვენიერს ლექსში „სიტ-

ყვა ესე ღვთისა“ ეხვენება ქართველთ, შეუდგნენ ქრისტეს და ნუ დაივინყებენ მისს მცნებას“. ვ. დონდუა იზიარებს და აღრმავებს ამ აზრს: „გურამიშვილი ბაძავს შუასაუკუნეობრივი ტრადიციის მიმდევარ მემატიანეებს „მიზეზთა მიზეზის“ ძიებაში: ყველა ეს „მკალი“ და სეტყვა, „ჭირი“ თითქოს ყოფილიყოს ღმერთის „პასუხი“ ხალხის „შეცოდებაზე“ (5, 22).

მართლაც, პოეტი მკაცრად მისდევს ამ რელიგიურ–მისტიკურ კონცეფციას:

დავითის ძედ თქმულ იესო ქრისტეს მცნებასა და რჯულს მორჩილებდნენ ქართველნი: „მას მორჩილებდნენ ქართველნი, ვით წესი იყო მონისა“, მაგრამ „შესცდნენ მის გზითა, რა ცოდვის ბურმან მონისა“ (იგულისხმება მონისლა). ამის გამო „ჩაცვივდნენ ცოდვის მორევთა, გზა ვერ სცნეს მადლთა ფონისა“. დაივინყეს ღვთის ურიცხვი მონყალეობა, ზოგს „შეუხდა ეშმაკის მანქანებანი“ და „დამუსრეს ფსალმუნთ ებანი“. ასე და ამგვარად, გაბოროტებულმა ადამიანებ-

მა „უარყვეს“ მცნება უფლისა, ისმინეს თქმა ეშ-
მაკისა, რაც თესეს, ბოლო მოიძვეს თავიანთ ნა-
მუშაკისა“.

ღვთისმშობელიც ასევე მოუწოდებდა გან-
მდგარ ერს, იწამეთ ის, ვინც ციდან გვანვიმა მა-
ნანაო. მაინც „არ დაიჯერეს“, „არა ქნეს სარ-
წმუნო დასაჯერები“. ამან დაათახსირა ისინი,
დარყვნა, დააქსუა. იესოს ყმობას თავი დაანე-
ბეს და გათათრდნენ: „ყმად წაუვიდნენ ისასა,
იქმნენ მამადის ქოლანი“. მიქელ თამარაშვილი
სწორედ ამ პერიოდის შესახებ წერს: სპარსე-
ლებმა „თავიანთის გახრწნილებით და ურწმუ-
ნოებით ქართველს შეურყიეს ძველი დროიდან
გულში ღრმად ჩანერგილი ქრისტეს სარწმუნო-
ება... ქართველი თავის თავად ჰსტოვებდა
ქრისტიანობას და გადადიოდა მაჰმადიანობა-
ზე“ (7, 30). რა ეს ცნა უფალმან, „ბრძანა აღება
ხელისა, რისხვით გაშვება მის თემთა, გარდახ-
და საფარველისა“.

ამის შემდეგ პოეტი აღწერს „საწყაულის მონყვას ღვთისაგან“: „აღმოსავლეთ მტერი აღძრა, მოუნოდა კვლავ სამხრეთსა...“

ეჭვი არ არის, რომ ამგვარ კონტექსტში „თავიანთ ქვეყნის მეფის“ (ვახტანგ მეექვსის) „რჩეულნი“ რაღაცას იღონებდნენ, კერძოდ, „ნაუკითხიან ბრძანება გამოთარგმნილი კეფისა“. ოღონდ ვიმეორებ: საეჭვოა კეფისას აქამდე არსებული ყოველნაირი განმარტება. „კეფის“ განმარტებანი რომ ვერ იყო დამაჯერებელი და დამაკმაყოფილებელი, ეს ჯერ კიდევ ვ. დონდუამ იგრძნო. მკვლევარი წერდა: პოეტი „აღნიშნავს ზოგ-ზოგ საგულისხმო ფაქტს. კერძოდ, „ქართლის ჭირში“ მან გამოაჩინა მეფის ადმინისტრაციის წარმომადგენლები, „რჩეულნი“, ისინი, ავტორის სიტყვით, ხელმძღვანელობდნენ რაღაც „ბრძანებით“, საიდანდაც ნათარგმნით, და მის საფუძველზე მოსახლეობას გადასახადების გაღებას ავალებდნენ“ (ვ. დონდუა, დას. ნაშრომი, გვ. 22). შემდეგ მკვლევარი უფრო

შორსაც მიდის: „შენყდა გადასახადების, გურამიშვილის გამოთქმით – „ხარკის“ დენა ხელისუფლების სასარგებლოდ, საეკლესიო და სამეფო სალაროებში. საქმეში, რა თქმა უნდა, ჩაერვივნენ მეფის „რჩეულნი“, რომელთაც ერთად უნდა დაიცვან ურთიერთ მოგვარტომე ქრისტესა და მეფის ინტერესები. ამ საერთო ინტერესებს ასახავს გურამიშვილი გამოთქმით, „ბრძანება გამოთარგმნილი კეფისა“, უბრალოდ – ნიგნი („კეფი“ – სიტყვასიტყვით, ფურცელი), უცხო ენით ქართულზე თარგმნილი, სადაც ვითომც წერებულისკოს: „იქმენით ხარკის მიმცემნი, აღმსრულებელნი სეფისა“. ეს გამოდახილია სახარებისა და იქ გამოხატული საეკლესიო დევიზისა: „მიეცით კეისრისა კეისარსა და ღმერთისა ღმერთსა“ (იქვე გვ. 44).

მთელი ეს მსჯელობა ღრმად საგულისხმოა და სიმართლეს დიდად მიახლოებულიც, ოღონდ მკვლევარს უფრო დამაჯერებელი შეეძლო გაეხადა იგი, მელექსიკონეთა შრომების გავლენაში

რომ არ მოქცეულიყო. ვ. დონდუა ზემოციტირებულ ნაწყვეტში წერს: „კეფი – სიტყვასიტყვით ფურცელი“.

ჩემი აზრით, კეფისა არც კეფას აღნიშნავს და არც ნაწერ გვერდებს. ეს არის შუა საუკუნეების მოაზროვნე კათოლიკე თეოლოგის, ცნობილი საეკლესიო მოღვაწის თომას კემფელის (თომას კემპენელი) გვარი.

მაგრამ რა შუაშია აქ კემფელი?

თომას კემპენელს (ხამერკენს, 1380–1471) ეკუთვნის რამდენიმე რელიგიური ტრაქტატი. ყველაზე პოპულარული კი მათ შორის გახდა ლათინურ ენაზე დაწერილი „ქრისტეს მიბაძვა“.

ნაშრომის იდეა არის ასკეტიზმი, განდგომა, ზნეობრივი თვითსრულქმნა; ქრისტიანული რელიგიის ქება–დიდება და გზათა დასახვა პიროვნებაში ქრისტიანული სულისკვეთებისა და მორალის გასაძლიერებლად.

ბუნებრივია, ქრისტეს მცნების დამვიწყებელ ქართველებს მეფის „რჩეულნი“ გადმოუთარ-

გმნიდნენ და ნაუკითხავდნენ კემფელის „ქრისტეს მიბაძვას“, რითაც ქრისტიანული რჯულისა და რელიგიის რღვევის პროცესის შეჩერებას მოიწადინებდნენ, მაგრამ, როგორცა ჩანს, არც ამას უშველია საქმისათვის და აი, ზენაარმა დასაჯა განმდგარი ერი.

ოღონდ აქ დაისმის რამდენიმე კითხვა, რომელთა გადაუჭრელადაც, რა თქმა უნდა, საერთოდ გაჭირდებოდა კეფისაში უთუმცაოდ და გადანყვეტილად დაგვენახა თომა კემფელი და კიდევ მეტი – მისი „ქრისტეს თანადგომა“.

1. არსებობდა თუ არა „ქართლის ჭირის“ პერიოდში კათოლიკე მოღვაწის ცნობილი ტრაქტატის „ქრისტეს მიბაძვის“ გადმოთარგმნის სათანადო საფუძველი, მოთხოვნილება და, ბოლოს, თვითონ თარგმანი?

2. შეიძლებოდა თუ არა, დავით გურამიშვილს აღიარებული კათოლიკე-მოაზროვნის ნაშრომი ეხსენებინა?

3. შეიძლება თუ არა, ფორმა კემფელი ნათესაობით ბრუნვაში გადაქცეულიყო ფორმად კეფისა?

4. და ბოლოს, შეიძლება თუ არა, ავტორის გვარი კეფისა გულისხმობდეს ამ კათოლიკე ბერის მრავალი ნაშრომიდან მაინცდამაინც „ქრისტეს მიბაძვას“?

ა) კათოლიკობის ისტორია საქართველოში შორეული წარსულიდან იწყება. კათოლიციზმს ზოგჯერ აღიარებდნენ ქართველნი, ზოგჯერ კი სიმპათიებით იყვნენ მისდამი განმსჭვალულნი. ამის თაობაზე უხვ მასალას გვანვდის მ. თამარაშვილის ცნობილი წიგნი. უფრო მეტიც, ჯერ კიდევ 1666 წელს რომში, პაპის პირადი მეთვალყურეობითა და მზრუნველობით მოსილ სპეციალურ კოლეგიაში, „პროპაგანდა ფიდეს“ სახელით რომ არის ცნობილი, ქართველნი აგზავნიან ორ ყმანვილს. იგივე ხდება 1702 და 1723 წლებშიც (მ. თამარაშვილის ნაშრომი, გვ. 231, 305, 342).

კათოლიკე მისიონერთა მოღვაწეობა ფართოდ გაიშალა ვახტანგ მეექვსისა და სულხან-საბა ორბელიანის დროს. კლიმენტე XI სთხოვს ვახტანგს, გაკათოლიკდეს და ჰპირდება შეწევნასა და დახმარებას, ხოლო საბა ორბელიანი გაკათოლიკდა ჯერ კიდევ 1687 წელს (იქვე, გვ. 327, 321). სულხანის მიერ აღზრდილი ვახტანგი დიდ სიმპათიებს იჩენდა კათოლიკეთა მიმართ. იგი, თურმე, ხშირად „თავის უბედურებას აწერს იმას, რომ აქამდე შეაყოვნა კათოლიკობის მიღება. მეფე, ამას გარდა, ფიქრობს, ყოველი დახმარება აღმოუჩინოს მისიონერებს“ (იქვე, გვ. 321).

მაჰმადიანურ ზღვაშემორტყმული ვახტანგი ევროპაში ეძიებდა დამხმარეს. ასეთად კი მას ვატიკანი და საფრანგეთი ესახებოდა. ამ ვითარებაში კათოლიკეებისადმი სიმპათიები სავსებით მისაღებია. იგი შეადგენდა ვახტანგის პოლიტიკური ორიენტაციის ერთ-ერთ მომენტსაც. ამიტომაც სავსებით გასაგებია, რომ

„ვახტანგმა კათოლიკე სარწმუნოება მიიღო, მტკიცედ დაიცვა და რუსეთს წასული, კათოლიკედ მიიცვალა“ (იქვე, გვ. 341). თვითონ სულხანი კი „პროპაგანდა ფიდემი“ აგზავნის ქართველ ყმანვილებს და, რაც დიდად საგულისხმოა, ერთ–ერთი მათგანია გორელი დავით ტულუკაშვილი, სწორედ ის პიროვნება, ვინც თომა კემფელის ტრაქტატი „ქრისტეს მიბაძვა“ რომშივე თარგმნა 1734 წლამდე (იგი 1734 წელს გარდაიცვალა). აქ საყურადღებოა ერთი ფრიად მნიშვნელოვანი გარემოება – სულხან ორბელიანის მიერ „პროპაგანდა ფიდემი“ წარგზავნილი ყმანვილი იმთავითვე შესდგომია მთარგმნელობით მოღვაწეობას და სხვა სამისიონერო–კათოლიკური ნაშრომებიც უთარგმნია ქართველთათვის. თომა კემფელის ტრაქტატს კი თვითონვე აწერს ზედ: ითარგმნა „ბრძანებითა უფროსთაითაო“. ამ უფროსებში უნდა იგულისხმებოდნენ რომიდან კოლეგიის მესვეურნი და საქართველოდან – „მეფის რჩეულნი“, რომელთაც

გურამიშვილიც მკაფიოდ ახსენებს: „ასწავლი-
დიან რჩეულნი თავიანთ ქვეყნის მეფისაო“.

ეს რომ ასეც უნდა ყოფილიყო, ამას ამტკი-
ცებს იმ დროის რეალური ვითარება. მ.თამა-
რაშვილი ფაქტობრივ მასალებზე დაყრდნობით
წერს, რომ აღნიშნულ პერიოდში კათოლიკე
სარწმუნოებამ ვერ იქონია უწინდელივით ძალა
და ვერ მოახერხა საქართველო რომისათვის შე-
ერთებინა. ის კი დანამდვილებით ვიცით, რომ
შეერთებისათვის მოწადინებულნი არა მარტო
ლათინის მოძღვრები იყვნენ, არამედ საქარ-
თველოს თვით უწარჩინებულესნი პირნიც“ (7,
302).

იმ ვითარებაში, როდესაც ქართლში ყველა-
ფერი აირია, გახშირდა ადამიანთა დატყვევება-
გაყიდვა, რჯულის დაგდება და სხვა ამგვარი,
მეფე და მისი „რჩეულნი“ ბევრს მეცადინეობენ.
ამგვარ საშუალებათა შორის უმნიშვნელო არ
უნდა ყოფილიყო სხვა ქრისტიანულ წიგნებთან
ერთად „ქრისტეს მიბაძვის“ თარგმნა, მით უფ-

რო, რომ კემფელის ამ ტრაქტატში ყველაზე უფრო სრულყოფილად არის მოცემული ის ნესები, რაც აუცილებელია ჭეშმარიტი ქრისტიანული რწმენის განსამტკიცებლად. საგულისხმოა დავით ტულუკაშვილის მიერ თარგმნილი ამ თხზულების სათაურის ქვეშ არსებული მინაწერი: „სახმარნი ტუქსვანი სულიერი ცხოვრებისათვის“. ამგვარი „ტუქსვანი“, ეჭვი არ არის, გურამიშვილის დროინდელ ქართლში დიდად საჭირო იქნებოდა, მით უფრო, რომ მასში „არს ყოველი ჭეშმარიტი საქრისტიანო ფილოსოფია“, ხოლო წიგნის უმთავრესი პათოსია: „რომელი შემომიდგეს მე, არა ვიდოდის ბნელს“ (იოანე 8, 12).

როგორც უკვე ითქვა, 1730–იანი წლებისათვის ქართულად „ქრისტეს თანადგომის“ რამდენიმე ეგზემპლარი მოგვეპოვება. ცნობილია, რომ გურამიშვილმა ქართლი დატოვა 1726–1729 წლებში. მაშასადამე, თხზულების თარგმანი უნდა ყოფილიყო 1726–1729 წლებშიც. მარ-

თლაც, პატრი ანსელმო მღებრიშვილი, რომელმაც მოგვიანებით თვითონაც თარგმნა „ქრისტეს მიბაძვა“ და 1889–1890 წლებში გამოსცა, ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ აღნიშნული თხზულება მანამდე რამდენიმე კაცმა თარგმნაო: „მართალია, ზოგიერთ პატივცემულ და შრომის მოყვარე პირთა წინათაც უცდიათ ამ წიგნის გადმოღება ქართულად...“ (8, 1).

ამრიგად, „ქართლის ჭირის“ პერიოდში, კერძოდ, 1720–1740–იან წლებში, ჩვენში „ქრისტეს მიბაძვის“ რამდენიმე თუ არა, ერთი თარგმანი ან თხზულების ცალკეულ ადგილთა „გამოთარგმანებანი“ უსათუოდ არსებობდა. ამაზე, ალბათ, ისიც მეტყველებს, რომ კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფონდებში დაცულია თხზულების რამდენიმე (8) ხელნაწერი.

ბ) ამრიგად, როგორც სულხან–საბა, ისე ვახტანგ მეექვსე კათოლიკეები გახლდნენ და კათოლიციზმისადმი დიდ სიმპათიებს ავლენდნენ.

მეტიც, კათოლიციზმი მათი პოლიტიკის შემადგენელი ნაწილი იყო. ამიტომაც ვახტანგის ამაღლა, საფიქრებელია, სწორედ ამ პოლიტიკურადმსარებლობითი ორიენტაციის ხალხით უნდა ყოფილიყო სავსე. და, რაკი ვიცით, რომ დავით გურამიშვილი ვახტანგმა პატივით მიიღო და ჯაბადარბაშობაც უბოძა რუსეთში, გამორიცხული სრულიადაც არ არის მისი კათოლიკობასთან სიახლოვე, ამის მსგავსი მაგალითი ჩვენ მოგვიანებითაც გვაქვს. კერძოდ, ნიკოლოზ ბართაშვილიც არ იყო გულგრილი კათოლიციზმის მიმართ. იგი წერს ნაშრომს „პაპის შესახებ“ („ო ვოზვიშენიი „პაპიზმა“ და „ო პადენიი ეგო“). აღნიშნულ ან უკვე დაკარგულ ნაშრომში ბართაშვილს გამოყენებული უნდა ჰქონოდა ჟოზეფ დე მესტრის კათოლიკური ნაშრომები. ბარემ აქვე ვთქვათ, კათოლიკური იდეების მატარებელი წიგნები უცხო არ ყოფილა ალ. ჭავჭავაძის სახლობისთვისაც.

ალ. ჭავჭავაძის შვილის დავითის სახლობა რომ 1854 წელს შამილმა გაიტაცა, ტყვეობაში ჩავარდა გუგერნანტი ქალი მადამ დრანსე. ფრანგ კათოლიკე მასწავლებელს თბილისიდან რამდენიმე წიგნი გაუგზავნეს. ყველა ეს წიგნი კათოლიკური ეკლესიის ძეგლებია. ესენია: შატობრიანის „ქრისტიანობის სული“, „ღმერთი არს სიყვარული“ (ავტორი ვერ დავადგინე) და თომა კემფელის „ქრისტეს მიბაძვა“. მადამ დრანსე წერს:

„ბარონმა ნიკოლაიმ გამომიგზავნა წიგნი სათაურით – „ქრისტეს მიბაძვა“. საბედნიეროდ, იგი ფრანგულ ენაზე იყო დანერგილი და მისი მიხედვით შემეძლო სალომესა და მარიასათვის კითხვა მესწავლებინა, მაგრამ, ამ სიკეთის გარდა, იგი ჩვენთვის ძვირფასი იყო სხვა მხრივაც. ყოველდღიურად ვკითხულობდით წიგნის რამდენიმე თავს და ვსწავლობდით იმ მოთმინებას, რითაც ჭეშმარიტმა ქრისტიანმა უნდა ზიდოს თავისი ჯვარი“ (6, 109).

ყოველივე ამის გამო ვერავითარ წინააღმდეგობას ვერ ვხედავთ, რომ დავით გურამიშვილს არ შეძლებოდა „ქრისტეს მიბაძვის“ წაკითხვა, გაგება და ხსენება.

გ) შეიძლება თუ არა, ფორმა კემფელი ნათესაობით ბრუნვაში იქცეს ფორმად კეფისა? დიხს, შეიძლება და განსაკუთრებით იოლად პოეზიაში, როცა ადვილად დასაშვებია ე.წ. პოეტური ლიცენცია, პოეტური თავისუფლება. ხოლო სავსებით ადვილად გასაგები ხდება ამგვარი მეტამორფოზა სარიტმო სიტყვაში.

უნინარეს ყოვლისა, აღვნიშნავ, რომ თომა კემფელს ქართულად ყოველთვის ერთნაირად არ წარმოთქვამდნენ და წერდნენ. მაგალითად, კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ ხელნაწერ ნიგნში (Q-493) კემფელი გადაქცეულა კენტელად. იქვე, სხვა ადგილას ვკითხულობთ კემთელს.

მეორეც, ზოგჯერ ქართულს ახასიათებს – ელ სადაურობის მანარმოებელი სუფიქსის კარ-

გვა ნათესაობით ბრუნვაში. გვაქვს კახელი, მაგრამ ვამბობთ პატარა კახისა და არა კახელისა.

მესამეც, კემფელი ნათესაობითში რომ ჩავაყენოთ, მას ისედაც დაეკარგება – ელ მანარმოებელი: კემფელისა – კემფლისა. აქ ნარნარა „ლ“ ისეთ ფონეტიკურ პოზიციაშია, სადაც, ჩვეულებრივ, იკარგვის: კემფლისა – კემფისა. ოღონდ ფონეტიკური თვალსაზრისით არ იკარგება „მ“. მაშ, საიდანღაა ან რატომღა გურამიშვილთან დაკარგული „მ“ თანხმოვანიც? „მ“ თანხმოვნის დაკარგვა მიეწერება პოეტურ თავისუფლებას. მივაქციოთ ყურადღება სარიტმავ კლაუზულებს: მეფისა – სეფისა – სიიეფისა – კეფისა. სარიტმო კლაუზულა პირველ სამ სიტყვაში არის **ეფისა**. ბუნებრივია, ზუსტი რითმების მიმდევარი პოეტი ემფისა–ში ხელოვნურად კარგავს „მ“ ბგერას და ღებულობს სუფთა კლაუზულას **ეფისა**.

არის თუ არა ამგვარი თავისებურება დამახასიათებელი გურამიშვილისათვის? არის და ეგ გარემოება თვით კ. კეკელიძესაც შეუმჩნევია (იხ. მისი ეტიუდები, IV, გვ. 173). ერთგან **მონის-ლა** სიტყვის მაგიერ გურამიშვილი ხმარობს სიტყვას **მონისა**:

„მას მორჩილებდენ ქართველნი,
ვით წესი იყო მონისა,
უმისოდ ჭირად მიაჩნდათ
ცხოვრება სიამოვნისა,
მაგრამ კვლავ შესცდენ მის გზითა,
რა ცოდვის ბურმან **მონისა**.
ჩაცვივდენ ცოდვის მორევთა,
გზა ვერ სცნეს მადლთა ფონისა“.
(იხ. „დავითიანის“ 145–ე სტროფი)

ამგვარად, ფონეტიკურ–გრამატიკულად, აგრეთვე პოეტური თავისუფლების თვალსაზრისით, სრულიად ბუნებრივია **კემფელი** ნათესაობითში იქცეს საძიებელ ფორმად **კეფისა**.

დ) რამდენად არის შესაძლებელი, ავტორის გვარი კემფისა, გულისხმობდეს თომას კემფელის მრავალრიცხოვანი ნაშრომებიდან მაინცდამაინც „ქრისტეს მიბაძვას“?

ირკვევა, რომ ძველად მთელს მსოფლიოში თომა კემფელის სახელი თავისთავად გულისხმობდა „ქრისტეს მიბაძვას“, ხოლო „ქრისტეს მიბაძვა“ – თომა კემფელს. ცნობილია, რომ ამ კათოლიკე პატრს სახელი და დიდება სწორედ ამ თეოლოგიურმა შედეგმა მოუტანა. აი, ამის მკაფიოდ დამამტკიცებელი საბუთიც. ხელნაწერ Q-541–ში ვკითხულობთ: „წმინდა იგნაციოსმა დაავედრა... ბერებსა თავ თავის სენაკში თითო თომა კემფელი იქონიონ“ (იხ.Q-541, გვ. 9).

ეჭვი არ არის, „თომა კემფელში“ იგულისხმება „ქრისტეს მიბაძვა“.

ზოგჯერ, თურმე, საჭიროც არ ყოფილა იმის ახსნა–განმარტება, თუ თომა კემფელის რა წიგნი იგულისხმებოდა ამ პატრის სახელის

მიღმა. უფრო მეტიც, ზოგიერთი ქრისტიანი მოღვაწე, თურმე, წიგნს მხოლოდ თომა კემფელის „ქრისტეს მიბაძვას“ ეძახდა, იმდენად დიდი ყოფილა თხზულების ავტორიტეტი და პოპულარობა. აი, ამის უტყუარი საბუთიც: „ან ერთს დიდ იეპისკოპოსს იმთონად მიაჩნდა ეს წიგნი, რომ რამდენჯერაც ეტყოდა თავის მოსამსახურეებს, რომ ეს წიგნი მოეტანათ საკითხავად, სახელს არ ეტყოდა თუ წადი თომა კემფელი მამიტანეთ, მაგრამ ეტყოდა: მომეც წიგნი – ფიცხლავ მოსამსახურენი შეიტყობდნენ, რომ თომა კემფელი უნდა“ (იხ. Q-488, გვ. 8–9).

ყველაფერი ეს ნებას გვაძლევს **დავასკვნათ**: დავით გურამიშვილი საეკლესიო–სარწმუნოებრივი იდეოლოგიის დანერგვის საქმეში არ ჩამოუვარდება არც ერთ საეკლესიო მწერალს; იგი, როგორც ეპოქის მემატიანე, აღწერს და აღწუსხავს აგრეთვე მეფის იმ „რჩეულთა“ საქმიანობას, რომლებიც ხალხში ქრისტიანული დოგმებისა და მცნებების ჩაგონება–განმტკი-

ცებას ლამობდნენ და ამ მიზნით ცდილობდნენ თომა კემფელის დიდად პოპულარული ნაშრომის, სულიერი ტუქსვის მიზნით სახმარი წიგნის „ქრისტეს მიბაძვის“ გამოყენებასაც.

ლიტერატურა

1. ბარამიძე ალექსანდრე, დავით გურამიშვილი, დავითიანი, თბილისი, 1931.
2. გურამიშვილი დავით, დავითიანი, ქართული მწერლობა, 7, თბ., 1989.
3. გურამიშვილი დავით, დავითიანი, მ. ნასიძის გამოცემა, თბ., 1889.
4. გურამიშვილი დავით, დავითიანი, თბ., 1955.
5. დონდუა ვარლამ, გურამიშვილი და საქართველოს ისტორია, თბ., 1959.
6. დრანსე ანა, შამილის ტყვე ქალები, თარგმნა და სამეცნიერო კომენტარებით აღჭურვა მ. თავდიშვილმა, თბ., 1978.

7. თამარაშვილი მიქელ, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფილისი, 1902.
8. კემფელი თომა, მიზაძვა ქრისტესი, გორი, 1889.
9. ხელნაწერი Q-235, კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრისა.
10. ხელნაწერი Q-541, კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრისა.
11. ხელნაწერი Q-513, იქვე.

Davit Guramishvili - “Kepisa”

Summary

In “Davitiani” the author shows the disorders of Kartli in the 1720s, degradation of Iverians, tendency of leaving Christianity and converting to Islam.

To suspend Georgians behavior the king and his outstanding people made their best, and with other

measures, they also “read an order, translated from Kepisa”.

The commentators of the book explain the concept “Kepisa” in two different ways: 1. Back of head(Occiput); 2. Both side of manuscript sheet.

With this definition, the line of verse remains unclear.

Everything will be clear, if we consider a word Kepisa as a great theologian Thomas A kempis, who wrote the Christian-pastoral book “Imitation of Christ”. Due to this treatise, the author emphasized to believers for more faith and encouraged them to live like the first martyrs.

That is what people of this era needed.

Therefore, Thomas A Kempis’s book was translated by Vakhtang the sixth’s feature people and Georgian were trained in accordance of his ideas, - tells us the poet.

Key words: *Kepi, Kepa, manuscript sheet, Kempis.*

«Кеписа» Давида Гурамишвили

Резюме

Автор в «Давитиани» описывает беспорядок Картли 1720-ых годов, перерождение Иверианцов, отказ от веры и тенденцию легкой исламизации.

Для остановления перерождения грузинов, Царь и его избранники не сидели сложа руки. Вместе с другими мероприятиями, они «читали народу приказ, перевод кеписа».

Коментаторы книги, понятию Кеписа дают двустороннее объяснение: 1. Задняя часть головы; 2. Оба страницы рукописного листа.

С такой дефиницией строка остается неясной.

Все станет ясным, если в термине Кеписа мы увидим богослова Тому Кемфела, которому принадлежит религиозно-поучительная книга «Подражать Христу». С этим трактатом автор внушает верующим глубокую веру религии и учит хождению по стопам первомученика.

В таком поучении очень нуждались отрекшийся в то время от бога люди.

Таким образом, избранники Вахтанга шестого перевели книгу Тома Кемфела и на его идеях воспитывали перерожденных грузинов, - рассказывает поэт.

Ключевые слова: Кепи, Кепა, рукописный лист, Кемфел (Кемпийский Фома).

გორში დასტამბული პირველი წიგნი

მსოფლიოს კულტურულ აღორძინებაში გუტენბერგის გამოგონებამ ფასდაუდებელი წვლილი შეიტანა. ამიერიდან ყოველი ქვეყნის წიგნიერების არეალი გაიზარდა, გაფართოვდა. საქართველო აღნიშნულ პროცესს არ უნდა გარიყვოდეს. ვახტანგ მეექვსემ რომ 1708 წელს თბილისში სტამბა გამართა, სწორედ აღნიშნუ-

ლის მოდასტურება. ქალაქი გორი ამ მხრივაც ქართული კულტურის ფარვატერში ჩადგა. ამიტომ ერთობ საინტერესოა, თუ სახელდობრ რომელი წიგნი გამოსცეს იქ პირველად და ისიც, თუ რატომ?

სწორედ აღნიშნულ საკითხებს ეხება წინამდებარე გამოკვლევა.

ოსმალეთის მიერ ქართველთა გათათრება იწყება 1629 წლიდან და პერიოდულად გრძელდება 1878 წლამდე. სწორედ ამ პერიოდში ძლიერდება რომის მიერ საქართველოსადმი ყურადღება და კულტურული დახმარება, მორალური მხარდაჭერა. 1629 წელს რომში დააარსეს ქართული სტამბა, დაბეჭდეს წიგნები ივერიელთა ენაზე და დაიწყეს განათლებული პირების საქართველოში გაგზავნა. რომშივე გაიხსნა სპეციალური კონგრეგაცია „პროპაგანდა ფიდე“, სადაც მოღვაწეობდნენ ქართულის სპეციალისტები და საქართველოს კარგად მცოდნე პირნი. ამ სპეციალურ სასწავლებლებში ინ-

ვრთნებოდნენ და შემდგომ საქართველოში სამოღვაწეოდ იგზავნებოდნენ ქართლიდან და მესხეთიდან წარგზავნილი ყმანვილები. ყოფილა შემთხვევა, როდესაც „მეფის რჩეულ“ პირებსაც მიუციათ რეკომენდაცია ვატიკანის წინაშე ასეთი ყმანვილებისათვის. ზაქარია ჭიჭინაძის ცნობით, სულ 27 ქართველ კათოლიკეს მიუღია სწავლა-განათლება „პროპაგანდა ფიდელში“. ამ ორგანიზაციაში ქართველი კათოლიკენი ინვრთნებოდნენ ქართულსა და ლათინურ ენებში, თარგმნის საქმეში, ქრისტიანობის (კათოლიციზმის განხრით) არსში ღრმად ერკვეოდნენ და წერდნენ საეკლესიო შრომებსაც, ადგენდნენ ლექსიკონ-სიტყვარებს, გრამატიკულ წიგნებს.

ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა დავით ტულუკაშვილი, გორელი კათოლიკე, რომელიც სულხან-საბას რეკომენდაციითა და მეცენატ ზუბალაშვილის დახმარებით წასულა რომში 1724 წელს.

კათოლიკობა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვა წარმატებით ვრცელდებოდა. მე-18 საუკუნის მთელი მესხეთის ქართველობა ან კათოლიკე გახდა, ან – მაჰმადიანი. თბილისში ჯერ კიდევ 1703 წელს ჩამოყალიბდა კათოლიკეთა გაერთიანება. მაშინდელი საქართველოს მეორე ქალაქ გორში კი 1723 წელს ქართველ კათოლიკეთ დაუარსებიათ ძმობა „სავარდისი“. იყო თუ არა ამ ძმობის წევრი ჭაბუკი დავით ტულუკაშვილი, არ ვიცით, მაგრამ კათოლიკური ძმობის მიერ სულიერად განვრთნილი ნამდვილად ჩანს.

მიქელ თამარაშვილის მოწმობით, ამ ახალგაზრდას დიდი ნიჭი და გულმოდგინება გამოუჩენია და დაუყოვნებლივ შესდგომია მთარგმნელობით საქმიანობას. უფროსთა დავალებით მას უნდა ეთარგმნა და შემდეგ ქართულ ენაზე დასასტამბად წარედგინა სხვადასხვა საქრისტიანო თხზულება. მართლაც, ტულუკაშვილმა (ზოგი მეცნიერი, მაგ. შ. ლომსაძე, ფიქრობს,

რომ იგი პაპაშვილი იყო) უკვე 1733 წელს ნარუდგინა სპეციალურ კოლეგიას მის მიერ ლათინურიდან თარგმნილი „საქრისტიანო მოძღვრება“. მაგრამ, როგორც ცნობილი მწიგნობარი ზაქარია ჭიჭინაძე წერს, „პატრი დავითას შრომა მარტო „საქრისტიანო მოძღვრების“ თარგმანით არ გათავებულა... გადარჩა მხოლოდ რამდენიმე წერილი და ერთი ვრცელი თარგმანი „მიბაძვა ქრისტესი“... თუმცა პატრი დავითას მიერ ნაშრომს არ ეღირსა დაბეჭდვა და იგი ერთის მხრით ჩვენი დროისათვის არც გამოდგებოდა... გორში თარგმნა და გორშივე გამოსცა იგივე ნაშრომი ანსელმო მღებრიშვილმა“ (3, 75).

მართალია, გორელ კათოლიკეს, რომში განვრთნილ პიროვნებას დავით ტულუკაშვილს, ვერ დაუბეჭდავს თავისი თარგმანი, მაგრამ იგი ხელნაწერებად გავრცელებულა და მოიპოვებოდა როგორც თბილისში, ისე გორში, მესხეთში, ჯავახეთსა და ქუთაისის კათოლიკურ ეკლესიებში.

სიაში. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულია ამ წიგნის მრავალი ხელნაწერი, რომელთაგან ზოგს აწერია, რომ ქუთაისის კათოლიკური ეკლესიის ნაქონია, ზოგსაც – გორის კათოლიკური ეკლესიის მონაპოვარიად და ა.შ. დავით ტულუკაშვილის ნაკალმარი დაცული ყოფილა სამცხე-ჯავახეთის მუზეუმშიც (2, 56).

როგორცა ჩანს, მაინც ისევ გორელ კათოლიკეთა ფრთას უმარჯვია და პირველი წიგნი, რომელიც გორში გამოუციათ – ეს იყო იმავე თომა კემფელის ზემოაღნიშნული თხზულება „ქრისტეს მიბაძვა“, ამჯერად ხელმეორედ თარგმნილი ლათინურიდან გორელი პატრის ანსელმო მღებრიშვილის მიერ. ანსელმო მღებრიშვილმა, რომელმაც „პროპაგანდაში“ მიიღო განათლება და ზუბალაშვილის საფასით ბათუმის კათოლიკური ეკლესია ააგო, „ქრისტეს მიბაძვის“ I-IV ნაწილები სტამბური წესით გამოსცა გორში 1889 წელს. ზაქარია ქიჭინაძე ამ პიროვნების

შესახებ დაწერილ ნარკვევში საგანგებო ყურადღებას აქცევს იმ ფაქტს, რომ ეს იყო გორში პირველად დასტამბული წიგნი, რომ, გარდა თბილისისა, სხვა ქართულმა ქალაქებმაც უნდა იწიონ კულტურული აღორძინება და ბეჭდონ წიგნებიო. „ეს წიგნი საინტერესოა იმიტაც, რომ იგი დაიბეჭდა ქ. გორს, პირველად გორში. მართალია, სტამბა არის, მაგრამ აქ ქართული წიგნი არავის დაუბეჭდია. ეს პირველი მაგალითი იყო“. შემდეგ ცნობილი მწიგნობარი აქეზებს ქართული კულტურის მესვეურთ, რათა შემდგომშიც მოინდომონ და განაგრძონ ეს სასახელო და საშვილიშვილო წამონწყება.

თბილისის ეროვნულ საჯარო ბიბლიოთეკაში დაცულია ანსელმო მღებრიშვილის მიერ თარგმნილი თომა კემფელის ზემოაღნიშნული წიგნი. მკითხველისათვის უინტერესო არ იქნება, თუ შემოკლებით მოვიყვანთ მთარგმნელის წინასიტყვაობას:

„ეს სახელგანთქმული თბზულება „მიბაძვა ქრისტესი“ ამ ჟამად პირველად დაიბეჭდა ქართულს ენაზედ. მართალია, ზოგიერთთა პატივცემულთა და შრომისმოყვარე პირთა წინათაც უცდიათ ამ წიგნის გადმოღება ქართულად, მაგრამ, რადგანაც მათს შრომაში, სამწუხაროდ, ბევრი იმისთანა ნაკლულეევანებანი მოიპოვებინან, რომელნიც არა მცირედს ღირსებას უკარგავენ თბზულებას, ამის გამო მეც კვალად განვიზრახე თარგმნა მისი. ამჟამად დაიბეჭდა ორი პირველი წიგნი, დანარჩენი ორი წიგნი მზად მაქვს, მაგრამ ეხლა ამ წიგნთან ერთად ვერ ვბეჭდავ, რადგან გადასასინჯია...

ამ წიგნის ავტორი არის დიდებული თომა კემფელი, რომელიც ცხოვრობდა მეთხუთმეტე საუკუნეში და რომელიც დასავლეთის წმიდა ეკლესიისაგან შერაცხულია წმინდანად. თომა დაიბადა 1380 წელსა, სოფელს კემპში; მშობელნი მისნი ღარიბი გლეხი-კაცები იყვნენ და ამის გამო საკუთარის ხარჯით მათ არ შეეძლოთ

აღეზარდათ თავიანთი ნიჭიერი შვილი. ამიტომ იგი მისცეს ერთს სასწავლებელში, სადაც ღარიბ ბავშვს საზოგადოების ხარჯზედ ზრდიდნენ. როდესაც მაღალნიჭიერმა თომამ სწავლა დაამთავრა, გახდა წევრად იმ მეცნიერთა საზოგადოებისა, რომელსაც განათლებული და გულმხურვალე ბერნი შეადგენდნენ. აქ მიიღო ბერობა და იწყო სასარგებლო მოღვაწეობა. მომეტებულად მწერლობას აქცევდა ყურადღებას და ამ ასპარეზზედ მან გამოიჩინა გასაოცარი ნიჭი, ცოდნა და შეგნება საღმრთო წერილისა. დასწერა ასზედ მეტი სხვადასხვა თხზულებანი, რომელთა შორის ყველაზედ წარჩინებული და დიდებულია „მიბაძვა ქრისტესი“. ერთი ის გარემოება, რომ ეს წიგნი დღეს დედამიწის ზურგზედ მოფენილია, ცხადად აჩვენებს მისი ღირსების სივრცე–სიდიდეს. ჰკითხულობთ ამ წიგნს და მის სიმშვენიერით აღტაცებულმა აღარ იცით, რას მიაქციოთ უმთავრესი ყურადღება – აზრთა სიღრმე–სიუხვეს თუ მაღალ გრძნობათა

სიტკბობას, პოეზიის დიდებულებას თუ ენის სინარნარეს...” (1,3).

ანსელმო მღებრიშვილი სავსებით მართალია. თომა კემფელი შუა საუკუნეების მისტიკოს–ფილოსოფოსია. იგი გახლავთ ერაზმ როტერდამელის სკოლის ერთი დიდი წარმომადგენელი, აგნატენბერგის მონასტრის კანონიკი. მან შუა საუკუნეების ლათინურით დაწერა რელიგიური ტრაქტატები. „იმიტაციო ქრისტი“ 1427 წელს არის შექმნილი და ისიც თომა კემფელს მიეწერება, ვინაიდან ეს თეოლოგი ნაშრომებს სახელს არ აწერდა, რადგან ფიქრობდა: მთავარია არა ის, თუ ვინ დაწერა, არამედ ის, თუ რა დაწერა. და ეგ როდი გახლდათ ანაფორიანი ბერის სიჯიუტე. ეს გამომდინარეობდა მისი ფილოსოფიური პლატფორმიდან. პირველი ფრაზა, რომელიც „ქრისტეს მიბაძვიდან“ აქ მომყავს, სწორედ ამგვარ თვალსაზრისს ავითარებს: „ნუ ეძიებ, ვისგან არის თქმული, არამედ შეისმინე, რაცა არს თქმული“. „მიბაძვას“

ბრწყინვალე ენობრივ ქსოვილსა და მხატვრულ პასაჟებთან ერთად ახასიათებს აზრის სიცხოველე და სინათლე. ამიტომაც არის, რომ წიგნს ხელნაწერებად ავრცელებდნენ. წესად იყო დადებული – ყოველ ჭეშმარიტ ქრისტიანს უნდა ჰქონოდა იგი. როდესაც საბეჭდი მანქანები გაჩნდა, „წმინდა წერილის“ შემდეგ მეორე წიგნად ეს თხზულება ისტამბუბოდა და თითქმის ყველა ენაზე (და არა მარტო ქრისტიანულ ენებზე) გადათარგმნეს. მეოცე საუკუნემდე 2000–ჯერ მაინც გამოიცა. რუსულად პირველად 1647 წელს უთარგმნიათ, ხოლო ქართულად, თუ უწინარეს არა, 1720–იან წლებში მაინც უნდა თარგმნილიყო.

მკითხველს რომ გარკვეული წარმოდგენა მაინც შეექმნეს მღებრიშვილისეულ თარგმანზე, მის ხარისხსა და თვით წიგნის ღირსებაზე, მოვიყვან რამდენიმე ფრაზას (სხვათა შორის, თარგმანის ხელნაწერი წაუკითხავს და სტილი გაუსწორებია ნიკო ლომოურს).

„მრავალნი გაურბიან საცთურს და... შიგ ვარდებიან“.

„სახმილი გამოსცდის რკინასა, საცთურება – კაცსა“.

„ყოველ დროს, როდესაც კაცთა თანა ვიმყოფები, სახლში ვბრუნდები რაიმე ნაკლულოვანებებით“.

„ხშირად ბოროტებას სჩავდივართ, მაგრამ უფრო დიდი სიბოროტე ის არის, რომ თავსაც ვმართლოვებით“.

„კაცი ხედავს პირსა, ღმერთი – გულსა“.

„კაცი ხედავს მოქმედებასა, ღმერთი – აზრსა მოქმედებისასა“.

„იესოს ან მრავალნი ჰყავს თავისი ზეციურის სასუფევლის მოყვარულნი, მაგრამ მისის ჯვარის მტვირთველნი კი ცოტანი არიან“.

„მრავალსა ჰპოულობს მაცხოვარი ტაბლახედ თანამეინახეთა, ხოლო მცირედთა თვისთან მემარხულეთა“.

„მრავალნი შეუდგებიან ქრისტეს გატეხვადმდე პურისა, ხოლო მცირედნი შესმადმდე ვნებისა ბარძიმისა“.

„ყოველთვის განმზადებულია ჯვარი და ყოველგან გელის იგი შენ“.

როგორცა ვხედავთ, თომა კემფელის ზოგიერთი გამოთქმა აფორიზმის დონეს აღწევს. ყველაფერი ეს კი ისე ამშვენებს ქ. გორში პირველად გამოცემულ წიგნს, როგორც უზარმაზარი თეოლოგი მოაზროვნის თომა კემფელის სახელი – მსოფლიო კულტურის საგანძურს.

ბეჭდვითი სიტყვის კულტურა მთელ საქართველოში ვრცელდებოდა უკვე 1708 წლიდან. ამის მჭევრმეტყველური ფაქტია გორში დაბეჭდილი პირველი წიგნი, რომელიც მიმართული იყო ქრისტიანობისაგან განმდგარი მრევლის სულიერი გაჯანსაღება–განმტკიცებისაკენ.

ლიტერატურა

1. კემფელი თომა, მიბაძვა ქრისტესი, გორი, 1889.
2. ლომსაძე შოთა, გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან, თბილისი, 1979.
3. ჭიჭინაძე ზაქარია, უმთავრესი მიზეზი საქართველოს მიმართ რომის ყურადღებისა, გორელი პატრი ტულუკაანთ დავითა, ტფილისი, 1898.

The first printed book in Gori

Summary

From the cultural point of view, achievements in literacy are very important for a particular country. In this regard, situation and beginning of print is noteworthy in such important centers of Kartli, like

Gori. In XVII-XVIII centuries, the political, ideological and military pressure from Ottoman Empire became extremely acute in Georgia, especially in Kartli. The political elite of Kartli used different methods against it. One of them is a religious-ideological resistance. For this purpose, they used the Catholic forces existing in Gori. The result of the general effort is the first printed book in Gori. And this book was “Imitation of Christ” by Thomas A Kempis. This theological-pastoral masterpiece has to be translated in the 1720s, but it was translated for the second time and printed in 1889 year. One of the first versions was translated by Davit Tulukashvili from Gori, and the second one by AnselmoMgebrishvili. They were Georgian Catholics.

Key words: Print culture, Kartli in XVII-XVIII centuries, “Imitation of Christ”

by Thomas A Kempis.

Первая печатная книга в Гори

Резюме

С точки зрения культурологии, очень важны достижения той или иной страны в области грамотности. В связи с этим нужно отметить состояние печатного слова и начало в таких важных центрах Картли, каким является Гори. В XVII-XVIII веках политическое, идеологическое и военное влияние Османской империи на всю Грузию, а особенно на Картли, очень усилилось. Политическая элита Картли использовала против этого разные методы. Одним из таких являлось религиозно-идеологическое сопротивление. С этой целью она использовала существующие в то время в Гори католические силы. Результатом этих общих усилий является первая печатная книга в Гори. Это книга «Подражать Христу» Фомы Кемпийского. Этот богословско-поучительный шедевр должны были перевести

1720-ых годах, а во второй раз перевели и напечатали в 1889 году. Один из первых вариантов перевел Давид Тулукашвили из Гори, последующий – Ансельмо Мгебришвили. Они были Грузинскими католиками.

Ключевые слова: Культура печатного слова, Картли XVII-XVIII веков,

Тома Кемфели (Фома Кемпийский), «Подражать Христу».

ოზურგეთი

ამ ქალაქის სახელწოდების შესახებ გამოთქმულია მრავალი მოსაზრება (ნ. მარი, ი. აბულაძე, მ. ჯანაშვილი, თ. სახოკია, გ.ლომთათიძე, ი. სიხარულიძე, ზ.ჭუმბურიძე, ს. ჯიქია, ბ. დარჩია, გ.ბედომვილი). ზოგი მას მეგრულ ნიადაგ-

ზე წარმოქმნილად მიიჩნევს და ასე ხსნის: ო-ზურგ-ეთ-ი, სადაც ცნების გამომხატველი ძირია **ზ უ რ გ**, ხოლო „ო“ მეგრული მანარმოებელია და გამოხატავს იმას, რასაც ქართული „სა“, „ეთ“ კი გეოგრაფიულ სახელთა სუფიქსია: კახეთ-ი, საფრანგ-ეთ-ი და ა.შ.

ამრიგად, ამ თვალსაზრისით, რომელიც რამდენადმე სხვებზე უფრო დამაჯერებელია, ეს არის სა-ზურგ-ეთ-ის მხარე, ოღონდ აქ გაურკვეველია ერთი რამ: თუ „ო“ მეგრულია, წარმოებაში რად ჩაერთო ქართული „ეთ“ ბოლოსართი? თანაც, ბორის დარჩიას მითითებით, მეგრულად **ზ უ რ გ** ი ასე გამოითქმის — **ო ჭ ი შ ი**. ამიტომ ასეთი აღრევა თითქოსდა მოულოდნელია.

კიდევ უფრო სასაცილოა ტოპონიმის თურქულ ნიადაგზე ახსნა — „ოსურ გეთ“ (დასვარა და გაიქცა ან მისი უფრო „მსუბუქი“ ვარიანტები).

ეს ხალხური ეტიმოლოგიაა და არც ერთ ხალხურ ეტიმოლოგიას სიმართლესთან არავითარი კავშირი არა აქვს.

არის სხვაგვარი „ახსნებიც“. ისინი ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებენ. ზემონახსენები მკვლევარები ერთმანეთის ამ „ახსნებს“ იოლადაბიაბრუებენ.

სინამდვილე კი სრულიად თავისებური აღმოჩნდა.

წყაროებში შემონახული გვექონია ოზურგეთის პირველსახე.

საქართველოში ერთობ გავრცელებული ყოფილა ტოპონიმი ო ძ რ ხ ე. „ისტორიებში“ დაცულია მისი ნაირგვარი ფორმა-ვარიანტი: ო ძ რ ა ხ ე, ო ძ ა რ ხ ე, ო ძ რ ა ხ ო ს, მაგრამ, რაც უმთავრესია, ყოფილა ამ სახელის გვიანდელი ფონეტიკური ვარიანტიც — ო ზ უ რ ხ ე:

„დაწვეს ქალაქი ო ზ უ რ ხ ე,

ურჩისა თქვეს: „დააბი ეს!“

(არჩილიანი, 1999, გვ. 320, სტრ. 812).

საგულისხმოა ქართული „ისტორიების“ მონაცემები: არჩილის მიერ ნახსენები ო ზ უ რ ხ ე ამ ისტორიებში წარმოდგენილია არაერთგვაროვანი სახით:

თამარს რომ გიორგი რუსი დასავლეთიდან საომრად მოადგა, მაშინ რუსს გვერდით ამოუდგნენ მრავალნი. მათ შორის გახლდათ დადიან-ბედიელი. ვახუშტი ბატონიშვილი წერს: „დადიან-ბედიელმან გარდავლეს რ კ ი ნ ი ს — ჯ უ ა რ ი და დაწვეს ო ძ რ ა ხ ე; ჰლამოდენ აღებად ჯავახეთისა“ (ვახუშტი, IV, 178).

სწორედ ამ ამბავს, რომელიც მოხდა 1200 წელს, აღწერს არჩილიც:

**„მათ გარდმოვლეს მთა ლიხისა,
ქართლი მოწვეს, მოარბიეს;
არვინ დახვდა მეომარი,
ყველგან ცხენი მოარბიეს;
გარდიარეს რ კ ი ნ ი ს ჯ ვ ა რ ი,
დასადგურდეს ც ი ხ ი ს ჯ ვ ა რ ე ს.
დაწვეს ქალაქი ო ზ უ რ ხ ე,**

ურჩისა თქვეს: „დააბი ეს!“

(არჩილიანი, სტრ. 812).

ვხედავთ: არჩილი იმავე ამბავს აღწერს, ოღონდ მისი წყარო უფრო ზუსტია, რადგან აქ ერთი სხვა, შუალა, ტოპონიმიც გაიელვებს – ც ი ხ ი ს ჯ ვ ა რ ი. ეტყობა, მას ხელთ ჰქონდა რომელიღაცა ჩვენთვის უცნობი წყარო; მაგრამ აქ უფრო საინტერესოა სხვა. არჩილი ო ძ რ ხ ე – ო ძ რ ა ხ ე ს ცვლის ასეგვარად – ო ზ უ რ ხ ე.

რა თქმა უნდა, ამ ტოპონიმს მეფე-პოეტი თავისი ფანტაზიით არ გამოიგონებდა! ორიდან ერთია: ან მას ხელთ რაღაც დღემდე უცნობი საისტორიო წყარო ეჭირა, სადაც ეწერა ო ძ რ ა ხ ე — ო ძ ა რ ხ ე — ო ძ რ ა ხ ო ს-ის მოგვიანო ფონეტიკური ვარიანტი — ო ზ უ რ ხ ე, ანდა თვით მეფე-პოეტის დროს ეგ ადგილი ამ ფორმით უფრო იყო ცნობილი.

ფაქტია: არჩილის დროს, მე-17 საუკუნის ბოლოს, ჩნდება ტოპონიმი ო ზ უ რ ხ ე.

არ არის გამორიცხული, რომ ოძრხე-ოდრა-
 ხე-ოდრახოს-ის ამ გვიანდელმა ფონეტიკურმა
 ვარიანტმა უკვე ჯერ კიდევ სამცხეში დაირთო
 — ეთ გეოგრაფიული სუფიქსი. ასე რომ, სუ-
 ლაც არ გამიკვირდება, ო ზ უ რ ხ ე თ ი-ს თანა-
 მედროვე ფორმა ო ზ უ რ გ ე თ ი სამცხეშივე
 აღმოჩნდეს რომელიმე პუნქტის დასახელებად;
 მოგვიანებით კი, როცა ჭირთათმენის გამოისო-
 ბით მესხების ერთი დიდი ნაწილი სამცხიდან
 გამოიქცა და სამეგრელოს მთავარ დადიანს ეყ-
 მო, მას მიეცა სამეგრელოს ტერიტორიის შიდა,
 შუა, ადგილი, ანუ სამეგრელოს გური (გული).
 აი, სწორედ ამ გურში (გურიაში) დააარსეს ემიგ-
 რირებულმა მესხ-გურულებმა ო ზ უ რ ხ ე –
 ო ზ უ რ ხ ე თ ი – ო ზ უ რ გ ე თ ი.

ნუ შეგვაშინებს ტოპონიმთა ასეთი მონაც-
 ვლეობა. თვით ს ა მ ც ხ ე გვიანდელი წარმონაქ-
 მნია. ის მივიღეთ ო ძ რ ა ხ ე-საგან ამგვარად:
 ო ძ რ ა ხ ე – ოცხე; აქედან კი სა-ოცხ-ე. სა-ოცხ-ე
 კი ისტორიულად ასე გარდაიქმნა: სა-ოცხე —

სა-ვცხე — სა-მცხე (შდრ. რა-ოდენიმე — რა-
ვდენიმე — რა-მდენიმე).

საგულისხმოა, რომ 1578 წლის ამბებში ეს
გურული ტოპონიმი, გურიელის სასახლის ად-
გილი, მოხსენიებულია თანამედროვე ფორმით
— ო ზ უ რ გ ე თ ი (ვახუშტი, 818); ასევე ბერი
ეგნატაშვილი 1545 წლის ამბებს რომ აღწერს,
უკვე ახსენებს გურიელის რეზიდენციასა და
ო ზ უ რ გ ე თ ს (ქართული მწერლობა, 6, 726).

როგორცა ჩანს, ან უკვე მე-16 საუკუნის მე-
ორე ნახევრისათვის უკვე ჩამოყალიბებული
იყო დღევანდელი ფორმა „ოზურგეთი“, ანდა ამ
„ისტორიების“ ავტორები ძველ ოზურხეთს თა-
ვიანთი თანამედროვე, მაშინ ცნობილი და გავ-
რცელებული ფორმით (ოზურგეთი) ცვლიან.

მაშ, უძველესი ტოპონიმია ო ძ რ ა ხ ე. მან
განვითარება პოვა სამი მიმართულებით. ა) ო ძ
რ ა ხ ე — ო ც ხ ე (გვარი ოცხელი) — ს ა ო ც ხ ე
— ს ა მ ც ხ ე; ბ) ო ძ რ ა ხ ე — ო ძ ა რ ხ ე (სადაც
ფუძის შიდა გახმოვანება ხდება „ა“ ბგერით); გ)

ო ძ რ ხ ე — ო ძ უ რ ხ ე (სადაც შიდა გახმოვანება ხდება „უ“ ბგერით). შემდგომ აფრიკატი (რთული თანხმოვანი) დაიშალა შემადგენელ ნაწილებად. დაიკარგა „დ“, ხოლო „ზ“ შემოგვრჩა. ასე წარმოიქმნა ო ზ უ რ ხ ე - არჩილ ბაგრატიონის მიერ „ოდრახე“ ტოპონიმის ნაცვლად დაფიქსირებული.

ძველად სახელები სუფიქსებს იშვიათად ირთავდნენ. რუსთველი ბრძანებს: „გველსა ხ ვ რ ე ლ ი თ გამოიყვანს...“

ფორმას ხ ვ რ ე ლ ი თ მოგვიანებით დაემატა გან: ხ ვ რ ე ლ ი თ - გ ა ნ; ასე მოხდა **ოზურხე** ფორმის შემთხვევაშიც. მოგვიანებით დაემატა მას — ეთ მანარმოებელი: ო ზ უ რ ხ ე თ ი.

შევნიშნავ: გრამატიკულ-ფონეტიკური თვალსაზრისით, ო ზ უ რ ხ ე თ ი ერთობ იოლად იძლევა ფორმას ო ზ უ რ გ ე თ ი.

ტოპონიმი „ოზურგეთი“ და არჩილ მეფის ხელნაწერული მემკვიდრეობა

არჩილ მეფის პოემა „**თეიმურაზ მეფის და რუსთველის გააბასება**“ რამდენიმე ხელნაწერად არის მოღწეული. ამ მემკვიდრეობაში აშკარად ჩანს რყევა ტოპონიმისა **ოძრკე**. ეს მოძრაობა და ცვლილება ორნაირია: ერთი მხრივ, ხდება აფრიკატის გამარტივება (**ძ - ზ**), ხოლო, მეორე მხრივ, – ერთად შეყრილი სამი მძიმე წარმოსათქმელი თანხმოვნის გახმოვანება. ორივე ეს პროცესი სხვა არაფერია, თუ არა სვლა გვიანდელი ტოპონიმისკენ **ოზურხეთი**.

ამ თვალსაზრისით განვიხილოთ და განვჩხრიკოთ ცნობილი პოემის ხელნაწერული მემკვიდრეობა:

ოძრკე ტოპონიმი „გაბაასებაში“, როგორც ისტორიულ პოემაში, ორ ადგილას გვხვდება.

ერთია სტროფი 812, სადაც საუბარია ამ ქალაქის გადანვაზე. ტოპონიმი მეორედ გვხვდება თეიმურაზ მეფის მე-17 პასუხში, კერძოდ, 980-ე სტროფში. დაბეჭდილი ტექსტი ასეთი სახისაა:

„ბასიანის ომი რომ თქვი, იქ თქვენ სად იყავ მაშინა?

თამართან არ იბლუნდოდი ოძრიხესა, ვითა შინა“?

სამი მძიმედ დაჯრილი თანხმოვნის – **ძ რ გ** – გაშლა და გამიჯვნა ხდება „ი“ ხმოვნის მეშვეობით. არაერთხელ მითქვამს და ახლაც აღვნიშნავ: სამი ძნელი თანხმოვნის გახმოვანება შესაძლებელი იყო მომხდარიყო ყველა ხმოვნით (ა,ე,ი,ო,უ).

სხვადასხვა ისტორიულ წყაროში გვაქვს ფორმები **ოძრახოს, ოძარხოს** და სხვა. გვექონია სხვა ხმოვნისეული გახმოვანებებიც და ამან თავი იჩინა „გაბაასების“ ხელნაწერულ მემკვიდრეობაში. როგორც ზემოთ ვნახეთ, ერთი ვარიანტია **ოძრიხე**.

ხდება სხვა ხმოვნებით გახმოვანებაც. S – 2663 ხელნაწერში ვკითხულობთ:

„თამართან არ იბლუნძოდი ოძრეხესა, ვითა შინა“ (გვ. 117, R).

ვხედავთ: აქ უკვე საქმეში ჩაერთო „ე“ ხმოვანი.

მაშ, ერთგან – **ოძრიხე**, მეორეგან – **ოძრეხე**.

ამ მხრივ მეტად საგულისხმოა ხელნაწერი H – 2116. აქ გვაქვს ორგვარი გახმოვანება:

„თამართან არ იბლუნძოდი ოძრიხესა, ვითა შინა“ (გვ. 85, R).

სამაგიეროდ, წინა ადგილას წერია სენსაციურად საინტერესო ფორმა:

„ოზრუკეს დანვეს ქალაქი“ (გვ. 72).

აქ მკაფიოდ წერია **ოზრუხე** ბგერათკომპლექსი.

საჭიროა ამის შესახებ უფრო ვრცლად ვისაუბროთ.

ყველა გურულმა ძალიან კარგად იცის: აქ მცხოვრებთა მხოლოდ მცირე ნაწილი ეძახის

გურიის დედაქალაქს ასე – **ოზურგეთი**, სამუქ-
ფოდ, მოსახლეობის უდიდესი უმრავლესობა,
უფრო მეტად მხცოვანნი, ასე უხმობენ: **ოზრუ-
გეთი**.

აღმოჩნდა, რომ პოემის ხელნაწერული მემ-
კვიდრეობა იძლევა არა მარტო **ოზურგეთ**
ფორმის პროტოსიტყვას **ოზურხეს** (S – 424, გვ.
125), არამედ უფრო გავრცელებული ვარიანტის
(**ოზრუგეთი**) პროტოსიტყვასაც. ეს არის **ოზ-
რუხე** (H-2116, გვ. 72).

ამ ხელნაწერს აქვს უდიდესი მნიშვნელობა;
იგი საუკეთესო ფერად ქალღმრთელობა გადანერი-
ლი კარგი და მკაფიო ხელით; თანაც, მითითე-
ბულია: *„საიღამაც ეს დედანი გარდმოვწე-
რეთ, აღწერილ იყო იგი მოსკოვს მაისს (1705
წელსო) ბრძანებითა მეფისა არჩილისათა“*
(მე-2 გვერდი, ფორზაცი).

ეს ხელნაწერი მეფის მიერ არჩეული დედნი-
დან არის გადანერილი და მისივე მეთვალყურე-
ობით შესრულებული; მაშასადამე, ის ავტორი-

ზებული ტექსტია. იმ დედანში (M - 19) რაც ნერებულა, ის გადმოუღია კალიგრაფს. აქვე შევნიშნავთ: სხვა ხელნაწერებში რომ მეოთხე ტაეპი გაუმართავია, აქ ყველაფერი ნათელი და მწყობრია. მაშ, M - 19 და მისგან მომდინარე ტექსტი ამ სახისაა:

„ოზრუხეს დანვეს ქალაქი,

ურჩისა თქვეს: „დააბი ეს“! (გვ. 721).

აქ უკვე მეორე პროტოსიტყვამ წამოყო თავი! ეს გახლავთ **ოზრუგეთ** ფორმის პროტოსახე **ოზრუხე**.

მაშ, ასე:

ერთი მხრივ, **ოზურხე > ოზურგეთი;**

მეორე მხრივ, **ოზრუხე > ოზრუგეთი.**

ალბათ, ყველაფერი ნათელია: **ოზურგეთ** – **ოზრუგეთ** ფორმებს უკვე შორეულ წარსულში გასჩენიათ პროტოსიტყვები: **ოზურხე** და **ოზრუხე**.

ახლა ამ ძირძველი ტოპონიმის მეორე ფონეტიკური სვლაც შევისწავლოთ.

მძიმე სამეულის **ძრხ** წარმოთქმის შესამსუბუქებლად არსებობს სხვა ფონეტიკურ-საწარმოთქმო გზაც. კერძოდ, რთული თანხმოვნის, ანუ აფრიკატის, გამარტივება, დეზაფრიკატიზაცია. ეს პროცესი ქართულში ჩვეულებრივია. უფრო მეტიც, ჩვეულებრივია პირუკუ მოვლენაც, ანუ მარტივი ბგერის გართულება, აფრიკატიზაცია. მაგალითად, იყო ზროხად, ამჟამად არის ძროხა. მაშ, მარტივი „ზ“ გადაიქცა რთულ თანხმოვნად „ძ“ (=ღზ).

„**ძრხ**“ – სამეულის გასამარტივებლად საჭიროა ერთადერთი რთულის დაშლა, ანუ „ძ“ ბგერის (=ღზ) გამარტივება. ჩვეულებრივ იკარგება „ღ“, გვრჩება „ზ“.

პოემის ხელნაწერულ მემკვიდრეობაში ეს პროცესიც ჩანს. S – 2663 გვიჩვენებს ამ ვითარებას:

„**ოზრხე**“ დაწვეს ქალაქი...“ (გვ. 97, R).

ვხედავთ, „ძ“ გადაქცეულა „ზ“ თანხმოვნად, რაც მოსალოდნელიც იყო.

ამის შესახებ კიდევ უფრო ადვილდება იოლი სამეცყველო გზის გაკაფვა ოზურგეთისაკენ: **ოდრხე > ოზრხე > ოზურხე // ოზრუხე.**

მაშასადამე, თვალწინ გვაქვს **ოდრხე** ფორმის **ოზურგეთ** ფორმად ქცევის მთლიანი სურათი, სადაც გამხმოვანებლად გამოყენებულია ოთხივე შესაძლებელი ხმოვანი – ა,ო,ე,უ:

ოდრჲე > ოძრაჲე > ოძარჲე > ოძრიჲე > ოძრეჲე > ოზრჲე > ოზრუჲე > ოზურხე.

ასე საინტერესო გამოდგა ცნობილი პოემის ხელნაწერული მემკვიდრეობა „**ოზურგეთ**“ და „**ოზრუგეთ**“ ტოპონიმების ჩამოყალიბების მთელი პროცესის საჩვენებლად.

ოდრხე

(ოდრისხევიდან ოზურგეთამდე)

სამხრეთ საქართველოს რეგიონებიდან ისტორიულად ყოველთვის გამოირჩეოდა სამცხე-საათაბაგო. მესხეთის ამ კუთხეს საათაბაგოს იმად უწოდებდნენ, რომ აქ იჯდა ერისთავი [1], რომელსაც ჰქონდა პატივი, აღეზარდა უფლისწული, ქვეყნის მომავალი პატრონი [2]. უცხო სიტყვა „ათა“ მამას, აღმზრდელსა ნიშნავს; „ბეგი“ – უფროსს, ბატონს.

სამცხის დედაქალაქი გახლდათ ო დ რ ხ ე. როგორც ისტორიკოსები მიუთითებენ, ოდრხის მიმდებარე ტერიტორიები მცხეთოსის შვილსა რგებია წილად, ხოლო ფარნავაზს აქ დაუსვამს პირველი ერისთავი [3].

ისტორიულ დოკუმენტებში არა ჩანს, ოდრხე ტოპონიმის დადგინების ისტორიული პროცესის წარმოდგენა ძნელი არ უნდა იყოს. აღნიშნულ ქალაქთან ახლოს ჩამოდის პატარა

მდინარე, რომელსაც უხსოვარ დროში უნდა რქმეოდა ო ძ რ ე. ჰიდრონიმში გამოიყოფა აფიქსები და ძირი: ო-ძრ-ე. აქ მეგრულ-კოლხური „ო“ იგივეა, რაიც ქართული „სა“, ხოლო ბოლოსართი „ე“ კი ორივე ქართველურ ენაში ერთნაირია. მაშასადამე, სა-ე დანიშნულების მანარმოებლებია: ძირად გვრჩება „**ძრ**“. ეს ცნობილი შინაარსმატარებელი კომპლექსია. ის აღნიშნავდა და ახლაც აღნიშნავს მოძრაობას, ძვრას, გადაადგილებას, სვლას, სრბოლას, მდინარეობას; გვხვდება სიტყვებში: ძრ-ვა, მო-ძრ-აობა, და-ძრ-ვა და ა.შ. ძირი გახმოვანებული სახით ასე წარმოგვიდგება: ძარ. მაგალითად, დავი-ძარ. მაშასადამე, **ძარ**→**ძრ**.

უნდა ვივარაუდოთ: უძველეს დროში კოლხური ენების ზეგავლენა მთელ დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოზე ვრცელდებოდა და ჰიდრონიმი სტრუქტურულად მეგრულს უნდა დაუკავშირდეს. ამ ტიპის წარმოება ამ ენაში ჩვეულებრივია: ო-ხორ-ე; ო-ჩორჩხ-ე და სხვ.

საგულისხმოა, რომ გურიაში, რომელიც კოლხეთის „გური“, ანუ გული, გახლავთ, დღესაც ხმარობენ სიტყვებს: ო-ჭვათ-ო, ო-ჩორჩხ-ე და სხვ. მეგრული „ჭვათ“ იგივეა, რაც ქართული „წვეთი“; ოჭვათო ჰქვია მხოლოდ იმ წვეთებს, რომლებიც სახურავიდან, კრამიტის ღარიდან, ჩამოდის; სოფელ ძიმითში ერთ დღეს ჰქვია ო-ჩორჩხ-ა. ესეც, ეჭვი არაა, მომდინარეობს ფორმიდან ო-ჩორჩხ-ე, ე.ი. სათევზე მდინარე.

სწორედ ამ კონსტრუქციისაა სამცხურ-მესხური ჰიდრონიმი **ო-ძრ-ე**, ანუ მოძრავი, სამოძრაო, დაუდევარი მდინარე.

უძველეს დროში ჰიდრონიმებს ქართველნი გამოხატავდნენ ორი სიტყვით. პირველი კონკრეტულ სახელს წარმოადგენდა, მეორე – ზოგადად მდინარეს, ოღონდ მდინარის სახელი გახლდათ **ხევი**. ასე მივიღეთ შემდეგი ჰიდრონიმები: კისის-ხევი, ქვათა-ხევი, ცხენის-ხევი, ბახვის-ხევი და სხვ. მაშასადამე, ხევი ნიშნავდა წყალს, მდინარეს; შუა საუკუნეებში **ხევი** თან-

დათან განიდევნა და იგი შეცვალა სიტყვამ **წყალი**. ასე შეიქმნა ცნობილი ჰიდრონიმები: ცხენის-წყალი, ბახვის-წყალი, ბჟუჟის-წყალი... ეს ვითარება კარგად არის დაფიქსირებული „ვეფხისტყაოსანში“. აქ ძალიან ბევრჯერ წყალი სწორედ მდინარეს გულისხმობს: „ნახეს, უცხო მოყმე ვინმე ჯდა მტირალი **წყლისა** პირსა“ [4]. კიდევ რამდენიმე მაგალითი: „მინდორსა იქით **წყალი** დის“ (78,2); „მის მთისა ძირსა **წყალი** დის“ (184,3); „გავლო **წყალი** და ტყენია“ (193,1); „რა **წყალი** ნახის, გარდახდის“ (840,2) და ა.შ. [5].

ამრიგად, ცხენის-წყალი, ბახვის-წყალი, ბჟუჟის-წყალი მხოლოდ ასე უნდა გავიგოთ: ცხენის-მდინარე, ბახვის-მდინარე, ბჟუჟის-მდინარე.

დაბოლოს, დღეს უკვე კონკრეტულ სახელებს წინ ან უკან (უფრორე წინ) ერთვის არა ხევი ან წყალი, არამედ თანამედროვე სიტყვა – მდინარე. მაგალითად, მდინარე იორი, მდინარე ალაზანი და ა.შ.

მაშ, ასე:

ისტორიული პროცესი ამგვარად გვესახება:

ხევი, წყალი, მდინარე.

ახლა კი ისა ვნახოთ, თუ რა დაემართა სამცხის პატარა მდინარეს, რომელსაც ეწოდება ოძრე. ძველი ქართული წესისამებრ, მას დაემატა ტერმინი ხევი, ასე მივიღეთ ცნობილი სტრუქტურა: **ოძრის-ხევი**, შეადარეთ: **კისის-ხევი, ქვათა-ხევი...**

სხვათა შორის, სამსჯელო რეგიონში ამგვარი წარმოება ფრიად და ფრიად გავრცელებული ყოფილა. ეს მდინარეებია: ქუაბის-ხევი; ბობნავის-ხევი; სლესის-ხევი; ღოგად-ხევი; თიხრევის-ხევი; ყინცვისის-ხევი; ზიკილიის-ხევი; ბორჯომის-ხევი; ლიკანის-ხევი და სხვ. [6].

აქვე შევნიშნავთ: საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ქართულში ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნის თანხმოვანი „ს“ სიტყვის გაკომპოზიტივების ვითარებაში იკარგვის. ეს მოვლენა განსაკუთრებით ფართოდ არის გავრცელებული კახურ

მეტყველებაში, მაგრამ არც სხვა დიალექტებისათვის არის უცხო. ამ მხრივ საყურადღებოა ქართული გვარები: **ცქიტისშვილი** მიღებულია ფორმისგან **ცქიტის-შვილი; მჭედლისშვილი – მჭედლის-შვილისაგან** და ა.შ.

მსგავსმა ფონეტიკურმა მოვლენამ შეაპირობა, რომ კონსტრუქცია **ოდრის-ხევი** მალევე გადაიქცა ბგერათკომპლექსად **ოდრი-ხევი**; მომდევნო ეტაპზე შეიკვეცა რთული სიტყვის მეორე კომპონენტიც და მივიღეთ ფორმა **ოდრი-ხე**. საყურადღებოა, რომ ეგ შუალა კონსტრუქცია დაფიქსირებულია ისტორიულ წყაროებში [7].

ცნობილი ამბავია: ტოპონიმი, ჩვეულებრივ, იკუმშება, კარგავს ცალკეულ ბგერებს და მარტივდება. მაგალითად, იყო **მარტო-მყოფი** და გახდა **მარტყოფი**; იყო **ზედა ზადენი** და გახდა **ზედაზენი**.

აღნიშნული ფონეტიკური ინერცია შეეხო ფორმასაც **ოდრიხე** და მოგვცა მოსალოდნელი კომპლექსი – **ოდრხე**.

ესაა საყრდენი ფორმა, რომელიც სიტყვის წარსულსაც გვიშუქებს და მომავალსაც.

ამრიგად, მთელი რიგი ფონეტიკური პროცესების გამოისობით ხელთა შეგვრჩა სამცხის დედაქალაქის ცნობილი სახელწოდება **ოდრხე**, ოღონდ აქ საქმე გაგვირთულდა!

ცნობილი ამბავია: ქართულ ენას არ უყვარს რამდენიმე თანხმოვნის ერთად დაჯრა. მაგალითად, თუ სომხისათვის ჩვეულებრივია გვარი მკრტიჩიანი, სადაც ზედიზედ 5 თანხმოვანია წარმოსათქმელი, ქართველი ცდილობს მის გახმოვანებას და ამბობს ასე – მიკირტიჩიანი. ესე იგი, სიტყვას ახმოვანებს „ი“ ფონემით. სამცხის დედაქალაქის სახელწოდებაშიც თავი მოიყარა სამმა ურთულესმა თანხმოვანმა: **ძრხ**. ქართული მეტყველების ეს დიდი პრობლემა ენას ფონეტიკური გარდაქმნების გზით უნდა დაეძლია და დაძლია კიდევაც. აღნიშნულის გამოისობით ფორმა **ოდრხე** ორი მიმართულებით განვითარდა. ეს გახლავთ „ა“ და „ბ“ მიმართულება.

ა) უნინარეს ყოვლისა, დაიკარგა „რ“ ბგერა და ვითარება ოდნავ შემსუბუქდა – ოცხე, ოლონდ ენამ საკმარისად ვერც ეს შედეგი მიიჩნია და უფრო შორს წავიდა - „ძ“ აფრიკატი უფრო მსუბუქი რთული თანხმოვნით შეცვალა. ასე მივიღეთ ოცხე. აქ თავისი როლი შეასრულა სხვა გარემოებამაც. ცნობილია, რომ ქართული ჰარმონიული კომპლექსები არ იცნობს კონსტრუქციას „ძხ“, ხოლო „ცხ“ სწორედ ასეთად არის ცნობილი. მაშასადამე, ენის ბუნებრივი მისწრაფებაა „ძხ“ შეცვალოს ბგერათკომპლექსით „ცხ“.

მაშასადამე, მიუღებელი კომპლექსი „ძხ“ ენამ შეცვალა მისთვის ბუნებრივი და მისაღები ჰარმონიული კომპლექსით „ცხ“.

ფორმა ოცხე (შევიხსენოთ გვარი ოცხელი!) მოგვიანებით საფუძვლად დაედო მთელი რეგიონის, პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული რაიონის, სახელდებას. ფორმას **ოცხე** დაერთო დანიშნულების მანარმოებლები სა-ე და ასე მივი-

ღეთ ახალი ტერმინი: სა-ოცხ-ე→სა-ვცხ-ე→სამცხე.

„ვ“ ბგერის „მ“ ბგერად გადაქცევა ქართულში ჩვეულებრივი მოვლენაა. შევიხსენოთ: რა-ოდენი-მე→რა-ვდენი-მე→რამდენიმე.

ამრიგად, ოძრხე ფორმის ერთი – (ა) მიმართულებით განვითარებამ მიგვიყვანა ორი ახალი ტერმინის გაჩენამდე. ესენია: **ოცხე** და **სამცხე**. საგულისხმოა: ძველი **ოძრის ხევი** მოგვიანებით, მაშინ, როდესაც ოძრხე იქცა ოცხე ფორმად, გახდა **ოცხის წყალი**, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო [8].

მაშ, ასე:

ერთის მხრივ, ოძრხე-ოცხე-სამცხე, ხოლო, მეორეს მხრივ, ოძრის ხევი→ოძრხე→ოცხე→ოცხის წყალი.

ბ) არანაკლებ საინტერესო გამოდგა საძიებელი ფორმის განვითარების მეორე მიმართულება. **ოძრხე** აქ სულ სხვა ცნება-ტერმინს უდებს სათავეს.

ცნობილი ფაქტია:

ბუნებაში არსებობს არაერთი ქიმიური ელემენტი, რომლებიც მარადიულად იარსებებს და არ დაიშლება, თუ წყალი არ დაესხურა. წყალთან რეაქციის შედეგად კი მყისვე იშლება შემადგენელ ნაწილებად (მაგალითად, მარგანეცის კალიუმი).

სწორედ ასეთსავე ბუნებას ავლენს ქართულში აფრიკატი „ძ“. თუ მას წყლის მსგავსად „დაესხურა“ რომელიმე ხმოვანი, მაშინ ის იშლება შემადგენელ ელემენტებად; თუ ხმოვნის მეზობლად არ აღმოჩნდა, იარსებებს ხელშეუხებლად; მაგრამ იმის გამო, რომ ქართულ ენას უჭირს „ძრხ“ (ო-ძრხ-ე) თანხმოვნების მიჯრით წარმოთქმა, იძულებული შეიქმნა, გამოეყენებინა რთული ძირის „ძრხ“ წარმოთქმის გამაადვილებელი „წყალი“, ანუ ხმოვანი. ერთ შემთხვევაში ეს ხმოვანი გამოდგა „უ“. ასე მივიღეთ ფორმა **ოზურხე**. როგორც ითქვა, „უ“ ხმოვანი აქ ასრულებს იმ წყლის როლს, რომელსაც ქიმი-

ური ელემენტის დაშლა ძალუძს. ასე რომ, „უ“ ხმოვანმა გამოიწვია „ძ“ აფრიკატის შემადგენელ ელემენტებად დაშლა: **ოდურხე-ოდზურხე**. ასე მივიღეთ შუალედური ფორმა **ოდზურხე**. შემდეგ „დ“ ბგერა დაიკარგა და ხელთ შეგვრჩა ძალიან საინტერესო ფორმა **ოზურხე**. ეს გამაოგნებლად საკვირველი შუალედური კომპლექსი **ოზურხე** კიდევაც არის დაფიქსირებული ჩვენს კლასიკურ ლიტერატურაში ტოპონიმის, ქალაქის, აღმნიშვნელად. თავის ცნობილ პოემაში „გაბაასება თეიმურაზ მეფისა და რუსთველისა“ არჩილ ბაგრატიონი აღწერს ისტორიულ ფაქტს, როცა თამარ მეფის წინააღმდეგ ამბოხებულმა დასავლეთ საქართველოს ერისთავებმა გადაწვეს ათაბაგთა რეზიდენცია **ოდრხე**, რაკილა ათაბაგი თამარს ვერ უღალატებდა. ეს ფაქტი ისტორიკოსებსაც დაუფიქსირებიათ. მათ გადამწვარ ქალაქად წარმოგვიჩინეს სწორედ **ოდრხე**; მაგრამ გამაოგნებლად საყურად-

ღებო ისაა, რომ არჩილ მეფე ამ ტოპონიმს ასე მოიხსენიებს – **ოზურხე**. აი, მისი ტაეპი:

დასწვეს ქალაქი ოზურხე,

გიჟისა სთქვეს: „დააბი ეს!“ (9)

ამრიგად, ისტორიკოსები რომ **ოდრხე** ქალაქს ასახელებენ, არჩილი მიუთითებს დასახელებაზე **ოზურხე**.

გასაგებია: არჩილი ამ ფორმას თვითონ არ მოიგონებდა. მაშასადამე, მეჩვიდმეტე საუკუნის მეორე ნახევარში ამგვარი დასახელების ტოპონიმი არსებულა, ანუ სამცხის დედაქალაქს ძველ სახელთან ერთად ამ სახელის მომდევნო, განვითარებული, სახელიცა ჰქონია. ეს ფორმა ასრულებს ალექსანდრიის შუქურის როლს: გვიჩვენებს, რომ აქედან მომდინარეობს სხვა ტოპონიმის ფორმაც. ეს გახლავთ **ოზურგეთი**.

ახლა ისა ვნახოთ, თუ როგორ განვითარდა „ოზურხე“ და მოგვცა „ოზურგეთი“.

ფორმის ფონეტიკური განვითარების პირველ ეტაპზე მივიღეთ ოზურხეთი:

ოზურხე-ეთ-ი→ოზურხეთი; მეორე ეტაპზე „ხ“ ბგერა შეიცვალა ქართული ენისათვის უფრო ჩვეული ბგერით „გ“, ამგვარად: ოზურხეთი→ოზურგეთი.

ცნობილია: ქართულ ბგერათა სისტემას მოეპოვება წარმოქმნის ადგილისდა მიხედვით შედგენილი ტრიადები, სამეულები: ბ-ფ-პ, დ-თ-ტ, გ-ქ-კ... ამასთანავე, აღსანიშნავია: ქართული გ-ქ-კ სამეულის წევრები ხშირად ცვლიან უცხოური წარმოშობის სიტყვებში არსებულ „ხ“ ფონემას. მაგალითად, ესპანურად მამაკაცსა ჰქვია **ხორხე**. აქ ორი ცენტრალური ბგერაა ორი „ხ“. ქართულში ორივეს ენაცვლება „გ“ – **გიორგი**; უცხოური (თურქულენოვანი) სიტყვაა **ხალიკი**. აქ ცენტრალური ბგერაა „კ“. აზერბაიჯანულსა და ქართულში ენაცვლება „ხ“ და შესაბამისად გვაქვს „ხალხ“ და „ხალხი“; თურქული „იოკ“ აზერბაიჯანულად ასე იხმის: „იოხ“;

სპარსელ მამაკაცსა ჰქვია „ვამიკ“, ხოლო აზერ-ბაიჯანულად და ქართულად - „ვამეხ“; ერთ ადგილს რუსეთში ჰქვია „იაკუტია“, ცენტრალური ბგერაა „კ“. ქართულად ვიტყვით: „იაგუნდი“. აქ „კ“ ბგერას შეენაცვლა „გ“ ერთეული; რუსები ამ ძვირფას ქვას ასე უწოდებენ - „იახონტ“, სადაც „გ“ ქართულ ბგერას ენაცვლება „ხ“.

მსგავსი მაგალითების მოყვანა უსასრულოდ შეიძლება.

ასე რომ, **ოზურხეთი** იოლად გახდებოდა ქართულისათვის უფრო ბუნებრივი კომპლექსი **ოზურგეთი**.

ბევრი მეცნიერი ფიქრობდა, რომ გურულები მესხეთიდან არიან გადმოსული, რომ დადიანმა მათ კოლხეთის გული (მეგრულად „გური“) დაუთმო და იქ დაასახლაო.

ჩვენი გამოკვლევის მიხედვით, ეს მართლაც ასე ჩანს.

ირკვევა, რომ სამცხიდან გადმოსახლებულმა მესხებმა გურიის ტერიტორია აითვისეს, ხო-

ლო, როგორც ხშირად მომხდარა ისტორიაში, არც წინაპართა სამშობლო და მისი დედაქალაქი დაივიწყეს და ახალ ადგილას დააარსეს ახალი დედაქალაქი **ოდრხე-ოზურხე-ოზურხეთი-ოზურგეთი**. ამ დროს, როგორცა ჩანს, ისტორიული ფონეტიკური პროცესის შედეგად ფორმა **ოზურხეთი-ოზურგეთი** ჩამოყალიბებული ყოფილა. ამიტომაც დაერქვა გურულთა დედაქალაქს **ოზურგეთი**.

ამრიგად, ირკვევა სრულიად განსაცვიფრებელი ამბავი: **ოდრხე** ფორმამ, ერთის მხრივ, მოგვცა **სამცხე**, ხოლო, მეორე მხრივ, – **ოზურგეთი**.

Odzrkhe

Summary

The capital of Georgia historical province Samtskhe was always Odzrkhe. Toponym was formed the following way: Old world „Khevi” (Canyon) was added to the river name „Odzre”: „Odzris-Khevi”; A

a result of phonetical transformation of composite „s” and „vi” were lost. That is how we got „Odzrikhe”. This form is mentioned in historical sources. On the following stage „I” was also lost and the current toponym had been formed. Odzrkhe is often mentioned in historical sources. Phonetically it is transformed by two aspects:

- 1) Odzrkhe→Odzkhe→Otskhe („Dzkh” is Georgian dissonant and „tskh” harmonical complex). So, prescription and geographical means of producing „sa” and „e” where added to „Otskhe” complex and the province name „Samtskhe” was formed. Phonetically process is: „Sa-ot-skh-e”→„Sa-vtskh-e”→„Sa-mtskh-e”.
- 2) Second aspect of phonetical aspect: „Odzrkhe→Odzurkhe” (Because of hard readid consonants there was added vowel „u” in the middle and the pronunciation was eased. „Dz” consists of twu sounds „d” and „z”. The vowel

„u” made „d” disappear and it became „Ozurkhe”. This form is being noticed in Archil Bagrationi’s novel (17th Century) but in historical sources, „Ozurkhe” is always mentioned as „Odzrkhe”. This points that adding the „u” vowel made „Odzrkhe” sound like „Ozurkhe”. From the other hand „Ozrkhe” makes another form „Ozurgheti”. Ozurgheti is current capital of Guria. The replacement of „kh” with „gh” is worldwide phonetical process and there are many examples of it. So, after phonetical development „Odzrkhe” became „Ozurgheti”.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ვახუშტი ბაგრატიონი, ქართლის ცხოვრება, IV, თბილისი, 1973, გვ. 110.
2. იქვე, გვ. 658-59.
3. იქვე, გვ. 57; აგრეთვე 664, 651.

4. რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი, თბილისი, 1966, გვ. 26.
5. ვეფხისტყაოსნის სიმფონია, შეადგინა აკაკი შანიძემ, თბილისი, 1956, გვ. 39.
6. ვახუშტი ბაგრატიონი, გვ. 662-663.
7. არჩილ ბაგრატიონი, თეიმურაზისა და რუსთველის გაბაასება, ქართული მწერლობა, 6, ნაკადული, თბილისი, 1989, გვ. 521.
8. ვახუშტი ბაგრატიონი, გვ. 664.
9. არჩილ ბაგრატიონი, გაბაასება, ქართული მწერლობა, 6, გვ. 489.

ორი გვარის წარმომავლობისათვის

ერთხელ ჩემს საყვარელ ლექტორ ივანე გიგინეიშვილსა ვკითხე: ჩემი გვარი – **თავდიშვილი** – საიდან მომდინარეობს და რასა ნიშნავს-მეთქი?

პროფესორმა მცირე ყოვნის შემდეგ მითხრა: იგივე უნდა იყოს, რაც მთავრის (თავადის) შვილი, ოღონდ რელიგიური და არა საერო მთავრისაო.

ამ პასუხმა ვერ დამაკმაყოფილა.

წლების განმავლობაში მანუხებდა გვარის წარმომავლობა-გენეზისის საკითხი.

როგორღაც არც არქივებსა და სხვა წყაროებში შემხვედრია იგი დაფიქსირებული.

ისიც კარგად ვიცოდი, რომ სულ სხვაა თავდღიშვილი და სულ სხვა – თავდიშვილი; რომ ასე მარტივად (**თავდღიშვილი**→**თავდიშვილი**) ეს საკითხი ვერ გადაწყდებოდა.

ამასობაში წილად მხვდა ტოპონიმ **ოზურგეთის** საიდუმლოს გარკვევა. იგი მომდინარეობს სახელიდან **ოდრხე** და აქ მთავარია „ძ“ რთული თანხმოვნის (აფრიკატის) დაშლა: **ო – ძ – უ – რხე** → **ოზურხე**, სადაც „უ“ ხმოვნის გამოისობით „ძ“ დაიშალა შემადგენელ ფონეტიკურ კომპონენტებად – **დ + ზ**; აქედან პირველი

დაიკარგა და ასე მივიღეთ შუალა ფორმა **ოზურხე**. იგი დაფიქსირებულია არჩილ ბაგრატიონის პოემაში [1.489].

თავდიშვილი და **თავზიშვილი** ერთნაირი წარმომავლობის გვარები უნდა იყოს. ისინი მომდინარეობენ ერთი და იმავე კომპოზიციისაგან. ეს გახლავთ **თავ-ძე**.

გვაქვს კომპოზიციები: თავ-ბერი (ძე), თავ-მამაი (შვილი), თავ-ზარა (შვილი), თავ-ქარა (შვილი) ან კიდევ თავა-ქალა (შვილი), თავ-გორა (შვილი), თავ-ველი (ძე), თავ-დუმა (ძე), თავ-დგირი (ძე) და მისთანანი, სადაც სავსებით ნათელია პირველი კომპონენტის შინაარსი. ეგ გაგება არაორაზროვნად არის დაცული სიტყვებში: თავ-კაცი (თავიკაცი), თავ-ჩობანი (თავიჩობანი) და ა.შ. ესე იგი, **თ ა ვ ი** ამ შემთხვევაში (და არა ყოველთვის) აღნიშნავს მთავარს, ცენტრალურს, უპირატესს, გამორჩეულს, მეთაურს, მენინავეს...

ამრიგად, ორივე გვარის პროტოსახე ასე უნდა წარმოვიდგინოთ: **თ ა ვ - ძ ი ს - შ ვ ი ლ ი.**

აღნიშნულმა ფორმამ მოგვცა ორი ვარიანტი, რამდენადაც რთული თანხმოვანი „ძ“ იშლება ორ კომპონენტად: **ძ → დ + ზ.**

ერთი მხრივ, ცნობილი ფონეტიკური პროცესის (დეზაფრიკატიზაცია) თანახმად, „ძ“ თანხმოვნის კომპონენტებიდან შენარჩუნდა პირველი:

თ ა ვ - ძ - ი ს შ ვ ი ლ ი → თ ა ვ - დზ - ი ს შ ვ ი ლ ი → თ ა ვ - დ - ი ს შ ვ ი ლ ი → თ ა ვ დ ი შ ვ ი ლ ი.

მეორე შემთხვევაში, პირიქით, შენარჩუნდა რთული ბგერის მეორე კომპონენტი:

თ ა ვ - ძ - ი ს შ ვ ი ლ ი → თ ა ვ - დზ - ი ს შ ვ ი ლ ი → თ ა ვ - ზ - ი ს შ ვ ი ლ ი → თ ა ვ ზ ი შ ვ ი ლ ი.

აქვე დავსძენთ:

ქართულ დიალექტებში ჩვეულებრივია „ძ“ და „ზ“ ფონემების ურთიერთმონაცვლეობა. მა-

გალითად, ინგილოურში სალიტერატურო ფონემას „ძ“ თითქმის ყოველთვის ენაცვლება „ზ“.

ეს საყოველთაოდ ცნობილი ამბავია.

ამ გვარებს ეხებიან მკვლევარები ილია მაისურაძე და იაკობ ახუაშვილი. პირველი მათგანი მიუთითებს, რომ **თ ა ვ დ ი შ ვ ი ლ ი არისო** **თ ა ვ დ ი დ ი შ ვ ი ლ ი ს** შემოკლებული ვარიანტი [2.71].

ამ პრიმიტიულ და უარგუმენტო თვალსაზრისს პირნმინდად იმეორებს მეორე მკვლევარიც [3.216].

კიდევ უფრო უცნაურია ამ ორი ავტორის მოსაზრება მეორე გვარის წარმომავლობაზე. ი. მაისურაძე სრულიად უარგუმენტოდ ბრძანებს, რომ **თ ა ვ ზ ა რ ა შ ვ ი ლ ი ს** შემოკლებული ვარიანტიაო **თავზიშვილი** [2.71].

ი. ახუაშვილი პირნმინდად იმეორებს იმასვე [3.208].

არავითარი საამისო არგუმენტი მკვლევარებს არ წარმოუდგენიათ, გარდა ლიტონი განცხადებისა.

ვამტკიცებთ:

თ ა ვ ზ ი შ ვ ი ლ ი ვერაფრით წარმოდგებოდა **თავ – ზარა – შვილი** – საგან. მათ არაფერი აქვთ საერთო.

საგულისხმოა შემდეგი გარემოება:

ორივე მკვლევარი ითვალისწინებს **თავ** კომპონენტის მხოლოდ ერთ მნიშვნელობას (ადამიანის სხეულის ზედა ნაწილი), ოღონდ არც ერთს აზრად არ მოსდის **თავ** კომპონენტის მეორე, ეგების უფრო საინტერესო მნიშვნელობა – ეს გახლავთ მთავარი, ცენტრალური, უფრო მეტწილად, პირმშო, გამორჩეული, ანუ ის მნიშვნელობა, რაც თან ახლავს სიტყვებს: **თ ა ვ – კ ა ც ი , თ ა ვ – ც ი ხ ე , თ ა ვ – ბ ე რ ი , თ ა ვ – გ ო რ ა** და სხვები.

აღნიშნულთან დაკავშირებით საჭიროა ისტორიის სიღრმეში შეჭრა.

როგორცა ჩანს, ჩვენთვის საჭირო გაგების **თ ა ვ – ი** უფრო ძველი ყოფილა, ვიდრე ადამიანის ფიზიკური ნაწილის **თ ა ვ ა დ** გააზრება.

ხეტების დედოფალთა საპატიო ტიტული, რომელიც აღნიშნავდა მბრძანებელს, უფალს, მთავარქალს, ასე გამოითქმებოდა: **თ ა ვ – ა ნ ა ნ ა** [4.562].

ასე რომ, **თ ა ვ – ი** ს, როგორც ადამიანის ორგანოს, გაგება მეორეული ჩანს!

არც ის არის მისაყურისძირებელი, რომ VI საუკუნის I ნახევარში საქართველოს კათალიკოსი ასე იწოდებოდა – **თ ა ვ – ფ ა ჩ ა გ**; საქართველოს ისტორიული ადგილის ერთ პოპულარულ ტბას ასე ეძახდნენ: **თ ა ვ – ფ ა რ ა ვ ა ნ ი**, რაიც ნიშნავდა მთავარ ფარავანს. იგულისხმება, რომ არსებობდა სხვა ფარავანებიც; ცნობილია ღვინო **თ ა ვ – კ ვ ე რ ი**; პირველ, დამწყებ, მენინავე ფურცელს ეწოდება **თ ა ვ – ფ უ რ ც ე ლ ი**, რაც, რა თქმა უნდა, თავიან ფურცელს კი არ ნიშნავს, არამედ – პირველს, მენინავეს, წი-

ნამძღვარს, მეთაურს; სწორედ ამგვარი შინაარსისა და სტრუქტურისა უნდა იყოს გვარი **თ ა ვ - ქ ა ლ ა - შ ვ ი ლ ი**// **თ ა ვ ა - ქ ა ლ ა - შ ვ ი ლ ი**. აქ პირველადია **თ ა ვ - ქ ა ლ ა შ ვ ი ლ ი**, სადაც თავ მთავარსა ნიშნავს, ხოლო სპარსულიდან მომდინარე **ქ ა ლ ა -** თავის ქალის ჩონჩხს.

მაშასადამე, მივიღეთ **მ თ ა ვ ა რ თ ა ვ ი ა ნ ი**, როცა I გაგების **თ ა ვ** სიტყვას მოსდევს უცხოური სიტყვა **თ ა ვ ი ს** მეორეული გაგებით (ადამიანის ნაწილი).

დავასკვნით: საკმაოდ ცნობილი ორი გვარი **თ ა ვ დ ი შ ვ ი ლ ი** და **თ ა ვ ზ ი შ ვ ი ლ ი** ერთი და იმავე წარმომავლობისაა; მათი პროტოფორმა გახლავთ **თ ა ვ - ძ ი ს - შ ვ ი ლ ი**; აღნიშნულ გვარებს არაფერი აქვთ საერთო თავდღიშვილსა და თავზარაშვილთან.

THE GENESIS OF THE TWO SURNAMES

Summary

Surnames – Tavidshvili and Tavzishvili – are given from different root by the researchers. It is incorrect. Really, „dz” is a compound sound and is divided in two ones: dz – d+z. In the first case affricate component „z” is lost and in another one – the first component „d”.

1. Tav-z-ishvili – Tav-dz-ishvili-Tavidshvili;
2. Tav-z-ishvili-Tav-dz-ishvili-Tavzishvili.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. არჩილი, გაბაასება თეიმურაზისა და რუს-თველისა. იხ. „ქართული მწერლობა“, 6, თბ., 1989.
2. მაისურაძე ი., ქართული გვარ-სახელები, თბ., 1990.

3. ახუაშვილი ი., ქართული გვარ-სახელები, I, 2005.
4. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, 4, თბ., 1979.

აკეთი

ნებისმიერი ტოპონიმის შინაარსში გასარკვევად აუცილებელია, მოიძებნოს წერილობით წყაროებში დადასტურებული ამ სახელის შუალედური ფორმა, რომელიც ერთბაშად გაანათებს სიტყვის ბნელ წარსულსაც და მისი შემდგომი გარდაქმნა-მოდიფიკაციის რთულ ხვეულებსაც. აგერ ერთი საამრიგო მაგალითი.

მეცნიერები თავს იმტვრევდნენ იმის გასარკვევად, თუ რასა ნიშნავდა **ოზურეთი**. რაკი ამ სიტყვის შუალა ფორმა არ ჰქონდათ გათვალისწინებული, გამოუვიდათ ე.წ. „მეცნიერული ფანტაზიები ტოპონიმიკურ თემაზე“, სხვაგვარად, იგივე ხალხური ეტიმოლოგიები,

ოლონდ ახლა „მეცნიერული ფრაზეოლოგიით“ შემაგრებული. არადა ყველაფერი თავდაყირა დააყენა ერთმა მიგნებამ – აღმოჩნდა, რომ საძიებელი სახელწოდების შუალა ფორმა დაფიქსირებული ყოფილა არჩილ მეფის ცნობილ პოემა „თეიმურაზისა და რუსთველის გაბაასებაში“. თურმე, სახელწოდების გასაღები თვალწინ გვექონია და ვერ შეგვიმჩნევია. ეგ ფორმა ყოფილა „ოზურხე“. ახლა კი გასაგები ხდება ამ შუალედური ფორმის წარსულიცა და მომავალიც: **ოდრხე→ოდურხე→ოდზურხე→ოზურხე→ოზურხეთი→ოზურგეთი** (იხ. მ.თავდიშვილი, კრიტიკული წერილები, 2011, გვ. 20).

ასევე საინტერესო გამოდგა გურიის ცნობილი სოფლის **აკეთის** წარმოშობა. რაც უნდა ბევრი უტრიალოს კაცმა ამ სიტყვას, მის საწყისსა და მნიშვნელობას მაინც ვერ ჩახვდება, თუ ხელთ არ უპყრია შუალედური ფორმა. სწორედ ასეთია ვინმე კაპრაშიძის მამულთან დაკავშირებული სიგელი, რომელშიც ნახსენებია სოფე-

ლი **ავკეთი** (იხ. პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, 2, 1993, გვ. 482). საქმე ეხება XVII საუკუნის ამბავს.

ახლა უკვე შეიძლება თამამად გავსწოთ ნინ.

მაშასადამე, ჩანს, რომ ეგ ფორმა კომპოზიტია, ქართული სიტყვაა. პირველი ნაწილია **ავ-ი**, მეორე – **კეთი**: **ავ – კეთი**.

ეჭვი არაა, პირველი მათგანი ნიშნავს ავს, ცუდს, უვარგისს: **ავ – კეთი**.

„**კეთი**“ შემოკლებული სახეა სრული სიტყვისა **კეთილი**.

მაშ, თავდაპირველად უნდა ყოფილიყო **ავ – კეთილი**.

„**კეთი**“ ანდა „**კეთილი**“ შინაარსობრივად იგივეა, რაც XVI-XVII საუკუნეებში გავრცელებული შენი (მოშენებული, აშენებული, სოფელი, ხუტორი...).

გვაქვს მსგავსი პარალელური ფორმა:

თბილისთან ახლოვე დღესაც არის დასახლება, რომელიც ასე იწოდება: **ვ ა რ – კ ე თ ი ლ ი**.

კომპოზიტის შემადგენელი ნაწილების შინაარსი ერთობ გამჭვირვალეა: **ვ ა რ გ** – კეთილი.

„ვარგი“ ძველი ქართულისა და „ვეფხისტყაოსნის“ ცნობილი ტერმინია: „ვინცა ისმენს კაცი ვარგი“, ესე იგი, ვარგისიანი, კარგი კაციო.

მაშ, ასე: კომპოზიტები ერთმანეთს უპირისპირდებიან: ერთი ადგილია **ა ვ – კ ე თ ი ლ ი** (ავკეთი), ხოლო მეორეა **ვ ა რ გ – კ ე თ ი ლ ი** (ვარკეთილი).

„ვარგ“ ძირთან, ჩემი აზრით, ბევრი ტოპონიმია დაკავშირებული. ასეთია, კერძოდ, ვარგავი: **ვ ა რ გ – ა ვ ი**. მაშ, ერთი მხრივ, **ვ ა რ გ – კ ე თ ი ლ ი**, მეორე მხრივ, **ვ ა რ გ – ა ვ ი**. ბორჯომის ხეობაშია სოფელი ვარდგინეთი. ვგონებ, კომპოზიტი ასე დაიშლება – **ვ ა რ გ – დ გ ი ნ ე თ ი**; ქართლის სოფელი ვარიანი, შესაძლოა, მოდიო-

დეს კომპოზიტისაგან **ვ ა რ გ - ი ა ნ ი**, ხოლო ვარციხე – კომპოზიტისაგან **ვ ა რ გ - ც ი ხ ე**.

„ვარგკეთილში“ ელიზია განიცადა პირველმა კომპონენტმა (**ვ ა რ გ → ვ ა რ**), ხოლო მეორე შემოგვრჩა უცვლელად; **აკეთი** სხვაგვარად წარმოიქმნა. აქ ელიზია განიცადა კომპოზიტის ორივე ნაწილმა: **ა ვ → ა**; **კ ე თ ი ლ ი → კ ე თ ი** (ა + კეთი).

მაშასადამე, **ა კ ე თ ი** მოდის რთული ფორმისაგან **ა ვ - კ ე თ ი ლ ი**.

მართლაც, ამ სოფლის მიწა-სავარგულები, შეიძლება ითქვას, მთელ გურიაში ყველაზე მწირი, ავი და ძნელად დასამუშავებელია; აკეთი მართლაც რომ ავკეთი, ანუ ავნაშენია, ავშენია. მსგავსი აგებულებისა უნდა იყოს **ა ვ - ჭ ა ლ ა** (იხ. გ.ბედოშვილი, ქართული ტოპონიმების განმარტებით-ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, 2002, გვ. 27).

ადგილის თვისების მიხედვით ტოპონიმთა შექმნა რომ ჩვეულებრივი ამბავი უნდა ყოფი-

ლიყო, ამას დასტურყოფს შემდეგი: ქართლის მეზობელი სოფლებია **ნ ა ნ რ ე ტ ი** და **ს ვ ე ნ ე თ ი**. **ნ ა ნ რ ე ტ ი** ნიშნავს სველი მიწის დაშრობა-დანრეტას; შინაარსით მსგავსივე ყოფილა სვენეთი. იგი მომდინარეობს ფორმისაგან სველ-ნეთი. ესე იგი, სველი ადგილი. ამასვე ფიქრობდა პროფ. ალ. ლლონტი (იხ. მისი ტოპონიმიკური ძიებანი, I, 1971, გვ. 37).

პირთა ანოტირებულ ლექსიკონში (I ტ.) ნახსენებია საძიებელი ფორმა: **ს ვ ე ლ – ნ ე თ ი** (I, 92, 145, 182, 288 და ა.შ.), ასევე **ს უ ე ლ ნ ე თ ი** (I, 151 და სხვა), არის **ს ვ ე ლ ნ უ რ ი** მამულე-ბიც (I, 262, 287); არის **ს უ ე ლ ნ ე თ ი ც** (I, 242, და სხვა).

XVII საუკუნის დოკუმენტებში, ჩვეულებრივ, გვხვდება აკეთი (I, 244, 300, 345...), მხოლოდ ერთხელ – აკეთი (I, 751).

საგულისხმოა, რომ წინა საუკუნის ტოპონიმად მესხეთში ჩანს სოფელი **ო კ ე თ ი** (გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, II, 1941,

გვ. 398). სხვათა შორის, მესხური ტოპონიმების გამეორება გურიაში, თითქოსდა, კანონზომიერი ამბავია. XVI საუკუნის მესხური ტოპონიმია სოფელი **ურექი** (399). საგულისხმოა, რომ **ურეკი** დღევანდელი გურიის ცნობილი დასახლებაა.

გურული სიტყვა „ზუკუტური“

საკვანძო სიტყვები: მეტყველების კულტურა, უზუსი, ენობრივი ტრადიცია, გურული კილო, ზურგი და კუტა, ზურგი და კურტანი, ზურგკურტნური, ზუკუტური.

ენათმეცნიერები ერთხმად აღნიშნავენ, რომ გურული დიალექტი ერთობ ძველია და საინტერესო ენობრივ-კულტურულ ფორმებს ინახავს. ბევრი მათგანი შეიცავს მეტყველების კულტურისათვის დამახასიათებელ შინაარსს. ზოგი გამოთქმა ხატოვანებასთან ერთად აფიქსირებს

მეტყველების კულტურის ისეთ ელემენტს, როგორც არის უზუსი, ანუ სამეტყველო ადათი, წესი, ტრადიცია.

აღნიშნული თვალსაზრისით, ძალიან საინტერესოა გურიაში ფართოდ გამოყენებული და მეტად პოპულარული ტერმინი-გამოთქმა **ზუკუტური**.

მკვლევარებს ეგ გამოთქმა შეუნიშნავთ და კიდევაც აუსახავთ თავიანთ ლექსიკონებში. პროფესორი ალექსანდრე ღლონტი ცნებას ასე განმარტავს: „ზუკუტური (გურ): მ ო ზ უ კ უ ტ უ რ ე ბ ა – ზურგზე შემოგდებით აყვანა. ბავშვს გასართობად წამოიგდებენ ზურგზე (მოიზუკუტურიებენ) და თან ამ ლექსს ეუბნებიან: „ზ უ კ უ ტ უ რ ი გორიცაი, გაყევი და მომიცაი“ (3,235).

„ზუკუტური“ რომ შედგენილი რთული სიტყვაა, ამაში ეჭვი არავის ეპარება. კომპოზიციის პირველი ნაწილი ნათელი და გასაგებია. ეს არის ელიზირებული (შეკვეცილი) **ზურგ-ი**. მაშ, ასე:

ზურგ-კუთური; მაგრამ სარკვევია ცნების მეორე ნაწილი.

აღნიშნული სიტყვის შესახებ გამოთქმულია მოსაზრება. თემურ ღლონტი და ოლეგ გოლიაძე მიუთითებენ: გურული სიტყვა „ზუკუთური“ შედგება ორი ნაწილისაგან: **ზურგი** და **კუტა**. „კუტა“ აღნიშნული დიალექტის ცნობილი ცნებაა და ნიშნავს ნორჩი ყმანვილის სასქესო ორგანოს, მამაკაცის სარცხვინელსო (4,19).

მართლაც, იგივე აღ. ღლონტი თავის ცნობილ ლექსიკონში მიუთითებს: „**კუტა**... ბიჭი, ყმანვილი, პატარა ბავშვი (ბიჭი), მისი სასქესო ორგანო“ (3,318) და იქვე იმონმებს ს. ჟღენტსა და ვ. ბერიძეს.

საბოლოოდ თ. ღლონტსა და ო. გოლიაძეს გამოჰყავთ ასეთი აზრი: სიტყვის ჩამოყალიბებაში დიდი მონაწილეობა მიუღია სანესჩვეულებო რიტუალს, კერძოდ, განაყოფიერების ძველ ტრადიციულ რიტუალსო.

შემდგომ ვითარება ასე კონკრეტდება: ბავშვს (ბიჭს) ზურგზე რომ მოიგდებდნენ, მისი სარცხვინელი, ანუ **კუტა**, ეხებოდა უფროსის ზურგსო.

ჩვენი აზრით, კომპოზიციის მეორე ნაწილის ასე გაგება არის ხალხური ეტიმოლოგია და მას სიმართლესთან არავითარი კავშირი არ აქვს.

ჯერ ერთი, ხალხურ ლექსში არსად არაა მითითებული, რომ მოსაზუკუტურებელი ნორჩი მაინცდამაინც ბიჭია, მამრია. კიდევ ერთხელ შევათვალიეროთ ხალხური პოეზიის ნიმუში: „ზუკუტური გორიცაი, გაყევი და მომიცაი!“ ამ ლექსის წარმოთქმის პარალელურად ზურგზე თანაბრად მოიგდებენ ხოლმე ბიჭსაც და გოგონასაც.

გარდა ამისა, ყურადღებას იქცევს სხვა გარემოებაც. ფოლკლორულ ნიმუშში მკაფიოდ ჩანს ჩვენთვის უალრესად საინტერესო სიტყვა **გორიცაი**.

ახლა ისა ვნახოთ, თუ რას წარმოადგენს გურული ტერმინი „გორიცა, გორიცაი“. ეს არის იგივე გოდორი, კალათა. იგი უმთავრესად დაწნულია ბამბუკის ღვლერქების გამოყენებით. იმავე ალ. ღლონტის ლექსიკონში ვკითხულობთ: „**გორიცა** (გურ.) – პატარა გოდორი, მოგრძო, ორსახელურიანი, რომლებშიც მუშა მკლავებს გაუყრის, ზურგზე მოიკიდებს და ისე მიაქვს“ (3,159).

ამრიგად, „გორიცა“ არის ღვედის ორსახელურიანი სათავსო, რაიმე ტვირთის (სიმინდის ტაროები, ჩაის ფოთოლი...) წასადებად; მას ხელებს გაუყრის ადამიანი, ზურგზე მოიგდებს და წაიღებს.

მაშასადამე, **გორიცა** აქ ასრულებს ზუსტად იმ როლს, რასაც ასრულებს **კურტანი**.

ახლა ვნახოთ, თუ რასა ნიშნავს არაქართული, უცხოური სიტყვა **კურტანი**.

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში წერია: „**კურტანი** – 1. ტვირთვის საზიდავი კე-

ხი; 2. (ძვ.) საზურგე, ადამიანის მიერ ზურგით ტვირთის საზიდავად“ (2,272).

იქვე განმარტებულია, თუ რასა ნიშნავს **კურტნის მუშა**. ეს არისო მუშა, რომელიც კურტნით ტვირთს ეზიდება.

მაშასადამე, **კურტანი** იგივეა, რაც **გოდორი, გორიცა** – ტვირთის ჩასადები სათავსო.

სწორედ ასე განმარტავს „კურტანს“ სულხან ორბელიანიც: „ცხენთა და ვირთ ზურგს სადგამი სატვირთლად“ (1,399).

ირანულ-ფალაური წარმოშობის ძირი **კურტას**, რომელიც მოგვიანებით „კურტან“ ფორმად ჩამოყალიბდა, გურულ დიალექტში, სავარაუდოა, თურქული გარემოდან მოხვდა.

ახლა ჩვენს საკვლევ ხატოვან სიტყვას მივუბრუნდეთ. ხალხურ ლექსში ეპითეტად გამოყენებულია ზუკუტური, ხოლო მისი ობიექტია **გორიცაი**. მაშასადამე, სათავსოს განსაზღვრავს „ზუკუტური“. აქედან კარგად ჩანს, რომ „გორიცა“ ყოფილა იგივე, რაც „კურტანი“.

კომპოზიტი კი მიღებულია ორი სიტყვის შეერთებით: **ზურგი+კურტანი**. **კურტანი** იკუმშება. მაგალითად, **კურტნ-ის**. თუ ძირს **კურტან** დაემატება წარმომავლობის სუფიქსი **ურ-ი**, მაშინ იგი მიიღებს ასეთ სახეს: **კურტან-ურ-ი** → **კურტნ-ურ-ი** → **კუტური**.

ამრიგად, საძიებელი კომპოზიტის **ზუკუტური** საწყისი სახე ამგვარია: **ზურგ-კურტნური**. აქედან ჩამოყალიბდა თანამედროვე ელიზირებული **ზუ-კუტური**.

ასე რომ, **გორიცა** ყოფილა ზურგზე მოსაგდეები კურტნის შემცვლელი ნივთი.

სიტყვის გაფორმება-ჩამოყალიბებაში მონაწილეობა მიუღია ქართულ (ზურგი) და უცხოენოვან (კურტან) ძირებს.

ლიტერატურა

1. ორბელიანი სულხან-საბა, ლექსიკონი ქართული, I, თბილისი, 1991.

2. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბილისი, 1986.
3. ღლონტი ალექსანდრე, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბილისი, 1984.
4. ღლონტი თემურ, გოლიაძე ოლეგ, ქართველები, ვაზი და პურ-ღვინო, თბილისი, 2000.

Gurian words “Zukuturi”

Resume

From the cultural point of view, many Gurian words are very interesting, as they show the tradition of speech, many aspects of tradition habits. A word “Zukuturi” is just like them. It means to carry child on back. The first part of the composition is understandable. There fore, back + kuturi. The second part was more difficult to understand. It is considered,

that Kuturi contain gurian word Kuta, which is a genital of young boy, it is a penis.

This conception looks like folk etymology, it's unacceptable.

In our opinion Kuturi is an elided form of word Kurtani.

Kurtan – Ur – I → Kurtnuri → Kuturi. “Kurtani” is a basket, a container, by means of which carries the cargo. It is said in Guruli Georgian Vocabulary: “Zukuturi Goritsai, Gakevi da Momitsai!” here “Goritsa”, container of cargo, is interpreted as – Zurg+Kurtan+Uri → Zurgkurtnuli → Zukuturi.

Therefore, Goritsa is similar to Kurtani, carried on back.

Key words: Culture of speech, habit, linguistic tradition, Gurian dialect, back and kuta, back ad kurtani, zurgkurtnuri, zukuturi.

კაჭიჭი

ეროვნულ ნიადაგზე შექმნილ სიტყვათა მარაგი არც ისე დიდია. ამ მხრივ ყოველ ლექსემას სჭირდება ზრუნვა და მოფრთხილება. უაღრესად საჭიროა მათი გენეზისის დადგენა, კულტურულ ფორმად დაღვინებისა და ჩამოყალიბების ისტორიის გარკვევა. ყოველივე ამას ეროვნულ-კულტურული ღირებულება აქვს.

ნაირფეროვანია საქართველოს საღვინე ვაზის კულტურული ჯიშები. „კოლხეთის კერის ტიპობრივი წარმომადგენელია“ შავყურძნიანი საღვინე ვენახი კაჭიჭი (3, 446). უმეტესად იგი გვხვდება გურია-სამეგრელოსა და აფხაზეთში. მისგან მომჟავო არომატული შავი ღვინო დგება. ყურძნის ქამის დროს ადამიანს სპეციფიკური სიმჟავის გამო ბაგეები სასიამოვნოდ ეწვის. ამგვარი ეფექტი არ აქვს არც ერთი სახეობის ყურძენს. ვენახის ეგ სახეობა იტანს და კარგად უძლებს შავი ზღვისპირეთის ამინდის კაპრი-

ზებს (სწრაფი გადასვლა პაპანაქებიდან დაბალ ტემპერატურაზე). იგი არც დიდ შრომა-გარჯას მოითხოვს. მწერალი ადამ ბოლდუელი მას გურის ერთგვარ სიმბოლოდაც კი წარმოგვიდგენს (1, 165, 281, 319).

ერთობ საინტერესოა ამ სიტყვის წარმოშობისა და ჩამოყალიბების ამბავი. აღნაგობით იგი ძალიანა ჰგავს კარგად ცნობილ და გავრცელებულ რამდენიმე სიტყვას. საძიებელი ცნების კვლევა სწორედ ამ სიტყვების მონაცემთა გათვალისწინებით უნდა მოხდეს. ეს ფორმებია: რქანითელი, ჭიქა, ქარახსი, კაჭიჭი. ჩვენი აზრით, ყოველ ამ ფორმაში ზოგჯერ აშკარად, ზოგან ფარულად იკითხება **რქა**.

კომპოზიტი „რქანითელი“ თავის თავზე მჭევრმეტყველურად ღაღადებს. ამ ჯიშის ვაზს აქვს წითელი ყუნწი, ანუ რქა. რთული სიტყვის აგებისას გამოყენებულია ჩვეულებრივი სიტყვანარმოებითი წესი: ჯერ საგანია ნახსენები (რქა), შემდეგ – მისი თვისება. ამ ტიპის წარმო-

ება მეტად გავრცელებულია (მამა ბატონი, ას-
ლან ბეგი...). თუ რომელიმე უცხოური ენიდან
არ მოდის, მაშინ ამ ტიპში შემოვა ლექსემა **ქა-
რახსი**, იგივე „რქა–რახსი“. აქაც წინ დგას საგა-
ნი, მისი განმარტება–დაზუსტება კი უკანა
პლანზე გადადის.

სწორედ ამ ტიპის წარმოებად უნდა მივიჩნი-
ოთ კაჭიჭი, რომელშიც „კა“, როგორცა ჩანს,
ნაშთია სიტყვისა „რქა“.

მაშ, ასე: „რქა–ჭიჭი“, ოღონდ რასა ნიშნავს
„ჭიჭი“?

ჯერ კიდევ 1970–იან წლებში პროფესორმა
გ. როგავამ გაარკვია გენეზისი ლექსემისა „ჭი-
ქა“. მისი მოსაზრებით, „ჭიქა შედგება ორი ნა-
წილისაგან – „ჭი“ და „ქა“. „ჭი“ მეგრულში ახ-
ლაც ნიშნავს პატარას („ჭიჭე“). სამაგიეროდ
უცნობია „ქა“, მაგრამ გვაქვს „რქა“, რომელიც,
როგორცა ჩანს, უწინ იმავე ყანწის მნიშვნელო-
ბით იხმარებოდა. მართლაც, რქის სასმისები
უნდა ყოფილიყო გამოყენებული იმ უძველეს

პერიოდში, როცა მინის ან თიხის ჭიქები ჯერ კიდევ არ არსებობდა, ანდა რქის სასმისებთან შედარებით არაპრაქტიკული იყო“ (2, გვ. IV).

ამრიგად, **ჭიქა** გამოდის შენაერთი ორი სიტყვისა **ჭიჭე** და **რქა**.

აქ უკვე წარმოება–თხზვის სხვა მექანიზმია მომარჯვებული: ჯერ გამოყენებულია განსაზღვრება, მერე – საზღვრული: პატარა რქა. საგულისხმოა ისიც, რომ, თუ რქანითელში ორივე სიტყვა ქართულია, **ჭიქა** ლექსემაში **ჭიჭე** მეგრულია.

ენობრივი თვალთახედვით, **კაჭიჭი** სწორედ ამგვარად ნაწარმოებია. მეორე სიტყვა აქაც მეგრულია – ჭიჭე: რქა–ჭიჭე → რქა–ჭიჭი → ქა–ჭიჭი → კაჭიჭი.

ამრიგად, თუ ერთ შემთხვევაში გვეძლევა ჭიჭე–რქა (ჭიქა), მეორეში რიგი შებრუნებულია: რქა–ჭიჭე//რქა–ჭიჭი (კაჭიჭი).

თუ პროფესორ გ. როგავას მოსაზრება **ჭიქა** ლექსემთან დაკავშირებით მისაღებია, მაშინ მი-

საღებუ უნდა იყოს ჩვენი დაკვირვებაც: კაჭიჭი მიღებულია ქართულ-მეგრულ ლექსემათა შეერთებით – რქა+ჭიჭე.

ლიტერატურა:

1. ბოლდუელი ადამ, კეისარი, თბ., 2007.
2. როგავა გიორგი, ჭიქა, გაზ. „სახალხო განათლება“, 1974, 20 სექტემბერი.
3. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, 5, 1980.

Katchitchi

Summary

A vineyard Katchitchi is widespread in the western part of Georgia. The expression consists of two parts: Ka+Tchithci. “Ka from the work “Rka”, and “Tchitchi” is the same as mingrelian word “Tchitche(little). Composite looks like structure of

name – Rka+Tsiteli widespread in the eastern Georgia: Ahead the subject, and definition at the end. At the same time, it is related other structure of expression composed in the western Georgia. This is expression: “Tchika” Here are two part too: Mingrelian “Tchitche” and Georgian “Rka”(Tchitche+Rka→Tchirka→Tchika).

Therefore, Tchika and Katchichi are Western origin expression, but in first case definition is ahead and in another case at the end.

Key words: *Vineyard, Rka, Tchitche, Katchitchi, Tchika, Rkatsiteli.*

Качичи

Резюме

В западной Грузии распространен виноградник Качичи. Лексема состоит из двух частей: ка + чичи. «Ка» остаток слова «рка» (рог), а «чичи» тоже самое что и менгрельская «чиче»

(маленький). Композит в точности повторяет строение названия - распространенного на востоке – рка + цители: впереди предмет, сзади определение. В то же время, оно сродни также созданной на западе другой единицы. Это – «чика». Здесь также выделяются две единицы: менгрельская «чиче» и грузинская – «рог» (чиче+рка → чирка → чика).

Таким образом, чика и качичи являются лексемами западного происхождения, только в первой определении впереди, а во второй – сзади.

Ключевые слова: *Виноградник, Рка (Рог), Чиче, Качичи, Чика, Ркацители.*

გურული ატროშანი

(კულტუროლოგიურ - ეტიმოლოგიური ეტიუდი)

ცენტრალური ცნებანი: ატროშანი, ათრუშანი, თრუშვა, ტრუსვა, მღვდელი, მაზდეანობა.

გურიაში ხშირად გამიგონია ასეთი გამოთქმა: „მზეზე დიდხანს მომინია დგომა და **დევიტრუშე**“; მომისმენია ზმნის სხვა ვარიანტიც: „**დევიტროშე**“; ადუღებულ წყალს თუ მავანი უნებლიეთ სხეულზე გადაისხამდა, იტყოდა: „ვაიმე, დევიტრუშე!“ (დევიტროშე).

ჩემს ყმანვილკაცობაში ამგვარად მეც არაერთხელ დავტრუშულვარ.

მაშ, ასე:

მითითებული ზმნების საწყისი ფორმებია „დათრუშვა“, „დატროშვა“, ხოლო სიტყვის ძირი გამოდის **თ რ უ შ** და **თ რ ო შ**.

ქართული ენის ნიადაგზე ეს სიტყვები არ შინაარსიანდება.

ზმნა გამორჩენილია ალექსანდრე დლონტის „ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონაში“ (თბილისი, 1984); არ ჩანს არც სხვა წიგნებში.

ვფიქრობ, გურულში სიტყვა შესულია სპარსულიდან ჯერ კიდევ ქრისტეს გაჩენამდე, გურულთა მაზდეანობის ჟამს, როდესაც ისინი სამცხის ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ, და უნდა ნიშნავდეს **ც ე ც ხ ლ ს**.

წმინდა შუშანიკ დედოფალი გამაზდეანებულ ქმარზე ბრძანებს: „სანყალობელ იქმნა უბადრუკი ვარსქენ, რამეთუ უვარყო ჭემმარითი ღმერთი და აღიარა **ა ტ რ ო შ ა ნ ი** და შეერთო იგი უღმრთოთა“ (იაკობ ცურტაველი, შუშანიკის მარტვილობა, ილია აბულაძის რედაქციით, თბილისი, 1978, გვ. 79).

„შუშანიკის წამება“ კი დაწერილია 475 წელს.

სწორედ ეგ სპარსული სიტყვა **ა ტ რ ო შ ა ნ ი**, უფრო ქართული იქნებოდა **ა თ რ ო შ ა ნ ი**, უნდა დასდებოდა საფუძვლად გურულ ზმნას; ცნობილია, რომ გურულში ბევრი ძველისძველი

სიტყვა-ტერმინი და ბიბლიური გამოთქმაა შემონახული.

ათროშან სიტყვაში სწორედ **თროშ** // **თრუშ** ძირია შინაარსის განმსაზღვრელი.

ცნებას ილია აბულაძე ასე განმარტავს: „ატროშანი (ფალაური – ატურ – იგივე ცეცხლი). ამის თაობაზე იხილეთ იქვე, გვერდი 163.

ზურაბ სარჯველაძე ცნების ასეთ დეფინიციას გვანვდის: მაზდეანობა, ცეცხლთაყვანისმცემლობაო (ქართული მწერლობა, 1, 1987, გვ. 726).

რაკილა ფალაურ სიტყვას „ატურ“ ძალიან უახლოვდება გურული **თრუშ**, შესაძლებელია, ვივარაუდოთ ქართული ფორმის ამაგვარი ტრანსფორმაცია: **თურუშ** → **თრუშ**; სხვათა შორის, მსგავსი გახმოვანება, როგორც პარადიგმული მაგალითი, სხვაცა გვაქვს: აღმოსავლური **არიკი** ისტორიულ-ფონეტიკურმა პროცესმა ქართულ სიტყვად ამგვარად ჩამოაყალიბა: **არიკი** → **არიხი** → **არხი**; მეორე

ნიმუში: **ხ ა ლ ი კ ი** → **ხ ა ლ ი ხ ი** → **ხ ა ლ ხ ი**;
არაბული **ს ა თ ი ლ ი** და ქართული **ს ა თ ლ ი**.

ვფიქრობ, **თ რ უ შ** და მისგან წარმოებული ზმნები ისევე ძველია, როგორც წმინდა ქართულ ნიადაგზე აღმოცენებული მაზდეანური ტაძრის მსახურის სახელი **მ ღ ვ დ ე ლ ი** (← მეღვერდელი).

დაახლოებით იმავე ასაკისა უნდა იყოს კიმერიელთა სახელწოდების ნიადაგზე წარმოქმნილი ტერმინი **გ მ ი რ ი** (← კიმირი).

გურულში რომ **თ რ უ შ ვ ა – დ ა თ რ უ შ ვ ა** დახრუკვასა ნიშნავს, თითქოსდა ეს იმას მიუთითებს, რომ ქართული ენის ამ უძველესი დიალექტის საძიებელ ზმნას ფალაური სიტყვის (ატურ) გვიანდელი სპარსული ფორმა **ა თ რ უ შ ა ნ** უნდა დასდებოდა საფუძვლად.

ამ რწმენას კიდევ უფრო გვიმტკიცებს შემდეგი გარემოება: წარსულში **ათროშან** ფორმას ენაცვლებოდა ფონეტიკური ვარიანტი **ითრუჯან**. „მირიან მეფის სიტყვით, „ქალდეველთა

ღმერთი ითრუჯან და ჩუენი ესე ღმერთი არმაზ ყოვლადვე მტერ არიან“.

ითრუჯანი იგივე ატროშანია, ანუ მაზდეანობა (სოსო სიგუა, ქართული კულტურის ისტორია, I, თბ., 2016, გვ. 290).

ამაზე კიდევ უფრო მჭევრმეტყველურად დადადებს სალიტერატურო ქართულში დაცული პარადიგმული ცნება **ტ რ უ ს ვ ა**, სადაც გამოიყოფა აზრნარმომქმნელი ელემენტი **ტ რ უ ს**.

შევადართთ ერთმანეთს ერთგვარი კონსტრუქციის გურული დიალექტური **თ რ უ შ** და სალიტერატურო ფორმა **ტ რ უ ს**.

ცნება დაცულია „ვეფხისტყაოსანში“. „უცნობოქმნილი ტარიელ ძეს მსგავსად **ნ ა ტ უ ს ა ლ ი ს ა დ**“ (რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი, სასკოლო გამოცემა, თბილისი, 2006, გვ. 382, სტროფი 1354,1). იქვე, კომენტარში, ვკითხულობთ: „ნატრუსი – ცეცხლით გარუჯული“ (გვ. 388).

ლექსიკონებშია: „ტრუსი-ნატისუსალი — rapy“ (დავით ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 1984, გვ. 1227); შეტუსვა – მორუჯვა (სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, 1993, გვ. 294). იქვეა: „ტრუსი – მატყლის წვის სუნი“ (გვ. 145); სხვაგან ახსნილია: „ტრუსი – ტრუსის სუნი“, ტრუსვა – ტრუსავს, გატრუსავს, შეტრუსავს“ (ქეგლ-ი, თბილისი, 1988, გვ. 422) და მოცემულია კომენტარი: გადაწვა, შეწვაო (გვ. 495).

ეჭვია აღარაა, შინაარსობრივად ორივე მსგავსია და წარმოშობითაც ერთი და იმავე სიტყვისაგან უნდა მომდინარეობდეს. ჩვენი ფიქრით, პირველადია **თრუშ**, მეორადია **ტრუს**. მართალია, ფონეტიკურად მათი ერთმანეთში გადასვლა სავსებით შესაძლებელია (**თრუშ** → **ტრუს**; **ტრუს** → **თრუშ**), მაინცა გვგონია, რომ პირველი სპარსული სიტყვის **ა ტ რ უ შ ა ნ** ზე-პირსიტყვიერი გადმოღებაა, ხოლო მეორე – ნე-

რილობით ძეგლებსა და სალიტერატურო ქართულში გავრცელებული ფორმა.

ფალაურ ფორმას ატურ (ცეცხლი) სპარსულად უნდა განეცადა ასეთი ტრანსფორმაცია: **ატურ** → **ატურშან** → **ატრუშან**. მესამე ფორმას **ატრუშან** ქართულ ზეპირმეტყველებაში, ჩვენი ფონეტიკის წეს-კანონთა მიხედვით, უნდა მიეღო ასეთი სახე: **ათრუშან**. აი, სწორედ ამ უკანასკნელი ფორმიდან თავიანთი მაზდეანობის ხანაში უნდა აეღოთ გურულებს აზრწარმომქმნელი **თრუშ** და შეექმნათ სიტყვები: **თრუშვა**, **დათრუშვა**, **დაითრუშა** და ა.შ. ხოლო სალიტერატურო ქართულს იმავე ფორმიდან **ატრუშან** უნდა აეღო და ქართულად გაეფორმებინა აზრწარმომქმნელი **ტრუშ** – **ტრუს** და შეექმნა სიტყვები: ტრუსვა, გატრუსვა, გაიტრუსა და ა.შ.

ამრიგად, ქართველთა მაზდეანობის დროინდელ ცნებებად (დაახლოებით 25 საუკუნისად)

მიგვაჩნია სიტყვები: **მღვდელი, თრუშვა და ტრუსვა.**

სამივე სიტყვა ცეცხლსა და ცეცხლმსახურე-
ბასთან არის დაკავშირებული.

„თავხედი“ სატირის საიდუმლო
(კულტუროლოგიურ-ეტიმოლოგიური ეტიუდი)

ბევრი ქართული სიტყვა ჯერ კიდევ ჩად-
რმოუხდელი დადის. თუ ამ თავსაბურავს ფაქი-
ზად მოვხდით, მათი ეტიმოლოგიური და კულ-
ტუროლოგიური იდუმალეზა გაცხადდება.

ერთი ამგვარი ლექსემა გახლავთ **თ ა ვ ხ ე**
დ ი.

ეჭვი არაა, კომპოზიტი ორი ერთეულის-
გან შედგება: **თ ა ვ ი და ხ ე დ ი.** ამასთანავე,
პირველი მათგანის მნიშვნელობა გასაგებია,
ოღონდ ამასვე ვერ ვიტყვით მეორეზე, რა თქმა

უნდა, ხ ე დ ი აქ „პანორამას“ როდი ნიშნავს. მაშ, ამ კონტექსტში ეგ ელემენტი ბუნდოვანია. ამავე დროს, უპრიანია, შევიხსენოთ: ქართულში, საწარმოთქმო ადგილისდა მიხედვით, თანხმონები ქმნიან სამეულებს: ბ – ფ – პ; დ – თ – ტ და ა.შ. პირველი მჟღერი ფონემაა, მეორე – ყრუ, მესამე – მკვეთრი /აბრუპტივი/. მეტყველების დროს ისინი ერთმანეთში იოლად გადადიან. მაგალითად, კ რ ე ბ /კრება/ და კ რ ე ფ /მოკრეფა/; ვნერთ კ ა რ გ ა დ, მაგრამ უფრო ხშირად ვამბობთ ასე – კ ა რ გ ა თ.

საამრიგო მაგალითი უამრავია.

როგორცა ჩანს. „თავ-ხედ“ ლექსემაში „დ“ ბგერის ადგილას პირველად ყოფილა მისი მონაცვალე აბრუპტივი „ტ“. მაშ, ასე: თ ა ვ - ხ ე - ტ ი.

აღნიშნულს მხარს უჭერს ქართულ სიტყვათა სალაროში არსებული სხვა ლექსემა, რომელიც თ ა ვ - ხ ე ტ ფორმის პარადიგმული ნიმუშია. ცნობილმა მწერალმა დემნა შენგელაიამ

1929 წელს დაწერა გახმაურებული რომანი „ბათა ქექია“. ავტორს ტექსტში სამჯერ აქვს ნახმარი სიტყვა ქ კ უ ა – ხ ე ტ ე რ ი /დემნა შენგელაია, თბზულებანი, I, თბილისი, 1959, გვ. 256, 416/.

აქ, რაღა თქმა უნდა, გამოიყოფა საძიებელი ხ ე ტ ელემენტი: ქ კ უ ა – ხ ე ტ - ე რ ი.

ეჭვი არ არის, თ ა ვ – ხ ე ტ - ი და ქ კ უ ა – ხ ე ტ – ე რ – ი მსგავსად შედგენილი კომპოზიციებია, რაც სწორედ რომ ერთს ადასტურებს: ორივეგან დომინირებს ხ ე ტ კომპონენტი.

ხ ე ტ ე რ ი განმარტებულია ასე: უშნო, მოუხერხებელი /ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, VIII, გვ. 1430/, ხოლო მისი უფრო მოკლე ვარიანტი ხ ე ტ ასეა კომენტირებული: შეუგნებელი, გაუგებარი /ქართული მწერლობა, VII, 748/; ხ ე ტ ე რ - ი დადასტურებულია იმერულ დიალექტშიც. მისი შინაარსია: სულელი, ჩერჩეტი, ქერქეტი (ალ. ლლონტი, ქართულ კილო-თქმათა ლექსიკონი, 747); ქიზიყურ დია-

ლექტშია ხ ე ტ ი – შტერი, ყეყერი, გაუგებარი /დლონტი, 770/; აჭარულში ამის პარადიგმაულია ც ე ნ ტ ე რ ა – ცეტი, ცერცეტი, ქარაფშუტა /დლონტი, 672/; სხვათა შორის, სტრუქტურით ხ ე ტ ფორმასა ჰგავს ფორმა რ ე ტ ი – თავბრუს დახვევა.

დემნა შენგელაიასეული ქ კ უ ა – ხ ე ტ ე – რ ი ქართულ ენაში ბევრ პარალელს პოულობს. მაგალითად: ქ კ უ ა – თ ხ ე ლ ი (სულელი, უჭკუო); ქ კ უ ა – მ ხ ი ა რ უ ლ ი - /გურულია/ სულელი, ქარაფშუტა /დლონტი, 727/.

„ხეტ“ ძირი იძლევა სიტყვებს: ხ ე ტ – ი ა ლ ი, ხ ე ტ – ე ბ ა, დ ა ე -ხ ე ტ – ე ბ ა და ა.შ. ყველა მათგანი ნიშნავს უაზროდ, უმიზნოდ სიარულს, ყიალს, ტაატს, ანუ იმას, რასაც ბ ა ხ უ ს ი ს მხლებელი ს ა ტ ი რ ე ბ ი სჩადიოდნენ, რაკი-და ნუნუა ქარბადა ჰქონდათ დალეული. ერთ ძველ ქართულ წყაროში კიდევაც არის გაკიცხული ბახუსისა და სატირების ა მ ა ზ რ ზ ე ნ ი ქცევა /იხ. ქართული ხალხური პოეზია, I, 37/.

თუ უფრო ღრმად განვიხილავთ საკითხს, ვნახავთ, რაოდენ უახლოვდება „თავხედ“ სიტყვის მეორე კომპონენტი სატირს.

თ ა ვ - ხ ე ტ - ი ფორმის მეორე კომპონენტის დუბლიკატია ც ე ტ - ი: ხ ე ტ ი - ც ე ტ ი.

ც ე ტ ი - ც ე ტ ე ბ ა სწორედ ისეთივე ქმედებაა, როგორცაა ხ ე ტ ი ხ ე ტ ე ბ ა.

ამრიგად, აღვადგინოთ სავარაუდო წყვილეული: თ ა ვ - ხ ე ტ ი და თ ა ვ - ც ე ტ ი. საგულისხმოა, რომ ბესიკ გაბაშვილს ნახმარი აქვს თ ა ვ ც ე ტ ი ს პარადიგმული ფორმა ჭ კ უ ა - ც ე ტ ი: „აფსკა ორად გაგწყვეტია და შექმნულხარ ჭ კ უ ა - ც ე ტ ი“ / იხ. ქეგლ-ი, VIII, გვ. 1278/; საგულვებელია, უფრო ადრინდელი იყოს თ ა ვ - ც ე ტ ი, ხოლო თ ა ვ - ხ ე ტ ი უფრო გვიანდელი მოვლენა.

ახლა იმის თაობაზე, თუ საიდან გაჩნდა თ ა ვ - ც ე ტ ი ს მეორე კომპონენტი ც ე ტ ი?

ქართული ც ე ტ არის პირდაპირი შთამომავალი ბერძნული ანცი და დაუდევარი არსები-

ს ა ს ა ტ ი რ ი, რომელიც, როგორცა ჩანს, ისტორიის რომელიღაც ეტაპზე ასეც გამოითქმებოდა: ც ა ტ ი რ, ც ა ტ.

ამ ბერძნულ-რომაულმა ძირმა „ც ა ტ“ მოგვცა ქართული „ც ე ტ“.

სავარაუდოა, ც ა ტ ი რ – ს ა ტ ი რ ი ს აუტანელი მოქმედება ქართველებს გაეაზრებინოთ როგორც ც ე ტ ი ს ც ე ტ ე ბ ა, ც ე ტ უ რ ი მოქმედება.

საგულისხმოა, რომ ბერძნულ-რომაული სამყაროდან შემოსულ „ცატ-ცეტ“ ფორმას განსაკუთრებით უბარტყია დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირა რაიონებში. მაგალითად, გურია-აჭარაში გვხვდება ც ე ტ ძირიდან აღმოცენებული ცნებები და გვარებიც კი: ც ე რ ც ე ტ ი /ეჭვი არაა, მისი თავდაპირველი სახე ამგვარი გახლდათ: ც ე ტ – ც ე ტ ი. მაშ, ასე: ც ე ტ - ც ე ტ ი → ც ე რ – ც ე ტ ი/; გვარი ც ე ნ ტ ე რ ა ძ ე, სადაც გამოიყოფა გურულისათვის კარგად ნაცნობი სიტყვა ც ე ნ ტ ე რ ა. ამის პარადიგმაა

მეორე გურული ზერდსართავი ბ ე ნ ტ ე რ ა.
“ცენტერაცა“ და „ბენტერაც“ უჭკუოს, აბდალს,
ბატისტინასა ნიშნავს; არის ამავე ფორმის კი-
დევ უფრო გვიან შექმნილი ფორმები: ქ ე ნ ტ ე
რ ა და ქ ე ნ ქ ე რ ა; ეჭვი არ გვეპარება, ც ე რ
ც ე ტ ი მოგვიანებით გახდა რ ე რ რ ე ტ ი. მნიშ-
ვნელობა იგივეა – სულელი, უჭკუო, აბდალი;
რ ე რ რ ე ტ ფორმის შემდგომ განვითარებად
გვესახება რ უ რ რ უ ტ ი /გამოშტერებული, გა-
მოაბდლებული/.

მაშასადამე, “თავხედი“ შეიცავს იმ გაგე-
ბას, რაც ესოდენ ახასიათებდათ ამაზრზენ და
აუტანელ მემთვრალე სატირებს. მათი მოქმე-
დება მართლაც რომ თ ა ვ ხ ე დ ო ბ ა /თავცე-
ტობა/ გახლდათ; „ტავცეტი“ კი ადამიანი ღვი-
ნის ქარბად მიღების შემდეგ ხდება.

ახლა კი იმის შესახებ, თუ რა შინაარსს
ატარებდა უძველეს დროში თ ა ვ ხ ე ტ ი /იგივე
თ ა ვ ც ე ტ ი/?

„საყურადღებოა, რომ ლ ი ბ ე რ ი ს ლათინური სახელწოდება ისევე, როგორც დიონისეს ერთ-ერთი ბერძნული ზედმეტი სახელი ლ ი ს ი ო ს ი, განმათავისუფლებელს, ნების მიმცემსა ნიშნავს, რაც, რასაკვირველია, დაკავშირებულია ღვინით მთვრალი ადამიანის თ ა ვ ა შ ვ ე - ბ უ ლ ო ბ ა ს თ ა ნ“, - წერს მკვლევარი ნოდარ გაფრინდაშვილი /იხ. მისი “მითოლოგიური ლექსიკონი“, თბ., 1972, 83-84/.

ეჭვი არაა, ქართული ტერმინი თ ა ვ ხ ე - ტ ი იმასვე ნიშნავს, რასაც ლ ი ბ ე რ ი, რასაც ლ ი ს ი ო ს ი, ანუ ღვინის ძალით თავაშვებული, ანუ თ ა ვ ხ ე ტ ი /თ ა ვ ც ე ტ ი/, ადამიანი.

ასე რომ, ამაზრზენი სატირის საიდუმლო, თურმე, ჩამარხული ყოფილა ჩადრმოხურულ სიტყვაში „თავხედი“, რომლის თავდაპირველ სახედ „თავხეტი“, ხოლო კიდევ უფრო ძველ ფორმად „თავცეტი“ მიგვიჩნევია.

**„მჩატე“ სატირის საიდუმლო
(კულტუროლოგიურ-ეტიმოლოგიური
ეტიუდი)**

ქართულში (განსაკუთრებით კი გურულ დიალექტში) ერთობ გავრცელებულია სიტყვები: **მ ჩ ა ტ ე**, **ა მ ჩ ა ტ დ ა**, **ა მ ჩ ა ტ ე ბ უ ლ ი** და მისთანები.

გურულები **მ ჩ ა ტ ე ს** უნოდებენ ადამიანს, რომელიც არ არის დინჯი, დარბაისელი; **ა მ ჩ ა ტ ე ბ უ ლ ი ა** ის, ვინც სერიოზულობას, სიდინჯეს კარგავს. ამგვარს რუსულად შეესატყვისება **Ветерный человек**.

ეგ მოცემულობა დადასტურებულია ლექსიკონებში: **მ ჩ ა ტ ე** – სუბუქი (სულხან – საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, 1, თბილისი, 1991, 539).

აგრეთვე მოყვანილია **მ ჩ უ ტ ე**. განმარტებულია ასე: მარცვალი ფუჭი (იქვე).

მიმაჩნია, რომ **მ რ უ ტ ე** მეორეულია; ის გახლავთ განვითარება ცნებისა **მ რ ა ტ ე**. შინა-არსიც შორს არ წასულა; მრუტე მარცვალი თავადერილი, მსუბუქი, უნონო მარცვალია, თავში რომ არაფერი უდევს.

სიტყვას მსგავსადვე განმარტავენ სხვებიც (დავით ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 1984, 920; ალექსანდრე ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, მეორე გამოცემა, თბილისი, 1984, 395).

განსაკუთრებით ფართო კომენტარს იძლევა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი: **ა მ რ ა ტ დ ე ბ ა** – სიდინჯეს, დარბაისლობას დაკარგავს (ქეგლ-ი, თბილისი, 1986, ერთტომეული, 33); **მ რ ა ტ ე** ასეა კომენტირებული: მსუბუქი; **მ რ ა ტ ე ჭ კ უ ი ს ა** – ჭკუანაკლები, მოსულელო, აცეტებული, ქარაფშუტა (იქვე, გვ.345).

საგულისხმოა ერთი მნიშვნელოვანი ნიუანსი: გურიაში ასხვაგვებენ ორ ცნებას: **მ ს უ ბ უ**

ქ ი და მ ჩ ა ტ ე ; მ ს უ ბ უ ქ ი შეიძლება იყოს ნივთი, სხეული, ტანი, საგანი, ცხოველი და ადამიანიც კი, ოღონდ მაშინ იგულისხმება ფიზიკური წონა, ხოლო **მ ჩ ა ტ ე** ითქმის მხოლოდ ადამიანზე და ისიც იმ შემთხვევაში, თუ ის ჭკუანაკლებია, აცეცებულია, ქარაფშუტაა.

მაშასადამე, **მ ჩ ა ტ ე** ტანს კი არ მიემართება, არამედ – თავს; ესე იგი, გამოხატავს არა ფიზიკურ, არამედ გონებრივ წონას.

აღნიშნული გვიბიძგებს, სიტყვა **მ ჩ ა ტ ე** უფრო ღრმად გამოვიძიოთ და ვნახოთ, ხომ არ არის მასში ჩამალული რაიმე საიდუმლო?

მ ჩ ა ტ ე იშლება ამგვარად: **მ – ჩ ა ტ - ე**. თავსართი „მ“ და ბოლოსართი „ე“ მოქმედებითი გვარის მიმღეობის მანარმოებლებია. სწორედ ამნაირი წარმოებებისაა სიტყვები: **მ ბ ა ძ ე**, **მ ბ ა დ ე** და მისთანები; **მ ბ ა ძ ე** იგივეა, რაც **წ ა - მ ბ ა ძ ვ ე ლ ი**; **მ ბ ა დ ე** იგივეა, რაც **დ ა მ ბ ა - დ ე ბ ე ლ ი**. ორივე მოქმედებითი გვარის მიმღეობაა.

მ ბ ა ძ ე დადასტურებულია ძველ ქართულში: „იაკობ **მ ბ ა ძ ე ს** და ჩახრუხაძეს ექოთ მეფენი ...“ (მამუკა ბარათაშვილი, თხზულებათა სრული კრებული, თბილისი, 1969, გვ. 41).

იაკობ შემოქმედელი ჩახრუხაძის **წ ა მ ბ ა ძ ვ ე ლ ი** არისო, - გვეუბნება ავტორი.

მ — ე აქაც აფიქსებია, რომლებიც აწარმოებენ მოქმედებით გვარს. მსგავსივე მაგალითებია: **მ — წ — ე, გა — მ — გ — ე, მ — ლ — ე, მ — ლიქნ — ე** (ბ. ჯორბენაძე, მ. კობაიძე, მ. ბერიძე, ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონი, თბილისი, 1988, გვ. 273).

ამრიგად, სიტყვებში: **მ ბ ა ძ ე , მ ბ ა დ ე** და **მ ჩ ა ტ ე** გამოიყოფა ძირები **ბ ა ძ, ბ ა დ, ჩ ა ტ.**

ბ ა ძ იგივეა, რაც **ბ ა ძ ვ ა**; **ბ ა დ** იგივეა, რაც **ბ ა დ ვ ა**, დაბადება: რაღას უნდა ნიშნავდეს **ჩ ა ტ**?

სწორედ ეგ ძირი ატარებს იმ შინაარსს, რაც მთლიან სიტყვას საფუძვლად დასდებია. მიგვაჩნია, რომ **ჩ ა ტ** არის შვილი და მემკვიდრე ცნებისა **ც ა ტ**. ესე იგი, **მ ჩ ა ტ ე** თავდაპირველად, სანყის ეტაპზე, ასე გამოიყურებოდა: **მ ც ა ტ ე**.

ახლა განვიხილოთ აზრწარმომქმნელი კომპონენტი **ც ა ტ**.

არც მეტი, არც ნაკლები, **ც ა ტ** იგივეა, რაც ბერძნულ-რომაული **ც ა ტ ი რ — ს ა ტ ი რ** ცნების ქართული ვარიანტი. მისი მეორე ქართული ფორმაა **ც ე ტ**. აქედან მომდინარეობს **ც ე ტ ო ბ ა**. ცატირები კი, მოგეხსენებათ, ბახუსის მხლებლები იყვნენ და, ნუნუას ჭარბად ნაზიარებნი, თავხედურად იქცეოდნენ, ა — **ც ე ტ** — ებულნი დაიარებოდნენ, ქარაფშუტულად იქცეოდნენ. მათი ამაზრზენი და აუტანელი **ც ე ტ** — ობა კიდევაც არის გაკრიტიკებული ხალხურ სიტყვიერებაში (იხ. ქართული ხალხური პოეზია, 1, 37).

აი, თუ როგორ გარდაიქმნა **ც ა ტ ი რ** —
ს ა ტ ი რ ცნებასთან ახლო მდგომი თავდაპირ-
ველი ფორმა **მ — ც ა ტ — ე** გარეგნულად და
გახდა **მ ჩ ა ტ ე**, ოღონდ დღემდე შეინარჩუნა
ადრინდელი და ჭეშმარიტი მნიშვნელობა.

ვენახი

ღვინის მცენარის დაგრეხილობასთან დაკავ-
შირებით კიდევ ერთ სიტყვას გავიხსენებთ. ლა-
ტინური **ვენა** ნიშნავს სისხლძარღვთა სისტემას
(ჭაბაშვილი, 146). ეჭვი არა გვაქვს, რომ **ვენა**
ფორმოობრივად იგივეა, რაც **ვინო (ვინ)**. პარა-
დიგმული მაგალითი - შევადაროთ ერთურთს
винт და **вент-иль**. აქვე უნდა გავიხსენოთ, რომ
ნემანის მარჯვენა შენაკადსა ჰქვია **Виля**,
ოღონდ ძველ-რუსულად ყოველთვის უწოდებ-
დნენ ასე — **Велья** (იპატიევის მათიანე, 1237 წე-

ლი). ასე რომ, ისტორიულადაც პარალელური ფორმები გვექონია: „ვი“ და „ვე“.

მაშასადამე, როგორცა ჩანს, ოდესღაც ბერძნულსა და ლათინურში ყოფილა პარალელური ფორმები **ვინ** და **ვენ**; აქედან კი გზა გვემლეება, რათა გავარკვიოთ ქართული სიტყვის სტრუქტურა, რომელიც **ღვინო** ფორმასთან კავშირშია. ეს არის **ვენახი**.

ეჭვი არაა, აქ გამოიყოფა ორი ნაწილი: **ვენა** და **ხი**.

ჯერ ისა ვნახოთ, თუ რასა ნიშნავს „ხი“.

საერთოდ, ჩვეულებრივ, მცენარეს, რომელიც ღვინოს იძლეოდა, უწოდებდნენ **ხეს**. მაგალითად, გერმანელებმა მას შეარქვეს **ვაინ-შტოკ**. აქ გამოიყოფა ორი სტრუქტურა: **ვაინ** (ღვინო) და **შტოკ** (ხე).

ჩვეულებრივ ქართულშიც მცენარეთა ამგვარი სახელწოდებები გვეძლევა: ატმის ხე, ნაძვის ხე, ლელვის ხე და ა.შ.

ამ ნესისდა მიხედვით, უნდა გვექონოდა და კიდევაცა გვექონია იგივე სისტემა, რაც გერმანულშია და ეს არის **ვენა** და **ხე**.

ძველ ქართულში დადასტურებულია ცნება ვენახის ხე: „**ხეი ვენახისაი**“ (ეზეკიელთა, 15,2). კიდევ მეტი, **ხის** პარალელურად უხმარიათ ძელი. ცნობილია: ძველად ხე იგივე **ძელი** გახლდათ. „ძელზე ჩამოჰკიდეს“ იგივეა, რაც „ხეზე ჩამოჰკიდეს“. ეგ „ძელი“ ლიტერატურულ ნყაროსაც დაუფიქსირებია: „**ძელსა** მას ვენახისასა“ (ეზეკიელთა, 12,2). ამ მაგალითიდან ირკვევა: ვენახი სიტყვაში რომ „ხე“ ისედაც იგულისხმება, იმ დროისათვის უკვე მივინწყებულია და მას ისევ ურთავენ ახალ ხეს (ძელს). **ძელი** რომ ვენახის გამოსახატავად გამოიყენებოდა, ამას მონიშნავს აგრეთვე სიტყვა **ძელშავი**. „ძელშავი“ ვენახის ერთ-ერთი სახეობაა, რომელსაც **ძელი** (ხე) შავი ჰქონია; შეიძლება იყოს მეორე ახსნაც: ამ **ძელს** (ვენახის ხეს) შავი ყურძენი სცოდნია.

მაშ, **ვენახი** სიტყვის მეორე ნაწილი სხვა არაფერია, თუ არა იგივე გერმანული „შტოკი“, ანუ „ხე“.

ხე სიტყვის ბოლო (აუსლაუტი) ხშირად იცვლება და ხმოვანი „ე“ ხან „ა“ და ხანაც „ი“ ხმოვნად გადაიქცევა. მაგალითად, ქართული **ცი-ხე** მეგრულში გვაძლევს ფორმას **ჯი-ხა**; მაშასადამე, **ხე** იოლად იძლევა ფორმას **ხა**; შეიძლება **ხე** გადაიქცეს **ხი** ფორმადაც. ამის მოდასტურება სიტყვა **ხეხილი**. მისი პირველი ნაწილი გასაგებია - **ხე**; მეორეა **ხი-ლი**. ეს კი სხვა არაფერია, თუ არა „ხი“ კომპლექსის შემცველი ერთეული.

და ან პირველსავე სიტყვასა აღვიდეთ!

მაშასადამე, **ვენახი** მომდინარეობს სიტყვისაგან **ვენა-ხე**. მაშ, მეორე კომპონენტი გარკვეულია. პირველი **ვენა** „ვინ“ კომპლექსის ვარიანტია, სახესხვაობაა. ასე რომ, **ვენა-ხი** ზუსტად ისევეა წარმოებული, როგორც **ვინ-შტოკ**. ორივე ნიშნავს „ღვინის ხეს“.

ივანე ჯავახიშვილი გამოთქვამდა ფრთხილ ვარაუდს, რომ საბერძნეთის კუნძულ კრიტოსზე ღვინოს, ალბათ, აღნიშნავდაო სიტყვა **ბენა** (ივანე ჯავახიშვილი, თბზულებანი, V, თბილისი, 1986, გვ. 681). თუ ეს ასეა, მაშინ ისტორიული პროცესი ამგვარად უნდა წარმოვსახოთ:

ბენა - ხე

ბენა - ხი

ბენახი

(აქ საგულისხმოა ჭანური ბინეხი)

ვენახი

ყველამ კარგად იცის, რომ „ბ“ და „ვ“ ბგერე-ბი ურთიერთმონაცვალეა მსოფლიოს ბევრ ენაში, მათ შორის - ქართულშიც. შემთხვევითი როდია ის გარემოება, რომ ზოგიერთი ენის ალფა-ვიტში „ბ“ და „ვ“ ერთმანეთის გვერდიგვერდ არის წარმოდგენილი. მაგალითად, ასე **ა ბ ვ გ**

დ... მაშ, „ბ“ ბგერის მერე ეგრევე მოდის „ვ“. ეს სავსებით ბუნებრივია, რადგან „ბ“ უფრო ძველია და წინა დგას. „ვ“ მეორეულია და უკან მიჩანჩალებს. საამისოდ ავიღოთ საქართველოს სახელწოდება. უფრო ძველია **იბერია**, უფრო გვიანდელია **ივერია**. სომხები რომ ქართველს **ივერაც-ად** სახელდებენ, ეს გულისხმობს ფორმას **ივერ**, ანუ უფრო გვიანდელ კომპლექსს. საზოგადოდ, ბგერათსუბსტიტუცია ქართულში ჩვეულებრივი ამბავია: **თევზი - თებზი; ვარცხნა - ბარცხნა**.

ამრიგად, თვით ქართულ ნიადაგზეც კი იყო შესაძლებელი ბენა-ხე გადაქცეულიყო **ვენა-ხე** ფორმად, ოღონდ გვაქვს ლათინური სიტყვა **ვენა**, რაიც დახლართულ, ხვეულ სისხლძარღვთა სისტემას აღნიშნავს, ერთობ რომ წააგავს ვენა-ხის ლერწებისა და ზროს აცაბაცა მდგომარეობასა და განტოტვას. ამიტომაც საფიქრებელია, რომ ქართული **ვენა-ხე** მოდიოდეს არა **ბენა-ხე** კომპლექსიდან, არამედ **ვინ** კომპლექსის ბერ-

ძნულ-რომაული ვარიანტიდან **ვენა**; მაგრამ მაშინ რაღა ვუყოთ მეგრულ-ჭანურში შემორჩენილ უძველეს ფორმას **ბინეხი**? ეჭვი არაა, **ბინეხი** მომდინარეობდეს **ბენახი** კომპლექსიდან. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ ბენა და ვენა ლექსემები ჩვენში ბერძნულ-რომაული სამყაროდან პარალელურად გამოჩნდნენ.

ამრიგად, ვენა-ხე იგივეა, რაც ბერძნულ-ლათინური „ვენა“ და ქართული „ხე“. მისი შინაარსი ამგვარია: დაგრეხილი, კლაკნია, ქსოვია ხე.

კერა – სიტყვათა კერა

საკვანძო სიტყვები: კერა, კერამიკა, კრამიტი, კელამიდა, კერ-პეჩი, კირ-პიჩი, კერეონი, კერძი, კელაპტარი, კვერი.

კერა ქართველისათვის კარგად ნაცნობი და გასაგები ლექსემაა. იგი ნიშნავს ცეცხლის დასანთებ ადგილს სოხანეზე [5,263]. ასევე კარგად

ცნობილია ამავე ფორმიდან წარმოშობილი **კერია, კერიე** – შუაცეცხლის დასანთები ადგილი [7,279]; ნიკო ლორთქიფანიძის ერთ პოპულარულ მოთხრობას ასე ჰქვია - „კერიასთვის“ [2,199].

წარმოშობით ეს სიტყვა ბერძნულია – keramis. Keramike კი ცეცხლზე გამომწვარ, ცეცხლით გამონრთობილსა ნიშნავს. კერამიკული ნაწარმი ადრეც და ახლაც მთელ მსოფლიოში ფართოდ გამოიყენება.

ცეცხლზე, უწინარეს ყოვლისა, გამოჰყავდათ აგური, კრამიტი, კეცები და სხვ. ბერძნული keramidos ქართულში იძლევა ფორმას **კრამიტი**. სიტყვის გარდაქმნის პროცესი ნათელია: **კერამიდოს**→**კერამიტი**→**კრამიტი**; მაგრამ ამავე ფორმას მოუცია მეორე გაგებაც, ისევე როგორც ბერძნულში. მეორე გაგება გახლავთ მომცრო **კეცი**. გურულ დიალექტში შემორჩენილია ცნება **კელამიდა//კელამინდა**. აქვს ასეთი გაგება: თიხის პატარა კეცი. იმერულ დიალექ-

ტუპი შემორჩენილია კელამიტა და ნიშნავს კეცის მსგავს დიდ ჭურჭელს.

გარდაქმნის პროცესი აქაც ნათელია: keramida → კელამიდა //კელამიტა.

მართალია, ქართული აგური არ უახლოვდება ბერძნულ ძირს, ოღონდ ამ მხრივ ერთობ საინტერესოა რუსული кирпич (აგური, გამომწვარი ალიზი). ეტიმოლოგისტი პრეობრაჟენსკი სიტყვას თათრულ ჩალმაში ხვევს. ჩვენ კი მიგვაჩნია, რომ ისიც ბერძნულ სამყაროს უკავშირდება. ტერმინი ასე განიწვალება: кирпич, რაც მომდინარეობს ორი სიტყვისგან: кер-печ. აქ აღდგება ბერძნული кер — „კერია, ცეცხლი“ და ემატება მას „ცხობა“, „წრთობა“, „ქურა“, „ლუმელი“, ანუ „პეჩი“.

მაშ, кер-печ ფორმა საბოლოოდ ჩამოყალიბებულია кирпич ერთეულად.

საგულისხმოა, რომ რუსულ სამყაროში „კერ“ ისეთსავე ფართო და განზოგადებულ შინაარსს იძენს, როგორც მონგოლური „ოჯახი“

— ქართულში. როგორც ვიცით, ეგ მონგოლური ცნება იძლევა ორგემაგე გაგებას: ცეცხლი, კერია (მესხურ დიალექტში), ხოლო ლიტერატურულად ნიშნავს იმას, რასაც რუსული семья (ოჯახი). ვიცით, რომ **ოჯახი** („სემია“) განზოგადებული ცნებაა; ადრე ვინრო გაგება (კერია) ჰქონდა, მერმედ შინაარსი გაუფართოვდა, რადგან, სადაც ცეცხლი, კერია აენტებოდა, იქ იკრიბებოდა ოჯახი; ერთი „კვამლი“ ერთი ოჯახი, ანუ კომლი, იყო. სხვაგვარად: ყოველ ცალკე ოჯახს თავისი „ოჩაგი“ (ოჯახი) ჰქონდა გაჩაღებული. არც ის არის შემთხვევითი, რომ რუსულად ცნება „ოჩაგ“ (очаг) გამოხატავს **კერას**. მაგალითად, очаг войны. მონგოლურმა ცნებამ თურქულში მოგვცა **ოთაკ**. აქედან ქართულში გადმოვიდა, როგორც **ოთახი**.

განსაცვიფრებლად საინტერესოა, რომ რაღაც ამის მსგავსი დამართნია ბერძნულ „კერ“ ძირს რუსულ სამყაროში. რუსული ენის რიაზანულ კილოში შემონახულია განზოგადებული

ცნება кер, რაიცა ნიშნავს არა ცეცხლს, გინდა კერიას, კერას, „ორიგს“, არამედ მთელ დასახლებას, სოფელს. ვლ. დალი მიუთითებს: кер – рязанский, деревушка, селение, поселок [1, 106].

ძველ ქართულში ფართოდ იყო გავრცელებული მსხვილი საეკლესიო სანთელი **კერეონი**. მერენაირად ასე იწოდებოდა — **კეროვანი**. მაგალითად, მონამე ჰაბო ტფილელმა განიძარცვა „სამოსელი თვისი და განსცა იგი სავაჭროდ, რაითა უყიდონ მას სანთელად კერეონები“ [6, 461].

კერეონიც ბერძნულია. კიდევ მეტი. ბერძნული ძირიდან „კეროს“ (წვრილი სანთლები [4, 305]) მივიღეთ სიტყვა керосин. ამ ფორმის შესატყვისი ქართულ ენაშიც შემორჩენილა. ბერძნულ-ლათინური **კერასი** ქართულშიცა გვაქვს და მას დავით ჩუბინაშვილი ასე განმარტავს — წვრილი სანთელი [9, 604].

ასე რომ, „კერასინის“ ტყუპი „კერასი“ ქართველთათვისაც არ ყოფილა უცხო ხილი.

ქართველი კაცი იცნობს კიდევ ერთ სიტყვას, რომელიც „კერ“ ბგერათკომპლექსთან არის დაკავშირებული. ესაა **კელაპტარი** — სასანთლე ანდა დიდი სანთელი, იგივე კერეონი [3, 364].

გვგონია, რომ ფორმა მიღებულია ამგვარად: **კერა-პტარი**→**კელა-პტარი**.

მაშასადამე, მომხდარა დისიმილაცია, რაც ჩვეულებრივია სხვადასხვა ენისათვის. მაგალითად, საქართველოს პროვინციებში **ღირექტორი** დისიმილაციის შედეგად ასე გამოითქმება — **დილექტორი**, ესე იგი, მეორე „რ“ ბგერამ განიმსგავსა პირველი.

ფრიად საგულისხმოა, რომ ბერძნული **კერა** მონაწილეობს ბევრი სხვა ქართული სიტყვის მშენებლობაში.

ავიღოთ ცნება **კერკი**, რომელიც დაცულია ქართლურ დიალექტში. ისიც ცეცხლსა და ალთან არის დაკავშირებული; ნიშნავს გათუქულ, გამხმარ ხილს [7, 281], არც ის არის უბრა-

ლო ამბავი, რომ გვექონია ცნება **კერაკი//კერაკანი** — მაყალი, სანვაკი კერია [9, 604].

კერ საფუძვლად დასდებია კიდევ ერთ ტერმინს, რომელიც ასევე ცეცხლსა და კერიასთან არის დაკავშირებული. ესაა კერძი (**კერ-ძ-ი**). იგი აღნიშნავს ცეცხლზე შემზადებულ ნვნიან საკვებს.

გვეგონია, რომ კერა ძირზე აღმოცენდა არაერთი საინტერესო სიტყვა, უწინარეს ყოვლისა, **კვერი** და **კვერვა**. სინამდვილეში ორივე ასე გამოითქმის — **კვერი**. მისი თავდაპირველი გაგება ცეცხლით კვერვასთან იყო დაკავშირებული. **კვერი** ნიშნავდა რკინის დასაკვერებელს. მომდევნო ხანებში ამ ფორმას მიუღია სხვა მნიშვნელობაც. **კვერი** კარგად გრძნობს თავს გურულ დიალექტში და ნიშნავს ლადარში გამომცხვარ მჭადს. ძველად, ეტყობა აღნიშნავდა ლადარშივე გამომცხვარ მრგვალ პურსაც. სულხან ორბელიანი მას ასე განმარტავს — პური მგრგვალი [3, 394].

კვერის პირველი მნიშვნელობის განვითარებაა **კვესი** (ტალ-კვესი). იგი ასე განიმარტება: რკინა, ცეცხლის მშობელი [3, 394]. ვნახოთ ტრანსფორმაციის პროცესი: **კვერი**→**კვესი**.

ახლა საინტერესოა, **კერ** ძირიდან როგორ მივიღეთ **კვერი** (რკინა) და **კვერი** (მჭადი, გინდა პური).

როგორცა ჩანს, სხვადასხვა „ბარბაროსულ“ ენაში უძველეს დროშივე გაჩენილა ბერძნული „კერ“ ბგერათკომპლექსის დუბლიკატი „კუერ“. „კუ“, ქვემორე ვნახავთ, ქართულ, რუსულ და სხვა ენებშია დადასტურებული.

მაშ, ასე: **კვერ** ფორმის უძველესი ფორმა ასეთია: **კუერ**.

ფონეტიკური პროცესი ასე უნდა წარმოვიდგინოთ: **კუერ**→**კვერ**.

კვერ სიტყვის მეორე გააზრებიდან (საჭმელი პური) აღმოცენებული ჩანს კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ცნება. ეს გახლავთ **კვება**. ამ სიტყვის ჩამოყალიბების გზა ასე გვესახება: **კვერე**-

ბა→კვერბა→კვება. შევადაროთ ამას „ვეფხისტყაოსნის“ მიმბაძველთა (XIII-XV საუკუნეები) მიერ ნახმარი ტერმინი **ჭამება**.

ასევე უნდა ითქვას, რომ **კვერ** სიტყვის პირველი გაგებიდან (კვერი, დაკვერვა, დაკვერებული...) ჩანს აღმოცენებული ცნება **და-კერ-ებ-ა**.

სიტყვის ჩამოყალიბების პროცესი ასე წარმომიდგენია: **და-კუერ-ება→და-კვერ-ება→და-კერ-ება**.

რა თქმა უნდა, შინაარსი შორს არ წასულა: „დაკვერება“ ნიშნავს რკინის რკინაზე სითბური გზით დანებებას, შედუღებებას; იგივეა „დაკერება“, ოღონდ ქსოვილისა — ქსოვილზე, ტყავისა — ტყავზე ცივი, არათერმული გზით.

ეგ სასწაულმოქმედი კვერ იჭყიტება სიტყვებიდან **დაკვრა, მიკვრა, ამოკვრა...** აქაც არსებითი შინაარსის შემცველია ბგერათკომპლექსი **კვრ**, რაიც სხვა არაფერია, თუ არა გახმოვანებული **კურ**.

პროცესი ასე გვესახება:

**მი-კუერ-ვა→მი-კვერ-ვა→მიკვრვა→მიკ-
ვრა;**

**და-კუერ-ვა→და-კვერ-ვა→დაკვრვა→დაკ-
ვრა;**

**ა მ ო - კ უ ე რ - ვ ა → ა მ ო - კ ვ ე რ - ვ ა →
ა მ ო - კ ვ რ ვ ა → ა მ ო კ ვ რ ა.**

ყველა ეს ტერმინი იმას გვეუბნება და ასახავს, რომ ხდება საგნის საგანზე დაკვერვა, დანებება, დამაგრება, დაკვრა-დაკერება. მაშ, **კვერვა** სხვა არაფერია, თუ არა ერთი საგნის მეორეზე ცხელი, თერმული გზით დაკერება, დამაგრება, მინებება, მიერთება!

კვერ ძირის პირვანდელ გაგებას ვაწყდებით სიტყვაში „ნაკვერჩხალი“. ფორმის დადგინების პროცესი ასე გვესახება:

**ნა-კუერ-ცხ-ალ-ი→ნა-კუერ-ჩხ-ალ-ი→ნა-
კვერ-ჩხ-ალ-ი.**

იგულისხმება, რომ კუმშვის პროცესს ხელი შეუწყო „ნა“ ფორმანტმა, რომელიც ყოფილობას, ანუ წინა ვითარებას, ასახავს.

ნა-კვერცხ-ალ-ში საგულისხმოა მეორე მთავარი კომპონენტი. **ცხ** აღნიშნავს სიცხეს, ცხობას, ცეცხლს, წვას, გამონვას და ა.შ.

კომპოზიციის შინაარსი გასაგებია: **ნა-კვერცხ-ალ-ი**, ანუ ყოფილი **კვერცხელი**.

გვგონია, რომ არაბული **ქურა** ბერძნული **კერა** სიტყვის ნაშიერია ისევე, როგორც ქართულში კერ იძლევა **კურ** ფორმას. **ქურა** აღნიშნავს ღუმელს, რომელსაც იყენებენ თიხის ჭურჭლის გამოსანვაგად [5, 458].

მაშასადამე, არაბულში **კერ** გადაქცეულა **ქურ** (იგივეა, რაც კურ) ელემენტად; სავარაუდოა, რომ ასე მოხდა არა მარტო არაბულში, არამედ ბევრ სხვა აღმოსავლურ ენაშიც. ესე იგი, **კერ**→**კურ**. ასე გაჩნდა **კერ** ძირის დუბლიკატი — **კურ//ქურ**.

აღნიშნული **კურ//კუ** კომპლექსი ბევრ ენაში დაკავშირებულია სწორედ ცეცხლსა და წვასთან. ეგ „კუ“ ელემენტი უნდა დავინახოთ შემდეგ რუსულ სიტყვებში: **күет** (ჭედავს, ვთქვათ,

მჭედელი); кузнец (მჭედელი). მჭედლის მთავარი იარაღი რუსულად ასევე „კუ“ ბგერათკომპლექსს შეიცავს — кувалда. კუვალდას ქართულში შეესატყვისება კუ-ერი (მჭედლის ჩაქუჩი). პრეობრაჟენსკი მას აკავშირებს ზმნასთან ковать (ჭედვა); კიდევ ერთი რუსული ერთეულია кузница (სამჭედლო); კუტკალიას რუსულად ეწოდება Кузнечик. ასე იმად ეძახიან, რომ მისი ხმა და მოქმედება პატარა სამჭედლო უროს ცემას მოგვაგონებსო, — გვიხსნიან შანსკი და მისი ჯგუფი. ამოსავალიაო кузнец; -ик გახლავთო კნინობითის მანარმოებელი [8, 433].

ერთობ საინტერესოა, რომ „კუ“ ბგერათკომპლექსი ქართულშიც უკავშირდება ცეცხლს, მხურვალეებას, კერიას, თონეს და ა.შ. მაგალითად, თონეში ჩავარდნილ და გაფუჭებულ, დამწვარ პურს ეწოდება **კუტი** პური. ვფიქრობთ, რომ **კუტი** მივიღეთ ასეთი ტრანსფორმაციის გზით: **კურტი**→**კუტი**.

კუტი ასეა განმარტებული: თონეში ჩავარდნილი და ნაკვერჩხალზე გამომცხვარი პური [5,273].

განსაცვიფრებლად საინტერესოა შემდეგი თანხვედრა რუსული და ქართული გააზრებებისა: თუ რუსებისათვის კალია იმიტომ გახდა *кузнецик*, რომ მჭედელივით უკაკუნებს, ქართველებსაც იგი დაუკავშირებიათ კერიასა და სიცხესთან, ნაკვერჩხალთან. ჩვენებურად „კუნჩიკი“ ასე გამოითქმის: **კუტ-კალია**.

მაშ, კუტი, კურტი პური და კუტკალია, კურტკალია!

ამიტომაც ზუსტი არა გვგონია სულხან ორბელიანის განმარტება: „კუტი“ სხვათა ენაა, ქართულად საპყარი ჰქვიაო [3,400].

კუტი უძველესი სიტყვა ჩანს.

„კუ“ ელემენტი, ჩვენი აზრით, ქართულში კიდევ ორ ერთობ საინტერესო ფორმას წარმოშობს. ეს არის **მკვდარი** და **მკვიდრი**.

კაცი იფიქრებს: სად „მკვიდარი“ და სად „მკვიდრიო“?!

სინამდვილეში ამ ორ სიტყვას ერთი ძირი აქვს. ეს გახლავთ ფორმა **მ-კუიდ-არ-ე**. იგი აღნიშნავდა დამაგრებულს, დაჭედებულს, დამკვიდრებულს, ადგილზე მიწებებულს, რაკილა „კუ“ ელემენტი ჭედვის, დაკვერვის გამომხატველი იყო (შევიხსენოთ რუსული სიტყვები: куёт, кузнец, кувать//ковать...); „**მ-არ-ე**“ საშუალი გვარის მიმღობის მანარმოებელია, როგორც, მაგალითად, სიტყვებში **მ-დგომ-არ-ე, მ-წოლ-არ-ე** და სხვ. აქ არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება „**კუ-იდ**“ კომპლექსს.

ბგერათა კომპლექსი **მ-კუიდ-არ-ე** განვითარდა ორგვარად. განვითარების პირველი გზა იძლევა სიტყვას **მკვიდრი**. ტრანსფორმაციის პროცესი ასე წარმოგვიდგენია:

მ-კუიდ-არ-ე→**მ-კვიდ-არ-ე**→**მ-კვიდ-არ-ი**→**მ-კვიდ-რ-ი**.

„მკვიდრი“ არის ის, ვინც მაგრად არის მიბ-
მული, მიჭედებული, დაკვერებული ამა თუ იმ
ადგილს. არსებითი შინაარსია მიჭედება, მიწე-
ბება, დამაგრება, დაკვერვა.

იგივე სიტყვა განვითარდა ოდნავ სახეშეც-
ვლილად, ოღონდ – პარალელურად. ეს პროცე-
სი ასე გვესახება:

**მ-კუიდ-არ-ე→მ-კუდ-არ-ე→მ-კუდ-არ-
ი→მ-კვდ-არ-ი.**

„მკვდარი“ არის ის, ვინც მაგრად, შეურყევ-
ლად არის მიმაგრებული, დაკვერებული, მიწე-
ბებული ერთ ადგილს და საკუთარი ძალით დაძ-
ვრა არ ძალუძს.

ასე მრავალფეროვანი აღმოჩნდა „კერა“
ბერძნული სიტყვის ნაბარტყი ქართულსა და
რუსულ ენებში.

ლიტერატურა

1. დალი ვლადიმერ, რუსული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, II, მოსკოვი, 1979;
2. ლორთქიფანიძე ნიკო, რჩეული, II, თბილისი, 1953;
3. ორბელიანი სულხან, ლექსიკონი ქართული, I, თბილისი, 1991;
4. პრეობრაჟენსკი ა.გ., რუსული ენის ეტიმოლოგიური სიტყვარი, I, მოსკოვი, 1959;
5. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბილისი, 1986;
6. ქართული მწერლობა, I, თბილისი, 1987;
7. ღლონტი ალექსანდრე, ქართულ კილოთქმათა სიტყვის კონა, თბილისი, 1984;
8. შანსკი ნ.მ., ივანოვი ვ.ვ., შანსკაია ტ.ვ., რუსული ენის მოკლე ეტიმოლოგიური სიტყვარი, მოსკოვი, 1961;
9. ჩუბინაშვილი დავით, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 1984.

The hearth – Word Forge

Summary

The greek origin hearth has been the basis for many Georgian words. It appears that the same is in Russian language. This has to be the reason, that many Georgian-Russian words are phonetically very close. Those words are: Georgian „კერა”-„Kera” (Hearth) and Russian „კер”-„Ker” (Hearth); Georgian „კუერი”-„Kueri” (Hummer) and Russian „კუვალდა”-„Kuvalda” (Hummer); Georgian „კუტკალია”-„Kutkalia” and Russian „кузнецки”-„Kuznechik”...

Кера – кузница слов

РЕЗЮМЕ

Греческое слово «кера» участвует в построении многих грузинских и русских слов. Поэтому многие грузино-русские лексемы фонетически очень походят друг на друга. Например, «кера» (очаг) и русский «кер» (поселение); «кераси» и «керосин»; «куери» (молоток) и «кувалда»; «куткалия» и «кузнечик»...

Ключевые слова: *кера, кераси, керосин, квери, кувалда, куткалия, кузнечик.*

„ვისაც გსურთ და სხვა“

(დანერილია პროფესორ ნარგიზა
მესხიასთან ერთად)

რომანტიკოსი პოეტი ალექსანდრე ჭავჭავაძე ავტორია ლექსისა „ვისაც გსურთ“. პატრიოტულ თემაზე შეთხზული ეგ შედევი ამჟამად ტექსტოლოგიურად გვანტერესებს. ქმნილება მუდამ უცნაურად იბეჭდებოდა. პირველი სტროფი ასეთია:

**ვისაც გსურთ ჩემთა ამბავთა ცნობა,
მისმინეთ ჭირში ფლობილს;
მისმინეთ, ვით მაქვს ჭმუნვა და თმობა,
ურვისგან გულშეპყრობილს!**

ამ პოეტურ აბზაცს მოჰყვება მეორე და სხვა მომდევნო სტროფები, რომელთაც თან დასთრევდა ასეთი „უცნაური“ ტაეპი:

„ვისაც გსურთ და სხვა...“

მკვლევარებმა და გამომცემელ-ტექსტოლოგებმა ამ „უცნაურ“ ნასკვს თავი და ბოლო ვერ გაუგეს. ამაზე დასტურ მეტყველებს ის ფაქტი, რომ არაერთ გამოცემაში მეორე და მომდევნო სტროფებს ასრულებს და კეტავს (ხურავს) მუხუთე „უცნაური“ ტაეპი: „ვისაც გსურთ და სხვა...“

ბოლოს ამ გაუგებარმა და „ზედმეტმა“ სტრიქონმა ისე მოაბეზრა თავი ტექსტოლოგებს, რომ ერთ გამოცემაში თავიდან მოიშორეს ის და ლაღად მოითქვეს სული, თითქოსდა მძიმე რამ კუზი მოეშორებინოთ.

ასე გაისუფთავეს ხელი „უცნაური“ და „გაუგებარი“ სტრიქონისაგან და ამის გამოისობით უღმობელი სითამამით დააგვირგვინეს თავიანთი უმეცრება.

სინამდვილე კი სრულიად სხვაგვარია.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე ცნობილი იყო იმით, რომ თხზავდა მუსიკალურ ინსტრუმენტებზე დასამღერებელ ტექსტებს. ამგვარ მასალებში კი აუცილებელი იყო სარეჩიტატივო ნაწილი, ე.წ. „მისამღერი“. ჩვეულებრივ, მისამღერად გამოიყენებოდა პირველი სტროფი, რამეთუ მთავარ, უმნიშვნელოვანეს სათქმელს ავტორი ყოველთვის პირველ სტროფში ამბობდა. მაშასადამე, ჩვენი რომანტიკოსი იყენებდა სასიმღერო ფორმას, რომელსაც ჰქვია მუსტაზადი (არაბ. „მუსთაზად“ ნიშნავს დანამატს). სწორედ ეგ სადანამატე მასალაა პირველი სტროფი.

ახლა იმის თაობაზე, თუ როგორ შეიყვანა ალ. ჭავჭავაძემ მუსტაზადის ბუნების არმცოდნე ქართველი მკვლევარ-გამომცემლები შეცდომაში.

რომანტიკოსის მოღვაწეობისას ქალაქი დვირი ღირდა, არც ისე იოლად იშოვებოდა. ასეც რომ არ ყოფილიყო, რა საჭირო გახლდათ პირველი, მისამღერი სტროფის გადანერა ყო-

ველი მომდევნო სტროფის ბოლოს? ამიტომაც ავტორმა თავისი სასიმღერო ტექსტის ყოველ მომდევნო პოეტურ აბზაცს მთლიანი პირველი სტროფი კი არ მიაწერა, არამედ „ფორტეპიანოზე მშვენივრად მომღერალ“ თავის ქალიშვილებს (ნინო და ეკატერინე) მიაწინა, რომ პირველი სტროფი ყოველი მომდევნოს შემდეგ რეჩიტატივად უნდა ემღერათ. ამიტომაც ქაღალდისა და დროის ეკონომიის მიზნით ყოველ მომდევნო სასიმღერო სტროფს ქვეშ მიაწერა სიტყვები:

„ვისაც გასურთ და სხვა“.

ეგ ნიშნავდა შემდეგს: აქ უნდა იმღეროთ პირველი სტროფის „ვისაც გასურთ“ და სხვა სიტყვებით!

მაშასადამე, როგორც წარმოთქმის, ისე სიმღერისა თუ დაბეჭდვის დროს ქმნილების პირველი სტროფი უნდა შესრულეს ყოველი მომდევნო სტროფის შემდეგ მთლიანად.

ამრიგად, აქამომდე რომ გამოცემებში იბეჭდებოდა „უცნაური“ სიტყვები - „ვისაც გასურთ და სხვა“ – ეგ იყო დიდი შეცდომა. მითითებულ მუსტაზადში პირველი სტროფი უნდა დაიბეჭდოს ხუთჯერ; ასევე ლექსის ზეპირად წარმოთქმის ან სიმღერისას პირველი სტროფი უნდა აჟღერდეს ხუთგზის.

ეს ნიშნავს: გამოცემებში, სადაც „უცნაური“ ტაეპია - „ვისაც გასურთ და სხვა“ – უნდა დაისტამბოს მთელი პირველი სტროფი!

ასე აღვადგენთ ლექსის ჭეშმარიტ ფორმასა და სახეობას.

მოსაბაქე

საკვანძო სიტყვები: არჩილ მეფე, მოსაბაქე, ფულის მოჭრა, ბაკის დატკეპნა, ნიზამი, ძაღლების ყურისმგდებელი.

ამა თუ იმ ენის სიტყვათა დიდი ნაწილი ატარებს ანარეკლს იმ პოლიტიკური, სოციალური და კულტურული გარემოსი, სადაც აღმოცენდა. ამასთანავე, „ხალხთა კონტაქტები კვალს სტოვებს ენის სტრუქტურაში“¹. ამიტომაც ამგვარ სიტყვათა კულტუროლოგიური თვალთახედვით კვლევა ბევრს რასმე საგულისხმოს აღმოგვაჩენინებს. ამ მხრივ ფრიად სიმპტომურია სიტყვა მ ო ს ა ბ ა ქ ე.

თავის ცნობილ „გაბაასებაში“ არჩილ მეფე ერთგან ასე აცხადებს:

**ვინ ვერ მიჰყვეს რუსთვლის თქმულსა,
გარდმობრძანდეს ასე აქეთ!
მელექსობა არ შეშვენის,
დააყენეთ მ ო ს ა ბ ა ქ ე დ!**²

საინტერესოა სიტყვა „მოსაბაქედ“. ზოგმა აქ ძირ სიტყვად „საბაქა“ (ფულის საჭრელი მონეობილობა) დაინახა³.

ზ. სარჯველაძის მიხედვით, მოსაბაქე არის ფულის მჭრელი, „დააყენეთ მოსაბაქედ!“ ნიშნავს „ფულის მჭრელად დააყენეთ!“

რაჭულ დიალექტში დაცულია სიტყვა „მოსაბაკე“. იგი ნიშნავს ბაკის მტკეპნელს, სოხანეს მკეთებელს.

ყველა ეს მოსაზრება ამოაყირავა ნიზამის „ლეილისა და მაჯნუნის“ ყურადღებით წაკითხვამ. აღმოჩნდა, რომ არჩილის ამ გამოთქმის ძირი და ფესვი სწორედ აქ იძებნება. მაშასადამე, მეფესა და პოეტს კარგად სცოდნია აზერბაიჯანელი გენიოსის ეგ ქმნილება და მის მიერ კონტექსტში ზუსტად ჩასმული სიტყვაც – მოსაბაქე (ძაღლების ყურისმგდებელი).

„ლეილისა და მაჯნუნის“ ერთი პასაჟი ასეთია: სიყვარულისგან გახელებული, შმაგად, გიჟად ქცეული მაჯნუნი სატრფოს კარავთან დაბორილობს, ლეილის უთვლის:

**ძაღლები დაძრწიან შენი კარვის კართან,
მეც ძაღლი ვარ, მანანწალა,**

**საკუთარი ხუხულა რომ დაჰკარგვია;
ამიყვანე, მსახურად ამიყვანე,
მეძალღედ დამაყენე,
მიბრძანე: - ძაღლებს მოუარე!**⁴

აი, აქ გაირკვა, რომ არჩილის თქმა - „დააყენეთ მოსაბაქედ!“ გულისხმობს მაჯნუნის სიტყვებს: „მეძალღედ დამაყენე!“

„სობაკა“ რუსული სიტყვაა. არჩილი და მის გარშემო შემოკრებილი ინტელექტუალთა ამაღლა (პოლიტიკოსები, მეცნიერები, მწერლები) ამ დროს საკმაოდ იცნობდნენ რუსეთს, რუსულ ენას; მაგალითად, არჩილის „მკობარი“ და ქვეშევრდომი იაკობ შემოქმედელი (მიტროპოლიტი) თუ ორჯერ არა, ერთხელ მაინც არის ნამყოფი რუსეთში ელჩად და, ბუნებრივია, რუსულსაც შეისწავლიდა. ეს რომ ასეა, ჩანს მისი ნაწერებიდან, სადაც არაერთი რუსიციზმია გამოყენებული; რუსიციზმები ჩანს არჩილის შემოქმედებაშიც. თვით არჩილი რუსეთში მიიცვალა და, ვიდრე იქ წავიდოდა, ბუნებრივია, საყ-

ველპურო რუსულს მაინც შეისწავლიდა. ამიტომ რუსული სიტყვა „სობაკა“ რომ სცოდნოდა, გასაკვირი არაა, მაგრამ, როგორცა ჩანს, ამ შემთხვევაში საქმე სრულიად სხვაგვარადაა. მას გამოუყენებია არა რუსული „სობაკა“, არამედ სპარსული სიტყვა, რომელიც იმავე ცხოველს აღნიშნავს და იმდაგვარადვე ჟღერს – ეს არის ს ა ბ ა ქ. ირკვევა, რომ რუსული „სობაკა“ მოდის სპარსული სიტყვიდან ს ა ბ ა ჰ. ა.გ. პრეობრაჟენსკის „რუსული ენის ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში“ მითითებულია: ნასესხებია ირანულიდან, სავარაუდოა, ირანელი სკვითების მეშვეობით. წარმოშობით არის მიდიური „სპაკა“ (ნახსენები აქვს ჰეროდოტეს); ფარსულად არისო ს ა ბ ა ჰ.⁵ სწორედ ეგ „საბაჰ“ უწერია ნიზამის. მითითებული ფორმა ქართულად აჟღერდება ამგვარად – ს ა ბ ა ქ. აქედან გაკეთდა არჩილისეული „მო-ს ა ბ ა ქ-ე-დ.

მაშასადამე, იქვე მივედით, საიდანაც წამოვედით:

არჩილ ბაგრატიონს ნიზამის პოემის მნიშვნელოვანი ეპიზოდის თავისი სათქმელის შესაბამისად გამოუყენებია და განჯევის ტერმინიც სათანადოდ მოუმარჯვებია.

ლიტერატურა

1. სოსო სიგუა, კულტუროლოგიის საფუძვლები, 2, თბილისი, 2012, გვ. 39.
2. ქართული მწერლობა, 6, თბილისი, 1989, გვ. 337.
3. ზურაბ სარჯველაძე, ლექსიკონი, ქართული მწერლობა, 6, თბილისი, 1989, გვ. 866.
4. ნიზამი განჯევი, ლეილი და მაჯნუნი, მოსკოვი, 1986, გვ. 234 (რუსულ ენაზე).
5. ა.გ. პრეობრაჟენსკი, რუსული ენის ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, ტ. 2, გვ. 347 (რუსულ ენაზე).

„Mosabake”

Resume

According to viewpoint of cultural sciences it is interesting that the word „mosabake” is used by Archil Bagrationi. The King-poet mentions: who doesn't follow Rustaveli he will punish him and appoint on a position of m o s a b a k e!

Some scientists found similarity with Russian word „sobaka” (a dog), some of them considered that it is the word from Racha dialect „mosabake” that means - „wares rammer”. Its found out that none of them were right – the author knows very well the Persian cultural world, in particular masterpiece of Persian literature - „Layla and Majnun” by Nizami. It expresses love to madness when supplicating to Layla: you have made me a dog-man („mosabake”)! The lexical unit was found to be Persian „sabak”.

Key words: Archil Bagrationi, mosabake, dog, woeres rammer, Nizami, dog-man.

«Мосабаке»

Резюме

С культурологической точки зрения довольно интересно слово приспособленное Арчилом Багратиони М О С А Б А К Е. Царь-поэт указывает: кто не может идти в след за Руставели, того накажите и назначьте МОСАБАКЕД! (надзирателем собак).

Некоторые ученые увидели здесь русское слово Собака, некоторые – термин рачийского диалекта Мосабаке – трамбовщик земли.

Оказалось, что не одно, не другое; автор хорошо знал персидский культурный мир, в частности шедевр персидской письменности – «Лейли и Маджнун» - Низама. Выражение относится к влюбленному, помешанному от любви, когда он просит у Лейли: назначить его ее собаководом (мосабаке!), лексической единицей оказался персидский «Сабах».

არა ორიგინალი, არამედ თარგმანი

1987 წელს გამოვიდა ილიას თხზულებათა I ტომი. აქ დაბეჭდილია სანტიმენტალური ლექსი „მოთქმა სანყლისა“. ამ ლექსზე ჭაბუკი მოშიაირის მუშაობა დაახლოებით დაემთხვა მამამისის გარდაცვალებას და მკვლევარები ტექსტს მაინცადამაინც ამ ამბავს უკავშირებენ. კომენტარებში /გვ.523/ უცნაურ რასმე ვკითხულობთ: თუკი შინაარსს დავეყრდნობოდით და ვირწმუნებდით, რომ მასში ასახულია რეალობა, მაშინ დანერის თარიღის ფართო არეალი /1840 – 1850/ უფრო დავინროვდებოდა: ის დაინერა 1852 წლის მერე, როცა ილია მამითაც დაობლდაო.

მოგვიანებით ეს იდეა გაიზიარა გურამ შარაძემაც.

უფრო საგულისხმოა კომენტარის მეორე ნაწილი:

„მაგრამ ლექსის ასეთ ბიოგრაფიულ ინტერპრეტაციას ადვილად შესაძლებელია შეცდომაში

შევეყვანეთ, რადგან ამ ლექსში ისეთი ფაქტებიც არის წარმოსახული, რომლებიც ილიას ცხოვრებაში არასდროს მომხდარა, ასე, მაგალითად: ილიას ყრმობის პერიოდში არ ყოფილა მომენტი, რომ მას არ ჰყოლოდა „შემნახავი“, არ ჰქონოდა სახლ-კარი თუ თავშესაფარი, და ლუკმაპურის სათხოვნელად „კარ-კარ“ დასჭირვებოდა სიარული“.

მეც მანდა ვარ!

კომენტარის მეორე ნაწილი ცამდე მართალია, ხოლო ამ ლექსს არავითარი კავშირი არ აქვს 1852 წელსა და ავტორის მამის გარდაცვალებასთან.

მოკლედ მოვჭრათ:

გერმანელმა სანტიმენტალისტ-პრეროდანტიკოსმა ლუდვიგ ულანდმა დაწერა „ბოსიაკური“ ლექსი „Das lid“ /„სიმღერა“/; უსახლკარო, ბოგანო „ბოსიაკი“ უთავბოლოდ დაეხეტება; ხედავს სხვის სასახლეებს, ქონებას, სიმდიდრეს, მაგრამ გულში ბოღმა და შური მაინც არ უჭაჭანებს. ის იმითაც კმაყოფილია, რომ საიქიოში ერთნაირად მიიღებენ მასაც და მდიდარსაც.

ეს ტექსტი გადმოიღო რუსმა მგოსანმა ვასილი ჟუკოვსკიმ. მას ეწოდება „Песня бедняка“. ჟუკოვსკის საქართველოში აღმერთებდნენ. განსაკუთრებით მოსწონდა იგი გრიგოლ ორბელიანს. შემთხვევითი როდია, რომ „სადღეგრძელო“ რუსი ავტორის პოემის ქარგაზეა აგებული; თვითონ გრიგოლმა მიაწერა მას: „ნაბაძვა ჟუკოვსკისა“.

მითითებული სანტიმენტჟარბი ლექსი ჟურნალ „ცისკრის“ მკითხველთა ძალიან მოსწონდათ, რაკილა 1850–1860–იანი წლების ქართველ საზოგადოებაში სანტიმენტალური გრძნობიერება სჭარბობდა.

ამიტომაც შემთხვევითი როდია, რომ მითითებული ტექსტი, სულ ცოტა, სამმა ქართველმა მაინც გადმოიღო. ლიტერატურის ერთმა მოყვარულმა თავისი თარგმანი დაბეჭდა „ცისკრის“ სწორედ იმ ნომერში, სადაც გრიგოლ ორბელიანის რამდენიმე ტექსტიც იყო მოთავსებული. ეტყობა, ამან უბიძგა გრ. ორბელიანს, რომ შესდგომოდა „პესნია ბედნიაკას“ თარგმნას. ამ მცდელო-

ბის შედეგია „მუშა ბოქულაძე“.

ძირითადი იდეა აქაც იგივეა: მართალია, მე არაფერი მაბადია, სხვებს ყველაფერი აქვთ, მაგრამ გულში შური და ბოროტება მაინც არ მიდღულს. იქ, „მუნ“, ხომ მაინც თანასწორნი ვიქნებით. ეჰ, ძმავ, ნადი შენ შენს გზაზე და მე ჩემს ბარგს როგორმე იქ მოვიხსნი, სადაც ვიქნებით თანასწორნი – საუკუნოს განსასვენსა ალაგსა!

მესამე ავტორი, რომელმაც ამ ლექსის გადმოწერა სცადა – ეს გახლავთ ჭაბუკი ილია. როგორცა ჩანს, მას წაუკითხავს „ცისკრის“ ის ნომერი, რომელშიც ჟუკოვსკის ქმნილების თარგმანი იყო გამოქვეყნებული და სურვილი აღძვრია, თავადაც ეთარგმნა იგი.

მაშასადამე, „მოთქმა სანყლისა“ გახლავთ არა ორიგინალური, არამედ გადმოკეთებული, თავისუფლად თარგმნილი „პესნია ბედნიაკა“.

სხვათა შორის, ამგვარად გადმოკეთებული ლექსები ილიას სხვაც ბევრი აქვს. მაგალითად: „მიბაძვა ჰეინესი“; „სიხარული“/მიბაძვა/ და სხვა.

II. რუსთველიადა

მე, რუსთველოლოგი

„მე, რუსთველი“ – ასე იწყებს პოეტი.

„მე, რუსთველოლოგი“ – ასე ვიწყებ მე.

„ნარმოშობით“ რომანტიზმის მკვლევარი გახლავართ. ჩემი დისერტაცია ეხებოდა ბარათაშვილის მხატვრული ნაწარმების ტექსტოლოგიურ პრობლემებსა და შემოქმედებით პროცესს.

რამ შემქმნა რუსთველოლოგად?

ინტერესით ვკითხულობდი რუსთველოლოგიურ ლიტერატურას და ხშირად წავწყდომივარ ფაქტს, რომ გამოჩენილმა მკვლევარებმა პოემის ტექსტი ზედმინევით არ იცოდნენ. კიდევ მეტი, პოლემიკის დროსაც კი ერეოდათ ერთმანეთში ფაქტები, სახელები, მოვლენები და ამას მონინააღმდეგე პოლემისტი ვერც კი ამჩნევდა.

ამგვარ მკვლევარებს ამხანაგთა წრეში ვაბი-აბრუებდი.

ერთხელ ან განსვენებულმა დიდებულმა მწერალმა, მაშინ „მნათობის“ რედაქტორმა ელ-გუჯა მალრაძემ მხარზე თავისი მძიმე ტორი დამკრა, საუბარი შემანწყვეტინა, მკაცრად მითხრა: - ყველაფერი ეს საინტერესოა. რომ დგახარ და ლაყბობ, არ გირჩევნია, დაჯდე, დაწერო და წარმომიდგინო?

თითქოსდა ამ გამხნევენას ველოდი. დავბეჭდე ირონიით კარგად გაჯერებული წერილი - „აქა ამბავი იმისა, თუ როგორ ტიროდა უსენი თავისი ცოლის საყვარლის წასვლის გამო“ (საქმე ისაა, რომ ერთ გამოცემასა და ზოგი რუსთველოლოგის ნაშრომში სტუმარი დიდვაჭრის **უსამის** მაგიერ ეწერა მასპინძელი სოვდაგრის **უსენის** სახელი, და ეგ „იაღლიში“ ვერ შეემჩნიათ).

ამის მერე წავიდა და წავიდა!

ასე მოვედი რუსთველოლოგიაში.

როგორცა ხედავთ, ამ დარგში „გარედან“ მოსული გახლავართ. ამას კი, როგორც ჯერ კი-

დევ ნოე ჟორდანია მიუთითებდა პარიზში გამოსულ რუსთველოლოგიურ წიგნაკში, რომლის პირველი რეცენზიაც მე დავბეჭდე, რუსთველოლოგები არ მაპატიებდნენ. ამიტომაც წინდანი დავიღესე კლანჭები. ჯერ ერთი, შემოვიტანე და დავამკვიდრე ტერმინები „კანონიერი რუსთველოლოგი“ და „უკანონო რუსთველოლოგი“; მეორეც, თავდაპირველად ვწერდი ისეთ კრიტიკულ-ირონიულ სტატიებს, სადაც მხილებული იყო აშკარა ტექსტობრივი ჩავარდნები – ფაქტების, სახელების, მოვლენების უცოდინარობა. მერე და მერე უფრო ღრმა (შემოქმედებით) თემებსაც გადავწვდი.

მაშ, გარედან მოსული რუსთველოლოგი ვარ. აქვე შევნიშნავ: სწორედ გარედან მოსული, ანუ „უკანონო რუსთველოლოგი“, გახლდათ მთელი დედამიწის ზურგზე ყველაზე დიდი რუსთველოლოგი – ვიკტორ ნოზაძე.

მაგრამ ჩემი არეალი ზუსტად მაქვს შემოსაზღვრული: ძირითადად ეს არის ტექსტის

პრობლემატიკა. აქ ორი მიმართულება ავირჩიე: ა) პოემის სტროფული შედგენილობა და ბ) ცალკეულ სიტყვა-გამოთქმათა კანონიკურობა და რაობა. პირველ პრობლემას მიეძღვნა თითქმის ექვსასგვერდიანი მონოგრაფია „ვეფხისტყაოსნის დაფანტული სტროფები“, მეორეს - „ვეფხისტყაოსნის ტექსტის საიდუმლოებანი“, რომელიც 250 გვერდიანია.

რუსთველოლოგიაში იმთავითვე ჩამოყალიბდა ორი ფრთა. მკვლევართა ერთი გუნდი მუდამ ცდილობდა პოემის ინტერპოლაციებისაგან (სხვათა ჩანართებისაგან) განმეხდინა, ოღონდ ზომიერებას ვერ იჩინდა და ჭრიდა, ჩეხდა, ამოკლებდა ტექსტს. ამათ, ეტყობა, მეცნიერებასთან ერთად კარგად ჰქონდათ შესწავლილი სამთამადნო საქმე. ცნობილია, სამთამადნო მრეწველობაში მადნის გამდიდრება ეწოდება პროცესს, როდესაც ოთხი ტონიდან ბოლოს რჩება ერთი. ამ მოღვაწეებმა ისე „ამდიდრეს და ამდიდრეს“ პოემა, რომ, ლამის არის, ხევისურუ-

ლი ბალადის მოცულობისა გახადეს; ნათქვამია, „მადა ჭამაში მოდისო“ და მაკრატლის ამ კრა-ჭაკრუჭში ქმნილებას წააჭრეს მთელი ბოლო სამი თავი, ე.წ. „ინდო-ხატაელთა ამბავი“. ანუ: ინდოეთში მთელი დავიდარაბა მოჰყვა ტახტის ხელში ჩაგდებას. ნესტანი და ტარიელი გადაი-კარგნენ. ბოლოს ფარსადან მეფეც მიიცვალა. ქაჯეთში გამარჯვებულ ჩვენს გმირებს სამთა-მადნო წარმოებას კარგად გაცნობილი მკვლე-ვარები არაბეთამდე კი მოიყვანენ და აქ წყვე-ტენ პოემას. მაშ, ინდოეთის ტახტი კვლავაც ცა-რიელია.

მეცნიერთა მეორე გუნდს სათავეში უდგას შესანიშნავი პოეტი და ბრწყინვალე რუსთვე-ლოლოგი კონსტანტინე ჭიჭინაძე. იგი გააფ-თრებით იცავდა პოემის ბოლო ნაწილს და ბევრ ისეთ შიგნისტროფს, რომლებსაც სამთამადნო მაკრატელი შეეხო. მართალია, იგი სწორ გზაზე იდგა, ოღონდ კათედრები და პოსტები არ ეკავა და, რა დაატყო, დაამარცხებდნენ, სტალინს მი-

მართა. როგორც იქნა, დაიბეჭდა პოემის სრული ტექსტი; მაგრამ შემდეგ ისევ იმძლავრა „კანონიერმა რუსთველოლოგიამ“. სწორედ ამის დასტურია ქართული მწერლობის მეოთხე ტომი, სამარცხვინო გამოცემა, სადაც გამქრალია პოემის თითქმის მესამედი (რაღა თქმა უნდა, ე.წ. „ინდო-ხატაელთა ამბავიც“).

პოემის ტექსტის „წყვეტის“ აღმოსაჩენად სენსაციური სამეცნიერო „აპარატი“ შევქმენი, რომლის მეოხებითაც შესაძლებელია ნებისმიერი აკადემიური და სხვა ტიპის გამოცემათა „სუსტი ადგილების“ აღმოჩენა-დაფიქსირება.

ჩემი აპარატის მექანიზმის უკეთ გასაგებად აქ უნდა გავავლო საინტერესო პარალელი.

გამოჩენილმა რუსმა მწერალმა დანიელ გრანინმა შეთხზა გენიალური დიდმოთხრობა „სურათი“. მანვე დანერა საშუალო დონის რომანი „პიონერები“.

სწორედ ამ რომანზე უნდა ვისაუბროთ ახლა.

ნაწარმოები ეხება არა მონაფეებს, არამედ პიონერ პროფესორებს, მკვლევარებს, რომელთაც გამოიგონეს ერთობ საჭირო აპარატი.

ცნობილია: ქალაქებს (ან საწარმოო ობიექტებს) შორის გაყვანილია სხვადასხვა დანიშნულების კაბელი. მინაში ჩამარხული კაბელი მექანიკური ან სხვა ზემოქმედების გამოისობით წყდება. ამ ვითარებაში საჭირო ხდებოდა რამდენიმე კილომეტრის სიგრძის სადენის ამოთხრა და ხელით შემოწმება წყვეტის ადგილის დასადგენად. ეს კი დიდ შრომასა და დროს საჭიროებდა. ეგ უხერხული პრობლემა გადაწყვეტეს პიონერმა პროფესორებმა, როცა გამოიგონეს აპარატი, რომელიც ზუსტად უჩვენებდა სადენის წყვეტის ადგილს.

სწორედ ამის მსგავსი აპარატი შეექმენი მეც.

„აპარატი“ შედგება რამდენიმე ბლოკისაგან. ყოველი ბლოკი უდრის თითო რუსთველურ პოეტიკურ კანონზომიერებას.

ამჟამად გესაუბრებით ჩემი „აპარატის“ პირველ და მეორე ბლოკებზე.

პირველ ბლოკს მე ვუნოდე „ბრძანების კანონზომიერება“. მთელ პოემას კანონად გასდევს წესი: სადაც პატრონია, იქ მონა უბრძანებოდ ვერას მოიმოქმედებს. ეს იქნებოდა პატრონის წინაშე თავხედობის გამოჩენა. ამ კანონის რენტგენულ შუქზე თუ მთელ დაბეჭდილ „ვეფხისტყაოსანს“ გავატარებთ, შევნიშნავთ უცნაურ რასმე: ასობით მაგალითი მითითებულ წესს იცავს, მხოლოდ ორ შემთხვევაში ხდება დარღვევა – მონა პატრონის მიუთითებლად მოქმედებს. შევნიშნავ რა ამ უცნაურ „ამოვარდნას“, კანონიდან გადახვევას, უკვე ხელნაწერული მემკვიდრეობის შეუმონმებლად ვიცი: რომელიღაც ხელნაწერში (ან ხელნაწერებში) უსათუოდ „ზის“ რუსთველური სტროფი, რომელიც აღმოჩენილ წყვეტას გამოასწორებს და რომელიც უმწეო ტექსტოლოგებს იქედნურად დასცინის. ამის შემდეგ, როგორც უკვე ხვდე-

ბით, ყველაფერი ტექნიკის საქმეა. მართლაც, ვესტუმრებით ხელნაწერთა ინსტიტუტს, გამოვიტანთ პოემის რამდენიმე ხელნაწერს და შეუჭირვებლად მოვძებნით შესაბამის ადგილას მეცნიერთა ამა თუ იმ „კაპრიზით“ გამოტოვებულ, მიჩქმალულ სტროფს, რომელიც ტექსტის ჰარმონიასა და კანონ-წესს აღადგენს.

მეორე ბლოკს მე ვუნოდე „მისვლა-მოსვლის“ კანონი. ეს გულისხმობს: თუ პოემაში სადმე აღწერილია გმირის წასვლა, უსათუოდ უნდა იყოს აღწერილი დანიშნულების ადგილას მისი მისვლაც და, პირუკუ: თუ არის „მი“, ამას წინ უსათუოდ უნდა უსწრებდეს „ნა“. ამ კანონის რენტგენულ შუქზე თუ მთელ ნაბეჭდ „ვეფხისტყაოსანს“ გავატარებთ, შევნიშნავთ უცნაურ რამეს: ასობით და ათასობითაც კი შეგვხვდება ეს „ნაცნობი ბმა“, ოღონდ ერთ შემთხვევაში ხდება ამოვარდნა. ერთ ეპიზოდში უცნაური ვითარებაა: როსტევეანის ნადიმზე მყოფი ავთანდილის შინ მიბრუნების სცენა აღ-

წერილია, მაშ, აღწერილია „მი“, ოღონდ ამას წინ არსად უძღვის სტროფი, სადაც ნაჩვენებია იქნება „ნა“. რაკილა დაახლოებით ვიცით წყვეტის მონაკვეთი (თავი მაინც), ხელნაწერებში აღარ გაგვიჭირდება იმ რუსთველური სტროფის მიგნება, რომელიც ავტორის პოეტიკურ კანონს აღადგენს. მართლაც არსებობს სტროფი, რომელიც აღწერს როსტევეანის ნადიმიდან ავთანდილის წამოსვლას. თურმე, ეგ წყვეტა რუსთველის კალმის ლაფსუსი კი არ ყოფილა, არამედ მეცნიერთა ჩვენთა კაპრიზი ან საქმის შეუმეცნებლობა.

მსგავსი პრინციპით მუშაობს ჩემ მიერ კონსტრუირებული „აპარატის“ სხვა ბლოკებიც. ზოგი მათგანი აკადემიურ და სხვა გამოცემებში ერთდროულად რამდენიმე წყვეტას უჩვენებს.

აღნიშნული პოეტიკური კანონების აღმოჩენას ორმაგი მნიშვნელობა აქვს. ჯერ ერთი, თეორიული – გამდიდრდა რუსთველის პოეტიკური არსენალი ; მეორეც, პრაქტიკული – ამ კა-

ნონთა მომარჯვებით უთუმცაოდ დგინდება ტექსტი.

მსგავსი „სამეცნიერო აპარატი“ შევქმენი „ინდო-ხატაელთა ამბის“ ავთენტიკურობის დასადგენადაც.

„დაფანტულ სტროფებში“ გამოყენებულ სხვა სამეცნიერო სიახლეებზე აღარას ვამბობ.

აკადემიკოსმა აკაკი შანიძემ ტექსტში ათობით კონიექტურა (ჩასწორება, რომელსაც არც ერთი ხელნაწერი არ უჭერს მხარს) შეიტანა და „წინასვე“ ვიგუმაწე: ეს თვითნებობა და ვოლუნტარიზმი იქნებოდა. ჩემმა „აპარატმა“ უჩვენა, რომ **მკვლევრის უკლებლივ ყველა კონიექტურა მცდარია, მიუღებელია და უნდა შეფასდეს ტექსტის მკრეხელურ ჩასწორებად.** ჩემს სტატიას კი ჰქვია „რითმისწინა გახმოვანების რუსთველური სისტემა“.

ახლა მკითხველს თვალისა და მუსიკალური სმენის დასატკბობად ჩემი აღმოჩენის ერთ მკაფიო ნიმუშს სიურპრიზად მივანვდი.

ცნობილ სტროფში კოცნა-ხვევნის გამოსახატავად მომარჯვებულია კომპოზიტი „მტლაშა-მტლუში“ ანთუ „მტლაში-მტლუში“. რომელია სწორი - „ა“ თუ „ი“; „მტლაშა“ თუ „მტლაში“? ბოლო აკადემიურ გამოცემაში ავთენტიკურად მიუჩნევიათ **„მტლაში-მტლუში“**.

მომყავს შესაბამისი ტაეპები ჩემი გამოცემის (2016) მიხედვით:

**რა მოშორდეს მოყვარესა, გაამრავლოს
სულთქმა, უში,**

**გული ერთსა დააჯეროს, კუშტი მიხვდეს,
თუნდა ქუში ;**

**მძულს უგულო სიყვარული, ხვევნა-კოცნა,
მტლაშა-მტლუში.**

ყურადღება მივაქციოთ რუსთველის გენიალურ ოსტატობას. სარიტმო კლაუზულად გამოტანილ ბგერათკომპლექსში მოექცა ორი ხმოვანი უ – ი (უში). ეს საკმაოდ ღარიბი რითმაა. რას აკეთებს სმენაგამახვილებული მგოსანი ? სარიტმო კლაუზულას („უში“) წინ უხვედ-

რებს რითმის გამამდიდრებელ ერთნაირ ხმოვანს. ესაა „ა“. მივიღეთ ასეთი სურათი :

სულთქმ – ა უში (ა – უში)

თუნდ – ა ქუში (ა – უში)

მტლაშ – ა მტლუში (ა – უში)

ვხედავთ: მგოსანს რითმისწინა „ა“ ხმოვნით ორმარცვლიანი ქორეული კლაუზულა გაუმდიდრებია. ფაქტობრივად მივიღეთ არა ორ, არამედ სამმარცვლიანი რითმა. კი, ვხედავთ ორმარცვლიან რითმას, ოღონდაც გვესმის სამმარცვლიანი ევფონია.

უცნაურია?

ნამდვილად უცნაურია ეგ რუსთველი!

და ვის აქვს უფლება, დაურღვიოს ეგ ღვთაებრივი ჰარმონია? არავის!

არადა, ბოლო აკადემიურ გამოცემაში დაურღვიეს, როცა ჩაუწერეს „მტლაში-მტლუში“.

სხვათა შორის, მტლაშა-მტლუში იმ ტიპის წარმოებას განეკუთვნება, რა წარმოებასაც განეკუთვნება მისი კლასის სხვა კომპოზიტები:

რახა-რუხი, ბათქა-ბუთქი, ტაკა-ტუკი, დაგა-დუგი...

სხვათა შორის, შევნიშნავთ: დანიელ ჭონქაძეს „სურამის ციხეში“ მოუმარჯვებია ფორმა „ტყლაშა-ტყლუში“ (ტყიდან ხარები ტყლაშა-ტყლუშით გამორეკესო); იმასვე სჩადის ვაჟაფშაველაც: „მოდლები ტყლაშა-ტყლუში“ (მოთხრობა „ძალღმა ციკანი მოიგო“, დასაწყისი).

მეორე წიგნი „ვეფხისტყაოსნის ტექსტის საიდუმლოებანი“ ათობით ამგვარ საინტერესო და სახალისო რუსთველოლოგიურ საკითხს წამოჭრის და კიდევაც წყვეტს.

მესამე წიგნს, რომელიც მზად არის, ჰქვია „რუსთველოლოგიური კრიტიკა“. აქ შესულია ის სტატიები, რომლებიც კრიტიკულად მიმოიხილავენ ცალკეულ მონოგრაფიებს, კრებულებს, სტატიებს, ტექსტის გამოცემებს. სწორედ ამ „ტრიადის“ საფუძველზე მოვამზადე

„ვეფხისტყაოსნის“ სრული ტექსტის კორპუსი, რომელიც 2016 წელს კიდევ გამოვიდა.

ამავე დროს, ერთ-ერთმა პირველმა გამოქვეყნე ვრცელი გამოხმაურება ზვიად გამსახურდიას ცნობილ ნიგნზე.

1988 წელს ერთი ავტომობილის ფასი დამიჯდა (მაშინ ესეროკოპია ესოდენ განვითარებული არ ყოფილა) ვიკტორ ნოზაძის დაბეჭდილ ტომეულთა აღდგენა.

იმთავითვე ვიგუმანე: ახლად თავისუფლება-მოპოვებულ და გუდამშიერ საქართველოში ნოზაძის ტექნიკურად ძნელად გამოსაცემ ტომეულებს ვერ დაბეჭდავენ - მეთქი და, სამწუხაროდ, ეს გუმანი „არ-ცუდად წამიხდა“ – ვერ გამოსცეს, ვერცა გამოსცემენ! ამიტომაც მაშინვე სწორი გადაწყვეტილება მივიღე: ყველა ტომის გამოწვლილვითი კრიტიკული განხილვა დამე-ბეჭდა. „ცისკარსა“ და „რელიგიაში“ თითქმის მთელი მონოგრაფიული გამოკვლევის ნახევარი გამოქვეყნდა. შეიძლება ითქვას, რომ საქარ-

თველოში პირველი ნოზაძეოლოგი მე გახლავართ!

2008 წლის ივლისში გამოვიდა ცნობილი რუსთველოლოგის დოქტორ ბორის დარჩიას წიგნი „უვიცობის, პლაგიატობისა და განუკითხაობის წინააღმდეგ რუსთველოლოგიაში“, რომლის რედაქტორიც მე გახლავართ; ასევე გახლავართ რედაქტორი იმავე ავტორის „რუსთველოლოგიური გამოკვლევების“ I და II ტომებისა (პირველი შეადგენს 580, მეორე 587 გვერდს). გამოცემის თარიღებია 2010 და 2015.

2009 წელს გამოვიდა 150 გვერდიანი სენსაციური ნაშრომი „ფირდოუსი და რუსთველი“. მონოგრაფია ფარდას ხდის რუსთველოლოგიის, ქართული ლიტერატურის, კულტურისა და ყოფის ბევრ საიდუმლოს.

ნიზამისა და რუსთველის ლიტერატურულ-კულტუროლოგიური მიმართებების საკითხები ძირისძირობამდეა გამორკვეული მონოგრაფიაში „ნიზამი და რუსთველი“ (2011).

ეს ჩემი მიგნებები თითქმის შეუმჩნეველი დარჩა. ეს არცა მიკვირს. მსგავსი რამ ჩვეულებრივი ამბავია. ამგვარი შემთხვევის მეტი რაციის მსოფლიომ. აქედან ორ მაგალითს მოვიყვან: მეთორმეტე საუკუნის ბოლოს დაწერილი „ვეფხისტყაოსნის“ გენიალობას ქართველი ერი მხოლოდ 5 საუკუნის შემდეგ ჩასწვდა. სწორედ მე-17 საუკუნის მეორე ნახევრიდან იწყება რუსთველის „აღმოჩენა“, მისი აღზევება, მისი დიდება, მისი ტექსტის გადაწერა-გავრცელება; ათი საუკუნის წინათ უზარმაზარი ვარსკვლავი ისე აფეთქდა, არავის შეუმჩნევია. მხოლოდ ერთ ჩინელ ასტრონომს შეუნიშნავს ეს მოვლენა და კიდევაც აღუწერია. დღევანდელი ტექნიკის საოცრება „ხაბლმა“ კი ეს ფაქტი ფოტოსურათებით დაადასტურა.

მე ვუტოვებ შთამომავლობას ჩემს ავტოსურათს. მას ჰქვია - „მე, რუსთველოლოგი“ – მურმან თავდიშვილი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი.

რითმისწინა გახმოვანების რუსთველური სისტემა

ვეფხისტყაოსანში ქაჯეთის მეფის მთავარ-
სარდალი ასეა დახასიათებული:

**როშაქ მონაა, თავადი მონისა ბ ე ვ რ ი ს
ა თ ი ს ა .**

ზოგ გამოცემაში ხაზგასმული ადგილი ასეა
წარმოდგენილი:

**როშაქ მონაა, თავადი მონისა ბ ე ვ რ -
ა თ ა ს ი ს ა .**

კონტექსტს, თითქოსდა, უფრო უხდება
და შეესაბამება „ბევრის ათისა“:

**გვესმა ამბავი, ზღვათ იქით სიკვდილი
დისა მათისა,**

**შეიჭირვებდეს ვაზირნი, დაშალეს ქმნა
ხალვათისა:**

**„ვითა ვჰკადროთო დავსება პირისა,
ხმელთა მნათისა?“**

**როშაჟ მონაა, თავადი მონისა ბევრის
ათისა.**

მართლაც, ერთი შეხედვით, ზუსტი რით-
მაა: მათისა - ვათისა - მნათისა - ათისა. მაგრამ
საოცარია შემდეგი ფაქტი: ფორმას *ბ ე ვ რ ი*
ს ა თ ი ს ა ემხრობა ერთადერთი ხელნაწერი,
ხოლო კომპლექსს *ბ ე ვ რ - ა თ ა ს ი ს ა* კი -
ყველა დანარჩენი (იხ. აკ. შანიძისა და აღ. ბარა-
მიძის 1966 წლის გამოცემა, გვ. 403).

რა მოხდა?

ვფიქრობ, აღნიშნულის გასაღებს გვაძ-
ლევს ჩემ მიერ შენიშნული სარიტმო კლაუზუ-
ლისწინა ხმოვნის ძიების რუსთველური პოეტი-
კური ტენდენცია. იგი გულისხმობს რითმისწი-
ნა გახმოვანების მთლიან და ყოვლისმომცველ
სისტემას.

თუ ეს შესაძლებელია, მგოსანი ყოველ-
თვის ლამობს სარითმო კლაუზულას წინ ოთხი-
ვე ტაეპში დაუხვედროს ერთი და იგივე ხმოვა-
ნი და ამით რითმა გაამდიდროს. მაშასადამე,
მახვილიანი საკლაუზულო კომპლექსის წინ
ოთხივე ტაეპში მოაქციოს ერთი და იგივე
ჟღერადი ხმოვანი. მაშინ ხმოვანთა განლაგება
ასეთ სახეს მიიღებს:

ა - ოაა ე - იეო

ა - ოაა ე - იეო

ა - ოაა ე - იეო

ა - ოაა ე - იეო

ავიღოთ, მაგალითად, ზემომითითებული
გამოცემის 1283-ე სტროფი:

**ან ვინმე მოყმე მოვიდა შვენიერთა პი-
რითა,**

**მან უთხრა წვრილად ყველაი, თქვენ
ხართ რათაცა ქირითა.**

იგია შენი მძებნელი მკლავითა ვითა
გმირითა;

მე გამომგზავნეს, დამვედრეს სწრაფა
სწრაფითა ხშირითა.

აქ მთავარ სარითმო ბგერათა განლაგება
ასეთია:

ა - იითა

ა - იითა

ა - იითა

ა - იითა

დავუკვირდეთ ტაეპის ბოლოკიდურ სიტ-
ყვებს:

შვენიერით-ა პირითა ა - იითა

რითაც-ა ჭირითა ა - იითა

ვით-ა გმირითა ა - იითა

სწრაფვით-ა ხშირითა ა - იითა

სრულიად სხვა ვითარებაა, თუ მივიღებთ ვარიანტს ბ ე ვ რ - ა თ ა ს ი ს ა . მაშინ სარიტმო ხმოვანთა სურათი ასეთი იქნება:

ა - აი ს ა

ა - აი ს ა

ა - აი ს ა

ა - აი ს ა

ყველაფერი ეს გვარწმუნებს: მართალი აღმოჩნდა ხელნაწერების დიდი უმრავლესობის დაჟინებული მოთხოვნა - მითითებულ სიტუაციაში დავიცვათ ავტორის ხელიდან გამოსული ფორმა ბ ე ვ რ - ა თ ა ს ი ს ა . სინამდვილეშიც, თუ კარგად ჩავუკვირდებით და არა გარეგნულ, არამედ სიღრმისეულ მოვლენებს მივაქცევთ ყურადღებას, ზუსტი მუსიკალური ასონანსი გვეძლევა სწორედ ბევრ-ათასის შემთხვევაში.

დაახლოებით მსგავსი სიტუაცია გვხვდება 25-ე სტროფში. აქ სხვადასხვა გამოცემა სხვადასხვა ფორმას გვანდის. ზოგი „მტლაში-მტლუმს“, ზოგი კი - „მტლაშა-მტლუმს“.

ზემოთ მითითებული ტენდენციის შუქზე მართებული ჩანს *მტლაშა-მტლუში*. სტროფის ბოლო სამი ტაეპის საერთო სურათი ასეთია:

**რა მოჰშორდეს მოყვარესა, გაამრავ-
ლოს სულთქმა, უში,**

**გული ერთსა დააჯეროს, კუშტი მიჰ-
ხვდეს, თუნდა ქუში;**

**მძულს უგულო სიყვარული, ხვევნა,
კოცნა, მტლაშა-მტლუში.**

ბოლოკიდური სიტყვებია:

სულთქმ-ა უში ა - უ შ ი

თუნდ-ა ქუში ა - უ შ ი

მტლაშ-ა მტლუში ა - უ შ ი

ფორმას „მტლაშა-მტლუში“ აღიარებენ და იცავენ მრავალი ხელნაწერი და უმრავლესი გამოცემა. ბოლო აკადემიურ გამოცემაში, სამწუნაროდ, დადასტურებულია მცდარი წაკითხვა - „მტლაში-მტლუში“.

„მტლაშა-მტლუშს“ მოეპოვება ერთი საგულისხმო გრამატიკული არგუმენტიც. გვაქვს ფუძეგაორკეცებული კომპოზიტები: ლაკ-ლაკ, რახ-რახ, ჩაქ-ჩაქ, ფახ-ფახ და ა.შ.

ამ ტიპის წარმოებაში, თუ ორმარცვლიანი სიტყვებია, მეორე სიტყვის ხმოვანი მუდამ შეცვლილია „უ“ ვოკალით: *ბრახა-ბრუხი, რახა-რუხი, ბათქა - ბუთქი, ტაკა-ტუკი, დაგა-დუგი* და სხვა. ამ მეორე შემთხვევაში ხმოვანთა განლაგება ასეთია:

ა ა - უ ი

სწორედ ამგვარად ნაწარმოები რთული სიტყვაა *მტლაშა-მტლუში* .

ჩემი ამ დაკვირვებისათვის სისტემური ხასიათი რომ მიმეცა, აღნიშნული თვალთახედვით საგანგებოდ გამოვიკვლიე პოეტის ზემოხსენებული მიდრეკილება და დავადგინე:

1. აღნიშნული წესი გახლავთ ყოვლისმომცველი ტენდენცია და შეპირობებულია რითმის გამდიდრებისა და მუსიკალურ-აკუსტიკური მხარის მოწესრიგების ბუნებრივი ავტორისეული მოთხოვნილებით.
2. კანონზომიერება გატარებულია სტროფთა დაახლოებით 95-96 პროცენტში.
3. იგი არ ჩანს (მისი საჭიროება ვერ უცნია ავტორს) საყრდენთანხმოვნიანი რითმების შემცველ სტროფებში.
4. დანარჩენ შემთხვევებში (სწორედ ეს შეადგენს 95-96 პროცენტს) სარიტმო

კლაუზულისწინა ხმოვანი ოთხივე ტა-
ეპში გვხვდება ყველაზე მეტად (დაახ-
ლოებით 50 პროცენტი), სამ ტაეპში -
უფრო იშვიათად (დაახლოებით 30
პროცენტი), ხოლო ორ ტაეპში - ყველა-
ზე ნაკლებად (20 პროცენტი).

5. ამ თვალთახედვით ტაეპთა „შერიტმვა“
რაიმე კანონზომიერებას არ ექვემდე-
ბარება: ერთმანეთს ეხმიანება I, II, III
და IV; I, II და III; I, II და IV; II, III და
IV სტრიქონები.

თვალნათლიობისათვის წარმოგიდ-
გენტ ზოგიერთი ძალზე მდიდარი
სტროფის ვითარებას 1988 წლის აკა-
დემიური გამოცემის მიხედვით:

ს ტ რ ო ფ ი 373 :

ა - უ ე ი ა

ა - უ ე ი ა

ს ტ რ ო ფ ი 382 :

ი ა - ი ი ა

ი ა - ი ი ა

ა - უ ე ი ა

ი ა - ი ი ა

ა - უ ე ი ა

ი ა - ი ი ა

ს ტ რ მ ფ ი 475:

ს ტ რ მ ფ ი 487:

ი ა ა - მ ი ა

ა - ე ი ა

ი ა ა - მ ი ა

ა - ე ი ა

ი ა ა - მ ი ა

ა - ე ი ა

ი ა ა - მ ი ა

ა - ე ი ა

ს ტ რ მ ფ ი 550:

ს ტ რ მ ფ ი 555:

ა ა - ე ი ა

ა ე - ა ე ი

ა ა - ე ი ა

ა ე - ა ე ი

ა - ე ი ა

ა ა - ა ე ი

ა ა - ე ი ა

ა - ა ე ი

ს ტ რ მ ფ ი 570:

ს ტ რ მ ფ ი 694:

ა ა - ი ა ა

მ ე - ე მ ე

ა ა - ი ა ა

მ ე - ე მ ე

ო ე - ე ო ე

ე - ე ო ე

ს ტ რ ო ფ ი 611 :

ა ი - ა ი ა

ა ი - ა ი ა

ა ი - ა ი ა

ა ი - ა ი ა

ს ტ რ ო ფ ი 704 :

ი ა - ე ა

ი ა - ე ა

ი ა - ე ა

ი ა - ე ა

ს ტ რ ო ფ ი 705 :

ა ა - ა ა ი

ა ა - ა ა ი

ა ა - ა ა ი

ა - ა ა ი

ამ მხრივ საგულისხმოა 594-ე სტროფი.

აქ სამი სარითმო კომპლექსი ასეთია:

ხენი ვით ხენ ი - ი ე

რომე მკითხე ე - ი ე

რომე ვითხენ ე - ი ე

მეოთხე სარიტმო ერთეულის ადგილს კი ერთმანეთს ეცილება სამი კომპლექსი: ვერ გარ ვითხენ (1988 წლის აკად. გამოცემა), ასრე ვითხენ (შანიძე-ბარამიძის გამოცემა, 1966) და ზოგი ხელნაწერის გა-რე-ვითხენ (ამ ვარიანტს ემხრობა ალექსი ჭინჭარაული). ჩემი თვალსაზრისის მიხედვითაც, უფრო სწორი ეს უკანასკნელი გამოდის. მაშასადამე,

გა-რე-ვითხენ ე - ი ე

„გა-რე-ვითხენ“ ნიშნავს: საჭურველი გა-ვითხენ, გავითხელე, ცოტა ვიქონიე. ამ გაგებას პოემაშივე ეძებნება პარადიგმა:

**შენმა ჭვრეტა-სიახლემან მომაქარ-
ვოს სევდა, მითხოს!**

შენმა სიახლოვემ სევდა გამიქარვოს, გამითხელოს, გამიცოტაოსო.

აღნიშნული რუსთველური ტენდენციის გათვალისწინებით შესაძლებელი ხდება სარიტმოკომპლექსებში მოქცეულ სადავო ფორმათა თავდაპირველი სახის დადგენა.

მაშასადამე, ხელთა გვაქვს ხერხი, რომლის მეშვეობითაც ერთობ ადვილდება რითმისწინა სადავო სიტყვების ავთენტურობის დადგენა.

გადავხედოთ პოემას ამ შუქზე (ნუმერაცია შანიძე-ბარამიძის გამოცემის მიხედვით).

560-ე სტროფის ბოლო ტაეპი სხვადასხვა გამოცემაში სხვადასხვაგვარად იკითხება. ზოგანაა „უსისხლოდ მოვკალ იგი, გლახ, თუცა ხმდა სისხლისა დენით,“ ზოგან კი - „... სისხლთა დადენით“. ჩემი თვალსაზრისის მიხედვით, რაკილა მესამე ტაეპის რითმისწინა ხმოვანია „ა“,

ხოლო ხმოვანთა კონფიგურაცია ასეთია: ა - ა ე ი („ზარმაც თქმად ენით“), IV სტრიქონის სიტყვათშეთანხმება უნდა იყოს არა „სისხლისა დენით“, ესე იგი, ი _ ა ე ი, არამედ „სისხლთა დადენით“ (ა - ა ე ი). მართლაც, ფორმას „სისხლთა“ უმრავლესი ხელნაწერი ემხრობა.

7 5 7 სტროფში ამგვარი ვითარებაა:

ხმა დაგივარდა ა ა - ი ა ა

გასატკივარდა ა ა - ი ა ა

გახმამყივარდა ა ა - ი ა ა

გ ა მ ო ჩ ი ვ ა რ დ ა ა ო - ი ა ა

ხელნაწერებში GH გვაქვს სიტყვა „გა-ცამჩივარდა“, რომელიც დარღვეულ ასონანსს აღადგენს - ა ა - ი ა ა .

6 3 6 - ე სტროფში ასეთი ვითარებაა:

ტანად უხებს ა - უ ე

გულსა უხებს ა - უ ე

მ ო გ ვ ი ქ უ ხ ე ბ ს ი - უ ე

შეგვანუხებს ა - უ ე

ხომ არ არის ხელნაწერებში III, ჩავარდნილი, სტრიქონის მიერ დარღვეული ასონანსის გამომასწორებელი ვითარება? არის! ხელნაწერებში IXZ გვაქვს მ ო გ ვ ა ქ უ ხ ე ბ ს. მაშასადამე - ა - უ ე .

7 0 1 - ე სტროფში ჩავარდნილია IV ტაეპის რითმისწინა ხმოვანი:

გაგეგონების ე - ო ე ი

მოენონების ე - ო ე ი

დაეღონების ე - ო ე ი

შ ე ი კ ო ნ ე ბ ი ს ი - ო ე ი

რამდენიმე ხელნაწერში (GJTOVR' და სხვაგან) ვხვდებით ფორმას „შეეკონების“, მაშასადამე, ე - ო ე ი.

ჩემ მიერ შენიშნული ეს კანონზომიერება პირდაპირ ქვას ქვაზე არ ტოვებს ბატონი აკ. შანიძის კონიექტურებისაგან. ავიღოთ, მაგალითად, სტროფი 788. აქ დღეს ასეთი ვითარებაა:

კიტრად ბერად	ა- ე ა
მიმიჩს მღერად	ი- ე ა
დავდგე მე რად	ე - ე ა
ვისსა ვერად	ა - ე ა

ეჭვი არაა, სტროფი სამტაეპოვანი შერითმვის ვარიანტს წარმოადგენს. „დავდგე მე რად“ თქმას ვარიანტი არ მოეპოვება. მაშასადამე, ერთმანეთს უნდა შეერთდეს I, II, IV ტაეპები. ეს შერითმვა დარღვეულია სიტყვით მ ი მ ი ჩ ს, რაც აკ. შანიძის კონიექტურაა. რა თქმა უნდა, ეს გახლავთ აშკარად მცდარი შესწორება. ყველა ხელნაწერი მხარს უჭერს წაკითხვას მ ი ჩ ა ნ ს (BCDEIKOQTVWYZA'I'B'FMX-GH).

სავსებით სწორად აღუდგენია ბოლო აკად. გამოცემას მართებული ფორმა „მიჩანს“.

ხოლო, თუ ხელნაწერების ფორმას (მიჩანს) აღვადგენთ, მაშინ პოეტიკურად ყველაფერი გასწორდება და II ტაეპშიც გვექნება სასურველი ა - ე ა (მიჩანს მღერად).

შანიძე-ბარამიძის გამოცემაში 1328-ე სტროფი ასეა წარმოდგენილი:

მხიარულითა გულითა	ი ა - უ ი ა
ს ა ხ ა რ უ ლ ი თ ა	ა ა - უ ი ა
სინათლითა სრულითა	ი ა - უ ი ა
მომახულითა	ა - უ ი ა

რუსთველური კანონით, მეორე ტაეპში უნდა გვექონოდა ი ა - უ ი ა, ოღონდ არ გვაქვს. რა მოხდა?

მოხდა ის, რომ რუსთველური კანონი ხელოვნურად დაურღვევია ბატონ აკ. შანიძეს

ნაძალადევი კონიექტურით. მგოსანს აქ ჰქონია საჭირო სიტყვა ს ი ხ ა რ უ ლ ი თ ა ი ა - უ ი ა, ხოლო მკვლევარს შემოუტანია უფრო ძველი სიტყვა ს ა ხ ა რ უ ლ ი თ ა (იხ. გვ. 439). არადა რუსთველისდროინდელი ახალი ქართულის ნორმას „სიხარულითა“ მხარს უჭერენ „საუკეთესო“ ხელნაწერები (ABCDEG/JEMORTVWXYZA’/R’ და სხვები).

სამწუხაროდ, ეს სავალალო შეცდომა გაუზიარებია 1988 წლის აკადემიურ გამოცემას (იხ. გვ. 205).

საგულისხმოა 837-ე სტროფის მონაცემები. აქ ვხვდებით რითმისწინა სიტყვების ასეთ შეხამებას:

მზიანისა ღამისად	ა - ა ი ა
უჟამოსა ჟამისად	ა - ა ი ა
ი ო ტ ი ს წამისად	ი - ა ი ა
ჩემად და მისად	ა - ა ი ა

„ჩავარდნილ კლავიშად“ რჩება მესამე სტრიქონი, მაგრამ საგულისხმოა, რომ ზოგ ხელნაწერში დაცულია ჩვენთვის საჭირო სიტყვათშეხამება - „ერთი იოტისა წამისად“, ესე იგი, ა - ა ი ა (AX), ხოლო ზოგშია „ერთ იოტისა წამისად“, მაშასადამე, ა - ა ი ა (BGMYT’); ზოგშიც ასეა „ერთ იოტასა წამისად“, ა - ა ი ა (CA’).

სამწუხაროდ, 1988 წლის აკად. გამოცემა აქაც ვერ დგას აკადემიურ დონეზე, რადგან „ჩავარდნილ“ სტრიქონს უჭერს მხარს.

ამგვარივე ვითარებას ვაწყდებით 892-ე სტროფში:

ხვენნითა არვებდა ა - ა ე ა

მოაქარვებდა ა - ა ე ა

დაიკარვებდა ი - ა ე ა

ივაგლახა, არ ვებდა ა - ა ე ა

ზოგ ხელნაწერში გვაქვს შემონახული ნამდვილად რუსთველისეული და ჩემი კანონ-

შანიძე-ბარამიძისა და ბოლო აკად. გამოცემებში, თორემ მრავალ საუკეთესო ხელნაწერში ყველაფერი მართებულადაა. აქ ვკითხულობთ აშკარად რუსთველისეულ ფორმას „არ ატკივნებს“: ა ა - ი ე.

კანონზომიერებას თითქოსდა ღალატობს 979-ე სტროფიც:

უსახოთა ქცევითა	ა - ე ი ა
ვთქვიმცა მე ვითა	ა - ე ი ა
დასწვავს მზე ვითა	ა - ე ი ა
ლერწამოხს რხევითა	ო - ე ი ა

მაგრამ ვარიანტებშია: „ტანი ლერწმისა ხე ვითა“. ამ შემთხვევაში კი ყველაფერი რიგზეა: ა - ე ი ა.

ასევე ცალკე სტატიამი ვისაუბრე 988-ე სტროფზე. აქაც აღვნიშნოთ:

არ დაჰრიდონ	ა ა - ი ო
-------------	-----------

ყმასა ფრიდონ ა ა - ი ო

გააფლიდონ ა ა - ი ო

ან უ ყ ი დ ო ნ ა უ - ი ო

ზოგიერთ ხელნაწერშია „ან გაყიდონ“, ეს კი გულისხმობს ხმოვანთა საჭირო კონფიგურაციას: ა ა - ი ო.

მე-1000 სტროფშიც მსგავსი სიტუაცია ფიქსირდება:

სანატრელისა ა ა - ე ი ა

ს ა ს უ რ ვ ე ლ ი ს ა ა უ - ე ი ა

ესე ხელისა ე ე - ე ი ა

დამმარხველისა ა ა - ე ი ა

ვარიანტებში მეორე ტაეპი ასე იკითხება: ს ა ყ ვ ა რ ე ლ ი ს ა. მაშინ ასონანსი აღდგება და გვექნება ა ა - ე ი ა.

მაშასადამე, სტროფი სამჯერად შერითმულთა კატეგორიაში შევა.

დაიჯარენით ი - ა ე ი

მო ვ ა გ ვ ა რ ე ნ ი თ ა - ა ე ი

ხელნაწერებშია (GHIKOVR') მოვიგვარე-
ნით, ხოლო ამ ხელნაწერებიდან მომდინარე ან
მათთან ახლო მდგარ ხელნაწერებში (EJTYA')
გვექონია „მოვიფარენით“. ეს კი გულისხმობს
ხმოვანთა საჭირო განლაგებას ი - ა ე ი.

სათანადო მასალას გვაძლევს 1249-ე
სტროფი:

გარეშემონი ყველანი ი - ე ა ი

ხორციელანი ი - ე ა ი

ცეცხლი დ ა მ ი ვ ს ე ნ ცხელანი ე - ე ა ი

ანინდელანი ი - ე ა ი

ხელნაწერებში (FKOZ) მესამე ტაეპი ასეა
წარმოდგენილი: დამივსე (სენ) ცეცხლი ცხელა-
ნი“, მაშასადამე, ი - ე ა ი.

1397-ე სტროფის „ჩავარდნილი კლავიშის“ შესახებ საგანგებო ეტიუდში ვისაუბრე. აქ მაინც აღვნიშნავ. გვაქვს

აბჯრისა ჩხერება ა - ე ე ა

ხამს დაჯერება ა - ე ე ა

ცუდილა ფერება ა - ე ე ა

თ ა ვ ი ს ტერება ი - ე ე ა

ასეთი სურათია 1988 წლის აკადემიურ გამოცემაში. ხელნაწერებში გვაქვს საჭირო ფორმა „თავისა ტერება“. მას ემხრობა უმრავლესი „კარგი“ ხელნაწერი. მაშ, გვექონია მეოთხე ა - ე ე ა - ც.

მაშასადამე, კვლავ ცდება 1988 წლის აკად. გამოცემა.

ზოგჯერ რუსთველური კანონზომიერება დარღვეულია ამა თუ იმ ხელნაწერში სიტყვათა

შემთხვევითი ადგილმონაცვლეობის გამო.
ავილოთ, მაგალითად, 1525-ე სტროფი:

ვჰპოვებ ვერა ე - ე ა

მას ეფერა ე - ე ა

დამებერა ე - ე ა

რასცა ო დ ე ნ ი გ ი ჯერა ი - ე ა

მეოთხე ტაეპი ასეა წარმოდგენილი შანი-
ძე-ბარამიძის, ასევე 1988 წლის აკად. გამოცე-
მებში.

როგორცა ჩანს, აქ მომხდარა „ოდენ“ და
„იგი“ სიტყვების გადაადგილება. ზოგ ხელნა-
წერში (DVWR' და სხვა) გვაქვს “იგი ოდენ“. ამ
შემთხვევაში ყველაფერი რიგზეა:

რასცა იგი ოდენ ჯერა ე - ე ა.

მაშასადამე, ოთხივე ტაეპისათვის გვექნე-
ბა: ე - ე ა.

არა მაქვს იმის პრეტენზია, რომ აღნიშნული მეტად მნიშვნელოვანი კანონზომიერების შუქზე „ვეფხისტყაოსანში“ რითმისწინა სიტყვების სექტორი სრულად შევისწავლე და ყველა დარღვევა გამოვავლინე, მაგრამ ის კი უნდა იყოს ნათელი, რომ კიდევ ერთი მყარი კანონზომიერება დადგინდა, რაც დიდად წაადგება პრაქტიკულ რუსთველოლოგიურ ტექსტოლოგიას.

შენებებული გულების საიდუმლო „ვეფხისტყაოსანში“

მსოფლიო ლიტერატურის ლირიკულ შედევრებს შორის „ობოლი“ მარგალიტივით ბრწყინავს „ნიგნი ნესტან-დარეჯანისა საყვარელთან მიწერილი“ ქაჯეთის ციხიდან. აქ ერთმანეთს ენაცვლება ნაზი, ფაქიზი, ადამიანური განცდები, ჰაეროვანი ლირიზმი და ღრმა ფილოსოფიუ-

რი მოსაზრებანი. ყველაფერი ეს კი შეზავებულია მაღალ ესთეტიკურ და მხატვრულ დონეზე.

თუმცა ბევრი რთული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური პასაჟი და ცალკეული ცნება გვხვდება პოემის ამ მონაკვეთში, ისინი ბუნდოვანებებსა და გაუგებრობებს მაინც არ ქმნიან. ამ მხრივ ერთადერთი გამონაკლისია მეორე სტროფის მესამე ბნკარი: *„მ ე გ უ ლ ი შ ე ნ ი ქ ა ლ ა ლ დ ა დ გ უ ლ ს ა ვ ე ჩ ე მ ს ა ვ ა ნ ე ბ ი“*. აი, იგი კონტექსტითურთ:

ჰე, ჩემო, ესე უსტარი არს ჩემგან მონადვანები,

ტანი კალმად მაქვს, კალამი — ნავდელსა ამონანები;

მე გული შენი ქალალდად გულსავე ჩემსა ვანები,

გულო, შავ-გულო, დაბმულხარ, ნუ აეხსნები, ან ები!

აზრის საერთო მეტაფორული ფონი აქ მისახვედრია: ეს ბარათი ნამდვილად ჩემი შედგე-

ნილია; ლერნამივით ტანი კალმად მოვიმარჯვე, ეს კალამი კი მეღნის ნაცვლად ნაღველში ამოვანე; შენი და ჩემი გული ქაღალდით გამოვიყენე და ზედ ჩვენი მწუხარე გრძნობები დავწერე; ტკივილითა და უბედურებით გაშავებული გული შენს სიყვარულზეა დაბმული და ნუმც ახსნილა ნურასოდეს, დაე ებას!

მაგრამ გაუგებარია მესამე ტაეპის კონკრეტული, არამეტაფორული პლანი — შენი გული ჩემს გულს ქაღალდად (ქაღალდით) ვანებეო.

რანაირად წარმოვიდგინოთ გულის გულზე ქაღალდად, გინდა ქაღალდით, დანებება? აქვს კი ამ გამოთქმას რაიმე აზრი?

რა თქმა უნდა, ამ ამოცანას ვერასოდეს გადავწვევტო, თუ არ გავითვალისწინებთ ზოგიერთი ხელობის თავისებურებას, რაც რუსთველის დროინდელი მსმენელისათვის სავსებით გასაგები იყო, ხოლო თანამედროვე მკითხველისათვის ფრიად გაუგებარი და დაფარულია. კერძოდ, ჩვენს შემთხვევაში საქმე ეხება ქ ა ლ ა

ლ დ ი ს გამოყვანის, დამზადების წესს. თუ ამ ხერხს გავარკვევთ, ფრაზის შინაარსი უფრო საინტერესო და მნიშვნელოვანი გამოვა, ნათელი გახდება.

ქალაქის კუსტარული წარმოება სადღეისოდ ბევრ საიდუმლოსა და დაფარულს შეიცავს (გ.ვ. გრიგორიევი, ქალაქის კუსტარული წარმოება უზბეკეთში, გვ. 18). აღნიშნულის შესახებ ბევრ საინტერესოს მოგვითხრობს XII საუკუნის მწერალი ჰუბაიმ თიფლისელი თავის „ხელობათა აღწერილობაში“, ოღონდ ჩვენი საკითხისათვის უმჯობეს პასუხს გვაძლევს რ.გ. მუკმინოვა (იხ. მისი „ნარკვევები ხელობათა ისტორიიდან XVI საუკუნის სამარყანდსა და ბუხარაში“, ტაშკენტი, 1978). როცა მკვლევარი გადადის ქალაქის კუსტარული დამზადების წესთა მიმოხილვაზე, მიუთითებს:

„საქალაქე მასა (ფაფა) ისხმებოდა ორ პრიალა საყალიბე დაფაზე და საგანგებო გორგოლაჭით („კატოკი“) ინურებოდა. ორივე ყა-

ლიბზე დასხმული და სათანადოდ დანურული მასა გარკვეული შეშრობის შემდეგ იფარებოდა სახამებლის („კრახმალის“) ნებოთი (კეთდებოდა ბრინჯის ნახარშისაგან). ამ ნებოთი ერთმანეთზე ანებებდნენ ყალიბებს ისე, რომ ფიცრები გარეთ მოქცეულიყო. აი, როგორ მზადდებოდა ქალაღდი“ (გვ. 101).

მაშასადამე, აქ საგულისხმო ისაა, რომ ერთი ფურცლის (კეფი) მისაღებად საჭირო ყოფილა ორი დაფის (ყალიბის) ქონა. 1 ერთეულის, 1 მთლიანობის მისაღებად საჭირო ყოფილა 2 ცალკეული ნახევრის ერთმანეთზე შენებება და 1 მთლიანობის ამგვარად მიღება.

ამის შემდეგ გასაგები ხდება საძიებელი ტაეპის შინაარსი, მისი რეალური ქვეტექსტი:

მე გული შენი ქალაღდად გულსავე ჩემსა ვანები.

პროზაულ ენაზე ეს ნიშნავს: მე შენი გული ჩემს გულს ქალაღდივით შევანებე. ესე იგი, როგორც ერთი ერთიანი ქალაღდის ფურცლის მი-

საღებად საჭიროა მისი ორი, ცალ-ცალკე არსებული, დაშორიშორებული ნაწილის შეერთება, ისე მეც, ჩემი წარმოდგენით, შენი და ჩემი გულები ერთიმეორისათვის დამინებებია, შემეერთებია, არ გამიცალკევებია; ერთი სიტყვით, არასოდეს მიღალატია, ფიქრადაც არასოდეს გამივლია შენი და ჩემი გულების გაყრაო.

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ნესტანს ერთი გულის ორ ცალკე არსებულ ნაწილებად წარმოუდგენია მისი და ტარიელის გულები, რომელთაც ცალ-ცალკე, შეუერთებლად არსებობა ისევე არ შეუძლიათ, როგორც ცალ-ცალკე არ არსებობს ერთი ქალაქის ორი ზედაპირი, წინა და უკანა მხარე („რექტო“ და „ვერსო“).

ამ ვითარებას აქვს უფრო ღრმა ძველი ქრისტიანული გააზრებაც.

ბიბლიური წარმოდგენით (რაც ქრისტიანობამ გაიზიარა და რაც ესოდენ მაღალოსტატურად გამოიყენა ვ. ბარნოვმა „ტკბილ დუღუკში“), ქალი და კაცი ოდესღაც ერთ არსებას შე-

ადგენდნენ. ღმერთმა ისინი განაცალკევა, ერთი მთლიანი ორ ნახევრად აქცია, მაგრამ ერთმანეთისადმი მძაფრი სულიერი ლტოლვა ცხოვრების იდეალად დაუსახა და ეს ლტოლვა ბოლოს მათი შეერთებით უნდა დამთავრდეს თუ სააქაოში არა, საიქიოში მაინც. ვფიქრობ, ეს იდეა ირეკლება კიდევ, როდესაც ავთანდილი ასე ანუგეშებს ნესტანდაკარგულ ტარიელს:

**ღმერთსამცა ესე რად ექმნა, ეგეთნი დაე-
ბადენით,**

**ალარ შეგყარნა, გაგყარნა, ხელი გქმნა
ცრემლთა დადენით!**

**სდევს ფათერაკი მიჯნურსა, განჭვრიტეთ,
გაიცადენით,**

**თქვენ ერთმანერთი არ მოგხვდეს, მე სულ-
ნი ამომხადენით!**

ამის საფუძვლად ავთანდილს ის მიაჩნია, რომ ზენაარი თავდაპირველად თქვენს სულიერ ერთობას არ ჩაიფიქრებდა, თუ საბოლოოდ გა-

საყრელად უნდოდითო. ეს იდეა გამოხატულია სპასპეტიის სხვა სიტყვებში:

თუმც უნდოდით გასაყრელად, პირველ ერთად არ შეგყრიდა.

მაშასადამე, ოპტიმისტი ავთანდილის იდეით, ისინი საბოლოოდ მაინც შეერთდებიან და შეერთდებიან აქვე, სააქაოში.

პესიმისტი ტარიელი და ასევე პესიმისტურად განწყობილი ქაჯეთის ტუსადი ფიქრობენ, რომ, მართალია, სააქაოში ისინი ველარ შეერთდებიან, ოღონდ საიქიოში ხომ ამას ხელს ველარაფერი შეუშლის, ვინაიდან ღვთის მიერ ერთ არსებად ჩაფიქრებული და შემდეგ განყოფილი ორი ნახევარი ერთ ორგანულ მთელად უნდა შეერთდეს სულეთში მაინც. ამ იდეას მკაფიოდ ავლენს ქაჯეთის ციხეში მყოფი ნესტანის სიტყვები, ტარიელისადმი მინაწერი: — მე მოვკვდები, დავეხსნები საამქვეყნო ოთხ ელემენტს. ჩემთვის ილოცე, რათა ამის შემდეგ ღმერთმა მომცეს ფრთები და სასუფეველში

აფრინდეს ჩემი სული, იქ, სადაც შენც უსათუ-
ოდ მოგიწევს ასვლა, რადგან

**მზე უშენოდ ვერ იქმნების, რათგან შენ
ხარ მისი წილი,**

**განაღამცა მას ეახელ მისი ეტლი, არ თუ
წბილი!**

**მუნა გნახო, მანდვე გსახო, განმინათლო
გული ჩრდილი,**

**თუ სიცოცხლე მნარე მქონდა, სიკვდილიმ-
ცა მქონდა ტკბილი!**

მაშასადამე, მართალია, სააქაოში ხორციე-
ლი შეერთება ვერ ვიგემეთ და ნაცვლად სიმნა-
რე გვხვდა, ამ ტანჯვის საზღაურად ჩვენი სუ-
ლების სამოთხეში შეხვედრა-შეერთება-დაქორ-
წინება იქნება სანეტარო და იქ მაინც გავიხა-
რებთო.

ამ შეერთებას, საკუთრივ პირდაპირი გაგე-
ბის გარდა, აქვს საინტერესო მეტაფორული
ქვეტექსტი. ტარიელი *ლომი* ა, ნესტანი — *მზე*
ე. მზის ბუნობის ადგილი და სახლია ლომის

თანავარსკვლავედი. ლომის ზოდიაქო შერაცხულია მზის სახლად. მათი შეხვედრა და დაქორწინება სწორედ აქ ხდება. მაშასადამე, გადაკვრითაც, ქვეტექსტითაც მინიშნებულია იმაზე, რომ საბოლოოდ მზე, რაც არ უნდა იაროს და იხეციალოს, მაინც შევა ლომის ზოდიაქოში, ღვთისაგან დანიშნულ და იმთავითვე განმწესებულ სამყოფელში.

ასე მოხდება მზის (ნესტანი) და ლომის (ტარიელი) დაქორწინება ცათა სასუფეველში, რადგან მზის წილი (წილხვედრი) არის ლომის ზოდიაქო. ესე იგი, ნესტანის წილხვედრია (იმთავითვე) ტარიელი.

აი, რაოდენ საინტერესო სამყარო მდგარა ერთი შეხედვით ბუნდოვანი რუსთველური ტაეპის უკან, აი, რაოდენ მნიშვნელოვანი ყოფილა ერთ-ერთი კუსტარული ხელობის არსის ცოდნა მკვლევარისათვის.

ობოლი მარგალიტის საიდუმლო „ვეფხისტყაოსანში“

ქართული ეროვნული პოემა „ვეფხისტყაოსანი“ გვაოცებს თვალთა პატიოსანთა სიუხვით. აქ თითქმის ყოველ ნაბიჯზე ვხვდებით სცენებს, სადაც ძღვნად აძლევენ და იღებენ „თვალთა თლილთა“, „პირწმინდად განათალთა“. ლალი და ბალახში, გიშერი და მარგალიტი, ანთრაქსი და ქარვა, ოქრო და ვერცხლი, რვალი და აღმასი ხელიდან ხელში, ჯიბიდან ჯიბეში, სახელმწიფოდან სახელმწიფოში გადადის, ნკრიალებს და ელვარებს, თვალსა გვჭრის და სმენას გვიამებს. ამის შემყურე კონსტანტინე ჭიჭინაძე ტყუილად როდი შენიშნავდა, როცა ეს სტრიქონები მოჰყავდა:

სამი ათასსა აჰკიდეს მარგალიტი და თვალეზი,

თვალი ყველაი დათლილი იაგუნდი და ლალეზი —

სიტყვა „ყველაი“ აქ ისეთ შთაბეჭდილებას ქმნის, თითქოსდა პოეტი ამ თვალ-მარგალიტში ნება-ნება ხელს ურევდესო.

ყურადღებას იქცევს მარგალიტის განსაკუთრებული ფუნქცია პოემაში. იგი არის მეტაფორა სინმინდის, ცრემლის, უმანკო პიროვნების, ძღვნის, სიტყვის, კბილისა; არის შეუღლების სიმბოლო და პირობაც...

ამ მხრივ ღვთაებრივ მკვლევარ ვიკტორ ნოზაძეს ყველაფერი გამონვლილვით აქვს გარკვეული და აღარაფერს ვიტყვი (იხ. „ფერთამეტყველება“, გვ. 122-128).

ჩემი მსჯელობა შეეხება ობოლ მარგალიტს, კერძოდ, მისი სიდიდე-მოცულობის საკითხს.

„ობოლი მარგალიტი“ პოემაში ბევრგანაა ნახსენები და გულისხმობს უსწორო, უტოლო, უდედმამო, უძმო და უდო ეგზემპლარს. „ობოლი“ იმიტომაცაა, რომ მსგავსი არ მოეძვეება. ეჭვი არაა, აქ სილამაზეზე არაა საუბარი, ვინაიდან სილამაზით კონკრეტული ფერის მარგა-

ლიტი (იგი ფერის მიხედვითაც ნაირგვარია) თანაბრად ლამაზია, თუ უნაკლოა, ესე იგი, რაიმე ხარვეზი არა აქვს. ამგვარს პოეტი უწოდებს „მრთელს“.

მაშასადამე, შეიძლება, ვილაპარაკოთ მხოლოდ სიდიდის მიხედვით *ობოლ მარგალიტზე*.

პროლოგშივე ვკითხულობთ ერთობ საინტერესო ფრაზას:

ესე ამბავი სპარსული, ქართულად ნათარგმანები.

*ვით მარგალიტი ობოლი,
ხელისხელს აგოგმანები.*

თუკი მივიჩნევთ, რომ „მარგალიტი ობოლი“ გულისხმობს არა ფერისა და ხარისხის მიხედვით, არამედ სიდიდით გამორჩეულ თვალს, მაშინ „ვეფხისტყაოსნის“ „ობოლ მარგალიტად“ გამოცხადება ოდნავ სხვაგვარ განათებას მიიღებს — პოემა არის დიდი, ვრცელი ამბავი, „გრძელად“ ნათქვამი, მოცულობით უჩვეულო

და, ამდენად, იგი შეესაბამება „ობოლ“, უტოლო, ქართულ სინამდვილეში არარსებულ ვრცელ ქმნილებას. ესე იგი, ძირითადი აქცენტი გადავა სიდიდეზე, მოცულობაზე.

მსგავსი თვალსაზრისი რომ საფუძველს მოკლებული არაა, ამაში ქვემოთ დავრწმუნდებით.

პოემაში ხშირადაა ნახსენები ჩვეულებრივი მარგალიტი, ნახსენებია მსხვილი მარგალიტიც, ფერადიც (ვარდისფერი), მაგრამ განსაკუთრებით საინტერესოა **მტრედის კვერცხისოდენა** და კიდევ უფრო საოცარი — **ბატის კვერცხისოდენა** მარგალიტის დასახელება. მტრედის კვერცხისოდენა მარგალიტის თაობაზე თვალთა პატიოსანთა დიდი მცოდნე ვ. ნოზაძე წერს:

„სიდიდის მხრივ: მარგალიტის ოდენობა ქანაობს ყაყაჩოს თესლსა და მუხუდოს შუა; იშვიათია მარგალიტი, რომელი ბალს ან ტრედის კვერცხს უდრიდეს, მაგრამ ასეთი მაინც არსებობს“ („ფერთამეტყველება“, 123).

მართლაც, სხვა მკვლევარებიც (ტეიფაში, ფერსმანი...) გვიმონებენ, რომ ბლის ან მტრედის კვერცხისოდენა მარგალიტები თითო-ოროლა არსებულა კაცობრიობის ისტორიაში, ოღონდ არც ერთ მკვლევარს არ უნახავს ბატის კვერცხისოდენა მარგალიტი, ამოღებული ზღვიდან. არადა, რუსთველი ერთგან წერს — ფრიდონმა ტარიელს აჩუქაო 9 ბატის კვერცხისოდენა მარგალიტი:

**ცხრა მარგალიტი, სიდიდით მართ ვითა
კვერცხი ბატისა.**

ამგვარი მარგალიტი მკვლევრებს, ჩვეულებრივ, ჰიპერბოლად წარმოუდგენიათ. თვით ვ. ნოზაძე ბრძანებს, რუსთველმა ახსენაო „სიდიდის მხრივ: 1) მარგალიტი ჩვეულებრივი; 2) მარგალიტი ტრედის კვერცხის ოდენა (რომელიც არსებობს); 3) მარგალიტი ბატის კვერცხის ზომისა (რომელიც ბუნებაში არ არსებობს); 4) მარგალიტი ბურთის ოდენა (რომე-

ლიც არ არსებობს)“. იხ. „ფერთამეტყველება“, 135.

დიახ, ყველაფერი ეს ასეც გახლავთ მიღებული სამეცნიერო ლიტერატურაში, ოღონდ, თურმე, არსებობს საგანგებო ნაშრომი, რომელიც ჩვენს წარმოდგენებს თავდაყირა აყენებს. აღმოჩნდა, რომ აქ არავითარ ჰიპერბოლა-გაზვიადებასთან არა გვექონია საქმე — მართლა არსებულა ბატის კვერცხისოდენა მარგალიტი!

XII საუკუნის თბილისელი არაბი მწერალი ჰუბაიში, რომელიც წერდა საგანგებო ტრაქტატებს თიფლისელი ნესბით, იკვლევდა და აღწერდა სხვადასხვა ხელობას და ამ ხელობათა საიდუმლოებებს, ამა თუ იმ ნივთის, საგნის დამზადების წესსა და რიგს. XI-XIII საუკუნეებში, კუსტარული წარმოების დროს, იმდროინდელი მწერლის ესა თუ ის ნათქვამი გასაგები იქნებოდა ყოველი მაშინდელი მკითხველისათვის, რამდენადაც ამა თუ იმ ხელობის წესი და რიგი მისთვის ცნობილი იყო; მაგრამ შემდეგ ეს

ხელობანი გარდაიქმნენ, გარდაქარდნენ, მოუბრუნებლად მიეფარნენ ისტორიის მოსახვევს და დღევანდელი მკითხველისათვის მაშინდელი მწერლის ესა თუ ის ფრაზა, რომლის გაგებაც იმდროინდელი სანარმოო ტექნიკის ცოდნას მოითხოვს, ყრუ და ბრმა გამხდარა.

სწორედ ამგვარი ვითარება გვაქვს ბატის კვერცხისოდენა მარგალიტის შემთხვევაშიც.

ჰუბაიმ თიფლისელის ნაწერებიდან ერთ-ერთი საინტერესო ნაშრომია „ხორასნული სტილით“ დაწერილი ტრაქტატი „ხელობათა აღწერილობა“ (იგი გამოსცა „ნაუკამ“. იხ. ჰუბაიმ თიფლისი. ოპისანიე რემესელ. მოსკოვი, 1976. ქართულად პირველი ცნობა ამის შესახებ მოგვცა გ. ჯაფარიძემ. იხ. „ნიგნის სამყარო“, 1977, 26 იანვარი).

რისალის (ტრაქტატის) ჩვენთვის საინტერესო მონაკვეთს ასე ეწოდება — „*მ ა რ გ ა ლ ი ტის და მ ზ ა დ ე ბ ა*“.

აქ ვეცნობით სხვადასხვა (ჩვენთვის სასურველი ნებისმიერი) ზომის მარგალიტის დამზადების ხერხებსა და ილეთებს, საიდანაც ირკვევა, რომ X-XIII საუკუნეების თბილისსა და მის რეგიონში ცნობილი ყოფილა რაგინდარა სიდიდის მარგალიტის დამზადების ტექნოლოგია. აი, როგორ მზადდებოდა ნვრილ-ნვრილი მარგალიტებისაგან მსხვილი (ობოლი) მარგალიტი:

„დაე, აიღონ ორი დირჰემი ნვრილი მარგალიტი და იგი დაფხვნან როგორც საოლავი; შემდეგ აიღონ ორი დანიკი „შიზრაკი“ და აურიონ იმავე რაოდენობის თეთრ ნიშადურში, ხოლო შემდეგ ამ ნაზავს დაუმატონ ციტრონის მჟავე ნვენი იმგვარად, რათა მან დაფაროს ეს ნაერთი. ყველაფერი ეს კი ჩაასხან შუშის ჭურჭელში. ამის შემდეგ შუშა ცეცხლზე შემოდგან. როდესაც ცეცხლი „სკლიანკის“ ძირს გაახურებს, ნაზავი ცომის გუნდას დაემსგავსება. დაე, ამ ცომისაგან კარგად დაბანილი *ხ ე ლ* *ის გ უ ლ ე ბ ი თ* და ა გ ო გ მ ა ნ ო ნ მრგვალი

მარგალიტები იმ *ზომისა, რა ზომისაც
სწადიათ*. შემდეგ გაუკეთონ ნახვრეტი ღო-
რის ჯაგრით და ნედლი მარგალიტი მოათავსონ
ცოცხალის (ნედლი თევზი) ნაღვლის ბუშტში,
ბუშტი კი ჩააბრუნონ თევზის მუცელში, რომე-
ლიც უნდა ამოიკეროს. ამის შემდეგ, დაე, თევ-
ზი ღუმელში ჩვეულებრივ შენვან, შემწვარი გა-
მოიღონ, გააგრილონ და მისი მუცლიდან ამოი-
ღონ მარგალიტი. შემდეგ გარეცხონ იგი მწარე
მარილნარევი სადაფის ხსნარით. თუ მარგალი-
ტი გასუფთავდება, ამოიღონ ხსნარიდან. თუ
არა, მანამდე რეცხონ, ვიდრე არ გახდება სუფ-
თა წყლისა (ჯავარისა)“ (გვ. 78-79).

ამის შემდეგ, ვფიქრობ, გასაგები ხდება ნამ-
დვილი შინაარსი ფრაზისა —

*ვით მარგალიტი ობოლი,
ხელისხელსა გოგმანთი.*

ობოლი, უტოლსწორო, სიდიდით გამორჩეუ-
ლი მარგალიტი ხელისხელ გოგმანით კეთდება:
სამარგალიტე ცომის ხელისგულით დაგოგმა-

ნების, დაგორგოლავეების შემდეგ ვიღებთ ხოლმე ობოლ, უსწორო, უდიდეს მარგალიტს, რომლის ზომა და მოცულობაც ჩვენს ნადილზეა დამოკიდებული.

როგორ მარგალიტად შევრაცხოთ ამგვარი თვალი პატიოსანი?

იგი უნდა მივიჩნიოთ ბუნებრივ მარგალიტად, რადგან დამზადებულია ბუნებრივი, ჩვეულებრივი წვრილი მარგალიტებისაგან. მას იგივე წყალი (ლაპლაპი, ბზინვარება) აქვს, რაიც ზღვიდან ამოღებულს, ოღონდ მისგან გამოირჩევა მხოლოდ სიდიდით, სიობლით. ყურადღება უნდა მიექცეს ჰუბაიშ თიფლისის ერთ საგანგებო მითითებასაც — მარგალიტის დაგოგმანებისას ხელები კარგად უნდა იყოს დაბანილიო. ეს იმიტომ გახლდათ საჭირო, რათა თვალი პატიოსანი გამოსულიყო, რუსთველის ენითა რომ ვთქვათ, „მრთელი“ — ესე იგი, უნაკლო, გარეშე მინარევეებისაგან დაზღვეული.

სახელი „ფატმანი“

გამოთქმულია მოსაზრება, რომ რუსთველის ბევრი პერსონაჟის სახელი ე.წ. „მოლაპარაკე“ სახელია. ზოგიერთი მათგანი იოლად „იშიფრება“. მაგალითად, ტარიერი იგივე შაჰრიერი არისო. „შაჰრიარი - შაჰრიერი“ იგივე პროვინციის მეფეა, შაჰინშაჰის ერთ-ერთი მონა და ბანდაყული; ასევე, ზედაპირზე დევს შინაარსი სიტყვისა ნესტან-დარეჯანი. ეგ იგივეა, რაც სპარსული **ნესტანდარე ჯაჰან** (არ არსებობს დედამინაზე, ანუ ასე ლამაზი არავინაა დედამინის ზურგზე). სტრუქტურულად ამ უკანასკნელსა ჰგავს **ამირანდარე-ჯაჰან** (უძლიერესი ქვეყანასა ზედა).

იყო ცდა, რაიმე შინაარსი გამოეყვანათ შემდეგი სახელებიდან: ნურადინ ფრიდონი, მულღაზანზარი, თინათინი და სხვ.

სხვათა შორის, ცნობილია, რომ ამა თუ იმ სახელს ამა თუ იმ ქვეყანაში უსათუოდ აქვს რაიმე მნიშვნელობა და აქ მოულოდნელი არაფე-

რია, ოღონდ ამჟამად ჩვენ გვინტერესებს, ავტორმა რა მიზნით და რა მხატვრული ამოცანის გადასაწყვეტად გამოიყენა ესა თუ ის სახელი და სახელწოდება, ამ გზით კი როგორ გააღრმავა მათი შინაარსი.

რა თქმა უნდა, შუშანიკი ეფუძნება ლამაზ ყვავილს **შროშანი**. შროშანი იგივე სოსანი, სოსანა გახლავთ და ქალის ყვავილივით სინაზესა და სილამაზეზე აკეთებს აქცენტს. იგივე ითქმის სახელზე ვარდუა ანდა ვარდიკო. „იკ“ პატარაობა - ალერსობითობის გამომხატველი ფორმანტია ორივე შემთხვევაში; ასევე, ერთობ იოლად გასაგებია მთვარისა, მზისახარი, ვარდისახარი და ა.შ.

ფირდოუსის „შაჰ-ნამეს“ გაცნობამ საშუალება მომცა გამერკვია, თუ რასა ნიშნავს ფატმანი და სახელდობრ ამ პერსონაჟს რადა ჰქვია ეგ სახელი; შემთხვევითია ეგ მოვლენა თუ საგანგებოდ გააზრებული?

აღმოჩნდა, რომ პერსონაჟის სახელი ფატმანი ღრმად სიმბოლურ მნიშვნელობას ატარებს.

ჯერ ის გავიხსენოთ, თუ რა ფუნქციას ასრულებს ეგ ბანოვანი ქმნილებაში. ის ასრულებს შემაკავშირებლის, დამაკავშირებლის, შემაერთებლის, მეკავშირის როლს. იგი ერთმანეთთან აკავშირებს ქაჯეთის ტყვე ნესტანსა და მის გამომხსნელ „მათ სამთა გმირთა მნათობთა“.

ხოლო თავის „შაჰ-ნამეში“ ფირდოუსი გვიხსნის: საშუალო სპარსული სიტყვა ფატმანი ნიშნავსო კავშირს, დაკავშირებას (იხ. „შაჰ-ნამე“, ბანუ ლახუთის თარგმანი რუსულად, 6, გვ. 616).

სხვათა შორის, აღვნიშნავ: მაჰმადის ქალიშვილს ერქვა ფატიმე (გამომამჟღავნებელი).

მაშასადამე, რუსთველმა თავის ერთ-ერთ ფრიად საინტერესო პერსონაჟს უდიდესი საიდუმლოს გამომჟღავნება დაავალა და სახელიც შესაფერისი შეურჩია. მაშ, აქ პერსონაჟს მიზანმიმართულად დაერქვა სახელი „გამამჟღავნებელი“, რაკილა პოემის უმთავრეს საიდუმლოს ამჟღავნებს და გმირებს შუამდგომლობასა და მეკავშირეობას უწევს.

III. აბდულმესიადა

ამ თემაზე უკვე გამოსულია „დიდი როქი ქართულ ლიტერატურაში“ (2010). აქ წარმოდგენილი მასალა იმ წიგნის მეორე ნაწილია.

ავტორი

მინორატისა და მაიორატის პრობლემა

ე.წ. „აბდულმესიანი“

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორმა ბორის დარჩიამ მონოგრაფია „იაკობ შემოქმედელში“ დაასაბუთა, რომ ე.წ. „აბდულმესიანი“ არ ეკუთვნის იოანე შავთელს და არც მე-12 საუკუნის ძეგლია; რომ მისი ავტორია იაკობ შემოქმედელი, მიტროპოლიტი, ხოლო სახოტბო პოემა, რომელში პერსონაჟი აბდულმესია ნახსენებიც არაა, გახლავთ „არჩილ მეფის ქება“. იმავე პრობლემას ეხება ჩემი წიგნი „დიდი როქი ქართულ ლიტერატურაში“. აქ სრულიად სხვა არგუმენტების მოხმობით დადასტურდა, რომ იაკობ მიტროპოლიტის ტექსტი ეძღვნება არჩილ ბაგრატიონს და იგი ვერ შეიქმნებოდა მე-17 საუკუნის პირველ ნახევარზე ადრე.

ჩემს წიგნში მოყვანილ არგუმენტებს უნდა მიემატოს კიდევ ერთი. იგი კულტუროლოგიური საკითხია და ეხება სამეფო მემკვიდრეობას.

საქმე ისაა, რომ, თუ პოემა ეძღვნება ან დავით აღმაშენებელს, ან თამარ მეფეს, ან კიდევ დავით სოსლანსა და ლაშა-გიორგის, როგორც ეს ჩვენს მეცნიერებას „აქამომდე“ ეგონა, მაშინ სრულიად გაუგებარია, რად დასჭირდა ტექსტის ავტორს, წამოეჭრა მინორატისა და მაიორატის საკითხი. ამის გამო გაკვირვება კიდევაც არის გამოხატული სამეცნიერო ლიტერატურაში. ივანე ლოლაშვილი ამ პოემა-ხოტბის შესხმის ობიექტად დავით მეფეს მიიჩნევდა. ამიტომ პრობლემა ვერ გადაენწყვიტა. იგი გაოცებული დარჩენილა იმით, თუ რად დასჭირდა ხოტბის ავტორს ესავის ამბის ხსენება. პროფესორი წერს: „ესავის გულისწყრომა და რისხვა იაკობის მიმართ, ბიბლიური გადმოცემით, გამოიწვია იმან, რომ იაკობმა მამისგან, ისაკისაგან, ზაკვით მიიღო კურთხევა. ამაზე ესავი აღშფოთდა, გაბოროტებულმა „თქვა გონებასა თვისასა: ... მე მოვკლა იაკობ-ძმაი ჩემი“, მაგრამ, დედის რჩევით, იაკობი ბიძამისის სამშობ-

ლოში გაიქცა. ამით მან ესავის რისხვას თავი დააღწია (შესაქმე, თავი 27).

პოეტი რატომ იხსენიებს ამას დავითთან დაკავშირებით, გაურკვეველია“ (ი.ლოლაშვილი, მეხოტბენი 2, თბ., 1964, გვ. 189).

არადა, ეს საკითხი ე.წ. „აბდულმესიანში“ მკაფიოდ არის დაყენებული. აქვე შევნიშნავ: იგივე პრობლემა კიდევ უფრო აშკარად და მწვავედ წამოჭრილია სწორედ იაკობ შემოქმედელის „ნამდვილ“, მეორე და უდავო ნაშრომში, რომელსაც ეწოდება „უსჯულოს მოამადისა და ქრისტიანეთ გაბაასება“.

მაშასადამე, ქართულ მწერლობაში ერთადერთი ავტორი, რომელიც აღნიშნულ პრობლემას აქტიურად განიხილავს, გახლავთ იაკობ მიტროპოლიტი.

მინორატი ეწოდება წეს-ჩვეულებას, ანუ ადათს, როდესაც მემკვიდრედ აღიარებულია უმცროსი შვილი, ხოლო მაიორატი ჰქვია წეს-ჩვეულებას, როდესაც სამემკვიდრეო უფლებე-

ბი მამიდან გადადის უფროს შვილზე. აღნიშნული საკითხი არ უნდა დამდგარიყო და ვერ დადგებოდა (არც დამდგარა) დავით აღმაშენებლის სამემკვიდრეო უფლებებთან დაკავშირებით; ასევე გარკვეულ გარემოებათა გამო ვერ დადგებოდა ვერც თამარის შემთხვევაში; ასევე ვერ დადგებოდა დავით სოსლანის გამო, რადგან იგი ზედსიძედ, თანამეფედ, მოინვიეს და სამემკვიდრეო უფლება მასთან დაკავშირებით არაფერ შუაშია. ასევე უკონკურსო გახლდათ ლაშა-გიორგი, ვითარცა თამარ ბაგრატიონის ერთადერთი ვაჟი.

ამრიგად, თუ ე.წ. „აბდულმესიანი“ რომელიმე ამათგანის ხოტბაა, მაშინ გაუგებარია, რად დასჭირდა ტექსტის ავტორს ზემოხსენებული საკითხის წამოჭრა და დაყენება? ხოლო, თუ პოემის ადრესატი არჩილ ბაგრატიონია, მაშინ გასაგებია, თუ რად დადგა მისდამი მიძღვნილ ქმნილებაში ეგ პრობლემა. საქმე ისაა, რომ შაჰნავაზს, ვახტანგ მეხუთეს, ჰყავდა 6 ვაჟი და 2

ქალი: არჩილი, გიორგი, ალექსანდრე, ლევანი, ლუარსაბი, სოლომონი, ანუკა, თამარი (იხ. მ.ქავთარია, ბაგრატიონთა ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის გენეალოგია და ქრონოლოგია – XVII-XVIII, წიგნში „მრავალთავი“, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, V, 1975, გვ. 199). მათგან ბევრი იყო სამეფო ღირსებით არჩილის ფარდი ან, შეიძლება ითქვას, უკეთესიც კი. მაგალითად, შაჰნავაზის „პირმშო“ შვილის არჩილის მომდევნო ძმა გიორგი XI. ამიტომაც სავსებით ბუნებრივია, რომ იმ დროს, როცა იაკობ შემოქმედელი „არჩილ მეფის შესხმას“ წერდა და ქართველ მეფეთა კარზე მტკიცედ არ იყო გარკვეული, რომელ წესს მიჰყოლოდნენ, მინორატსა თუ მაიორატს, არჩილის მეხოტბე მგოსანს ეს საკითხი წამოეჭრა და მხარი დაეჭირა არჩილისათვის სასარგებლო ადათის, მაიორატისათვის. ცნობილია, რომ არჩილის იმერეთის ტახტიდან ჩამოგდების შემდეგ (1663) იმერეთში ფეხის მოკიდებას ლამობდა და საამისოდ კიდე-

ვაც ირჯებოდა არჩილის ერთ-ერთი მომდევნო ძმა ლუარსაბი.

თავის დროზე, ხოტბის წერისას, იაკობ შემოქმედელს რომ ადათის საკითხი წამოეწია, სწორედ უპრიანი გახლდათ. დიახ, ეს საკითხი მან წამოწია და თავისი შესხმის ობიექტის სასარგებლოდაც გადანყვიტა.

ამრიგად, მარტო ეგ არგუმენტიც საკმარისია, რათა ე.წ. „აბდულმესიანი“ მიტროპოლიტის ქმნილებად ვაღიაროთ და იგი XII საუკუნეს მოვწყვიტოთ.

ახლა ვნახოთ, როგორ არის ეს საკითხი წამოჭრილი და გადანყვეტილი იაკობ შემოქმედელის ერთ უდავო და მეორე „სადავო“ ნაშრომში.

„გაბაასებაში“ იაკობი აყენებს საკითხს, თუ ვის აქვს მეტი პატივი ბიბლიაში: ესავსა თუ იაკობს?

ცნობილია, რომ ბიბლიურ ისააკს ჰყავდა ორი ძე: უფროსი, ანუ პირმშო, ესავი, ვისაც, მაშინდელი წესით, ეკუთვნოდა სამემკვიდრეო

უფლებები და იაკობი (უმცროსი). დედის, რებეკას, ეშმაკური ჩაგონებით, უმცროსმა ძმამ მოახერხა და ბრმა მამის წინაშე ესავად გადაცმული წარდგა. ასე გამოსტყუა მშობელს კურთხევა (დაბადება 27, 1-25; 29-34).

ამრიგად, მოხდა ავი საქმე, უკუღმართი რამ. უფროსის მაგიერ „პირმშობა“ (სამემკვიდრეო უფლება) დაინარჩუნა უმრწემესმა ძმამ. არჩილ მეფის მომხრე და მეხოტბე მიტროპოლიტი ამ უზნეობას საგანგებოდ კიცხავს, როცა „გაბაასებაში“ ბრძანებს:

დაუბრყვილდეს ისაკს თვალნი, ველად გახვნის ესავი სა;

რებეკასგან ნასწავლები იაკობს რწამს ეს ავისა:

პირმშოდ იქმნა უმცირესი, თიკან ოსპით ესა ვისა? (63)

რა გამოდის?

იაკობ მიტროპოლიტი კიცხავს უზნეობას, პირმშობის პატივის მიტაცების ფაქტს. ამ

მხრივ საგულისხმოა მეორე ტაეპი. აქ ავტორი პირდაპირ აცხადებს: რებეკასგან ნასწავლები ავი საქმე (ეს ავისა) იაკობს სწამს, მოსწონსო.

მაშ, რებეკა შვილს, თურმე, ავ საქმეს აკეთებინებს, ავ გზაზე აყენებს. ამ სიავეს შედეგად ის მოჰყვია, რომ „პირმშოდ იქმნა უმცირესი“. ეს კი, შემოქმედის აზრით, უკუღმართობაა, დასაგმობია.

საინტერესოა მესამე ტაეპიც: „პირმშოდ იქმნა უმცირესი, თიკან ოსპით ესა ვისა?“

ტაეპს აქვს ღრმა საადათო საფუძველი.

დაბადებაში მითითებულია, რომ გათამაშდა იაკობის „მეორედ დაბადების“ იმიტაცია, რათა იგი „კანონიერად“ გამოცხადებულიყო, როგორც უფროსი ძმა, და ასე მიეღო პირმშოობის პატივი. ჯეიმს ფრეზერი მიუთითებს: „გადმოცემა იმის შესახებ, რომ იაკობმა მოატყუა თავისი მამა ისაკი, თავის თავში შეიცავს თხისაგან მეორედ დაბადების უძველესი ცერემონიის გადმონაშთს. ეს ცერემონიალი აუცილებელი

ხდებოდა იმ შემთხვევაში, როცა უმცროს ძმას უნდა მოეპოვებინა პირმშობის უფლება თავისი ცოცხალი ძმის საზიანოდ. სწორედ ასე იყო ინდოეთში, სადაც ძროხისაგან მეორედ დაბადების იმიტაციას ახდენდნენ“ (ჯეიმს ფრეზერი, „ფოლკლორი ძველ აღთქმაში“, მოსკოვი, 1990, გვ.264).

ახლა გასაგები ხდება, თუ რად არის დაბადებასა და იაკობ შემოქმედელის ტექსტებში ნახსენები უცნაური ტერმინები „თიკანი ოსპით“.

პირმშობის პატივს ჩვენი პოეტი იცავს. მას სწამს, რომ ეს ადათი, რომელიც ძირითადად მაინც ხორციელდებოდა საქართველოში, აუცილებელია დავიცვათ. ეს იდეა კიდევ მეტად მოსწონდა პოეტს, რამდენადაც მისი ხოტბის საგანი გახლდათ სწორედ „პირმშო“ ძე, შაჰნავაზ ვახტანგ მეხუთის უფროსი ვაჟი არჩილი, პოეტისავე უშუალო პატრონი, როგორც იმერეთის ხელმწიფე.

საგულისხმოა, რომ ტერმინ „პირმშოს“ და პირმშოობის პატივს ასევე მოკრძალებით ეკიდება სიტყვის ოსტატი თავის პირველ პოემაშიც. ეს გასაგებია. „არჩილ მეფის ქებაში“ ხომ მისი ხოტბის საგანი სწორედ პ ი რ მ შ ო , პ ი რ ვ ე ლ ი , უ ხ უ ც ე ს ი ვაჟია ვახტანგ ბაგრატიონისა.

გავსინჯოთ „არჩილ მეფის ქების“ 27-ე სტროფი. აქ წერია:

**ისაკებრ პირმშობ, კურთხევით ნიშობ,
მელქიზედუკის ლოცვით ზედა-მთით;
ესავისითა ეს ავი სითა,-
მაუნყონ მთქმელთა – თუცა რათ ურ-
თით?**

ვხედავთ, აქაც იგივე ე ს ა ვ ი ა წარმოდგენილი, რომელიც ძმამ გააცურა. სტროფში გამოხატულია იდეა: შენ, ჩემო მეფევ, არჩილ ბაგრატიონო, ბიბლიური ისაკივით პირმშოობ: ისაკივით ნამდვილი, უდავო, შეუცლილებელი პირმშო (ანუ ტახტის მემკვიდრე) ხარ. ამიტომაც „კურ-

თხევით ნიშობ“. გამოთქმა „კურთხევით ნიშობ“ პირდაპირ წერია დაბადებაში (26,29). აქვე განმარტებულია, ესავის ამბავი ცუდი ამბავიაო: „ესავისითა ეს ავი სითა“.

სტროფის შინაარსი ასეთია: ისაკივით პირმშო ხარ; ნიშნად გატყვია კურთხეულობა, ესავის მსგავსად როდი გაგცუდებია ან წაგრთმევია პირმშოობის პატივი...

საგულისხმოა, რომ ადრე დაწერილ ხოტბაშიც და მოგვიანებით შექმნილ „გაბაასებაშიც“ სიტყვათა წყობა და რითმა ერთნაირია (იაკობ შემოქმედელი საკუთარ თავს იმეორებს).

ქებაშია: ე ს ა ვ ი ს ი თ ა ეს ავი სითა.

გაბაასებაშია: ... ველად გახვნის ეს ა ვ ი ს ა.

... იაკობს რწამს ეს ა ვ ი ს ა.

დავაკვირდეთ: ქებაში პირველი სარიტმო სიტყვა არის საკუთარი სახელი „ესავი“, მეორე – „ეს ავი არის“; იგივე სურათია „გაბაასებაშიც“: პირველი სარიტმო სიტყვაა სახელი „ესავი“, მეორე - „ეს ავი არის“.

საგულისხმოა სხვა მომენტიც. პოეტი – მიტროპოლიტი გაბაასებაშიცა და ქებაშიც მეორეჯერ აყენებს მაიორატის საკითხს. გაბაასებაში სხვაგან ვკითხულობთ:

ისაკ უკურთხა უფალმა პირმშოდ (მამამისსო) (117, 118).

ავტორის მაიორატისადმი დადებითი განწყობა აქაც ფაქტია. ამ ფაქტს მეორედ ვხედავთ ქებაშიც:

სიბრძნისა ზღვასა არჩილ - პირმშოსა (53,3).

ამიტომ ყოვლად მოუთმენელია დავით რექტორის მსახვრალი ხელით ტექსტში შემოტანილი კონიექტურა- ... თ ა მ ა რ პ ი რ მ შ ო ს ა .

საგულისხმოა, რომ არჩილ მეფეს ამ საგანგებო მაიორატული ცნებით იხსენიებს ცნობილი მწერალი, იაკობ დუმბაძის თანამედროვე მოღვაწე, იაკობთან კარგად დაახლოებული იოსებ თბილელი, „დიდმოურავიანის“ ავტორი. ის არჩილს ასე ახასიათებს: „ხელმწიფეთა პირმშო

შვილი“; ისტორიკოსი ბერი ეგნატაშვილი ამგვარად ამბობს: „არჩილი იყო უ ხ უ ც ე ს ი“; „პ ი რ მ შ ო და ს ა ყ ვ ა რ ე ლ ი არჩილი“; მდარე პოეტი ფეშანგიც ამ მაიორატულ ცნებას იყენებს: „უფროსსა არჩილ უნოდეს“.

ვფიქრობ, დამაჯერებელი პასუხი გაეცა ქართველ მეხოტბეთა შემოქმედების ცნობილი მკვლევრის პროფესორ ივანე ლოლაშვილის მიერ დასმულ შეკითხვას, თუ რატომ არის სადავო ხოტბით პოემაში მოხსენიებული ბიბლიური ესავის, ისაკის პირმშო შვილის, და მისი ძმის, პირმშობის მიმტაცებელი იაკობის, ამბავი ესოდენ ფართოდ და სერიოზულად.

ზემოაღნიშნულის შემდეგ ჩვენი დასკვნის პათოსი სავსებით გასაგებია:

ე.წ. „აბდულმესიანი“, ას შვიდ სტროფიანი მაღალმხატვრული სახოტბო-პანეგირიკული პოემა, სავსებით მიზანმიმართულად აყენებს მაიორატისა და მინორატის საკითხს და გადაჭრით იხრება მაიორატისაკენ, რამეთუ შესხმის

ობიექტი იმხანად იმერეთის ტახტზე ასული ვახტანგ მეხუთე შაჰნავაზის პ ი რ მ შ ო შვილი არჩილ ბაგრატიონია.

ამრიგად, ე.წ. „აბდულმესიანი“ სავსებით სამართლიანად აყენებს მაიორატისა და მინორატის კულტუროლოგიურ საკითხს და გადაჭრით იხრება მაიორატისაკენ, რამეთუ შესხმის ობიექტი პ ი რ მ შ ო არჩილ ბაგრატიონია. ყოველივე ეს კიდევ ერთხელ გადაჭრით ადასტურებს, რომ საძიებელი ქებითი პოემა იაკობ დუმბაძის „არჩილ მეფის ქებაა“.

Resume

Doctor of Philology Boris Darchia has justified that the 12-century ode “Abdulmesiani” has been lost. The text attributed to „Abdulmesiani” is actually „Praising of King Archil” and was written in 17-century; its author is Jakob Dumbadze (metropolitan).

Dr. Murman Tavdishvili shared the sensational opinion who dedicated the special book to this problem „A Big Castle in Georgian Literature” At present, the author of this book offers us one more viewpoint. The article made statement: If the poem was written in 12-century and is dedicated to Tamar and David then why he decided to push forward the issue of minority or majority?! Neither Queen Tamar. David the Builder nor Lasha Giorgi had no alternative of coronation. But if the poem is dedicated to Archil Bagrationi, King of Imereti (1661-1663) then it is clear, since he his coronation was connected with alternatives: younger brothers, who were successful in royal affairs. So it Would be actual to dedicate him the issue of minority and majority.

Archil was the elder brother and his worshipper made solution to the benefice of majority or King Archil.

რად გაქრა „თამარიანი“?

(„ვეფხისტყაოსნის“ ბოლო სტროფის მართებულად
გაგებისათვის)

*საკვანძო სიტყვები: შავთელი, ეპიკა, XII საუკუნე,
„აბდულმესია“, შემოქმედელი, ლირიკა, XVII საუკუ-
ნე, ე.წ. „აბდულმესია“.*

რუსთველის პოემა მთავრდება მხატვრულად სრულყოფილი პოეტური აბზაციით. ემოციური ძალით იგი ქმნილების ბევრ შიდა სტროფს არ ჩამოუვარდება. აი, ისიც:

ამირან დარეჯანის ძე მოსეს უქია ხონელსა,

**აბდულ-მესია – შავთელსა, ლექსი მას
უქეს რომელსა,**

**დილარგეთ – სარგის თმოგველსა, მას
ენა – დაუშრომელსა,**

**ტარიელ – მისსა რუსთველსა, მისთვის
ცრემლ-შეუშრომელსა.**

(2, გვ. 359)

მეცნიერთა მიერ სამართლიანად არის გაზიარებული შეხედულება, რომ მითითებული სტროფი არ ეკუთვნის რუსთველს და იგი აშკარად ინტერპოლატორის ნაკალმარია. ამ მხრივ აღსანიშნავია ორი მძლავრი არგუმენტი. 1. პოემაში ავტორი არაერთხელ ავლენს საკუთარ პიროვნებას და ყოველთვის – პირველი პირით („მე, რუსთველი ...“ „დავჯე, რუსთველმა გავლექსე ...“ და ა.შ.). აქ კი ტაეპების ავტორი სხვაზე მიუთითებს: ტარიელი მის გულშემატკივარ რუსთველს უქიაო; 2. არ არის მოსალოდნელი, რომ თვითონ რუსთველს ქართული ლიტერატურის ისტორიკოსის როლი ეკისრა და თავისი პოემის ბოლოს ლიტერატურის ერთი ისტორიული მონაკვეთის მთელი პანორამა წარმოედგინა: იმან ის შექმნა, ამან – ეს და ბოლოს რუსთველმა დააგვირგვინა ეპიკის განვითარების ლიტერატურული პროცესით. ეჭვი არაა, ამგვარ შეჯამებას „გარეშე მაყურებელი“ იძლევა.

აღნიშნული ტაეპები რომ ინტერპოლატორულია, დღეს ეს უდავო ფაქტად არის აღიარებული (3, გვ. 12).

ვფიქრობთ, მითითებული სტროფი მაღლავს საიდუმლოს, რომელიც ჯერჯერობით გაუხსნელია.

ჩვენი მიზანია ამ საიდუმლოს გაცხადება.

ერთი შეხედვით, სტროფს ახასიათებს უცნაურობა:

ქრონოლოგიის სრული დაცვით ჩამოთვლილია გამორჩენილი ავტორები და მათი თხზულებანი, ოღონდ რატომღაც გამორჩენილია ჩახრუხადის ბრწყინვალე პოემა „თამარიანი“.

როგორ ავხსნათ ეს?

თუ ქრონოლოგიურ პრინციპს გავედევნებით, მაშინ უნდა ვაღიაროთ: „ამირანდარეჯანიანი“ უფრო ადრეა შექმნილი, ვიდრე ჩამოთვლილი სხვა ტექსტები; „აბდულმესიანისა“ და „დილარგეთიანის“ დაწერის დრო არ ვიცით, ოღონდ „ტარიელიანისა“ თითქმის ზედმიწევ-

ნით არის დადგენილი (1205-1207). რა თქმა უნდა, ჩახრუხადის „თამარიანი“ წინ უსწრებს „ვეფხისტყაოსანს“. მაშასადამე, ქრონოლოგიური თვალსაზრისით, „ტარიელიანის“ წინ უნდა წერებულებო „თამარიანი“; მაგრამ სტროფი, ქრონოლოგიური აზრით, დუმს, „თამარიანს“ არც კი ახსენებს.

იქნებ, ამას იმიტომ აკეთებს, რომ მხატვრულ-ესთეტიკური კუთხით არ მიაჩნია იგი ღირსეულ ქმნილებად?

თუ მხატვრულ-ესთეტიკურ პრინციპს გავედევნებით, შეუძლებელია არ ვადიაროთ: ჩახრუხადე ქართული სიტყვის დიდოსტატია, უკვდავი მგოსანია, რომელმაც ქრესტომათიული საზეპიროებით გაძეძგილი ტექსტი გვისახსოვრა. „თამარიანი“ გახლავთ კლასიკური სახობო პოემა, რომლის ბადალი იშვიათად თუ იწერება (3, გვ. 260).

მაშასადამე, შეუძლებელია, საკვლევადიებო სტროფის ავტორს ჩახრუხადის ნაკალმარი

მხატვრულ-ესთეტიკური მოსაზრებით დაენუნებინა.

მაშინ დგება საკითხი:

„ვეფხისტყაოსნის“ დამაგვირგვინებელ, ე.წ. „შემაჯამებელ“ მონაკვეთში რად გაქრა „თამარიანი“?

ხომ არ არის აღნიშნულის მიზეზი რაიმე სხვა პრინციპი, რაც საფუძვლად უდევს საძიებელ პოეტურ შედეგს?

მიგვაჩნია, რომ პოემის ე.წ. „შემაჯამებელ“ მონაკვეთში „თამარიანი“ არც უნდა მომხდარიყო.

საამისოდ აუცილებელია გავითვალისწინოთ რომანის პროლოგი, სადაც ავტორი ათვალწუნებით ეკიდება ლირიკული ნაწარმოების სახეობებს და ჭეშმარიტ პოეზიად მხოლოდ ვრცელ ეპიკურ ტილოებს სახავს.

შესავალში რუსთველი შაირობის თეორიას მ პოეტურ აზრად უთმობს. აქ მისი დებულებები ცხადზე უცხადესია: კარგ ბედაურს გრძე-

ლი გასაჭენებელი შარა შეამონმებს. ასევეა მე-
ლექსე. მას გამოცდის „ლექსთა გრძელთა თქმა
და ხევა“. გრძელი ლექსი ლირიკა ვერ იქნება,
ასეთი მხოლოდ ეპიკური ამბავია; პროლოგის
ავტორი იწუნებს ერთი-ორი წვრილ-წვრილი
ქმნილების ავტორებს: „მოშაირე არა ჰქვიან,
თუ სადმე თქვას ერთი, ორი“. მისი გაგებით,
ლირიკული გნომები ერთმანეთთან არაა დაკავ-
შირებული. ერთი ეხება ერთ თემას, მეორე – მე-
ორეს. ამიტომ ისინი გამოდის „უმსგავსო და
შორი-შორი“.

აი, ასე გააქილიკა შემოქმედმა წვრილი
ლირიკული ტექსტები.

სხვათა შორის, აქ რუსთველი სულაც არ
გახლავთ ნოვატორი. იგი პირწმინდად იმეო-
რებს თავისი დიდი წინაპრებისა და ლიტერატუ-
რული კერპების მოსაზრებებს (1).

„ვეფხისტყაოსნის“ შემქმნელი ჭეშმარიტ
პოეზიად არც მცირე ზომის ეპიკურ ტექსტებს
მიიჩნევს. ასეთია, მაგალითად, ბალადა ან პატა-

რა პოემა. ასეთი ნაწარმოებები მას შეჰყავს „მეორე ლექსის“ კატეგორიაში:

მეორე ლექსი ცოტაი, ნაწილი მოშაირეთა,

არ ძალ-უც სრულ-ქმნა სიტყვათა, გულისა გასაგმირეთა.

აქ პირდაპირ და უმაგრამოდ ნათქვამია: წვრილი პოემა /ან ბალადა/ ერთგვარ წილს კიდებს პოეზიაში, ოღონდ გულის განმგმირავ, სულში ჩამწვდომ სიტყვას მაინც ვერ ამბობს. ამ წვრილ-წვრილი პოემა-ბალადების ავტორს მე ვამსგავსებ ყმანვილ, გამოუცდელ, ნორჩ მონადირეებს, რომელთაც დიდი ნადირის (ვთქვათ, ასეთია „შაჰ-ნამე“, „ვეფხისტყაოსანი“ ...) მონადირება არ ძალუძთ და ამიტომ წვრილ ნადირთ (კურდღელი, მაჩვი ...) ხოცავენო.

ავტორი ასევე აკრიტიკებს „მესამე ლექსს“. ესაა „სათრეველი“ სტროფები, კაფიები, სხარტულები. ისინი სანადიმოდ, სამღერელად, სააშუკოდ, სალალობოდ, ამხანაგთა გასა-

ქილიკებლად კარგია, მოსწრებულია, მისადაგებულია, ოღონდ ჭეშმარიტი და ნამდვილი პოეზია როდიაო!

ბოლოს პოეტი კატეგორიულად დაასკვნის: „მოშაირე არა ჰქვიან, ვერას იტყვის ვინცა გრძელად“.

“გრძელად“ მთქმელნი კი არიან ჰომეროსი, ვერგილიუსი , ფირდოუსი , ნიზამი , რუსთველი ...

ყოველივე ამას ითვალისწინებს საკვლევი ლექსის ნიჭიერი მთხზველი.

მაშასადამე, პოემის ბოლოს დართულ შემჯამებელ სტროფში ინტერპოლატორი იცავს ავტორის ნებას და ნაშრომებს არჩევს არა ქრონოლოგიური ან მხატვრულ-ესთეტიკური, არამედ **ჟ ა ნ რ ო ბ რ ი ვ ი** ნიშნით.

და, რაკილა „ვეფხისტყაოსანი“ ეპიკური ქმნილებაა, შეჯამების ავტორი ჩამოთვლის ბოლო პერიოდის ეპიკურ ტილოებს და გვიჩვენებს

ნებს, რომ ქართული მწერლობის ამ პროცესს თუ ვითარ აგვირგვინებს „ტარიელიანი“.

თუ ამ თვალთახედვით გავიაზრებთ ბოლო სტროფს, მაშინ გასაგები გახდება, რად არ ახსენა აქ მოშაირემ ჩახრუხადის შესანიშნავი ქმნილება. დიახ, აქ „თამარიანის“ ადგილი ნამდვილად არ არის. ის ხომ ლირიკული ნაწარმოებია, სახოტბო-პანეგირიკული შედევერია, რომელიც არ გულისხმობს „ლექსთა გრძელთა თქმა და ხევას“.

ახლა კი ვნახოთ, როგორ არის რეალიზებული ეპიკური ჟანრის პრინციპი: პირველ ტაეპში ნახსენებია მოსე ხონელის „ამირანდარეჯანიანი“. ტექსტი დღემდე არის მოღწეული და დანამდვილებით შეგვიძლია ვთქვათ – ეს არის ტიპური რომანი, ანუ ამბიანი ტექსტი.

მაშ, პირველი სტრიქონის მიხედვით, ეპიკური პრინციპი მართლდება!

მეორე ტაეპში ქრონოლოგიის დაცვით (და ჩვენ ვენდობით ამ ქრონოლოგიას) დასახელებულია იოანე შავთელის „აბდულმესია“.

დღემდე მოღწეულია ე.წ. „აბდულმესია“, რომელიც შეადგენს 107 სტროფს (დაახლოებით იმდენს, რამდენსაც ჩახრუხადის ოდა) და გახლავთ არა ეპიკური (ამბიანი), არამედ ლირიკული ნაშრომი. კიდევ მეტი, ის არის ლირიკულ-პანეგირიკული ტექსტი. მას არავითარი ამბავი არ უდევს ფუძედ და ეპიკურ რომანად ვერ ჩაითვლება.

ამასთანავე, მხატვრული თვალსაზრისით, ე.წ. „აბდულმესია“ გაცილებით მდარეა, ვიდრე „თამარიანი“.

მაშასადამე, თუ „თამარიანი“ ვერ გახდა ღირსი „შეჯამებაში“ მოხვედრისა, რის გამო უნდა მოხვედრილიყო იქ ბევრად უფრო მდარე ე.წ. „აბდულმესია“?!

მაგრამ საქმეც ის არის, რომ „შეჯამებაში“ იგულისხმება ის „აბდულმესია“, რომელიც გახ-

ლდათ რომანი, ეპიკური თხზულება, და რომელიც დაკარგულია. ჩვენს ხელთ არსებული 107 სტროფიანი ლირიკული ხოტბა კი დანერვილია 1661 წელს, მისი ავტორია იაკობ შემოქმედელი, ხოლო ქების ობიექტია იმერეთის ტახტზე ასული 14 წლის ყმანვილი მეფე არჩილ შაჰნავაზის ძე.

ასე რომ, თუ „შეჯამების“ პირველ ტაეპში ნახსენებია რომანი „ამირანდარეჯანიანი“, მეორეში დასახელებულია ქრონოლოგიურად მომდევნო ეპიკური ქმნილება /ლექსად ან პროზით შესრულებული/ იოანე შავთელის „აბდულმესია“, ან დაკარგული რომანი.

მესამე სტრიქონში მითითებულია ქრონოლოგიურად მესამე მნიშვნელოვანი ნაშრომი „დილარგეთიანი“. სარგის თმოგველის ეგ ეპიკური რომანი დაკარგულია. მისი აღდგენა სცადეს მოგვიანებით. მე-18 საუკუნის დამლევს პეტრე ლარაძემ აღადგინა ეს საგმირო-სათავგადასავლო ეპიკური რომანი, სადაც აღწერა

აბაშეთის მეფის დილარის ხიფათიანი თავგადასავალი (4, გვ. 551).

ლარაძე სწორად მოქცეულა: დაკარგული ეპიკური ამბავი ჩაუნაცვლებია ეპიკურივე ტექსტით.

დაბოლოს, მეოთხე სტრიქონში მითითებულია „ტარიელიანი“, რომელიც ამ გმირის ავბედობით გულდამნვარ ავტორს შეუთხზავს.

რა თქმა უნდა, „ტარიელიანი“, ანუ „ვეფხისტყაოსანი“, ლექსად დაწერილი კლასიკური რომანია და აქ იგი ისეა წარმოდგენილი, ვითარცა ქართული ეპიკური მწერლობის გვირგვინი.

ამრიგად, ინტერპოლატორის პრინციპი აშკარაა: იგი ქართული ლიტერატურის ერთ მნიშვნელოვან მონაკვეთს (XI-XII საუკუნეები) აჯამებს და ჩამოთვლის ამ დროის თვალსაჩინო ეპიკურ შედეგებს ქრონოლოგიის მკაცრი დაცვით: „ამირანდარეჯანიანი“, „აბდულმესიანი“, „დილარგეთიანი“, „ტარიელიანი“. საგულისხმოა სხვა გარემოებაც: რომანები დასახე-

ლებულია მთავარი ეპიკური გმირების წინ ნა-
მონევით: ამირან დარეჯანის ძე არის „ამირან-
დარეჯანიანის“ ცენტრალური პერსონაჟი; აბ-
დულმესია გახლავთ „აბდულმესიანის“ მთავარი
პერსონაჟი; დილარგეთი წარმოადგენს „დი-
ლარგეთიანის“ ცენტრალურ პერსონას, ხოლო
ტარიელი მიჩნეულია „ტარიელიანის“ უწინარეს
მოქმედ პირად.

ასე რომ, ჩვენი წერილის შედეგია ორი უმ-
თავრესი დასკვნა:

**1. „ვეფხისტყაოსნის“ შემაჯამებელ ბო-
ლო სტროფში, რომელიც ეფუძნება ეპიკურ
ნაწარმოებთა ჩამოთვლის პრინციპს, ვერ
მოხვდებოდა და არც მოხვედრილა ლირიკუ-
ლი შედევი „თამარიანი“.**

**2. შეჯამების მიერ დასახელებული „აბ-
დულმესია“ ვერ იქნებოდა და არც არის ლი-
რიკულ-ხოტბითი ნაწარმოები; შავთელის
ეპოსი „აბდულმესია“, რომელსაც შეჯამება
გულისხმობს, დაკარგულია, ხოლო ჩვენს**

ხელთ არსებული 107 სტროფიანი ლირიკული ოდა, რომელში გმირი აბდულმესია ერთხელაც არაა ნახსენები, გახლავთ XVII საუკუნის ძეგლი „ქება მეფისა არჩილისა“ და მისი ავტორია იაკობ მიტროპოლიტი.

ლიტერატურა

1. თავდიშვილი მურმან, ფირდოუსი და რუსთველი, თბ., 2009; მისივე „ნიზამი და რუსთველი“, თბ., 2011.
2. რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი, თბ., 1966.
3. ქართული მწერლობა, I, თბ., 1984.
4. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, 3, თბ., 1977; ქართული ლიტერატურის ისტორია, 2, თბ., 1966.

SYMMARY

Why is “Tamariani” disappeared (For correct understanding the last strophe of the Knight in the Panther’s Skin)

The last closing poetic paragraph contains epic works created in the XI-XII centuries, the crown of which is considered to be Rustaveli's poem. Because of this principle the ode- panegyric- lyrical “Tamariani” by Chakhrukhadze is not included herein. On the other hand, "Slave of the Messiah" (Abdulmesiani)” by Ioane Shavteli, Georgian poet of the 12th century is named herein. The so-called “Abdulmesia” survived is 107strophe lyrical work, which is poor-quality work than Chakhrukhadze’s “Tamariani” . If the brilliant ode “Tamariani” is not included in the list, the lower-quality literary text of so-called “Abdulmesia” could not be inserted herein.

What is happening?

The point is that Ioane Shavtveli's work was the epic work, novel containing the story. That is why it is included in the summary. Indeed, all the rest (3)works are epic: "Amirandarejaniani", "Dilargetiani", "Ttarieliani". These works, epic novels are named after the main actors. The foremost character of "Amirandarejaniani" is Amiran, the son of Darejani; "Dilargetiani" – Dilargeti; "Ttarieliani" – Tarieli. There is no doubt, that the protagonist of "Abdulmesia" should Abdulmesia.

Because of all this, the summary implies the "Abdulmesia", which was a novel and in which I. Shavteli depicted the epic character Abdulmesia, and the panegyric lyrical text available to us, in which the character Abdulmesia is never mentioned, is "Praise of the King Archil", the monument of the XVII century. Its author is Jacob Metropolitan. The ode is written by the author in 1661 and is dedicated to Archil, son of Shahnavaaz, aged 14, who was enthroned in Imereti in the same year.

**Как надо понимать последнюю строфу
«Витязя в тигровой шкуре» Шота Руставели**

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: эпика, лирика,
«Абдулмессия», Шавтели, XII век

В последней строфе поэмы зафиксированы эпические произведения, созданные грузинскими авторами на протяжении XI-XII веков. Ясен принцип упоминания текстов – это эпический принцип. В трёх случаях затруднений не возникает: в первой строке упоминается роман «Амирандареджаниани». Мы располагаем этим текстом и подтверждаем: он соответствует жанру. В тексте действительно предстаёт эпический герой Амирани; нам также известно, что в романе «Диларгетиани» создан образ эпического героя Диларгети. «Тариэлиани» (он же – «Витязь в тигровой шкуре») также представляет эпического героя Тариэла.

До наших дней дошли рукописи т.н. «Абдулмессия». Но этот текст представляет собой не эпическое полотно, а лирико-панегирическое произведение. Грузинские учёные считают, что именно этот текст упоминается в поэме Шота Руставели.

Это глубокое заблуждение.

Подлинный «Абдулмессия», эпический текст жившего в XII веке поэта Иоанна Шавтели, утерян. Мы не знакомы с его содержанием. А известный нам «Абдулмессия» - лирическое произведение, созданное в 1661 году. Оно посвящено 14-летнему царю Арчилу Багратиони, взошедшему на престол Имерети именно в 1661 году. Автором названной оды является митрополит Яков Шемокмедский.

სეფქა-ისარი და ე.ნ. „აბდულმესიანი“

ე.ნ. „აბდულმესიანში“ გვხვდება ისეთი სიტყვები, რომლებიც ძველ ქართულ ლიტერატურაში არსადა ჩანს; უმჯობესია ასე ვთქვათ: ეს ცნებები ჩვენს მეტყველებაში შემოდის „ალორძინების“ ხანაში, კერძოდ, 1600-იან წლებში და შემდგომ. ამ მხრივ განსაკუთრებით საჩინოა „ბოლუქი“ და „ბოლუქ-ბოლუქად“ (2).

ამგვარ სიტყვათა რიგში დგება კოლორიტული ცნება **სეფქა** – მაღალფრთიანი ისარი.

სულხან ორბელიანი განმარტავს: „გრკალიანი ისარი“ (3,84); დავით ჩუბინაშვილი უმოწმებს: „სეფქა – ისარი ფრთე მაღალი“ (12,1165).

ახლა გავსინჯოთ „ქართული მწერლობის“ სერიით გამოსული ტომები და ვნახოთ, თუ რა ხდება?

აქ წარმოდგენილია ყველა ძველი ტექსტის გამონვლილვითი ლექსიკონი, სადაც განმარტებულია ცნებები და ტერმინები. „ქართული

მწერლობის“ I ტომი ეთმობა ლეონტი მროველს, ადრიდანვე თარგმნილ ფსალმუნებს, „ეკლესიასტეს“, „ქებათა ქებას“; აქვეა „აბესალომ, აბესალომ“, „ჭემმარიტება“, „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“; ტომში შესულია პეტრე იბერიელის „საღმრთოთა სახელთათვის“; იაკობ ხუცესის „შუშანიკის ნამება“, შიო მღვიმელის „ოხითაი“, „აბიბოს ნეკრესელის ნამება“, „ევსტათი მცხეთელის ნამება“, ბასილი საბანმინდელისა და უცნობი ავტორების თხზულებანი; აქვეა სახელგასმენილი „სიბრძნე ბალაჰვარისი“, „ჰაბოს ნამება“, გრიგოლ ხანძთელის ნათარგმნი ლექსები და თითქმის მთელი ჰიმნოგრაფია; შემდეგ მოდის „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ვეებერთელა ტექსტი, რომელსაც მოსდევს „ბასილ ზარზმელის ცხოვრება“ და სხვ. (4).

ლექსიკონი შეუდგენია ისე გამოჩენილსა და პუნქტუალურ მეცნიერს, როგორც გახლდათ ზურაბ სარჯველაძე. ამ ტომის გამოწვლილვით

სიტყვარში ტერმინი „სეფქა“ არ იძებნება; მე-2 ტომში (5) მოქცეულია არაერთი ჰაგიოგრაფიული თუ პოეტური ქმნილება, ისტორიული ნარკვევი. წიგნი შეიცავს 570 გვერდს. მესიტყვარე აქაც ზურაბ სარჯველაძეა. არც ამ მასალათა ლექსიკონში ჩანს საძიებელი ცნება; მე-3 ტომი შეადგენს 490 გვერდს (6). აქ დაბეჭდილია ჩახრუხადის, თამარ მეფის, ბასილი ეზოსმოდღვრის, აბუსერიძე ტბელის, ნიკოლოზ გულაბერისძის პოემები, ლექსები, მათიანეები და სხვა მასალა, ოღონდ, თუ აქ მოთავსებულ ე.წ. „აბდულმესიანს“ გამოვტოვებთ, არც ამ ქმნილებებშია სადამე ნახსენები „სეფქა“; მე-4 ტომი (7) ეთმობა რუსთველს. „ვეფხისტყაოსანში“ ეგ ტერმინი ნახსენები არ არის (იხ. ასევე აკაკი შანიძის „ვეფხისტყაოსნის სიმფონია“, 1956). არადა, ამ პოემაში იმდენჯერ არის გამოყენებული და ნახსენები მშვილდ-ისარი, რომ, თუ ეგ ცნება მაშინ ყოფილიყო, მას ენის ჯადოქარი უსაცილოდ გამოიყენებდა.

ახლა რუსთველის მომდევნო ხანა გავსინჯოთ.

მე-5 ტომში წარმოდგენილია ტექსტები, რომლებიც შეიქმნა XII-XVII საუკუნეებში. ბოლო ავტორია ნოდარ ციციშვილი (გარდაიცვალა 1658 წელს). არც აქ მოუმარჯვებია ვისმე საძიებელი ტერმინი (8).

მაინც უფრო კონკრეტულად ვაჩვენოთ, თუ რომელი ხანის ნაწარმოებებია თავმოყრილი წინამდებარე კრებულში. ესენია – რუსთველის მიმბაძველნი (XIII-XV საუკუნეები); თამარ მეფის სიგელი შიომღვიმისადმი (1201 წელი); კახა თორელის შეწირულობის წიგნი (1259 წელი); მეფეთა კურთხევის წესები (XIII საუკუნე); მრონის კურთხევა (XIII-XIV საუკუნეთა მიჯნა); ხელმწიფის კარის გარიგება (XIV საუკუნე); „ძეგლის დადება“ (XIV საუკუნე); „ძეგლი ერისთავთა“ (XIV საუკუნის II ნახევარი); ალექსანდრე მეფის წყალობის სიგელი (1430 წელი); შეწირულობის წიგნი ლარგვისისადმი (1470); ჟამთააღმწერ-

ლის მონგოლების დროინდელი ამბები (XIV საუკუნე); პეტრე იბერიელის ცხოვრება (XIII საუკუნე); ლუკა იერუსალიმელის წამება (XIV საუკუნე); ნიკოლოზ დვალის წამება (1314 წლის შემდეგ); „მეფეთა საღარო“ (XVII საუკუნე); ნოდარ ციციშვილის „შვიდი მთიები“ (1650 წელი).

წარმოუდგენელია, რომ იოანე შავთელს გამოეყენებინოს ეს ცნება და მთელი ამ ხნის განმავლობაში – XII – XVI საუკუნეებში – იგი არავის ეხმაროს!

ტერმინი **სეფქა** (ისარი) ჩნდება, როგორც ითქვას, „აღორძინების ხანის“ სიტყვიერებაში და აი, „ქართული მწერლობის“ VI ტომი უკვე იცნობს ამ ცნებას. ზურაბ სარჯველაძე სახელს ასე განმარტავს: **სეფქა** – ისარი (9, 868). აქ კი წარმოდგენილი არიან სწორედ „აღორძინების“ შემოქმედნი და მათი ნაღვანი: „რუსუდანიანი“ (XVII საუკუნე); თეიმურაზ I (გარდაიცვალა 1663 წელს); არჩილი (ასპარეზზე გამოდის 1670-იანი წლებიდან); იოსებ თბილელი („დიდმოურავია-

ნი“ დანერილია არჩილის შეკვეთით 1688 წლამდე); ბერი ეგნატაშვილის „ახალი ქართლის ცხოვრება“ (დაინერა ვახტანგ მეექვსის მეფობისას).

აღსანიშნავია, რომ სეფქა-ისარს ასახელებენ სულხან ორბელიანი, ვახტანგ მეექვსე, არჩილი და სხვები. სწორედ არჩილის სკოლის წარმომადგენელია იაკობ დუმბაძე (მიტროპოლიტი), რომელსაც კიდევაც უხსენებია ეს იარაღი.

ახლა კი ჩამოვწეროთ ის პიონერი მწერლები, რომელთაც მოუმარჯვებიათ ტერმინი **სეფქა**:

1. სულხან და ბეგთაბეგ თანიაშვილები, „ამირანდარეჯანიანი“ (გალექსეს 1670-იან წლებში): „ამა თხათა სეფექლებთა მე რად მიმეც ხელშეკრულად?“ (სტროფი 2172).

2. იაკობ დუმბაძე, ე.წ. „აბდულმესიანი“, ანუ „ქება მეფისა არჩილისა“ (დაინერა 1661 წელს): „ჯილაც ისეფქევ, მოსვრით ისე ფქევ“ მტერი და დუშმანი შენიო (სტროფი 35).

ბარემ აქვე ითქვას: ივანე ჯავახიშვილი საგ-
სებით სამართლიანად **ჯილა** სიტყვასაც მე-17
საუკუნეში შემოსულად მიიჩნევდა (11, 349);
სხვათა შორის, გადავამონმე „ქართული მწერ-
ლობის“ ტომები და აღმოჩნდა: ლექსიკონები
XVII საუკუნემდე არ იცნობენ არცა **ჯილას** (იხ.
ტ. 1; ტ. 2; ტ. 3) (ე.წ. „აბდულმესიას“ გამოკლე-
ბით); ტ. 4; ტ. 5; მხოლოდ მე-6 ტომში გამოჩნდა
ჯილა (იხ. განმარტება, გვ. 879), მაგრამ, რო-
გორც ითქვა, მე-6 ტომში გვაქვს აღორძინების
დოინდელი ტექსტები („რუსუდანიანი“, თეიმუ-
რაზ I, არჩილი, იოსებ ტფილელი და სხვ.).

ჯილა ტერმინი „ბოლუქზე“ გვიან შემოდის,
ოღონდ უფრო ადრე, ვიდრე - „სეფქა“. **ჯილა**
ნახსენები აქვთ: თანიაშვილებს (სტროფი
11550); არის „შაჰნავაზიანში“ (სტროფი 221);
იყენებს თეიმურაზ I (იხ. ლექსები, თბილისი,
1934, გვ. 318); შემდეგ – ყველა: არჩილი, დუმბა-
ძე, სულხან ორბელიანი, ვახტანგ მეექვსე, გუ-
რამიშვილი ...

მაშასადამე, „ვერსიებსა“ (1599) და „ომაინი-ანში“ (1609-1613) არ ჩანს არც „ჯილა“, არც „სეფქა“, ხოლო მე-17 საუკუნის მეორე ნახევარში ეს სახელები ხშირად გამოიყენება.

ირკვევა: არცა **ჯილა** ყოფილა XII საუკუნის ტერმინი და ვერც იგი მოხვდებოდა შავთელის ტექსტში.

3. არჩილ მეფე: „მწყერაობაში რას ვარგა **უსეფქო** კაცი, მოშლილი?“ (9, 398).

4. სულხან-საბა“: არაკი „მელი მოძღვრად“ - „მონადირე ვინმე დახვდა ქორითა და მწევრითა და ძაღლებითა. ოფოფი წინ დაუჯდა. სეფქა უნდა ესროლა“ (10, 27).

5. ვახტანგ მეექვსე, „სალბუნად გულისა“, სტროფი 32: „ჩირგვის მწყერს და ღაღღას ხოცდენ სეფქით, გორად დაეყარა“.

ცნობილია: შავთელის „აბდულმესიანს“ წინ უსწრებს მოსე ხონელის „ამირანდარეჯანიანი“, ხოლო მოსდევს სარგის თმოგველის „ვისრამიანი“:

ამირან დარეჯანის ძე მოსეს უქია ხონელსა,

აბდულმესია – შავთელსა, ლექსი მას უქეს რომელსა,

დილარგეთ – სარგის თმოგველსა, მას, ენადაუშრომელსა.

სწორედ ენადაუშრომელი სარგისის „ვისრამიანია“ ენობრივ-სტილისტურად და სიტყვიერი მარაგით განსაცვიფრებლად მდიდარი, გამორჩეული.

ახლა საკითხი ასე დავაყენოთ:

ნამდვილი „აბდულმესიანის“ წინარე და მომდევნო ტექსტებში თუა ნახსენები სამი კოლორიტული სიტყვა – **ბოლუქი, ჯილა, სეფქა?**

არც ერთი ეს სიტყვა არ გვხვდება არც „ამირანდარეჯანიანში“ (13) და არცა „ვისრამიანში“ (1).

ეს იმას ნიშნავს, რომ არც ერთი ეგ სიტყვა მაშინ ცნობილი არ იყო და, თუკი ოდესმე ნამ-

დვილი „აბდულმესიანი“ აღმოჩნდა სადმე, არც მასში იქნება გამოყენებული.

ამრიგად, **სეფქა – ისარი**, ნახსენები ე.წ. „აბდულმესიანში“, იმას მოასწავებს, რომ ხელთა გვაქვს არა შავთელის, არამედ იაკობ დუმბაძის ნაშრომი; იგივე ითქმის ჯილა ერთეულზე. ეს, ივანე ჯავახიშვილისა არ იყოს, მე-17 საუკუნის დამდეგს არის შემოსული და შავთელის ნამდვილ ტექსტში ისიც ვერ გაიჭაჭანებდა.

ლიტერატურა

1. ვისრამიანი, ალ. გახარიასა და მ. თოდუას რედაქცია, თბ., 1962.
2. თავდიშვილი მურმან, დიდი როქი ქართულ ლიტერატურაში, თბ., 2010.
3. ორბელიანი სულხან, ლექსიკონი ქართული, II, თბ., 1993.
4. „ქართული მწერლობა“, I, თბ., 1987.
5. „ქართული მწერლობა“, II, თბ., 1987.

6. „ქართული მწერლობა“, III, თბ., 1988.
7. „ქართული მწერლობა“, IV, თბ., 1988.
8. „ქართული მწერლობა“, V, თბ., 1988.
9. „ქართული მწერლობა“, VI, თბ., 1989.
10. „ქართული მწერლობა“, VII, თბ., 1989.
11. შემოქმედელი იაკობ, თბზ. სრული კრებული, თბ., 2014.
12. ჩუბინაშვილი დავით, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984.
13. ხონელი მოსე, ამირანდარეჯანიანი, ლ. ათანელაშვილის რედაქცია, თბ., 1967.

SEPQA-ARROW AND SO CALLED „ABDULMESIANI”

SUMMARY

Laudatory poem „Abdulmesiani” is considered to be the 12th century monument. Here we meet the words which were established in Georgian speech in 1600. We have shown one of these concepts -

„Bouqi”, see Tavidshvili, a great Rock in Georgian literature. We have found another word, which also later appeared in our vocabularu and is used in so called „Abdulmesiani”, this is „Sepqa” a „High-Wing Arrow”.

We have examined collections published under the „Georgian Writing” series. In I-V volumes there are presented the works of V-XVI centuries and there is not a search term there. It appears in the VI volume, in which the compositions of the XVII century are printed.

Therefore, so called „Abdulmesiani” is the work of the XVII century.

Here we note: At that time, the profesoor Ivane Javakhishvili pointed out that th word „Jigha” appeared in Georgian vocabulary from the seventeenth century. Our research has proved it. This concept had not appeared in texts before the seventeenth century. It is noteworthy that the word „Jigha” is used in so called „Abdulmesiani”. This is

one more fact which shows that it is not the monument of the twelfth but the seventeenth century.

СЛОВО СЕФКА (СВОЕОБРАЗНАЯ СТРЕЛА) И Т.Н. «АБДУЛМЕСИАНИ»

РЕЗЮМЕ

Хвалебная поэма «Абдулмесиани» признано литературным памятником XII столетия. Мы утверждаем: настоящий памятник XII столетия утеряно, а т.н. «Абдулмесиани» в действительности есть поэма митрополита Якова Шемокмедели и называется так – «Хвала царя Арчила». Автор хвалу сочинил в 1661 году в честь воцаренного Арчила Багратиони на имеретинском престоле.

В тексте мы обнаружили несколько слов, которые вошли в грузинской речи только в семнадцатом столетий. Вот эти слова: болуки,

джига, сефка (пучок, головное украшение царей, своеобразная стрела).

Мы специально изучили сборники старых текстов («грузинская классическая литература», т. I-VI) и обнаружили: до XVII века эти слова нигде не встречаются.

Таким образом, данная ода, в которой даже не упоминается главный герой Абдулмессия, ничего общего не имеет с потерянной поэмой «Абдулмесиани». Об этом красноречиво говорит и данная лексика.

მეტყველი ლექსიკა

საკვანძო სიტყვები: „აბდულმესიანი“, ე.წ. „აბდულმესიანი“, XII საუკუნის ლექსიკა, XVI-XVII საუკუნეებში შემოსული სიტყვები.

წიგნში „დიდი როქი ქართულ ლიტერატურაში“ (2010) დავამტკიცეთ: თურქული სიტყვა **ბოლუქი**, გინდა **ბოლუქ-ბოლუქი**, პირველად გა-

მოჩნდა „შაჰ-ნამეს“ ქართულ ვერსიებში. ეგ ვერსიები კი შეიქმნა XV-XVI საუკუნეებში; ასევე, ფრიად საგულისხმოა, რომ მეჩვიდმეტე საუკუნემდე ძველ ტექსტებში არსად ჭაჭანებს ლექსემები: **სეფქა**-ისარი და **ჯილა**-თავსამკაული. როგორც ივანე ჯავახიშვილი სამართლიანად აღნიშნავდა, ტერმინი **ჯილა** შემოდის მეჩვიდმეტე საუკუნეში.

საგანგებოდ გადავამოწმეთ ქართული მწერლობის სერიით გამოცემული ტექსტები და შევნიშნეთ: ზემოხსენებული სამი ცნება მეჩვიდმეტე საუკუნეზე ადრინდელი ნაწარმოებების ლექსიკონებში არსად გვხვდება; ასევე, შევამოწმეთ იმ სალექსიკონო ფონდის მასალა, რომელიც ვეფხისტყაოსნის ტექსტის დამდგენ კომისიაში ინახება; აღმოჩნდა: მეჩვიდმეტე საუკუნემდე ეს ტერმინები არსად ჭაჭანებს.

არადა სამივე ცნება ნახმარია ე.წ. „აბდულმესიანში“.

ეს კი იმას მოასწავებს, რომ მითითებული სახოტბო პოემა ვერ შეიქმნებოდა მეთექვსმეტე-მერჩვიდმეტე საუკუნეებზე უწინარეს.

აღნიშნულმა უარუთქმელმა შედეგმა ჩაგვაგონა აზრი: ამ თვალსაზრისით სხვა ე.წ. „საეჭვო“ სიტყვებიც შეგვემონებინა.

გამოძიების შედეგად დაიხატა ასეთი სურათი:

1. ამიანტოსი (ე.წ. „აბდულმესიანი“, 13): ქართული მწერლობის I-VI ტომების ლექსიკონებში არაა დაფიქსირებული; არც მესამე ტომშია, თუ ე.წ. „აბდულმესიანს“ გამოვრიცხავთ, მაგრამ მეორე ტომშია **ამანტი**; ვეფხისტყაოსანი არ იცნობს (იხ. ვეფხისტყაოსნის სიმფონია აკაკი შანიძისა); V-VI წიგნებშიც არა ჩანს; VII ტომში კი უკვე გამოჩნდა (გვ. 661).

სიტყვათა საფონდო ლექსიკონში ფიქსირდება სულხან-საბასთან (I,200,7); ი. ბაგრატიონთან (161,34) და აქეთკენ.

2. ბეზირგანი: ე.ნ. „აბდულმესიანში“ გამოყენებული ეგ ცნება არსად ჩანს ქართული მწერლობის I-VII ტომებში.

„ვეფხისტყაოსნის“ საფონდო ლექსიკონი: პირველად გვხვდება „შაჰ-ნამეს“ ვერსიებში (III, 328,1; 375,2); არის „თიმსარიანში“ (II, 193,27); ჩანს „მელის წიგნში“ (22,1); არის „ყარამანიანში“.

ყველა ეს თხზულება შექმნილია XVI საუკუნის შემდგომ.

3. განლიგება // განსალიგებლად (ე.ნ. „აბდულმესიანი“): ქართული მწერლობის I-VII წიგნების ლექსიკონებში არ ჩანს.

საფონდო ლექსიკონი: დაფიქსირებულია XVII-XVIII საუკუნეთა ძეგლებში (თხრობ. 204, 31; მარტირ. 19,27).

4. გარმოზღუდვა (ე.ნ. აბდ. 18): I-VII ტომებში არაა, თუმცა V ტომშია **გარემოდგომილი**.

საფონდო მასალები: XVII საუკუნის უწინარეს ტექსტებში არსად ჩანს.

5. დამბეჭდველობა (ე.წ. აბდ. 6): I-VII წიგნებში არსად ჩანს, მხოლოდ ე.წ. „აბდულმესიანშია“.

საფონდო სიტყვარი: **დამბეჭდველობა** არა, მაგრამ **დამბეჭდველი** კი ცნობილია XI-XII საუკუნეებიდან (იხ. იუდაებრი, II, 127, 21; სამართლის ძეგლ. V, 681, 20, ტექსტი 1796 წლისა; გვხვდება თეიმურაზ მეორესთან; დას. საქართველოს საეკლესიო საბუთებში, I, 136, 32, ტექსტი 1733 წლისა; ქართ. სამართლის ძეგლებში, III, 1125, 17, ტექსტი 1816წ. და სხვ.).

6. დამსხემი (ე.წ. აბდ. 54): I-VII ტომების ლექსიკონებში არსადაა.

ფონდის მასალები: ეგ ცნება ძველ ქართულში არ დასტურდება. დამსხემება კი გვხვდება ბაქარის ბიბლიაში (1743წ.).

ეჭვი არაა, **დამსხემება** გახლავთ განვითარება სიტყვისა **დამსხემი**.

7. დასაყვირი (97): V-VI ტომებში არა ჩანს.

საფონდო სიტყვარი: არის თანიაშვილის „ამირანდარეჯანიანში“ (1397,3). უფრო ადრე არსად ჩანს.

8. დასური (სასურველი, 9): I-VII ტომებში არაა.

სიტყვარი: ძველ წყაროებში არსადა ჩანს.

9. დიადიმა (ბერძნ. სიტყვა; ე.წ. „აბდულმესიანი“, 37): I-VII ტომებში არა ჩანს.

სიტყვარი: დ. თუმანიშვილი (48,5); ნყობილ-სიტყვ. (442,2); „კალმასობა“ (I, 102,30).

უფრო ადრე არსად იხილვის. დავით ჩუბინაშვილი მიუთითებს მხოლოდ ე.წ. „აბდულმესიანს“.

10. ექსული (დაკერებული; ე.წ. აბდ. 37): I-VI ტომებში არაა; VII წიგნში კი უკვე არის.

ლექსიკონი: მეჩვიდმეტე საუკუნის უწინარეს ტექსტებში არა ჩანს. დავით ჩუბინაშვილი ძველი ტექსტებიდან მიუთითებს მხოლოდ ე.წ. „აბდულმესიანს“.

11. ზევსური (ღვთაებრივი, ე.წ. აბდ. I): I-VI ტომებში არაა; VII წიგნში უკვე არის.

სიტყვარი: ძველ წყაროებში არსად ფიქსირდება. მარტოოდენ ე.წ. „აბდულმესიანშიაო“. დავით ჩუბინაშვილი მხოლოდ ე.წ. „აბდულმესიანს“ მიუთითებს.

12. თაყუმი (კალენდარი; ე.წ. აბდ. 17): I-VII წიგნებში არა ჩანს.

საფონდო სიტყვარი: XVII საუკუნის წინარე ძველ წყაროებში არაა დაფიქსირებული.

დავით ჩუბინაშვილი ძველი წყაროებიდან მიუთითებს მხოლოდ „აბდულმესიანს“.

13. ლავროტი (ნარგიზი, ე.წ. აბდ. 8): I-VII წიგნებში არა ჩანს.

სიტყვარი: ძველ წყაროებში დაფიქსირებული არაა.

დავით ჩუბინაშვილი მხოლოდ „აბდულმესიანს“ მიუთითებს.

14. მაკროტი (მცენარე, ე.წ. აბდ. 87): I-VII წიგნების ლექსიკონები არ იცნობენ.

სიტყვარი: მეჩვიდმეტე საუკუნის წინარე ტექსტებში არაა დაფიქსირებული, მხოლოდ ე.წ. „აბდულმესიანშიაო“ ია-მაკროტი.

დავით ჩუბინაშვილი მიუთითებს მხოლოდ „აბდულმესიანს“, როგორც უძველეს წყაროს.

15. მბორგავი//მბორგალი (განძვინვებული; ე.წ. აბდ. 102): I-IV ტომებში არაა. V ტომში უკვე გვაქვს **მბორგველი** – შფოთის ამტეხი (გვ. 802).

სიტყვარი: დაფიქსირებულია თეიმურაზ პირველთან, გაბაასებაში; ნყობილსიტყვაობაშია **მბორგალი** (360,9).

დავით ჩუბინაშვილი მხოლოდ „აბდულმესიანში“ ხედავს ამ სიტყვას.

16. მკამკამებელი (ე.წ. აბდ. 40,45): I-VII წიგნებში არა ჩანს.

საფონდო ლექსიკონი: პირველად ნახსენებიაო „რუსუდანიანში“ (602,12).

დავით ჩუბინაშვილი მხოლოდ „აბდულმესიანს“ მიუთითებს.

17. მკრთოლვარე (ე.ნ. აბდ. 45): I-VII ნიგნებში ეგ ფორმა არსად ჩანს. II ტომშია **მკრთომელობა**; V ნიგნშია **მკრთალი**; VII ტომში გვხვდება **მკრთომელი**.

ლექსიკონი: არის ბესიკთან, გ. თუმანიშვილთან, დ. თუმანიშვილთან, XVIII საუკუნის ერთ მინანქრში, ნყობილსიტყვაობაში, თეიმურაზ პირველთან, ქართული სამართლის ძეგლებში, 1470 წლის მასალაში.

უფრო იქით ეს ცნება არსად იხილვის.

დავით ჩუბინაშვილი მხოლოდ „აბდულმესიანს“ მიუთითებს.

18. მკოდავი (დამჭრელი; ე.ნ. აბდ. 59): I-VII ტომებში არსადაა, ოღონდ I ტომშია **მკოდოვი** (ღარიბი); VII ნიგნშია **მკაფარი**, **მკვეთელი**, **მკვეთელობა**, ოღონდ არსად ჩანს **მკოდავი** (გვ. 724).

ლექსიკონი: **მკოდელი** (ხრონოგრ. გ. მონაზონი, 80,21); **მკოდვა** (არჩილი, ლექს. ათეულ.

38,2); **მკოდი** (რუხ. ბრძ. 129,29); **მკოდველი** (გ. თუმაწ. 70,6); **მკოდიაწი** (საბა, II, 128,32).

დავით ჩუბინაშვილი მხოლოდ „აბდულმესიანს“ მიუთითებს, როგორც უძველეს წყაროს.

19. მომცემლობა (ე.წ. აბდ. 23): I-VII წიგნებში არაა.

ლექსიკონი: მეჩვიდმეტე საუკუნემდელ ტექსტებში ვერსად აფიქსირებს.

დავით ჩუბინაშვილი მხოლოდ „აბდულმესიანს“ მიუთითებს, როგორც უძველეს წყაროს.

20. მოსაფრქვეველი (ე.წ. აბდ. 100): I-VII ტომებში არ იხილვის.

სიტყვარი: XI-XII საუკუნეთა ძეგლებში არის, ოღონდ ოდნავ სხვაგვარი ფორმით – **მოსაფრქვეველი** (ამბროსი ნეკრესელი, ლ.დ. III, 252,1).

დავით ჩუბინაშვილი მხოლოდ „აბდულმესიანს“ უთითებს.

21. მოხშო (ე.წ. აბდ. 35): I-VII წიგნების სიტყვარებში არ ფიქსირდება.

ლექსიკონი: არსად, გარდა ე.წ. „აბდულმესიანისა“, ძველ წყაროებში არ დასტურდება.

დავით ჩუბინაშვილი მხოლოდ „აბდულმესიანს“ მიუთითებს, როგორც უძველეს წყაროს.

22. მსპარაზნობელი (მოასპარეზე): I-VII ტომების ლექსიკონები არ იცნობენ.

სიტყვარი: მხოლოდ „აბდულმესიანშია“, სხვაგან არსად, მიუთითებს შემდგენელი.

დავით ჩუბინოვი მხოლოდ „აბდულმესიანში“ ხედავს, სხვაგან – ვერსად.

23. მხმობარე (ე.წ. აბდ. 7): I-IV ტომებში არაა; V ტომში უკვე გამოჩნდა (გვ. 808).

ლექსიკონი: არისო „რუსუდანიანში“ (19,24; 104,28); არჩილიანში (საქ. ზნეობანი, 100,3); თეიმურაზ II (თიმსარიანი, 152,21); თანიაშვილის „ამირანდარეჯანიანში“ ორჯერ არის გამოყენებული; იყენებს ვახტანგ VI („ამირნასარიანი“, 153,2); XVIII საუკუნის მინაწერი (121,41).

დავით ჩუბინაშვილი, როგორც მკითხველი უკვე მიხვდა, მხოლოდ „აბდულმესიანს“ მიუთითებს.

თებს, რადგან ძველ ტექსტებში სხვაგან არსად ეგულება.

24. სამირონე (ე.წ. აბდ. 14): I-VII ტომებში არსად ჭაჭანებს.

სიტყვარი: ისტ. საბ. IV, 65; 35, 36, ტექსტი 1686 წლისა; ქრონიკ II, 1680 წლისა; ბაქარიანი, 26,2; ქართლის ცხოვრება, IV, 348,23.

როგორცა ვხედავთ, მეჩვიდმეტე საუკუნის II ნახევარში გაჩენილი სრულიად ახალი ტერმინია!

დავით ჩუბინაშვილს ჰგონია, რომ ამ სიტყვის შემნახველი უძველესი ტექსტია „აბდულმესიანი“ და ამიტომაც ამ ძეგლს მიუთითებს, რადგან სხვაგან ამ ფორმას ვერ პოულობს.

25. სამისებრო (ე.წ. აბდ. 91): I-VII ტომებში არა ჩანს.

სიტყვარი: ძველ წყაროებში არსადა ჩანს!

26. სამხატოვანი (ე.წ. აბდ. 14): I-VII ტომებში არ ჩანს; მხოლოდ VI ტომშია **სამხატედი**, რაიც, ჩვენი აზრით, ნიშნავს კიდევ სამხატოვანს (გვ.

867), თუმცა საძიებელი ფორმა არც აქ იხილვის.

სიტყვარი: მითითებულია მხოლოდ თეიმურაზ II (XVIII საუკუნე).

დავით ჩუბინოვი, როგორც უკვე მკითხველი გრძნობს, უძველეს წყაროდ მიუთითებს მხოლოდ „აბდულმესიანს“, რაკიდა სხვაგან ამ სიტყვას ვერსად ხედავს.

27. სარდა-სარო (საუკეთესო კვიპაროსი, ე.წ. აბდ. 8): V-VII ტომთა ლექსიკონები არ იცნობენ.

სიტყვარი: დასტ. ისტ. საბ. IV, 21,33 – საბუთი 1635 წლისა; სამართ. V, 332,20 – საბუთი 1786 წლისა; ქართულ-სპარსული ისტ. საბუთები, 167,5 – საბუთი 1641 წლისა; ქართ. სამ. ძეგლები, II, 527, 25 – 1660 წლისა; H-342, - საბუთი 1661 წლისა.

ვხედავთ: ეს ტერმინიც მეჩვიდმეტე საუკუნის იქით არ ფიქსირდება.

დავით ჩუბინოვი უძველეს წყაროდ მიუთითებს „აბდულმესიანს“, რაკილა სხვა ძველ წყაროებში ამ ცნებას ვერ პოულობს.

28. ფირუზი (ე.წ. აბდ. 44): I-V ტომებში არსად ჩანს; IV ტომი ეკუთვნის რუსთველს. იგი ათასგვარ ძვირფას თვალ-მარგალიტს ახსენებს, მათ შორის, ამ ქვასაც, ოღონდ ძველი, პირვანდელი ფორმით – **ფეროზი**; არც ის არის ყურადღებიდან გამოსარიცხავი, რომ, „შუშანიკის წამებისა“ და სხვა ძველი წყაროების მიხედვით, არსებობს **ფეროზ** მეფე და არა **ფირუზ** მეფე; მე-5 ტომის ლექსიკონი კი უკვე იცნობს ამ ცნებას (გვ. 867).

სიტყვარი: ძველ წყაროებში **ფირუზი** არ ჩანს, **ფეროზი** დიახაც! მაგალითად, გარდა „ვეფხისტყაოსნისა“, **ფეროზი** გვაქვს „ვისრამიანშიც“, ოღონდ ფირუზი – არა!

29. სემური (არაბ. აღმასი; ე.წ. აბდ. 8): I-VII ტომებში არსად ჩანს.

საფონდო სიტყვარი: მითითებულია – ძველი ძეგლებიდან მხოლოდ „აბდულმესიანშიაო“.

დავით ჩუბინაშვილი, რა თქმა უნდა, მას მხოლოდ „აბდულმესიანში“ აფიქსირებს, სხვაგან – ვერსად!

30. სისარა – ე.წ. „აბდულმესიანის“ ერთობ კოლორიტული სიტყვა ძველ წყაროებში XVII საუკუნემდე არსად ჩანს.

სამაგიეროდ, „სისარა, დასისარა“ ლექსემებს ხშირად იყენებს იაკობ შემოქმედელი; იყენებს როგორც თავის „ნამდვილ“ (გაბაასება), ისე „არანამდვილ“ (ე.წ. „აბდულმესიანი“) თხზულებებში (იხ. ი. შემოქმედელი, პოეტურ თხზულებათა სრული კრებული, თბილისი, 2014, ბორის დარჩიას რედაქცია, გვ. 264 და გვ. 352).

დავით ჩუბინაშვილი მიუთითებს ქართლის ცხოვრებას, 69. ეს კი XVIII საუკუნეა.

31. სტოლა (ნავები, ე.წ. აბდ. 39): I-VII ტომები არ იცნობენ.

საფონდო სიტყვარი: ძველ წყაროებში XVII საუკუნემდე არსად ჩანს.

დავით ჩუბინაშვილი მიუთითებს, მისი აზრით, ყველაზე უადრეს წყაროს „აბდულმესიანს“.

32. უზვერელი (ე.წ. აბდ. 14): I-VII ტომებში არსადაა, გარდა ე.წ. „აბდულმესიანისა“ (II ტომი); როგორ მოხდა, რომ XII საუკუნეში გამოიყენეს ეს მეტად კოლორიტული სიტყვა და ის მეჩვიდმეტე საუკუნემდე არავინ მოიმარჯვა?!

ფონდის სიტყვარი: მხოლოდ „აბდულმესიანშიაო“!

დავით ჩუბინაშვილი, რა თქმა უნდა, მხოლოდ „აბდულმესიანს“ მიუთითებს, სხვა ძველ წყაროში ამ სიტყვას ვერ ამჩნევს.

33. უსულელი (ე.წ. აბდ. 23): I-VII ტომების ლექსიკონები არ იცნობენ. ეფრემ მცირის იამბიკოშია **უსულელესი** (XI-XII საუკ.).

სიტყვარი: მხოლოდ „აბდულმესიანშიაო“.

დავით ჩუბინოვი მიუთითებს მხოლოდ „აბ-დულმესიანს“.

34. ფელამბარი (მოციქული, ე.წ. აბდ. 82): I-V ტომები არ იცნობენ. VI წიგნში უკვე გამოჩნდა ეს კოლორიტული სიტყვა (გვ. 872).

საგულისხმოა შემდეგი გარემოება: რუსთველი სულ მაჰმადიანთა წრეში ტრიალებს და მაჰმადიანთა მოციქულის გამომხატველი ეს ცნება არ უხსენებია. თუ მას წინ ედო ნამდვილი „აბ-დულმესია“ და შიგ ეგ ტერმინი იყო, როგორ არ გამოიყენა იგი?!

სიტყვარი: მიუთითებს, რომ XVII საუკუნის იქით ეგ ტერმინი არ ფიქსირდება; არის: არჩილის „გაბაასებაში“; ხელნაწერში S-2511 – XVII საუკუნისა; „ხოსროვშირინიანში“ – XVII საუკუნე; „იადგარ დაუდშიცაა“, „ლეილმაჯნუნიანშიც“.

მაშ, მეჩვიდმეტე საუკუნემდე ამ ტერმინის ძიება ზედმეტია. საგულისხმოა, რომ იაკობ შე-

მოქმედელი ამ ტერმინს არაერთგზის ახსენებს თავის „ნამდვილ“ პოემა „გაბაასებაში“.

დავით ჩუბინაშვილი, მკითხველი უკვე ხვდება, მიუთითებს მხოლოდ „აბდულმესიანს“, რადგან სხვა ძველ წყაროში ამ ფორმას ვერ ხედავს.

35. ღვედკეცი (მცენარე; ე.წ. აბდ. 60): I-VII ტომების ლექსიკონი არ იცნობს.

სიტყვარი: აფიქსირებს მხოლოდ სულხან-საბასა და ვახტანგ მეექვსესთან. ძველ ქართულში მხოლოდ „აბდულმესიანშიაო“.

დავით ჩუბინაშვილი მიუთითებს მხოლოდ „აბდულმესიანს“.

36. შიშველ-მართალი (ველური კაცი, ე.წ. აბდ. 60): I-VII ტომებში არ ფიქსირდება.

სიტყვარი: 1639, 1670, 1683 წლების წყაროებში; H-972, 1639 წლის ხელნაწერი.

დავით ჩუბინოვი მხოლოდ „აბდულმესიანში“ ხედავს ამ ტერმინს.

37. წერილი (ანბანი, ასოები; ე.წ. აბდ. 8,84): ამ გააზრებით არსად ჩანს I-VI ტომებში; VII ნიგნში უკვე გამოჩნდა (გვ. 746).

წერილი მეჩვიდმეტე საუკუნის გააზრებაა. მანამდე ყველგან ნიშნავდა **დანერილს, ტექსტს.**

სიტყვარი: ძველ ლიტერატურაში არსად ფიქსირდება.

დავით ჩუბინოვი მიუთითებს მხოლოდ „აბდულმესიანს“.

ასეთია ე.წ. „აბდულმესიანში“ ამეტყველებული ლექსიკა.

ყოველივე ზემოთქმული საფუძველს გვაძლევს, გამოვიტანოთ ლოგიკური უმაგრამო დასკვნა:

ე.წ. „აბდულმესიანში“ ფიქსირდება 40-42 ისეთი სიტყვა, რომელთა კვალსაც ვერ ვაწყდებით ძველ ტექსტებში. ისინი ჩვენს მეტყველებასა და მწერლობაში ჩნდებიან XVI-XVII საუკუნეებში, ამიტომაც ე.წ. „აბდულმე-

სიანი“ დაწერილია XVII საუკუნის მეორე ნახევარში, კონკრეტულად 1661 წელს; ეკუთვნის იაკობ შემოქმედელს და ეწოდება ასე - „ქება მეფისა არჩილისა“.

ლიტერატურა

1. თავდიშვილი მურმან, დიდი როქი ქართულ ლიტერატურაში, თბილისი, 2010, 56.
2. იაკობ შემოქმედელი, პოეტურ თხზულებათა სრული კრებული, თბილისი, 2014, 349.
3. ქართული მწერლობა, I-VII ტომები, თბილისი, 1987-1989 წლები.
4. ვეფხისტყაოსნის ტექსტის დამდგენი კომისიის სალექსიკო ფონდი.
5. დავით ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 1984.

Expressive vocabulary

Resume

We have confirmed: words "Boluki", "Sepka", "Jigha" , came into Georgian speech in XVI-XVII centuries; They had never been used in the old Georgian literature, therefore, their existence in so called "Abdulmusiani" confirms that this poem was composed not in the 12th, but in the seventeenth century.

We have found many "suspicious" other words in the text of the laudatory poem. Such as: Amiantosi, Bezirgani, Ganligeba, Garmozgudva, Dambetchvdeloba, Damskhemi, dasakviri, Dasuri, Diadema, Eksuli, Zevsuri, Takumi, Lavroti, Makroti, Mborgavi, Mkamkamebeli, Mkrtolvare, Mkodavi, Momtsemloba, Mokhsho, Msparaznobeli, Samirone, Samisebro, Sarda-Saro, Semuri, Sisara, Stola, Peghambari and other, Total 40-42 units.

We could not find them in the volumes of Georgian poetry (I-VII), which presents old texts till seventeenth century. Given words are not mentioned in the above mentioned vocabularies, except in the so called "Abdulmusiani".

i.e. so called "Abdulmesiani" is not a literary text of 12th century. It was written in the second half of the seventeenth century, in 1661 year and it was called: - "The praise to King Archili".

Key words: "Abdulmesiani", so called "Abdulmesiani", the vocabulary of the XII century, the words used since XVI-XVII centuries.

Говорящая лексика

РЕЗЮМЕ

Мы доказали: слово «болуки» (группа), «сефка» (разновидность лука), «джига» (перо, украшение головного убора) в грузинской речи появляются только с XVI века. Эти слова нами не

замечены в древних текстах нигде, за исключением «Абдулмесиани». Следовательно, «Абдулмесиани» - памятник не XII, аXVIIвека.

Нами обнаружены и другие сомнительные слова, не встречающиеся в лексике древних (V-XVвеков текстах). Их количество достигает примерно 40-42 единиц.

Это – ещё одно свидетельство того, что т.н. «Абдулмесиани» сочинил не Шавтели, поэт XII века, а религиозный деятельXVIIвека митрополит Яков, а название поэмы – «Восхваление царя Арчила» (АрчилБагратиони воцарился в 1661 году).

Ключевые слова: Шавтели, «Абдулмесиани», т.н. «Абдулмесиани», «болуки», «сефка», «джига», митрополит Яков Шемокмедели.

ე.წ. „აბდულმესიანში“ ჩამორიგებული ავანსის შესახებ

საკვანძო სიტყვები: ე.წ. „აბდულმესიანი“, თამარ მეფე, დავით სოსლანი, არჩილ ბაგრატიონი, შაჰნავაზი, იაკობ შემოქმედელი, „ქება მეფისა არჩილისა“.

1661 წელს ვახტანგ მეხუთე შაჰნავაზი, წითელ სპარსულ ხალათში გამოხვეული, არეულ-დარეულ იმერეთსა და ქუთათისს ესტუმრა; მას მხარს უმაგრებდა ქართულ-სპარსული ჯარი. მთელი დასავლეთი საქართველო გაისუსა. შაჰნავაზმა პირისგამტეხი და მოღალატე ვამიყ დადიანი მოაკვლევინა, სამეგრელოს გამაგრებული სამხედრო ბოლაზი რიონზე – ლიმონა – აიღო და აფხაზეთიც დააშოშმინა; დადიანად თავისი კაცი განამნესა და იმერეთის ტახტზე 14 წლის „ალვა მორჩი“ არჩილ ბაგრატიონი დასვა. ფაქტობრივად ირანის შაჰის ფარული თანხმო-

ბით დასავლეთი საქართველო შემოიერთა (2, გვ. 18-19).

ახალგაზრდა მეფეს ავტორიტეტის ამაღლება სჭირდებოდა. მას ჯერ თავი არაფრით გამოეჩინა, გარდა სწავლაში დიდი წარმატებისა. ეს კი ისტორიულად დადასტურებული ფაქტია: შაჰნავაზმა თავის მრავალრიცხოვან შვილებს ბრწყინვალე განათლება მიაღებინა. ზოგი ისტორიკოსი იმასაც კი აღნიშნავს, რომ არც ერთი ქართველი ხელმწიფის შვილებს ისე მრავალმხრივი და ბრწყინვალე განათლება არ მიუღლიათ, როგორც ვახტანგ მეხუთის ნაშვილებსო. განათლებულთა ამ კოჰორტაში არჩილი მენინავეობდა. ეს ისტორიამაც დაადასტურა. მართალია, სამეფო ხაზით მისმა უმცროსმა ძმამ გიორგი მეთერთმეტემ უფრო მეტს მიაღწია, ვიდრე არჩილმა, ოღონდ განათლებისა და მწერლობის სარბიელზე არჩილი მთიებშივით ბრწყინავს. მან არა მარტო თავად გამოიჩინა თავი, როგორც დიდმა და სახელოვანმა პოეტმა,

არამედ მთელი ლიტერატურული სკოლა შექმნა.

ეს კი რჩეულ მოაზროვნეთა ხვედრია!

ჰოდა, აი, 1661 წელს ნორჩი არსება იმერეთის ტახტზე დაჯდა. მას სჭირდებოდა ავტორიტეტის ამადლება და კიდევაც გამოუჩნდა მესხობზე გურიიდან. ეს გახლდათ მიტროპოლიტი იაკობ შემოქმედელი. მან ჩახრუხადის წაბადვით შექმნა 107 სტროფიანი „ქება მეფისა არჩილისა“. სხვათა შორის, არა მარტო სიტყვათა წყობით, საზომითა და შერითმვის წესით წაბაძა მე-12 საუკუნის მგოსანს, არამედ თხზულების სიდიდითაც. „თამარიანის“ მოცულობაც დაახლოებით ასეთია – 111 სტროფი (თუ მასში რამდენიმე სტროფი ჩამატებული არაა და თავიდან ისიც 107 სტროფს არ შეადგენდა). ამიტომაც თუ იყო, რომ ქართული ლექსის პირველი კანონმდებელი მამუკა ბარათაშვილი მიუთითებდა:

**იაკობ მბაძეს და ჩახრუხაძეს
ექოთ მეფენი მათ სიბრძნის მწყებად —
არჩილ და თამარ, არა მათ ამარ,
დავრჩი ბაქარის მე მონა მქებად (1, გვ. 41).**

აქ პირდაპირ და უთუმცაოდ არის გაცხადებული: იაკობმა წაბაძა ჩახრუხაძეს; იაკობმა აქო არჩილი, ჩახრუხაძემ – თამარი; მე კი ბაქარ მეფის ხოტბა ვიკისრეო. ამ „ბაქარის ქებაში“ კი დასძენს: მე წავბაძე „ბრძენსა მას ორსაო“ (1, გვ. 40).

მაშ, ასე:

იაკობ მბაძეს უნდა შეექო ახალბედა, „ჯერთ-უნვერული“ ჭაბუკი, რომელსაც ჯერ-ჯერობით საგმირო და სასახელო არაფერი ჰქონდა გაკეთებული. ამიტომაც არის, რომ ტექსტში შეინიშნება ერთი თავისებურება, რაც სამეცნიერო წრეებს დღემდე არ შეუმჩნევიათ: ჯერ ერთი, წარსული გმირობის არავითარი ფაქტი არაა მოყვანილი; პოემა რომ თამარს ან დავით სოსლანს ეძღვნებოდეს, ავტორი წარსულ-

ლი გმირობის არაერთ ფაქტს დაასახელებდა; მეორეც, სამუქფოდ, აქცენტირებულია მომავალი და მყოფადი დრო, რომ საქები პერსონაჟი აწ ი გამოიჩინს თავს, რომ სამომავლოდ ჩაიდენს გმირობებს.

მოდით, ქმნილებას ამ თვალთახედვით გადავხედოთ!

ტექსტში ხშირად არის მომარჯვებული ეპითეტი „მორჩი“, რაც ნიშნავს ახალნერგს, ჩვილს, პატარას. მე-5 სტროფშია: „ა ქამით მორჩი! აქა მით მორჩი“ (4); მეორე ადგილას პერსონაჟი არის ვარდისა ნერგი: „ნერგად ვარდისად“ (მეშვიდე სტროფი); საგულისხმოა მე-10 სტროფი: აქ აქცენტირებულია არა ის, თუ რა გაუკეთებია გმირს, არამედ ის, თუ რას გააკეთებს მომავალში: „შემუსრავს, შეფქვავსო“ ორგულებს; მე-15 სტროფიც მომავალზე აკეთებს აქცენტს: „უთრუთ-საამით ზაალსა ამით განქიქებულ-ჰყოფს ძლიერებითა“.

მაშასადამე, „შაჰ-ნამეს“ უძლიერეს ფალავნებსა და გმირებს: უთრუთს, საამს და, კიდევ მეტი, თვით როსტომ-გმირის მამას, უძლეველ ზაალსაც კი განაქიქებსო. „განქიქებულ-ჰყოფს“ არის მომავალი დროის ზმნა, გულისხმობს იმას, რასაც პერსონა აწი გააკეთებს. ამ მხრივ არც მე-16 სტროფია გამონაკლისი: არჩილი მალე გახდებაო „აგარის ერთა ცეცხლთა მომდებადო!“

თამარსა და დავითს, როგორც ასაკოვანთ, ხნოვანთ, არ სჭირდებათ ბედის მარჩიელობა, „რამლის კვრა“. აქ კი 14 წლის ყმანვილკაცის ბედსა ჩხრეკენ და მომავალს უწინასწარმეტყველებენ. ეს საქმე კეთდება მე-17 სტროფში: „იკითხვენ, სწერენ, თაყუმსა სჩხრეკენ, რამლს ჰკრვენ, არჩევენ ბედთა მათთაგან“.

სამომავლო პროცესებია გამოხატული ამავე სტროფის მომღვენო ტაეპებშიც: „რომ იქმნეს წვითა მნათობნი მძაფრად სხივთა მისთაგან“.

„რომ იქმნეს“, ეჭვი არაა, მომავლის დროა, მყოფადის ფორმაა.

ერთადერთი, რაც წარსულს მიეწერება და რაც ჭაბუკმა მამასთან ერთად უკვე გააკეთა, შემდეგია: მათ შერისხეს და მიასიკვდილეს სამეგრელოს ქვეგამხედვარი მთავარი ვამიყ დადიანი, რომელმაც თავისი გრძელცხვირა ქალიშვილი არჩილს არ მისცა ცოლად და ამით პირისწყალი დაუქცია. ეს ფაქტი კი სწორედ წარსულ დროშია გამოხატული:

ვისაც შეჭრისხდა, ნამდვილვე მიჰხვდა

მას სალმოზანი სიკვდილისანი (23-ე სტროფი).

ეგ „სალმოზანი სიკვდილისანი“ სწორედ ვამიყ დადიანმა იგემა.

ავტორი კიდევ ერთხელ შეგვახსენებს, რომ მისი პერსონაჟი ყმანვილკაცია, ნორჩია. 26-ე სტროფში ვკითხულობთ: „მოყმე, მხნე, უხვი დაიბადენი“.

28-ე სტროფში ის კი არ არის აღნიშნული, თუ გმირმა უკვე რა გააკეთა, არამედ ის, თუ რას გააკეთებს, რას მოიმოქმედებს სამომავლოდ:

**შემუსრავს ბაალს, მოლოქს და ქამალს,
ასტარტის კერპსა საძაგელთასა.**

ექვთი არაა, „შემუსრავს“ მომავალ დროს გამოხატავს.

ცნობილი ისტორიული ფაქტია: შაჰნავაზმა და არჩილმა მოსპეს ვამეყ დადიანი, გაუნადგურეს ოჯახი, აგრეთვე ძე და ასული. ეს ისტორიული ფაქტია. ეს ამბავიც წარსულ დროშია განწერილი, როგორც უკვე მომხდარი:

**ვხმოზ ვამეყ-ვისსა, ართუ მეყვისსა,
როს იავარყო ამან ქვეყანით** (სტროფი 32-ე).

იმავე სტროფშია:

**აღმოფხვრა სული – ძე და ასული;
რაც უყო, თქმევად ვის ძალუც ენით!**

ისიც ისტორიული ფაქტია, რომ ვამეყს დარჩა ერთი ძე და ერთიც ასული!

ასევე წარსულ დროშია გამოხატული 1661 წელს მომხდარი კიდევ ერთი მოვლენა – ამ დროს იმერეთის ჯარებმა შაჰნავაზისა და არჩილის ხელმძღვანელობით აიღეს რიონისპირა ლიმონა, მეგრელთა მიერ გამაგრებული სამხედრო ბოლაზი:

„ თვით სულ იმონა კიდე ლიმონა“
(სტროფი 33).

ამის შემდგომ ავტორი ისევ სამომავლოდ ჩასადენ ქველობას უქებს თავის გმირს:

**ჯალაც ისეფქევ, მოსვრით ისე ფქევ,
ბრჭალი ჰქმენ მათზე (მტერზეო) მეოტ-
მყოფელი** (სტროფი 35).

ასევე, იმავე ხანაშია: „ორგულთა ექმენ დასამხობელი“.

**ი ს ე ფ ქ ე ვ, ი ს ე ფ ქ ე ვ, ჰ ქ მ ე ნ, ე ქ
მ ე ნ** მომავალი დროის გამომხატველი ზმნებია!

აღნიშნული თვალთახედვით საინტერესოა 36-ე სტროფი:

**ხმალი ლესული, მასზედ მხნე სული
ბარბაროზთ მსვრელად მყის წარგემართოს;**

**მკლავნი ძლიერნი, გმირთა მძლიერნი,
რისხვით მათ ზედა რომ მოგემართოს.**

აქაც ზმნები - „წარგემართოს“ და „მოგემართოს“ – მომავალს გულისხმობენ და არა წარსულს ანდა აწმყოს.

ყველაფერი ლოგიკურია: „ჯერთ-უნვერულ“ 14 წლის დღაპს ავტორი სამომავლო წარმატებებს უსურვებს.

38-ე სტროფში ნახსენებია ერეკლე კეისარი, რომელმაც შეიპყრო ირანის შაჰი ხოსრო. მერე კი ნათქვამია: ესეც, ჩვენი ახალგაზრდა მეფე და გმირიც, მომავალში უღმერთოებს დაიფრენსო:

**სთქუთ-ლა ესეცა: „მსგავსად ესეცა
უღმერთოთა შეიქმს თვით-ოტებულსა“.**

საექვო არაა: თამარსა და დავითს ასე კი არ ეტყოდნენ, არამედ ამგვარად: თქვენ ერეკლეს კეისარივით უკვე აოტეთ და გააქციეთ უღვთო აგარიანები და ირანელებიო!

მეხოტბე კიდევ ერთხელ შეგვახსენებს, რომ მისი ქების საგანი „ჯერთ-უნვერული“ ყმანვილია:

ვარდო უფრჭვენლო, ცვრით განბანილო,

ნერგო სვიანო, დავითიანო (სტროფი 52-ე).

„უფრჭვენელი ვარდი“ და „ნერგი სვიანი“ აშკარად მიუთითებს 14 წლის ყმანვილკაცზე და არა ლაშა-გიორგის მშობლებზე – გინდა თამარზე, გინდა დავითზე.

56-ე სტროფში კიდევ არის მითითებული გმირის ნორჩ ასაკზე: „რა მოიზარდე, თვით მოიბლარდე“.

მოზარდად კი ითვლება სწორედ 14 წლის ადამიანი.

მერე ისევ მომავლის გამომხატველ ზმნებს იყენებს მწერალი, როცა ბრძანებს:

**ასპიტ-ცემულ-ჰყოფ მტერთა, ახოვნად
მყის მოამდოვრებ, მათ შეიქმ ცხოვრებ**
(სტროფი 57).

ზმნები: ცემულ – ჰყოფ, მოამდოვრებ, შე-
იქმ – არის ავანსი, რომელსაც იაკობ მბაძე ასე
უხვად აძლევს თავის ნორჩ გმირს. ვგონებ, საა-
ვანსო არაფერი ჰქონდათ თამარსა და დავით
სოსლანს, მით უფრო – დავით აღმაშენებელს,
უკეთუ რომელიმე მათგანია აქ შექცეული!

61-ე პოეტური აბზაციც საგულისხმიე-
როა.

აქაც საავანსო ზმნებია დაჯრილი:

**ორგულთა მოსწყლავ, ძირითურთ მოჰ-
სხლავ,**

ერთგულთ ექმნები ფარად და ზურგად.

აქაც არა უკვე **მოსწყლევ, მოსხლევ**
და **გაუხდიო**, არამედ **აწი** იქნება ყოველი-
ვე ესო: „მოსწყლავ“, „მოჰსხლავ“, „ექმნები“.

კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია 62-ე სტროფი, სადაც უთუმცაოდ არის მითითებული, რომ ხოტბის საგანი ნორჩია, ჯერ დაუქორწინებელია, გვრიტთა მართვეა, ოღონდ სურვილი აქვს, შექმნას ოჯახი; მეტაფორა **გ ვ რ ი ტ ე ბ ი** აქ არჩილის დედ-მამას გულისხმობს, ხოლო მეტაფორა **მ ა რ თ ვ ე** – თვითონ არჩილს, 14 წლის ნორჩს:

გვრიტთა მართვისა თვარ აქვს მართ ვისა

თქვენებრ სურვილი მეუღლობისა?

ერთგან კი (სტროფი 86-ე) პირდაპირაა ნათქვამი, რომ პერსონაჟი „ნორჩად გამოქანდაკებულიაო“: „ნორჩთ ქანდაკებით“.

96-ე სტროფში მითითებულია, რომ ნორჩ ხელმწიფეს შეეფერებაო მთელი ხმელეთის ფლობა:

**შეგეფეროდა, გმირო, ქველო-და,
სრულ ხმელთა ფლობა სამეუფოსა!
ეს არის კეთილი ნატვრა!**

თამარსა და დავითს კი ამგვარი ნატვრანადილი არაფრით შეეფერებოდათ, ვინაიდან მათ ისედაც ხელთ ეჭირათ არათუ მათი ნილხვედრი „სამეუფო“, არამედ მთელი ხმელეთი. „ვეფხისტყაოსნის“ ეპილოგში პირდაპირ არის მითითებული, რომ დავით სოსლანი გახლავთ მაშრიყიდან მალრიბამდე „სრულ ხმელთა“ მფლობელი:

„ვინ არის აღმოსავლეთით დასავლეთს ზართა მარებლად“ (3, სტროფი 1708).

ასე რომ, შეუძლებელია, თამარსა და დავითს ავტორი ასე მიმართავდეს: შეგეფერებოდათ „სრულ ხმელთა“ ფლობაო.

ამრიგად, ავტორი იაკობ შემოქმედელი აქცენტს აკეთებს ქების ობიექტის სამომავლო გმირობაზე, სავარაუდო ქველობაზე და ამგვარი საავანსო წარმოდგენა-წარმოსახვებით ავსებს პოემის სალექსო სივრცეს.

ყოველივე ეს ამტკიცებს: ე.წ. „აბდულმესიანის“ ხოტბის საგანი არის 14 წლის მორჩი

არჩილ შაჰნავაზის ძე ბაგრატიონი, ხოლო პოემას ეწოდება „ქება მეფისა არჩილისა“.

ლიტერატურა

1. ბარათაშვილი მამუკა, თხზ. სრული კრებული, თბილისი, 1969.
2. გაგლოევი გიორგი, იმერეთის ისტორია, 1465-1810, გორი, 2013.
3. რუსთველი, „ვეფხისტყაოსანი“, მურმან თავდიშვილის რედაქცია, თბილისი, 2016.
4. ქართული მწერლობა, 3, თბილისი, 1988, ე.წ. „აბდულმესიანი“.

About distribution of advance in so called “Abdulmesiani”

Resume

Shakhnavazi, Vakhtang V Bagrationi annexed Imereti, with the help of hidden support of Persian

Shah in 1661 year and enthroned his underage son Archili there. 14-year-old boy needed to increase his authority. He was lauded by Iakob Mitropoliti from Guria. Iakob Shemokmedeli, replicated to Chakhrukhadze, wrote 107 verses lyric-paneguric poem “Praise” to King Archili”.

“Still beardless” young man had not committed heroic deeds. It is natural. That is why, the main part of the poem is to distribute the advance: author praise the young king’s not the past, but the future; Praise the good jobs that he will do in the future.

On the fact that the future heroes are emphasized in praise, is not paid any attention in scientific literature till present. This proves once again, that the author praise not Tamari, Davit Soslani or David Aghmashenebeli, but the young king.

Therefore, 107 verses poem is a literary text written not in XII century, but in XVII century; Archil Bagration is praised by it, who gained the throne of

Imereti in 1661 year. The poem is written at the same year too.

Key words: so called “Abdulmesiani”, King Tamar, Davit Soslani, Archil Bagrationi, Shakhnavazi, Iakob Shemokmedeli, “Praise to King Archili”.

**ვამეყ დადიანის სახე ე.წ.
„აბდულმესიანსა“
და
არჩილ მეფის „გაბაასებაში“**

საკვანძო სიტყვები: ვამეყ დადიანი, სეპარატიზმი, ვახტანგ V, შაჰნავაზი, მათი კოლიზია, დადიანის დასჯა, ახალგაზრდა მეფე არჩილი.

ე.წ. „აბდულმესიანი“, ანუ იაკობ შემოქმედელის „ქება მეფისა არჩილისა“ (1661 წელი), და არჩილ ბაგრატიონის „გაბაასება თეიმურაზ მეფისა და რუსთველისა“ (დაახლოებით 1680-1681 წლები), როგორც ერთი ეპოქისა და ერთი

ლიტერატურული წრის (არჩილის სკოლის) თხზულებები, ერთნაირ იდეოლოგიურ-პოლიტიკურ მიმართულებას ამჟღავნებს. ეს გახლავთ სამეფო კარზე (ვახტანგ V შაჰნავაზის წრეში) შემუშავებული მყარი თვალსაზრისი: ვამეყ III დადიანი, როგორც ქვეგამხედვარი ფეოდალი, მტყუანია, ხოლო ქართლის სამეფო კარი, რომელიც შაჰის ფარული მხარდაჭერით ქართლისა და იმერეთის გასაერთიანებლად იბრძვის, - მართალი და უზაკველი.

ამ მხრივ ორივე ტექსტი ერთნაირ პოზიციას ავლენს.

განვიხილოთ ეს საკითხი გამონვლილვით, ოღონდ მანამდე ვნახოთ, თუ როგორა დგას ეს პრობლემა უახლეს ისტორიულ ლიტერატურაში: „ამან იმერეთი აღაშფოთა: ნაწილი დადიანის გამეფებას უჭერდა მხარს, ნაწილი კი ქართლის მეფე ვახტანგ V-ის გამეფებას; ქუთაისში მაინც ვამეყ დადიანმა შეასწრო... 1660 წელს იმერეთის მეფედ თავისი თავი გამოაცხადა, და ყოვე-

ლი შემთხვევისათვის იმერეთის სამეფო სიმ-
დიდრე 12 ურმით ქუთაისიდან ოდიშში გაგზავ-
ნა. ამასობაში ქუთაისს სპარსულ წითელ ხა-
ლათში გამოწყობილი ქართლის მეფე ვახტანგ V
მოადგა. ვამეყ დადიანმა მას ქართლთან მომიჯ-
ნავე მინები დაუთმო, თავისი გრძელცხვირა
ასული ვახტანგის ძეს არჩილს შეჰპირდა ცო-
ლად და ერთურთს მშვიდობიანად დაშორდნენ.

ვახტანგისა და ვამეყის დამოყვრება დიდ-
ხანს არ გაგრძელებულა: დადიანმა შეპირებუ-
ლი ასული იმერელ თავად ბეჟან ლოღობერიძეს
მისცა. ამით გაბრაზებულმა ვახტანგ V-მ მიიმ-
ხრო ზემო იმერეთის დიდებულები, დემეტრე
გურიელი და 1661 წელს იმერეთში ჯარით შეიჭ-
რა. ვამიყ დადიანმა ბრძოლა ვერ გაბედა და
ოდიშში გაიქცა. ვახტანგი იქაც მიჰყვა. აქედან
ვამეყი სვანეთში გაიქცა. ოდიშში ვახტანგმა
მთავრად ლევან II დადიანის ძმიშვილი შამადავ-
ლე იოსების ძე დანიშნა... იმავე წელს ვახტანგის
მითითებით ხოსია ლასხიშვილმა ვამიყ დადიანი

მოკლა, იმერთა მეფედ კი ვახტანგმა თავისი 14 წლის ძე არჩილი გამოაცხადა“ (3, 18-19).

ახლა ვნახოთ, თუ როგორაა ყოველივე ეს ასარკული ე.წ. „აბდულმესიანში“.

აქ ქვეგამხედვარი ფეოდალის ლიტერატურული პორტრეტი იძერწება 31-ე, 32-ე, 33-ე და 34-ე სტროფებში (5).

მაშასადამე, დრამატული ეპიზოდი ჩატყუ-ლია ოთხ პოეტურ აბზაცში.

მამა-შვილს (ვახტანგ V შაჰნავაზსა და არჩილს) ურიცხვი რაზმი ჰყოლია, თანა ჰქონია მტერთა მომსპობი გორგასლიან-დავითიანი დროშა; ამ დროშის წინაშე ნებისმიერ „მებრძოლთა“ (ავაზაკ-მეკობრეთა) გუნდები გაცუდდება (სტროფი 31); უფრო საინტერესოა მომდევნო პოეტური აბზაცი: აქ ტოლად შერწყმულ სახელებად არიან წარმოდგენილი ქართველი ვამეყ III დადიანი და ირანელი **ვისი**: „ვხმოზ ვამეყ-ვისსა, ართუ მეყვისსა, როს იავარყო ამან ქვეყანით“.

ეგ ვისი არის იაკობ შემოქმედელის ამავე პოემაში სხვაგან ნახსენები „უკეთური თურის“ მონა, პირველი ვაზირი; ძმებმა სალიმმა და თურმა მოკლეს ძმა ერაჯი, ჩაიდინეს უმსგავსო საქციელი. ამიტომაც ამბობს იაკობი: „სალიმ და თური, ძლით უკეთური“. აი, სწორედ ამ ბოროტი თურის პირველი რაინდი და მრჩეველია ვისი. სწორედ ამ ვისს ახსენებს იაკობ დუმბაძე „ართუ მეყვის“ პიროვნებად, ანუ არამოყვარულ, არასაყვარელ, არასათნო პიროვნებად, რაკილა ისიც ხელს უწყობდა თავის პატრონს ბოროტების აღსრულებაში, სწორედ ამ ვისის ბოროტი ბუნების თანაზიარია ქართველი ფეოდალი, დადიანი ვამეყი, რომელიც სავსებით სამართლიანად აღმოფხვრა, შემუსრა, მოსპო და გაანადგურა ქების ობიექტმა: „როს იავარყო ამან ქვეყანით“.

მართლაც, როგორცა ვნახეთ, ვახტანგ მეხუთემ და არჩილმა სიტყვისგამტეხი და მოღალატე ფეოდალი 1661 წელს მოაკვლევინეს.

იმავე სტროფში ნაჩვენებია, თუ რა დაემართა ორგულ ფეოდალს: „აღმოფხვრა სული – ძე და ასული: რაც უყო, თქმევად ვის ძალ-უცენით!“

ვამეყი და მისი ოჯახი ძირფესვიანად გაანადგურაო.

მომდევნო ტაეპში ნაჩვენებია, თუ როგორ ძიძგნის ფრინველ-მხეცი მოღალატის ლემს: „ვნახეთ ა სერი: მაზედა სერი – მხეცნი, ფრინველნი უწყლად მისეენით!“ ბოლო ტაეპებში ნაჩვენებია, თუ როგორ მოექცა ქვეგამხედვარს ხელმწიფე „უნყალოდ“: „ექმნა უწყალოდ“ და „ქმნა უძალოდ“.

მაგრამ საქმე ამით როდი მთავრდება:

რაკი სამეგრელოს მთავარი ჩამოიშორა, ახლა ცენტრალური სამხედრო-სტრატეგიული პუნქტები შემოიშრება, უწინარეს ყოვლისა კი – სამხედრო ნავსადგურები და ბოლაზები. მათ შორის უმთავრესი გახლდათ ე.წ. „რიონის ლიმანა“ (რიონის ლიმონა).

უნდა განვმარტო: ლომენი, ლიმონა, ლიმენა – ეს ბერძნული ტერმინები მაშინ დღევანდელი თურქული ბოლაზის ნაცვლად იხმარებოდა. **ლიმონა** შავი ზღვის სანაპიროზე XVI-XVII საუკუნეებში არაერთგან შეგხვდებოდათ. „ევროპაში მოგზაურობის“ ტექსტში სულხან-საბა ამ ტერმინს სულ ცოტა 15-ჯერ მაინც ახსენებს; დღევანდელი უკრაინის ტერიტორიაზე არსებობს დასახლებული პუნქტი, ტბის პირას მდებარე „კრასნი ლიმენი“. ეგ **ლიმენი** სხვა არაფერია, თუ არა ბოლაზი.

ლიმონა-ლიმენებით სავსეა მსოფლიო. მაგალითად, საფრანგეთში არსებობს ქალაქი **ლემანი**. იგი მდებარეობს მდინარე სართის ნაპირას; კოსტა-რიკაში არსებობს ქალაქი **პუერტო-ლიმონი**. გასაგებია, რომ პუერტო იგივეა, რაც პორტი (ბოლაზი). იმასვე ნიშნავს **ლიმონი**; საფრანგეთში მდინარე ვიენის ნაპირას მდებარეობს ქალაქი **ლიმოჟი**; პოლონეთში, ქალაქ **ლიმანში**, ამას წინათ საბჭოთა ჯარისკაცების მე-

მორიალი დაანგრის; არც ის უნდა იყოს უინტერესო, რომ წყლის პირებში გავრცელებული მცენარის ერთ სახეობას ეწოდება ლემნა (4, 167). ამგვარი არაერთი ლიმენი-ლიმონა არსებობდა შავი ზღვის გამოღმა კიდეებზე, მათ შორის სამეგრელოშიც. ჯერ კიდევ მე-16 საუკუნეში რიონზე მოწყობილი ეგ **ლიმონა** ლევან დადიანს წაართვა საქართველოს მაშინდელმა მეფემ და ეს ფაქტი დაფიქსირებულია ბერი ეგნატაშვილის „ქართლის ცხოვრებაში“ (2, 723).

წინა საუკუნეში მომხდარი ეს ამბავი კარგად იცის იაკობ შემოქმედელმა და არჩილის მიერ რიონისკიდა ლიმონას ხელმეორედ აღების ფაქტს ასე გვანვდის: არჩილმაო „თვით სულ იმონა კიდე ლიმონა, მით გამოსცდიდა ლომისა მკლავთა“.

ამის შემდგომ საუბარია ორგულთა ალაგმვაზე: „ალაგმა მითა – ა ლაგამითა“. ამის შემდეგ ვამეყისაგან გაორგულებული მოყმენი და-

შოშმინდნენო: „ვინ რისხვით უხმო, უტყვ-იქ-მნეს, უხმო“.

ასე გაიმარჯვა არჩილმა და იგი ისე ანათებდა სხვათა წინაშე, როგორც მზე – ვარსკვლავებს შორისო:

„ბნელ-ჰყოფს ყოველთა ქვეყნის მპყრობელთა, ვით მზე დაჰფარავს სხვათა ვარსკვლავთა“.

საქმე არც ამითი მთავრდება.

ამ ამბის ბოლო ტექსტი (34-ე სტროფი) ასეთ შინაარსს გულისხმობს: მტერს ჩვენი გმირი აბჯარ-ხმლით მეხივით დაეცა თავზე. მხოლოდ ამის შემდეგ მიხვდნენ ორგული ტომები (ერნი) თავიანთ სიბრმავეს. მე კი, ავტორი, ვადიდებ ომით გახელებულ ყმანვილ ბრძენს, ოღონდ არა ხელს, რომელმაც საბოლოო ცოდნა შესძინა ურჩებსაო.

აი, თუ როგორ არის გამოხატული სახოტბო პოემაში ისტორიული ამბავი – ვახტანგ V შაჰნავაზისა და ვამეყ III დადიანის დაპირისპირება.

საგულისხმოა, რომ ცოტათი უფრო გვიან იმავე ამბავს სარკისებურად აირეკლავს არჩილის შედეგრი. „გაბაასებაში“ ყველაფერი ეს მოთხრობილია არა არჩილის, არამედ თეიმურაზ პირველის (პერსონაჟის) ენით. იგი თავის ამბავს გვიყვება და ზემოაღნიშნულ დაპირისპირებასაც წარმოგვიდგენს, რაკიდა თვითონვე შეიქმნა ამ ამბის თვითმხილველი და შემსწრე. ამბის იდეოლოგიურ-პოლიტიკური სარჩული იგივეა: ქვეგამხედვარი ფეოდალი მტყუანია; ქვეყნის გაერთიანებაზე მზრუნველი ბაგრატიონები – მართალნი. „გაბაასების“ ჩვენთვის საინტერესო ქვეთავი ასეა დასათაურებული: „აქა ლევან დადიანის სიკვდილი და მეფის ალექსანდრესაგან ოდიშისა და გურიისა და აფხაზეთის დაჭერა“. შინაარსი ასეთია: გარდაიცვალა დადიანი; მეფემ დაიკავა მთელი დასავლეთ საქართველო; მათ შორის აფხაზეთ-სვანეთიც (1084-ე სტროფი); ვამეყი იყო დადიანის ბიძაშვილი, ოლონდ დადიანს ღირსებით ჩამორჩებოდა; ის

ღირსი არ გახლდათ ბატონობისა; ოდიშს ჯეროვნად ვერ უვლიდა; ბანძასთან ომში ქართველთა მეფემ გაიმარჯვა და, რაკილა „დაეხოცა ორგულები და ზოგი კი დაეჩაგრა“, მთელი საქართველო დაიმორჩილა (1088); ეს ორგულები, როგორცა გვახსოვს, ე.წ. „აბდულმესიანშიცა“ ჩანდნენ; მომდევნო (1089) სტროფში შაჰნავაზზეა საუბარი, რომელიც ყოფილა „კაცი მხნე, ზნეობიანი, სიფიცხით ვით ავაზობა; მამაცი, კარგი სარდალი, კარგად იცოდა რაზმთ ნყოფა“; ამასობაში (სტროფი 1091) დასავლეთ საქართველოს მეფე გარდაიცვალა, თავადნი აღდგნენ, ალაღდნენ, დაიწყეს ურთიერთმიხედომა, ქვეყნის დასუსტება; ამ ვითარებაში (1092) ქართლის მეფე და ვამეყ დადიანი იმერეთის დასაშოშმინებლად აღდგნენ, ხელი ხელსამისცეს, დააპირეს დამოყვრებაც, ტერიტორიები წესისამებრ გაიყვეს; მაგრამ ვამეყმა ავი ზნე გამოავლინა: „მო, ისიც გითხრა, ვამეყის საქმენი შეუგვანიცა“; აქ თეიმურაზი ასე მსჯელობს

(1093): ამ დროს უპატრონო და მიუსაფარი ვი-
ყავი, სკანდის ციხეში ვცხოვრობდი. „ვამეყთან
როგორ მივიდე, პურს ვსჭამდე უხლმოს კაცი-
სას?“ ამიტომაც ქართლის ბატონს მივენდეო;
ამის შემდეგ თეიმურაზი მოგვითხრობს: შაჰნა-
ვაზმა თავაზიანად გამისტუმრა შაჰთან, რაკიდა
ეს ჩემი სურვილი იყო. მე კი ვაგრძელებ ვამეყის
ამბავსო: „რაც ვამეყ ქნა, ვის უქნია, სხვას კაცს
ასე საქმე ცუდი?! აეშალა ამ კარგს კაცსა (შაჰ-
ნავაზსაო – მ.თ.) ეშმაკის გულს დანაბუდი, მოყ-
რობიდამ გაეყარა, ცუდი, ავად დანაყუდი“
(1097).

მაშ, ვამეყ დადიანმა პირობა დაარღვია, შაჰ-
ნავაზს პირი უტეხა, არჩილის საცოლვე სხვას
მისცა და ქართლის პატრონს გადაემტერა. თეი-
მურაზის აზრით, ამის გამო მას პასუხი უნდა
ეგო და აკი ასეც მოხდა: შაჰნავაზი მიუხტა მას
და შავი დღე დააყარაო:

**„მიუხდა, ყველა წაართვა სამეფო, სადადიანო,
გურია, აფხაზეთიცა...“ (1099)**

ამის შემდგომაც ლექსში ყველაფერი ისეა, როგორც სინამდვილეში მოხდა 1661 წელსვე:

„შვილი მან მეფედ აკურთხა, მოყმე, ჯერ ახალიანო,

ვამეყ და მისნი მიმდგომნი, უყურე, სად დადიანო?!“

ესე იგი, ვამეყი და მისი მიმდევრები ახლა უკვე საიქიოში დააბიჯებენო!

ამრიგად, როგორც ე.წ. „აბდულმესიანში“, ისე „გაბაასებაში“ იხატება 1661 წელს მომხდარი სამნუხარო ამბავი, ვამეყ დადიანისა და შაჰნავაზის ურთიერთობის ცალკეული შტრიხები. ვინც აღნიშნულ პასაჟებს ყურადღებით წაიკითხავს, მისთვის ნათელი გახდება: „ე.წ. „აბდულმესიანიცა“ და „გაბაასებაც“ 1661 წელს დატრიალებულ ამბებს ერთნაირი იდეოლოგიით განიხილავენ და დასკვნა ორივეგან ერთნაირია: ვამეყი არის არა მეყვისი, არა მოყვარე, არა მოყვასი, არამედ ორგული, ფიცის გამტეხი, მოღალატე, რომელმაც შესატყვისი რისხვა დაი-

ტეხა თავს და სამართლიანად განადგურდა, იავარიქმნა; შაჰნავაზი და არჩილ მეფე მართალნი არიან; ძალიან საინტერესოა ორივე ტექსტის ერთი მითითება: ე.წ. „აბდულმესიანში“ არჩილი არის „მოყმე, მხნე, უხვი“ (26,2) და „ნერგი სვიანი, დავითიანი“ (51,1); იგი, ამავე დროს, ასეა წარმოსახული: „გვრიტთა მართვისა თვარ აქვს მართ ვისა თქვენებრ სურვილი მეუღლობისა?“ (62,1).

მაშასადამე, არჩილ მეფე სამეგობის ნახსენებია, როგორც ახალგაზრდა კაცი, როგორც მოყმე, როგორც ნერგი სვიანი, როგორც გვრიტების (შაჰნავაზისა და მისი მეუღლის) მართვე, ანუ ბარტყი, რომელიც დასაქორწინებელია და ვისაც აქვს მეუღლეობის ნადილი.

ესე იგი, აქ **მოცემულია ყველა ის ეპითეტი, რომლებიც არჩილ ბაგრატიონს 1661 წელს შეესატყვისებოდა.**

ახლა ამ თვალსაზრისით გავსინჯოთ „გაბაასება“. აქაც არჩილი არის ახალგაზრდა, უცოლ-

შვილო, ახალნერგი. შაჰნავაზის შესახებ თეიმურაზ I ბრძანებს:

„შვილი მან მეფედ აკურთხა, მოყმე, ჯერ ახალიანი“.

როგორცა ვხედავთ, აქაც ხაზგასმულია ეპითეტები **მოყმე** და **ჯერ ახალიანი**.

ამრიგად, იაკობ შემოქმედელისა და არჩილ ბაგრატიონის პოემებში მკაფიოდ იხატება პორტრეტი 1661 წელს ჯერ კიდევ ნორჩი (14 წლის) ხელმწიფის არჩილ ბაგრატიონისა.

ლიტერატურა

1. არჩილ ბაგრატიონი, გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა, ქართული მწერლობა, 6, „ნაკადული“, თბ., 1989.
2. ბერი ეგნატაშვილი, ახალი „ქართლის ცხოვრება“, ნიგნში „ქართული მწერლობა“, 6, „ნაკადული“, თბ., 1989.

3. გიორგი გაგლოევი, იმერეთის ისტორია (1465-1810), გორი, 2013.
4. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, 6, თბილისი, 1983.
5. იაკობ შემოქმედელი, ქება მეფისა არჩილისა, ანუ ე.წ. „აბდულმესიანი“, იხ. წიგნში – ივანე ლოლაშვილი, ძველი ქართველი მეხოტბენი, I-II, თბილისი, 1957-1964.

**Облик Вамика Дадiani в так
называемом «Абдулмесиани»
и поэме Арчила Багратиони «Полемика
между
царем Теймуразом I и Руставели»**

Резюме

Т.н. «Абдулмесиани» в действительности является хвалебной лирической поэмой Якова Шемокмедели (митрополита Якова Думбадзе),

написанное в 1661 году. К той-же эпохе принадлежит и эпическая поэма Арчила Багратиони «Полемика царя Теймураза с Руставели» (1680-1681). Обе поэмы носят отпечаток схожей идеологии: а) Виноват правитель провинции, сепаратист Вамик Дадияни и прав царь Грузии Вахтанг V, который справедливо уничтожил семью Вамика; б) Обе поэмы одинаково освещают эту печальную участь несчастного феодала; б) В обоих поэмах одинаково нарисован слишком молодой царь, пленец горлицей Арчил Багратиони, взошедший на трон в 1661 году.

Ключевые слова: Сепаратист Вамик Дадияни, Карталинский царь Вахтанг V, Шахнаваз, историческая коллизия между Шахнавазом и Дадияни, молодой царь Арчил Багратиони.

Vamek Dadiani's personality in so called “Abdulmesiani and Kind Archili's “Gabaaseba”

Resume

So called “Abdulmesiani” or in other words Iakob Shemokmedeli's „ Praise to King Archil "(1661) and Archil Bagrationi's “Gabaaseba between king Teimuraz and Rustaveli” (1680-1681) are creation of one era, as well as creation of King Archil's literatural circle. That is why they have the same ideology: a) Vamek III Dadiani, with his separatist spirit is wrong and the king of Kartli Vakhtang V Shakhnavazi - is right; b) In both texts there is described a historic collision and destruction of Vamek's family; c) In both of them, is described almost literally identical young king of Imereti, 14-year-old Archil, son of Shakhnavazi.

Key words: Vamek Dadiani, separatism, Vakhtang V, Shahnavazi, their resistance, Dadiani's punishment, personality of young King Archil.

**ვამეყ დადიანი და მისი ოჯახი ე.წ.
„აბდულმესიანი“
და ფეშანგის „შაჰნავაზიანი“**

საკვანძო სიტყვები: ე.წ. „აბდულმესიანი“, იაკობ მიტროპოლიტი, „ქება მეფისა არჩილისა“, ფეშანგი, პოემა „შაჰნავაზიანი“, ვამეყ დადიანი, მისი ოჯახის ტრაგედია.

უკვე ვნახეთ, რომ ე.წ. „აბდულმესიანი“ და არჩილ მეფის „გაბაასება“ აირეკლავს 1661 წელს დასავლეთ საქართველოში მომხდარ ამბებს; იგივე ხდება „გაბაასებაზე“ გაცილებით ადრე შეთხზულ „შაჰნავაზიანი“. თუ არჩილის შედეგრი 1681-1682 წლებშია შექმნილი, ფეშან-

გი ფაშვიბერტყაძემ „შაჰნავაზიანი“ დანერა 1664 წელს.

მაშასადამე, ფემანგის პოემა ე.წ. „აბდულმესიანის“, ანუ იაკობ დუმბაძის „არჩილ მეფის ქეზის“, შეთხზვისთანავე (1661) არის დასრულებული.

ბუნებრივია, იგი 1661 წელს მომხდარ ამბებსაც აღწერს და აღწერს უფრო ვრცლად და დანვრილებით, ვიდრე იაკობის ხოტბა და არჩილის შედეგრი.

იდეოლოგია აქაც იგივეა: ვახტანგ V შაჰნავაზი არის საქართველოს გამაერთიანებელი, გმირი მეფე და თვითმპყრობელი: „მამაცი და გულოანი“ იგი გმირთა დასადარი; მათსა ხმალსაც ვერ დაუდგამს, კლდეცა იყოს მეტად სალი“; „მეუნებლე მოამდაბლა, მტერნი მისცა დიასრასა“ (1, გვ. 34); „მეფე შაჰნავაზ ყაენსა მიაჩანს ძმად და ძმობილად“ (იქვე, გვ. 40); ის არის უხვი, მდიდარი, პატიოსანი და სამართლიანი, სიტყვის კაცი.

სამუქფოდ, სულ სხვაგვარია მისი მოპირის-პირე და ქვეგამხედვარი ფეოდალი ვამეყ III დადიანი. როგორც ე.წ. „აბდულმესიანსა“ და არჩილის პოემაში, ისე აქაც მითითებულია ვამეყის ეს უკუღმართი თვისებები:

ვამეყ დადიანს მოესმა

ლაშქრობა დიდთა მეფეთა;

მონყენა შექმნა ასეთი,

თუ სთქვა, ლახუართა ეფეთა (იქვე, გვ. 55).

ფეოდალმა ჯერ პირი შეკრა ვახტანგ მეხუთესთან და აგრე გაურიგდა:

ჩვენ გავიყოთ საპატრონო,

რადგან ასე ცუდად ძესა;

პირი დავსდუათ მოყურობისა,

ქალი მოვსცა მაგა ძესა (გვ. 56).

მაშასადამე, მიწები გაინაწილეს და დადიანმა თავისი გრძელცხვირა და არცთუ სასიამოვნო შესახედაობის ასული არჩილ მეფის საცოლედ გამოაცხადა. პოემაში მერე ასე წერია:

**მოყურობა შექმნა ლომგულმა, ვინ-ა შუქ-
დაუფარავი (გვ. 57).**

ლომგულმა შაჰნავაზმა დადიანის მოყვრო-
ბაზე თანხმობა განაცხადაო, მაგრამ მორიელი
მორიელობას არ მოიშლის, ძაღლის კუდი არ
გასწორდება.

**დადიანი შემოვიდა, გულსა ჰქონდა სხვა
დარიგი,**

აქუს სიმრუდე, თქმა და რჩევა... (გვ. 62).

მალე ფეოდალმა ღვთივგვირგვინოსანს პი-
რი შეუშალა, სიტყვა გაუტეხა, უღალატა:

**ხანი გამოხდა, არჩივეს მათ დიდთა ფიცთა
ტეხანი,**

**არ გაიმართვის კაცთაგან საქმის უკულმა
გრეხანი (გვ. 62).**

ასე ხელყო მუხთალმა დიდი მეფის ღირსე-
ბა და პატივი, მაგრამო

**ვინ ხელყოს დიდთა ძაგება, ის მოიპოვ-
ნებს ისარებს (გვ. 63).**

ერთი სიტყვით, დიდ ხელმწიფესო

უჭკუოთა ქალი წაართვეს... (გვ. 63).

ამის შემდეგ მოდის მთელი სტროფი, სადაც გაშლილია მსჯელობა ვამეყის ვერაგობაზე:

**ვამეყ გატეხა ზენარი, ფიცი, სიმტკიცე
სრულია;**

**ვეზირი უჯდა რეგვენი, ჭკვისაგან გარდა-
სულია;**

**არჩივა ძნელი საქმარი, მით წაინყმიდა სუ-
ლია;**

**მან მოაოხრა ქვეყანა, მოჰგვარა აღსასრუ-
ლია (გვ. 64).**

რაც ამ სტროფშია ნათქვამი, ყველაფერი ეს უფრო მოკლედ და სხარტად ასახულია ე.წ. „აბდულმესიანში“, რომელიც ამ თხზულებასთან შედარებით 3-4 წლით ადრეა შეთხზული. ამ მხრივ განსაკუთრებით საგულისხმოა 32-ე სტროფი:

**ვხმობ ვამეყ-ვისსა, ართუ მეყვისსა,
როს იავარ-ყო ამან ქვეყანით,
აღმოფხვრა სული - ძე და ასული;**

**რაც უყო, თქმევად ვის ძალ-უც ენით!
ვნახეთ-ა სერი: მაზედა სერი -
მხეცნი, მფრინველნი უწყლად მისევნით!
ექმნა უწყალოდ, თვით ქმნა უძალოდ
მეფე გლახაკებრ ძონძთა მოფენით (5).**

პოემაში დანვრილებით არის აღწერილი ის, რაც ნათქვამია ხოტბაში: ვამეყი შაჰნავაზმა და არჩილმა იავარყვეს, ამა ქვეყნის სიამეს გამოასალმეს, მისი ოჯახი გაანადგურეს და მის მძორზე მხეცები და ფრინველები ახეირესო; პროვინციის მეფედ ამაღლებული უძალო ყვეს და გლახაკს, ძონძებით მოსილს, დაამსგავსესო.

მაგრამ ყველაზე მნიშვნელოვანი აქ ერთი რამეა: ხოტბაში გაკვრით არის ნახსენები ვამეყის ოჯახის ორი წევრი - დადიანის ძე და ასული:

აღმოფხვრა სული - ძე და ასული.

ფეშანგის პოემიდან ირკვევა, რომ ვამეყ III დადიანს ჰყოლია ცოლი და ორი შვილი - ძე და ასული. აი, როგორაა ეს გადმოცემული: ვახ-

ტანგ მეხუთე ბრძანებს: „ვამეყს არ დავარჩენ, თულა მახსოვს მისგან ქმნული!“ (გვ. 72). დამნაშავე სვანეთში გადაიხვეწა: „ვამეყ მთხრელმა ქვეყნისამან გუარი ასრე მოაყივნა“ (გვ. 82). მოღალატე არც სვანეთში დაინდეს, მოკლეს და ეს სასიხარულო ამბავი ხელმწიფე შაჰნავაზს ახარეს:

**თქუა: „მოკლესო დადიანი, სუანეთს იყო
იგ მაშინა;**

**ვამეყ ნახდა ფიცთა ტეხით, ღვთისგან
აროს შეეშინა,**

**ოხრად დაურჩა სამყოფი, უანგარიშო რა
მალი...**

**ან ნახეთ მისად სანაცვლოდ ვით ჰჰოა აღ-
სასრულები (გვ. 86).**

ყოველივე ეს, როგორც ითქვა, მოკლედ აღწერილია ხოტბის 32-ე სტროფში, მაგრამ საგულისხმოა, რომ პოემაში ამის შემდგომ გამოჩნდება ვამეყის „ძე და ასული“. ხოტბაში რომ ასე მოკლედ წერია „ძე და ასული“, აქ, პოემაში, ეს

ამბავი გაშლილია - ვამეყის ცოლი, ძე და ასული მიჰგვარესო შაჰნავაზს:

შუილი მიჰგუარეს შაჰნავაზს, ვამეყთან გაყოლილია,

შიშს დაეზნიდა ყმანვილი, არსად მოსულაოდა ძილია;

გაოხრდა მათი ქონება, სამყოფთათ გარდავლილია;

დედოფალი და ასული, თან მოჰყავ ვაჟიშვილია (გვ. 86).

სამივე მათგანი - ვამეყის ცოლი, ძე და ასული - შაჰნავაზმა თბილისში გაგზავნა, თავის მეუღლესთან.

მარიამ დედოფალმა მიიღო ტყვეები. ფეშანგი გვიმხელს ვამეყ დადიანის ცოლის სახელსაც - ელენე რქმევია.

ელენემ ნახა სამეფო, იმა დედოფალ ყოფილმან (გვ. 95).

ამრიგად, მივაგენით იმას, რასაც ვეძებდით:

ე.წ. „აბდულმესიანში“, ანუ იაკობ დუმბაძის „არჩილ მეფის ქებაში“, გაკვირით რომაა ნახსენები - „აღმოფხვრა სული - ძე და ასული“, ეს ძე და ასული ფართოდ ჩანს ფეშანგის პოემაში. ისინი ვამეყ III დადიანისა და დედოფალ ელენეს შვილები არიან.

მაშასადამე, ფეშანგის პოემა შეიძლება წარმოვიდგინოთ გაშლილ კომენტარად ხოტბის 32-ე სტროფისა, სადაც ძალიან ზოგადად არის მინიშნებული ვამეყის, როგორც ბოროტი ირანელი ვისის მსგავსის, საქმენი „საგმირონია“ და მერე აღწერილია მისი ვისისამებრ ავი აღსასრული: ამან (არჩილმა) იგი და მისი ოჯახი იავარყო; აღმოფხვრა სული - ძე და ასული. ესე იგი, თავიანთ სამკვიდროს მოსწყვიტა და გადაასახლა, ტყვედ ჩაიგდო ხელში ვამეყის ვაჟი და ასული, ასევე, მისი ცოლი ელენე. ხოტბის მიხედვით, „რაც უყო, თქმევად ვის ძალ-უცენით!“ ისე საშინელ დღეში ჩააგდო, ენაც ვერ გამოთქვამსო; მის მძორს მხეცეები და ფრინვე-

ლები ძიძგნიანო; ოჯახის დანარჩენი წევრები კი „ქმნა უძალოდ“, სამეფო ტანსაცმლის ნაცვლად ძაძებში გამოახვიაო.

ამ ორ ნაწარმოებს შორის იძებნება სხვა პარალელებიც, ოღონდ უმთავრესია შემდეგი: ხოტბაში ნახსენებია ვამეყი, ირანელი ვისის მსგავსი ვერაგი პიროვნება, და მისი ორივე შვილი - ძე და ასული.

ეს ამბავიც იმას დასტურყოფს, რომ ე.წ. „აბდულმესიანი“ გახლავთ არა მეთორმეტე საუკუნის მგოსნის შავთელის, არამედ მეჩვიდმეტე ასწლეულის მოღვაწის იაკობ დუმბაძის ნაშრომი და მისი ნამდვილი სახელია „ქება მეფისა არჩილისა“.

ლიტერატურა

1. ფეშანგი, შაჰნავაზიანი, თბილისი, 1935.
2. ქართული მწერლობა, 3, თბილისი, 1988, ე.წ. „აბდულმესიანი“.

**Vamek Dadiani and his family in a so called
“Abdulmesiani”
And in a Peshangi’s “Shaknavaziani”**

Resume

The so-called “Abdulmesiani” is not written by the famous poet of the 12th century Shavteli. The praise with 107 verses was written by Metropolitan Jacob in 1661 to raise the authority of young king of Imereti Archil Bagrationi.

A dramatic story was preceded the reign of the young king in 1661: his father, Vakhtang V, Shaknavazi, collusion together with the governor of Samegrelo Vamek Dadiani, they divided the territories and even related by marriage. Archili had to married to Vameki’s daughter. Future father-in-law broke the promise, forced her daughter to get married to another

man. The enraged Shakhnavazi severely punished the betrayer and traitor: Vameki was killed in Svaneti; Shakhnavazi sent his wife, a daughter and son to the Queen Mariami in Tbilisi. The queen mercifully received the captives, and Vameki doesn't even have a tomb. Her body was torn by raven and spades.

This sorrowful story is written in the so-called "Abdulmesiani", or in other words "Praise of the king Archili", and more broadly in the poem "Shakhnavaziani." Peshangi Pashvibertadze created "Shahnava-ziani" 3-4 years after the creation of the praise (1661).

In a scientific literature has not yet noted the fact that in „Abdulmesiani” (shorter) and „Shakhnavaziani” (more broadly) there is written the bitter destiny of the Vamek Dadiani’s family.

The above mentioned once again proves: that the praise with 107 verses is not “Abdulmesiani”, but “Praise of the King Archili.”

Key words: so called “Abdulmesiani”, Iakob metropolitan, “Praise of the King Archil”, Peshangi, poem “Shakhnavaiani”, Vamek Dadiani, tragedy of his family

მზია ტულუში

სარჩევი

I. სხვადასხვისადა

1. საემმაკო სერობის იდუმალი ქვეტექსტები	4
2. განა მართლა „და“ კავშირით ინყება „შუშანიკის ნამება?“	45
3. მეტყველების კულტურის (უზუსის) ელემენტები ძველ და საშუალო ქართულში	59
4. დავით გურამიშვილის „კეფისა“	79
5. გორში დასტამბული პირველი ნიგნი	106
6. ოზურგეთი	122
7. ტოპონიმი ოზურგეთი და არჩილ მეფის ხელნაწერული მემკვიდრეობა	130
8. ოძრხე (ოძრისხევიდან ოზურგეთამდე)	137
9. ორი გვარის წარმომავლობისათვის	154
10. აკეთი	163
11. გურული სიტყვა „ზუკუტური“	169
12. კაჭიჭი	178
13. გურული ატროშანი	185
14. თავხედი სატირის საიდუმლო	192
15. მჩატე სატირის საიდუმლო	200
16. ვენახი	205
17. კერა – სიტყვათა კერა	211
18. „ვისაც გსურთ და სხვა“	229
19. მოსაბაქე	233
20. არა ორიგინალი, არამედ თარგმანი	241

II. რუსთველიადა

1. მე, რუსთველოლოგი246
2. რიომისნინა გახმოვანების რუსთველური
სისტემა263
3. შენებებული გულების საიდუმლო
„ვეფხისტყაოსანში“291
4. ობოლი მარგალიტის საიდუმლო
„ვეფხისტყაოსანში“301
5. სახელი „ფატმანი“311

III. აბდულმესიადა

1. მინორატისა და მაიორატის პრობლემა ე.წ.
„აბდულმესიანში“315
2. რად გაქრა „თამარიანი?“330
3. სეფქა-ისარი და ე.წ. „აბდულმესიანი“348
4. მეტყველი ლექსიკა361
5. ე.წ. „აბდულმესიანში“ ჩამორიგებული ავანსის
შესახებ384
6. ვამეყ დადიანის სახე ე.წ. „აბდულმესიანსა“
და არჩილ მეფის „გაბაასებაში“400
7. ვამეყ დადიანი და მისი ოჯახი ე.წ. „აბდულ
მესიანსა“ და ფეშანგის „შაჰნავაზიანში“418

კომპიუტერული უზრუნველყოფა
ნანა ღუმბაძე

ყდის დიზაინერი
ირაკლი უშვერიძე

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0186, ა. ზოლიტაოვსკაიას №4. ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com